

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำ:
กรณีศึกษาย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร

นางสาวปาริษา มุสิกคามะ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2551
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

DYNAMICS OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN
WATERFRONT AREAS: A CASE STUDY OF PAK KHLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

Ms. Parisa Musigakama

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture Program in Urban Design

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2008

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำ:
กรณีศึกษาย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร

โดย

นางสาวปาริษา มูลิกะคามะ

สาขาวิชา

การออกแบบชุมชนเมือง

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

อาจารย์ ดร. นิรมล กุลศรีสมบัติ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

.....
(ศาสตราจารย์ ดร. บัณฑิต จุลาสัย)

คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นพนันท์ ตาปนานนท์)

ประธานกรรมการ

.....
(อาจารย์ ดร. นิรมล กุลศรีสมบัติ)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไชยวีร์ รักดีสุขเจริญ)

กรรมการ

.....
(ดร. พรรพรอม ธรรมวิมล)

กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

นางสาวปาริชา มุสิกะคามะ : พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำ:
กรณีศึกษาย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร.

(DYNAMICS OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT
AREAS: A CASE STUDY OF PAK KHLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK)

อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : อ. ดร. นิรมล กุลศรีสมบัติ, 223 หน้า.

แนวคิดสำคัญของการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต ซึ่งมักถูกละเลยในแผนงานอนุรักษ์ของกรุงเทพฯในอดีตคือการ
รักษาไว้ซึ่งพลวัตเชิงพื้นที่ ด้วยการรักษาไว้ซึ่งการใช้งานอย่างต่อเนื่องและหลากหลายตั้งแต่อดีตสู่ปัจจุบัน ควบคู่ไปกับการรักษา
องค์ประกอบทางกายภาพที่มีคุณค่า งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาแนวคิดการฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตผ่าน
มุมมองการอนุรักษ์ความเป็นสถานที่และพลวัตเชิงพื้นที่ ผ่านกรณีศึกษาย่านปากคลองตลาด ซึ่งเป็นย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำค้า
ส่งผลิตผลทางการเกษตรที่ตั้งอยู่ในเขตอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ และกำลังเผชิญกับภาวะเสี่ยงต่อการสูญเสียความเป็นสถานที่
ด้วยการถูกย้ายออกของกิจกรรมทั้งหมด ตามแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2538 โดยมีระเบียบวิธีวิจัย
หลักคือการสำรวจภาคสนามแบบสังเกตการณ์ เพื่อสร้างแผนที่บันทึกรูปแบบการใช้พื้นที่และกิจกรรมภายในย่านปากคลองตลาด
อย่างเป็นระบบในวันและช่วงเวลาต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์หาองค์ประกอบความเป็นสถานที่ ซึ่งประกอบด้วย
กายภาพ กิจกรรม และความหมาย และเงื่อนไขความสัมพันธ์ของ 4 ตัวแปรที่ส่งเสริมพลวัตเชิงพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย ความยืดหยุ่น
ความหนาแน่น ความเชื่อมต่อ และคุณภาพของพื้นที่ ทั้งนี้ เพื่อสังเคราะห์แนวความคิดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดผ่าน
การวางผังและออกแบบทางกายภาพต่อไป

ผลกรวจวิจัยพบว่า องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาดนั้นมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของ
ระบบคมนาคมทางมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีแม่น้ำ คลอง ท่าเรือ และการวางผังอาคารหันหน้าสู่แม่น้ำเป็นองค์ประกอบเชิงกายภาพที่
สำคัญในอดีต และมีถนน สะพาน อาคารตึกแถว และอุปกรณ์หาบเร่แผงลอยเป็นองค์ประกอบเชิงกายภาพที่สำคัญควบคู่ไปกับ
กิจกรรมการค้าขายผัก ผลไม้ และดอกไม้ที่เกิดขึ้นตลอดทั้ง 24 ชั่วโมงในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม พบว่าความหมายของ
ปากคลองตลาดจากการเป็นย่านการค้าริมน้ำในอดีตได้เปลี่ยนแปลงสู่ย่านการค้าริมถนน ด้วยพื้นที่ที่รื้อน้ำหรือท่าเรือซึ่งเคยเป็น
องค์ประกอบสำคัญในอดีตนั้นถูกลดทอนความสำคัญ ที่ร้างให้เป็นพื้นที่เสื่อมโทรม "หลังบ้าน" และขาดการใช้งานอย่างมี
ประสิทธิภาพ ในขณะที่พื้นที่รื้อถนนนั้นกลับได้รับการใช้งานอย่างคึกคักและหนาแน่นตลอดทั้งวัน เมื่อพิจารณาจากปัจจัยเชิง
กายภาพโดยเงื่อนไขของพลวัตเชิงพื้นที่ 4 ตัวแปรข้างต้น พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อระดับการเข้าใช้พื้นที่ที่แตกต่างกันนี้สัมพันธ์กับ 3
ประเด็นปัญหาสำคัญคือ สักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่ ความสัมพันธ์ของจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรระหว่างน้ำและบก
และรูปแบบของกิจกรรมการค้าส่งและปลีกที่ก่อให้เกิดความหนาแน่นและต่อเนื่องของกิจกรรม ผู้คน และเวลาที่แตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะในการวางผังและออกแบบเชิงกายภาพเพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดที่ปัจจุบันกำลังอยู่ในสภาพ
"หันหลังให้น้ำ-หันหน้าให้บก" และมีการใช้งานเป็นพื้นที่ "หลังบ้าน" ให้กลับมา "ฟื้นชีวิต" มีบทบาทสำคัญร่วมสมัยและเป็นส่วน
หนึ่งของชีวิตสังคมเมืองอีกครั้ง จึงถูกนำเสนอผ่าน 3 แผนงานสำคัญคือ การฟื้นฟูบูรณะโครงสร้างการสัญจร การใช้ประโยชน์พื้นที่
และความหนาแน่นของมวลอาคารและที่ว่าง โดยนำรูปแบบของการวางผังอาคารและเส้นทางเดินเท้าที่ให้ความสำคัญกับ "น้ำ"
และยังมีร่องรอยปรากฏให้เห็นต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบันมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการวางผังพื้นที่ และเสนอให้มีการปรับลด
สัดส่วนของกิจกรรมการค้า การสัญจร และวัฒนธรรม ให้เหมาะสมกับศักยภาพของพื้นที่และความต้องการร่วมสมัย ทั้งนี้ เพื่อให้
ย่านปากคลองตลาดยังสามารถคง "หลัง" และ "ชีวิต" ได้อย่างต่อเนื่องทั้งในปัจจุบันและอนาคต

สาขาวิชา.....การออกแบบชุมชนเมือง.... ลายมือชื่อนิสิต.....ปาริชา มุสิกะคามะ.....
ปีการศึกษา.....2551..... ลายมือชื่ออ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

5074130525 : MAJOR URBAN DESIGN

KEYWORDS: URBAN REHABILITATION / OLD WATERFRONT COMMERCIAL DISTRICT / DYNAMICS OF SPACE

PARISA MUSIGAKAMA : DYNAMICS OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS: A CASE STUDY OF PAK KHLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

ADVISOR: NIRAMON KULSRISOMBAT, Ph.D., 223 pp.

The core idea for conservation of living historical place which always be overlooked by Bangkok conservation plan in the past is to preserve the dynamics of space by maintaining the continuity of uses along with preserving the valued physical elements. Accordingly, the objective of this research is to introduce a project to rehabilitate living historical place in order to conserve the place and urban dynamics. The researcher chooses Bangkok Park Klong Talat which is an old commercial site on the bank of The Chao Pra Ya River as a case study. As this regional main market of agricultural products such as vegetables, fruits, and flowers is risk of being moved out according to The Rattanakosin Conservation and Development Master Plan in 1995. The methodology for collecting data is mainly observation and mapping activities and space use pattern at each time of day and night with the objective to find out what is "place" of Park Klong Talat and what make it so called "one of the most dynamic utilized area of The Rattanakosin Island and of Bangkok".

The research shows that place of Park Klong Talat is related to the change of transportation network from the past to present. River, canal, pier and space planning which face to water was important element as all activities were along the water in the past. For nowadays, it is the road, bridge, shop house and street vendors that play important parts for market and 24 hours commercial activities in site. Still, the research shows that Park Klong Talat is now facing the problem of balancing the use of street side against the use of riverside or we can say that nowadays the areas by the bank are transformed to nonproductive backyard warehouse whereas the front yard street side is over busy moving and too crowded. The researcher found that the potential of access and visibility of the area, the connection transportation network, and activities or you may say the employment of surrounding space are obviously conditioning with the utilization of each area

Therefore the researcher suggests the consideration of 3 rehabilitation programs consist of resurrection of transportation net work, the space use and the density of building mass and space. In order to make to bring the riverside back to play contemporary vital role and to be a part of social life one more time.

Field of Study :Urban Design.....

Student's Signature.....

Academic Year :2008.....

Advisor's Signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก “โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิตสกว. ด้านมนุษยศาสตร์ - สังคมศาสตร์” ปีงบประมาณ 2551 จึงขอพระขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความเอาใจใส่ดูแลจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร. นิรมล กุลศรีสมบัติ ที่กรุณาผลักดัน ส่งเสริม และดูแลเอาใจใส่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านอาจารย์เป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นพพันธ์ ตาปานานท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชศรี ภักดิ์สุขเจริญ และดร.พรธรรม ธรรมวิมล ที่กรุณาเสียสละเวลาในการอ่านเล่มวิทยานิพนธ์ รวมทั้งร่วมรับฟังการเสนอผลงานวิทยานิพนธ์ ตลอดจนให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านในสาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมืองที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ต่างๆ ทำให้ผู้วิจัยมีวิสัยทัศน์มากขึ้นในการออกแบบและพัฒนาชุมชนเมือง โดยเฉพาะผู้ช่วยศาสตราจารย์ จิตติศักดิ์ ธรรมมาภรณ์พิลาศ ที่ให้คำปรึกษาที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านวิชาการออกแบบชุมชนเมืองในตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

ขอขอบคุณคุณวัฒนา ศรีอ่อน สำหรับการช่วยเหลือด้านเอกสารการศึกษาและวิจัยในตลอดระยะเวลาการศึกษา และขอขอบพระคุณบิดามารดาของผู้วิจัยและทุกท่านที่เป็นแรงบันดาลใจ ให้ข้อคิด คำปรึกษา กำลังใจ และความช่วยเหลือด้านต่างๆตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ฎ
สารบัญภาพ	ฏ
สารบัญแผนภูมิ	ฑ
สารบัญแผนที่	ฒ

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์	3
1.3 ขอบเขตของการศึกษา	3
1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา	3
1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา	3
1.4 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษา	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5

บทที่ 2 แนวความคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	8
2.1.1 ความหมายและความสำคัญของย่านพาณิชยกรรมริมน้ำ	8
2.1.2 ย่านพาณิชยกรรมริมน้ำและความเป็นสถานที่ของเมืองเอเชีย	9
2.1.3 ย่านพาณิชยกรรมริมน้ำและการฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต	12
2.1.4 เจ็อนไซเชิงกายภาพที่ส่งเสริมพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านพาณิชยกรรมริมน้ำ	16
2.2 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง	23
2.2.1 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ Covent Garden กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ	23
2.2.2 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ Pike Place Market เมืองซีแอตเทิล ประเทศสหรัฐอเมริกา	25
2.2.3 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ Yanaka กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น	27
2.3 สรุปการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย	29

บทที่ 3	ระเบียบวิธีวิจัย	
3.1	การออกแบบงานวิจัย	32
3.2	ข้อมูล แหล่งที่มา และวิธีการเก็บรวบรวม	32
3.2.1	ข้อมูลทั่วไปของย่านปากคลองตลาด	32
3.2.2	องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด	33
3.3	การวิเคราะห์ข้อมูล	36
3.3.1	การวิเคราะห์องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด	36
3.3.2	การวิเคราะห์พลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด	36
3.3.3	การวิเคราะห์ภาพรวมของพื้นที่	37
3.4	การเสนอแนะการวางผังและออกแบบเชิงกายภาพ	38
บทที่ 4	ข้อมูลทั่วไปของย่านปากคลองตลาด	
4.1	ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของย่านปากคลองตลาด	39
4.2	โครงการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ของภาครัฐ	42
4.2.1	โครงการปรับปรุงพื้นที่ปากคลองตลาด ตามแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และ พัฒนากุฎรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร	42
4.2.2	โครงการส่วนต่อขยายระบบขนส่งมวลชนประเภทราง รถไฟฟ้าสายสีน้ำเงิน	47
4.3	มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง	47
4.3.1	พระราชบัญญัติผังเมือง ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2549	47
4.3.2	กฎหมายท้องถิ่น ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร	49
4.4	กรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน	53
บทที่ 5	องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด	
5.1	องค์ประกอบเชิงกายภาพของย่านปากคลองตลาด	57
5.1.1	โครงข่ายการสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่	57
5.1.2	ลักษณะเชิงกายภาพของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างถาวร	65
5.1.3	ลักษณะเชิงกายภาพของพื้นที่ว่างสาธารณะ และองค์ประกอบทางกายภาพ ชั่วคราว	84
5.2	กิจกรรมและการใช้พื้นที่ของย่านปากคลองตลาด	97
5.2.1	ลักษณะของกิจกรรมการจับจองพื้นที่	97
5.2.2	ลักษณะของกิจกรรมการเคลื่อนที่	112
5.3	การวิเคราะห์องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด	125
5.3.1	องค์ประกอบทางกายภาพ	125

5.3.2 ลักษณะของกิจกรรม	127
5.3.3 ความหมายและบทบาท	127
บทที่ 6 พลวัตเชิงพื้นที่และการวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพเพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	
6.1 พลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด	132
6.1.1 ความหลากหลายของกิจกรรม	132
6.1.2 ความหลากหลายของช่วงเวลา	133
6.1.3 ความหลากหลายของผู้คน	133
6.1.4 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม ช่วงเวลา และผู้คน	134
6.2 เงื่อนไขที่เป็นปัญหาและศักยภาพต่อพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด	139
6.2.1 ความยืดหยุ่น	139
6.2.2 ความหนาแน่น	141
6.2.3 ความเชื่อมต่อ	142
6.2.4 คุณภาพเชิงพื้นที่	143
6.2.5 สรุปเงื่อนไขที่เป็นปัญหาและศักยภาพต่อพลวัตเชิงพื้นที่	147
6.3 การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพเพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	148
6.3.1 การมองเห็น การเข้าถึง และความเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจร	148
6.3.2 การใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ	149
6.3.3 มวลอาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะ	150
6.3.4 คุณภาพของสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม	150
6.3.5 องค์ประกอบทางจินตภาพและความเป็นสถานที่	150
บทที่ 7 แนวทางการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	
7.1 วิสัยทัศน์การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	153
7.1.1 วัตถุประสงค์การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	153
7.1.2 แนวความคิดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	153
7.1.3 บทบาทของย่านปากคลองตลาดในอนาคต	157
7.2 ข้อกำหนดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	159
7.2.1 การฟื้นฟูบูรณะการมองเห็น การเข้าถึง และความเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจร	159
7.2.2 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ	160
7.2.3 การฟื้นฟูบูรณะมวลอาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะ	161
7.2.4 การฟื้นฟูบูรณะคุณภาพของสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม	162
7.2.5 การฟื้นฟูบูรณะองค์ประกอบทางจินตภาพและความเป็นสถานที่	163

7.2.6	ผังแนวความคิดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	164
7.2.7	การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่บริเวณต่างๆ ย่านปากคลองตลาด	165
7.3	ผังแม่บทการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	167
7.3.1	ผังแม่บทการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	169
7.3.2	ผังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดในประเด็นต่างๆ	170
7.3.3	ภาพทัศนียภาพภายหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	191
7.4	ผังรายละเอียดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	192
7.4.1	การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ริมน้ำ ย่านปากคลองตลาด	193
7.4.2	การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่พาณิชย์กรรม ย่านปากคลองตลาด	196
7.4.3	การฟื้นฟูบูรณะเส้นทางสัญจร ย่านปากคลองตลาด	202
บทที่ 8 บทสรุปและข้อเสนอแนะ		
8.1	สรุปผลการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	204
8.2	ข้อเสนอแนะแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติ	207
8.3	ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป	214
รายการอ้างอิง		215
ภาคผนวก		218
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์		223

สารบัญตาราง

๗

ตาราง	หน้า	
ตารางที่ 3-01	ช่วงเวลาเพื่อทำการสำรวจโดยการเข้าสังเกตการณ์ย่านปากคลองตลาด	34
ตารางที่ 3-02	กลุ่มของข้อมูลที่ใช้สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลประเภทต่างๆ	37
ตารางที่ 4-01	เปรียบเทียบแนวคิดเดิมและใหม่ โครงการปรับปรุงบริเวณปากคลองตลาด	42
ตารางที่ 4-02	ข้อกำหนดการควบคุมการก่อสร้างอาคารภายใต้ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร ในเขตเกาะรัตนโกสินทร์	52
ตารางที่ 5-01	อัตราส่วนการต่อเติมอาคาร ย่านปากคลองตลาด	69
ตารางที่ 5-02	การใช้ประโยชน์อาคาร ย่านปากคลองตลาด	98
ตารางที่ 5-03	การใช้ประโยชน์อาคารตามประเภทของสินค้าและบริการ ย่านปากคลองตลาด	104
ตารางที่ 6-01	รูปแบบการใช้พื้นที่แบบอเนกประโยชน์ในสภาพปัจจุบัน	140
ตารางที่ 7-01	การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่บริเวณต่างๆ ย่านปากคลองตลาด	165
ตารางที่ 8-01	แผนงานโครงการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และระยะเวลาในการนำไปปฏิบัติ	208

สารบัญภาพ

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 2-01 การเปลี่ยนแปลงจากน้ำสู่อากาศของกรุงเทพมหานครในช่วงเวลาต่างๆ	9
ภาพที่ 2-02 องค์ประกอบทางกายภาพที่ลึกลับที่ช่วยให้ผู้สังเกตจดจำเมืองได้ง่ายยิ่งขึ้น	10
ภาพที่ 2-03 การใช้พื้นที่สาธารณะแบบชั่วคราวในเมืองฟุคูโอกะ ประเทศญี่ปุ่น	18
ภาพที่ 2-04 ผลการวิเคราะห์ลักษณะการใช้พื้นที่แบบชั่วคราว (บน) และความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการใช้พื้นที่กับลักษณะของกิจกรรม (ล่าง) บนพื้นที่สาธารณะเมืองฟุคูโอกะ ประเทศญี่ปุ่น	19
ภาพที่ 2-05 ผังบริเวณและบรรยากาศของโคเวนท์การ์เดนในปัจจุบัน	23
ภาพที่ 2-06 ผังบริเวณและบรรยากาศของตลาดไฟค์เพลสในปัจจุบัน	25
ภาพที่ 2-07 บรรยากาศของพื้นที่พักอาศัยและค้าขายในย่านยะนะกะ	27
ภาพที่ 3-01 ตัวอย่างแผนที่แสดงรูปแบบการเลือกเส้นทางเดินเท้า	35
ภาพที่ 4-01 พัฒนาการเชิงกายภาพของย่านปากคลองตลาดในระหว่างปี พ.ศ. 2450-2550	40
ภาพที่ 4-02 ภาพถ่ายโรงภาพยนตร์ไทยเอ็มไพร์เมื่อปีพ.ศ.2507 ขณะฉายภาพยนตร์เรื่องชายชาติตรี (ซ้าย) และสภาพอาคารในปัจจุบันที่เปลี่ยนเป็นตึกแถวขายดอกไม้ (ขวา)	42
ภาพที่ 4-03 ผังการปรับปรุงพื้นที่ปากคลองตลาด (บน) และทัศนียภาพริมแม่น้ำเจ้าพระยาตามแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ (ล่าง)	44
ภาพที่ 4-04 การควบคุมความสูงของอาคารริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตามข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร	50
ภาพที่ 5-01 บรรยากาศทั่วไปของย่านปากคลองตลาด	56
ภาพที่ 5-02 เส้นทางเดินเรือด่วนเจ้าพระยาและประเภทของเรือที่จอดแต่ละท่า	58
ภาพที่ 5-03 พัฒนาการของโครงข่ายถนนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์	59
ภาพที่ 5-04 ประเภทของเส้นทางเดินเท้าตามลักษณะการใช้งานร่วมกับรถยนต์	64
ภาพที่ 5-05 รูปแบบการจัดวางอาคาร ย่านปากคลองตลาด	67
ภาพที่ 5-06 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ย่านปากคลองตลาด	68
ภาพที่ 5-07 สภาพการต่อเติมอาคารตึกแถว ย่านปากคลองตลาด	69
ภาพที่ 5-08 4 กลุ่มพื้นที่ตามระดับความสูงของอาคาร ย่านปากคลองตลาด	71
ภาพที่ 5-09 สภาพของอาคาร ย่านปากคลองตลาด	72
ภาพที่ 5-10 สะพานพระพุทธยอดฟ้าในสมัยที่เปิดให้มีการใช้งานใหม่ๆ	79
ภาพที่ 5-11 ประเภทของพื้นที่ว่างสาธารณะตามรูปแบบการปิดล้อม 2 มิติ	87
ภาพที่ 5-12 ประเภทของพื้นที่ว่างสาธารณะตามสัดส่วนการปิดล้อม 3 มิติ	90
ภาพที่ 5-13 มุมมองจากแม่น้ำเจ้าพระยาสู่พื้นที่ย่านปากคลองตลาด	92
ภาพที่ 5-14 มุมมองจากย่านปากคลองตลาดสู่ริมฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำเจ้าพระยา	93
ภาพที่ 5-15 มุมมองจากย่านปากคลองตลาดสู่สถานีตำรวจนครบาลพระราชวัง	93

สารบัญภาพ

๙

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 5-16 องค์ประกอบทางกายภาพแบบชั่วคราวในย่านปากคลองตลาด	95
ภาพที่ 5-17 การใช้อุปกรณ์กันแดดในย่านปากคลองตลาด	96
ภาพที่ 5-18 รูปแบบการใช้พื้นที่ที่แตกต่างกันตามประเภทของสินค้า	104
ภาพที่ 5-19 ประเภทของสินค้าในย่านปากคลองตลาด	107
ภาพที่ 5-20 กลุ่มผู้ใช้พื้นที่ย่านปากคลองตลาด	113
ภาพที่ 6-01 การเพิ่มความหนาแน่นด้วยการใช้พื้นที่ทั้ง “ภายนอก / ภายใน” อาคาร	142
ภาพที่ 7-01 การเปลี่ยนแปลงบทบาทและกิจกรรมของย่านปากคลองตลาดในปัจจุบันและอนาคต	158
ภาพที่ 7-02 รูปแบบของพื้นที่จอดรถที่ระดับพื้นดินและใต้ดิน	159
ภาพที่ 7-03 การสร้างความปลอดภัยให้ผู้เดินเท้าด้วยการยื่นทางสัญจรบางส่วนเข้าไปในพื้นที่ผิวถนน (ซ้าย) และการเปลี่ยนผิววัสดุเพื่อแยกประเภทของทางเดินเท้า (ขวา)	160
ภาพที่ 7-04 ทศนิยมภาพมุมมองสูงภายหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	190
ภาพที่ 7-05 รูปตัดถนนจักรเพชร หลังการฟื้นฟูบูรณะ	201
ภาพที่ 7-06 รูปตัดถนนบ้านหม้อ หลังการฟื้นฟูบูรณะ	201
ภาพที่ 7-07 รูปตัดถนนอัษฎางค์ หลังการฟื้นฟูบูรณะ	202
ภาพที่ 7-08 รูปตัดถนนขนส่งสินค้า หลังการฟื้นฟูบูรณะตลาดผัก	202
ภาพที่ 7-09 รูปตัดถนนคนเดินซอยท่าโรงยาเก่า หลังการฟื้นฟูบูรณะ	203
ภาพที่ 7-10 ภาพทัศนียภาพถนนคนเดินซอยท่าโรงยาเก่า หลังการฟื้นฟูบูรณะ	203
ภาพที่ 8-01 Bonus F.A.R. สำหรับการจัดให้มีพื้นที่โล่ง พื้นที่สีเขียว หรือพื้นที่เพื่อสาธารณะประโยชน์	213

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ	หน้า
แผนภูมิที่ 2-01	กระบวนการเป็นสัณฐานศูนย์กลางเมืองตามแนวคิดของ Hillier
แผนภูมิที่ 2-02	กรอบแนวคิดในการวิจัย
แผนภูมิที่ 4-01	พัฒนาการทางกายภาพของย่านปากคลองตลาดที่สัมพันธ์กับระบบคมนาคมขนส่งในอดีต
แผนภูมิที่ 5-01	ปริมาณเฉลี่ยของผู้สัญจรทางเท้าที่เดินผ่านด่านสังเกตทั้ง 5 ในช่วงเวลา 24 ชั่วโมง
แผนภูมิที่ 5-02	สัดส่วนของผู้สัญจรทางเท้าที่เดินผ่านด่านสังเกตทั้ง 5 ในช่วงเวลา 24 ชั่วโมง
แผนภูมิที่ 5-03	สัดส่วนของกลุ่มผู้สัญจรทางเท้าที่เดินผ่านด่านทั้ง 5 ในช่วงเวลา 24 ชั่วโมง
แผนภูมิที่ 7-01	การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา 00:00-06:00
แผนภูมิที่ 7-02	การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา 06:00-12:00
แผนภูมิที่ 7-03	การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา 12:00-18:00
แผนภูมิที่ 7-04	การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา 18:00-00:00

สารบัญแนบที่

แนบที่		หน้า
แนบที่ 1-01	ขอบเขตพื้นที่ศึกษาย่านปากคลองตลาด	6
แนบที่ 3-01	แผนที่ประกอบการสำรวจการเลือกเส้นทางของคนเดินเท้าภายในย่านปากคลองตลาด	34
แนบที่ 4-01	ผังโครงการพัฒนาย่านปากคลองตลาด ตามโครงการบูรณาการแผนผังพัฒนา กลุ่มเขตรัตนโกสินทร์	45
แนบที่ 4-02	โครงการส่วนต่อขยายระบบขนส่งมวลชนประเภทรางในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์	46
แนบที่ 4-03	ผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน ตามผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2549	48
แนบที่ 4-04	ตำแหน่งพื้นที่บังคับภายใต้ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก พ.ศ.2530	51
แนบที่ 4-05	กรรมสิทธิ์ที่ดินและราคาประเมินที่ดิน ย่านปากคลองตลาด	54
แนบที่ 5-01	โครงข่ายการสัญจรทางบกและน้ำ พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์	60
แนบที่ 5-02	โครงข่ายการสัญจรและจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจร ย่านปากคลองตลาด	61
แนบที่ 5-03	ประเภทของทางเดินเท้าตามลักษณะการใช้งานร่วมกับการสัญจรของรถยนต์ ย่านปากคลองตลาด	62
แนบที่ 5-04	แผนภาพและพื้นของมวลอาคาร ย่านปากคลองตลาด	73
แนบที่ 5-05	รูปแบบการจัดวางอาคาร ย่านปากคลองตลาด	74
แนบที่ 5-06	รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ย่านปากคลองตลาด	75
แนบที่ 5-07	สภาพการต่อเติมอาคาร ย่านปากคลองตลาด	76
แนบที่ 5-08	ความสูงอาคาร ย่านปากคลองตลาด	77
แนบที่ 5-09	สภาพของอาคาร ย่านปากคลองตลาด	78
แนบที่ 5-10	โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างสำคัญทางประวัติศาสตร์ ย่านปากคลองตลาดและบริเวณโดยรอบ	83
แนบที่ 5-11	ประเภทของพื้นที่ว่างสาธารณะ ย่านปากคลองตลาด	85
แนบที่ 5-12	ประเภทของพื้นที่ว่างสาธารณะตามรูปแบบการปิดล้อม 2 มิติ	88
แนบที่ 5-13	ประเภทของพื้นที่ว่างสาธารณะตามสัดส่วนการปิดล้อม 3 มิติ	91
แนบที่ 5-14	มุมมองสู่พื้นที่สำคัญของย่านปากคลองตลาดและบริเวณโดยรอบ	94
แนบที่ 5-15	การใช้ประโยชน์อาคารพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์	99
แนบที่ 5-16	การใช้ประโยชน์อาคารชั้นล่าง ย่านปากคลองตลาด	100
แนบที่ 5-17	การใช้ประโยชน์อาคารชั้นบน ย่านปากคลองตลาด	101
แนบที่ 5-18	การใช้พื้นที่ว่างสาธารณะ ย่านปากคลองตลาด	102
แนบที่ 5-19	การใช้ประโยชน์พื้นที่ตามประเภทของสินค้าและการบริการ ย่านปากคลองตลาด	105
แนบที่ 5-20	การใช้ประโยชน์อาคารตามประเภทของสินค้าและการบริการ ย่านปากคลองตลาด	106
แนบที่ 5-21	การใช้ประโยชน์อาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะย่านปากคลองตลาด ตอนกลางวัน	110

สารบัญแนที่

แนที่	หน้า
แนที่ 5-22 การใช้ประโยชน์อาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะย่านปากคลองตลาด ตอนกลางคืน	111
แนที่ 5-23 ตำแหน่งของด่านสังเกตการสัญจรผ่านพื้นที่ว่างสาธารณะ ย่านปากคลองตลาด	116
แนที่ 5-24 อัตราเฉลี่ยการสัญจรทางเท้าผ่านด่านสังเกตทั้ง 5 พื้นที่ของย่านปากคลองตลาด	117
แนที่ 5-25 รูปแบบการเลือกเส้นทางเดินเท้าผ่านด่านสังเกตทั้ง 5 พื้นที่ของย่านปากคลองตลาด	121
แนที่ 5-26 รูปแบบการเลือกเส้นทางเดินเท้าภายในย่านปากคลองตลาด ตอนกลางวัน	122
แนที่ 5-27 รูปแบบการเลือกเส้นทางเดินเท้าภายในย่านปากคลองตลาด ตอนกลางคืน	123
แนที่ 5-28 รูปแบบการเลือกเส้นทางเดินเท้าภายในย่านปากคลองตลาด ตามประเภทของผู้สัญจรทางเท้า	124
แนที่ 5-29 องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด	130
แนที่ 6-01 กิจกรรมการจับจองและการสัญจรภายในย่านปากคลองตลาด ตอนกลางวัน	137
แนที่ 6-02 กิจกรรมการจับจองและการสัญจรภายในย่านปากคลองตลาด ตอนกลางคืน	138
แนที่ 6-03 การปิดล้อมของอาคารกับระดับของการสัญจรทางเท้า ย่านปากคลองตลาด	144
แนที่ 6-04 การมองเห็นและเข้าถึงกับระดับของการสัญจรทางเท้า ย่านปากคลองตลาด	145
แนที่ 6-05 ความปลอดภัยของทางเดินเท้ากับระดับของการสัญจรทางเท้า ย่านปากคลองตลาด	146
แนที่ 7-01 ผังแนวคิดการฟื้นฟูบูรณะ ย่านปากคลองตลาด	164
แนที่ 7-02 ผังแม่บทการฟื้นฟูบูรณะ ย่านปากคลองตลาด	169
แนที่ 7-03 การฟื้นฟูบูรณะโครงข่ายและจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจร ย่านปากคลองตลาด	170
แนที่ 7-04 เปรียบเทียบโครงข่ายและจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจร ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะ ย่านปากคลองตลาด	171
แนที่ 7-05 การฟื้นฟูบูรณะโครงข่ายการสัญจรทางเท้า ย่านปากคลองตลาด	172
แนที่ 7-06 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน ย่านปากคลองตลาด	173
แนที่ 7-07 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์อาคาร ย่านปากคลองตลาด	174
แนที่ 7-08 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะ ย่านปากคลองตลาด	175
แนที่ 7-09 เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะ ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะ ย่านปากคลองตลาด	176
แนที่ 7-10 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามประเภทของสินค้าและบริการ ย่านปากคลองตลาด	177
แนที่ 7-11 เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามประเภทของสินค้าและบริการ ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด	178
แนที่ 7-12 การฟื้นฟูบูรณะความหนาแน่นของมวลอาคารและพื้นที่ว่าง ย่านปากคลองตลาด	183
แนที่ 7-13 เปรียบเทียบความหนาแน่นของมวลอาคารและพื้นที่ว่าง ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะ ย่านปากคลองตลาด	184

สารบัญแนที่

ด

แนที่	หน้า
แนที่ 7-14 การพ้ฟูบรูณะความสูงของอาคาร ย่านปากคลองตลาด	185
แนที่ 7-15 เปรียบเทียบความสูงของอาคาร ก่อนและหลังการพ้ฟูบรูณะย่านปากคลองตลาด	186
แนที่ 7-16 การพ้ฟูบรูณะสภาพและผนังอาคาร ย่านปากคลองตลาด	187
แนที่ 7-17 การพ้ฟูโครงข่ายพื้นที่สีเขียว ย่านปากคลองตลาด	188
แนที่ 7-18 การเลือกประเภทไม้ยืนต้น ย่านปากคลองตลาด	189

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

ย่านพาณิชยกรรมริมน้ำเกิดขึ้นมาพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานขึ้นเป็นชุมชนริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง โดยมีสายน้ำเป็นเส้นทางสัญจรหลักเพื่อลำเลียงผลผลิตทางการเกษตรไปแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายกันที่จุดนัดพบ ซึ่งมักจะเป็นท่าหน้าของวัดหรือท่าหน้าสาธารณะที่ตั้งอยู่บริเวณปากคลองที่เป็นจุดตัดกันระหว่างคลองและแม่น้ำสายสำคัญ (Chaweewan, 2001: 2-24, วิลาวัณย์, 2548: 42) เกิดเป็นตลาดน้ำที่ค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันในห้องน้ำโดยอาศัยเรือเป็นพาหนะ โดยมีเพิงค้าขายหลังคามุงจากอย่างง่ายตั้งอยู่บนบกให้รู้ว่าเป็นแหล่งเริ่มของการค้าขาย ต่อมาเมื่อตลาดน้ำอยู่ตัวมีกิจกรรมสม่ำเสมอเป็นที่รู้จักของคนทั้งในและนอกชุมชนและมีการพัฒนาการสัญจรทางบกมากขึ้น จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงจากตลาดน้ำสู่ตลาดนัดแผงลอยบนตลิ่งริมน้ำ และเป็นตลาดถาวรที่สามารถค้าขายได้ตลอดวัน ด้วยการสร้างอาคารเรือนแถวยกพื้นสูงก่อสร้างด้วยไม้ มีหลังคาคลุม ทั้งยังเกิดการพัฒนาพื้นที่ข้างเคียงเป็นอาคารตึกแถวสร้างติดดิน ที่สามารถรองรับได้ทั้งกิจกรรมการค้าขายและอยู่อาศัย ให้บริการสินค้าในชีวิตประจำวันและการบริการทั่วไป จนเกิดเป็นภาพของชุมชนหรือย่านการค้าริมน้ำที่ชัดเจนขึ้น (อรศิริ, 2544: 27-30)

อย่างไรก็ตาม การเกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงสภาพชุมชน สังคม และประเพณีไปสู่สังคมสมัยใหม่ ทำให้ระบบโครงสร้างชุมชนดั้งเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งในเชิงกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อย่านพาณิชยกรรมริมน้ำมากที่สุดคือการเร่งพัฒนาระบบคมนาคมทางบกขึ้นมาทดแทนการคมนาคมทางน้ำ โดยรูปแบบของการตัดถนนที่เราพบเห็นได้ทั่วไปคือการสร้างถนนขนานไปกับแนวลำน้ำเดิม ส่งผลให้พื้นที่พาณิชยกรรมริมน้ำหลายแห่งเสมือนมีหน้าบ้าน 2 ทาง คือมีช่องทางเข้าถึงและกระจายสินค้าได้ทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งในระยะเวลาหนึ่งนั้นก็ส่งผลให้ย่านพาณิชยกรรมหลายแห่งประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นย่านปากคลองตลาด ท่าเตียน ท่าช้าง หรือท่าพระจันทร์ แต่เมื่อความสมดุลระหว่างการเดินทางน้ำและบกเปลี่ยนแปลงไป ด้วยคลองจำนวนมากที่เคยเป็นโครงข่ายเส้นทางขนถ่ายสินค้าต้องถูกถมและแทนที่ด้วยถนนหรือทางเดินเท้า แหล่งที่มาและแหล่งกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าที่เคยตั้งอยู่ริมน้ำจึงต้องแปรเปลี่ยนไปสู่พื้นที่อื่นที่มีความสะดวกสบายต่อการขนส่งทางบกมากกว่า บทบาทของของน้ำในฐานะของเส้นทางสัญจรหลักในการค้าขายและขนส่งสินค้าจึงลดความสำคัญลง และทำให้รูปแบบการค้าที่เคยพึ่งพาสายน้ำและเป็นเอกลักษณ์ของเมืองต้องสูญหายไป โดยเรามักพบว่าหลายพื้นที่ที่ริมน้ำที่สำคัญและเคยเป็น “หน้าบ้าน” ในอดีตนั้นถูกละเลยให้ทิ้งร้างกลายเป็นพื้นที่ “หลังบ้าน” และเกิดอาคารโกดังริมน้ำที่เป็นดัง “ห้องเก็บของ” ขึ้นมาทำลายความสัมพันธ์ระหว่างบกและน้ำ ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วย่านพาณิชยกรรมริมน้ำหลายแห่งอาศัย

การปรับเปลี่ยนรูปแบบของกิจกรรมและการใช้พื้นที่จากน้ำสู่บกเช่นนี้ เพื่อให้สามารถเอาตัวรอดได้กับภาวะการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน (existence) ในขณะที่บางย่านไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ จนต้องสูญเสียกิจกรรมการค้าขายไปในที่สุด (disappearance)

ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร คือหนึ่งในย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำเก่าที่มีพัฒนาการของย่านทั้งกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ควบคู่มากับการเปลี่ยนแปลงของระบบคมนาคมโดยรอบพื้นที่มาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยความสัมพันธ์ระหว่างน้ำและบกของย่านปากคลองตลาดนั้นยังเป็นไปอย่างสมดุล トラバจนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการขนส่งและแหล่งที่มาของสินค้าจากการขนส่งทางน้ำมาพึ่งพาถนนอย่างสมบูรณ์ขึ้นเรื่อยๆภายหลังการเปิดใช้สะพานรถยนต์ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อปีพ.ศ.2475 เมื่อเปรียบเทียบกับอีกหลายย่านที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกัน จะพบว่าปากคลองตลาดคือหนึ่งในพื้นที่พาณิชย์กรรมริมน้ำที่เปลี่ยนแปลงจาก “น้ำสู่บก” และยังคงพลังและความมีชีวิตชีวาไว้ได้ในปัจจุบัน ทั้งยังเป็นหนึ่งในพื้นที่พาณิชย์กรรมท้องถิ่นขนาดใหญ่ที่คงความสำคัญระดับภูมิภาคในการเป็นแหล่งกลางการค้า ผลผลิตทางการเกษตรประเภทผัก ผลไม้ และดอกไม้สด ที่มีการใช้งานอย่างต่อเนื่องและหนาแน่นทั้งกลางวันและกลางคืน จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีพลวัตการใช้งานสูงที่สุดแห่งหนึ่งในเขตอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในระดับพื้นที่จะพบว่าการปรับตัวจากน้ำสู่บกของปากคลองตลาดก็ยังมีรูปแบบการปรับตัวที่เป็นไปอย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพ แต่เป็นเพียงการปรับตัวไปตามธรรมชาติของการใช้พื้นที่ ซึ่งทำให้เกิดผลลัพธ์เป็นพื้นที่ “หน้าบ้าน / หลังบ้าน” ที่มีความแตกต่างกันในเชิงความหนาแน่นของการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างสิ้นเชิง ทั้งยังต้องประสบปัญหาความแออัดจากการค้าและการขนส่งทางบกมากขึ้นทุกวัน จนเกิดเป็นภัยคุกคามต่อย่านโดยแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีนโยบายพัฒนาพื้นที่โดยมุ่งสร้างความเป็นสัญลักษณ์ของรัฐและส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยว ด้วยการรื้อย้ายกิจกรรมการค้าส่งที่มีการขนส่งด้วยรถยนต์ขนาดใหญ่ทั้งหมดออกจากที่ตั้งเดิม เพื่อพัฒนาพื้นที่ว่างสาธารณะส่งเสริมทัศนียภาพริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งปัจจุบันกำลังอยู่ในระหว่างการควบคุมการพัฒนาให้เป็นไปตามแผนโดยคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์ (ชินครอนกรุป, 2538)

ย่านปากคลองตลาดจึงเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมริมน้ำที่กำลังเผชิญกับภาวะการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นจากทั้งปัจจัยภายในและแรงกระตุ้นภายนอกในขณะเดียวกัน การปรับตัวของย่านปากคลองตลาดในอนาคตเพื่อคงอยู่ของความเป็นสถานที่และพลวัตของพื้นที่พาณิชย์กรรมริมน้ำจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ และสามารถนำมาเป็นกรณีศึกษาเพื่อค้นหาชุดขององค์ความรู้ในการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่พาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำ ซึ่งปัจจุบันนี้ความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำในประเทศไทยนั้นยังมีอยู่ไม่มากนัก ผู้วิจัยหวังว่าผลการศึกษานี้จะทำให้เข้าใจถึงปรากฏการณ์การใช้พื้นที่ของตลาดสดท้องถิ่น ที่มีการปรับตัวจากน้ำสู่บก และยังคงมีการใช้งานอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน และสามารถประยุกต์นำผลของแนวคิดและการออกแบบที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ชุมชนเมืองแห่งอื่นๆของประเทศไทยที่ประสบปัญหาล้ำคลึงกันต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์

- 1.2.1 ศึกษาทฤษฎีและแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับย่านพาณิชยกรรมริมน้ำ ผ่านมุมมองการบูรณะพื้นที่ฟูมรดกทางวัฒนธรรมเมือง และการใช้พื้นที่ว่างแบบมีพลวัตกับเงื่อนไขเชิงกายภาพและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง
- 1.2.2 ศึกษาปรากฏการณ์ใช้พื้นที่บริเวณย่านปากคลองตลาด อันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพ กิจกรรม และเวลา
- 1.2.3 สร้างแผนที่และแผนภูมิบันทึกรูปแบบการใช้พื้นที่และกิจกรรมภายในย่านปากคลองตลาดอย่างเป็นระบบในวันและช่วงเวลาต่างๆ
- 1.2.4 วิเคราะห์องค์ประกอบความเป็นสถานที่ และเงื่อนไขความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด
- 1.2.5 สังเคราะห์แนวความคิดในการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด ผ่านมุมมองของการออกแบบชุมชนเมือง พร้อมทั้งนำเสนอแนวทางการวางผังและออกแบบทางกายภาพ

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

ขอบเขตเชิงพื้นที่ในการศึกษาเพื่อการศึกษาฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ย่านปากคลองตลาด กำหนดโดยโครงข่ายการสัญจรเส้นสำคัญ ได้แก่ แนวถนน แม่น้ำ และคลอง คลอบคลุมพื้นที่ดังนี้ (แผนที่ 1-1)

ทิศเหนือ	จรด	ถนนพระพิทักษ์
ทิศใต้	จรด	แม่น้ำเจ้าพระยา
ทิศตะวันออก	จรด	ถนนอัษฎางค์ และคลองคูเมืองเดิม
ทิศตะวันตก	จรด	ถนนบ้านหม้อ และพื้นที่เปิดโล่งหน้าพระปฐมบรมราชานุสรณ์

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษานี้มีขอบเขตด้านเนื้อหาในการศึกษาปรากฏการณ์ใช้พื้นที่ย่านปากคลองตลาด อันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพ กิจกรรม และเวลา โดยการสร้างแผนที่และแผนภูมิบันทึกรูปแบบการใช้พื้นที่และกิจกรรมอย่างเป็นระบบในวันและช่วงเวลาต่างๆ เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการใช้พื้นที่ และนำเสนอ

แนวความคิดในการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด ผ่านมุมมองของกระบวนการออกแบบชุมชนเมือง พร้อมทั้งเสนอแนวทางการวางผังและออกแบบทางกายภาพ

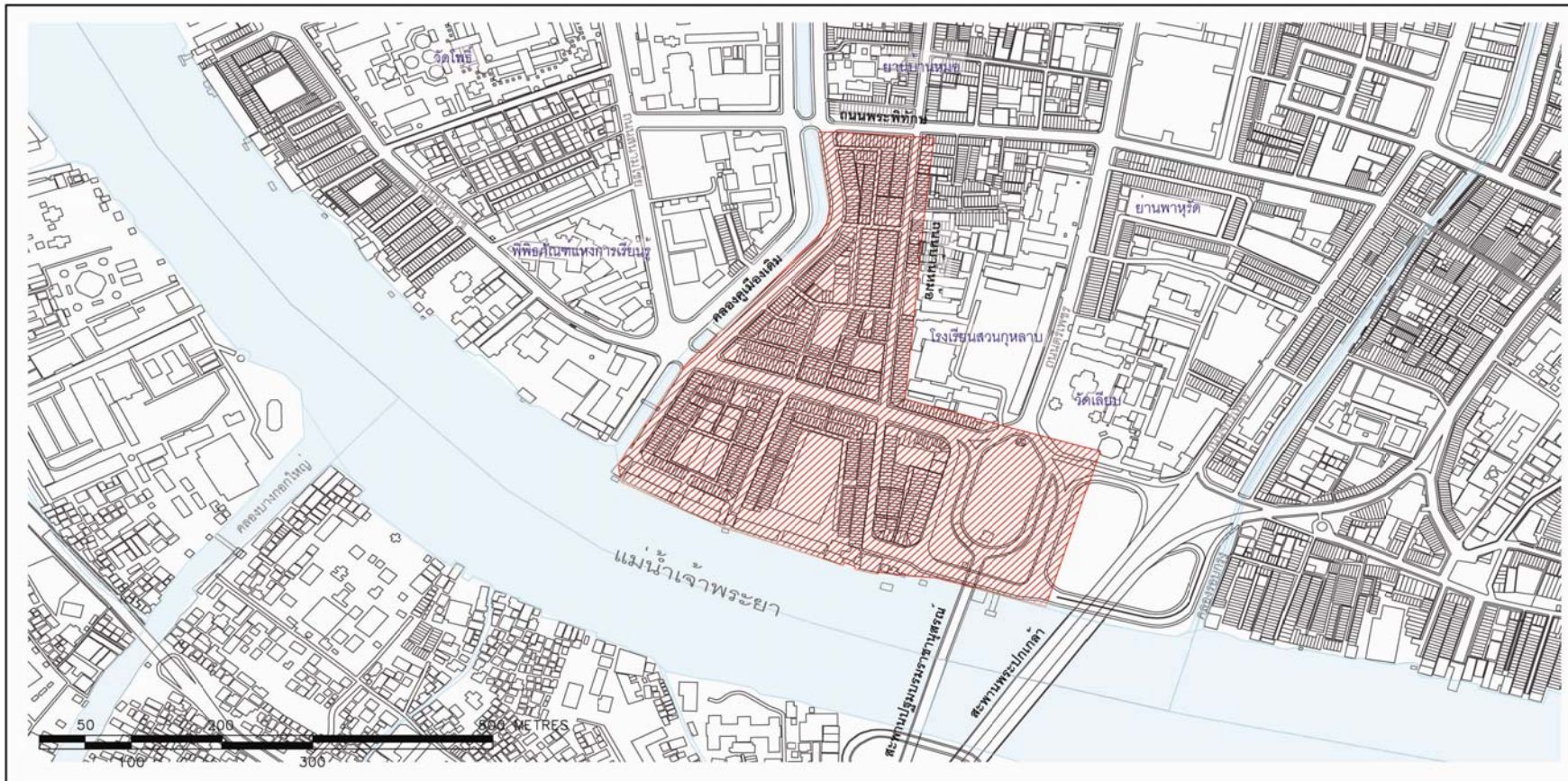
1.4 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษา

- 1.4.1 รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นและประเด็นปัญหาของพื้นที่กรณีศึกษา (initial site study) เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์และขอบเขตของการศึกษา
- 1.4.2 ทบทวนวรรณกรรม (literature review) ทั้งแนวความคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวความคิดในการศึกษา
- 1.4.3 สืบค้นเอกสาร (document research) เพื่อรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งโครงการพัฒนาพื้นที่ของภาครัฐ และมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
- 1.4.4 สืบค้นข้อมูลภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ ดังมีรายละเอียดในภาพรวมต่อไปนี้
 - บันทึกองค์ประกอบเชิงกายภาพของพื้นที่ ประกอบด้วยอาคาร พื้นที่ว่างสาธารณะ และองค์ประกอบเชิงกายภาพชั่วคราว
 - บันทึกรูปแบบการใช้ประโยชน์อาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะและกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ทั้งการค้าขาย ขนส่ง สัญจร และการท่องเที่ยว ที่ปรากฏในช่วงเวลาที่แตกต่างกันอย่างเป็นระบบ
- 1.4.5 จัดทำระบบแผนที่เพื่อแจกแจงรูปแบบการใช้พื้นที่และระบบกิจกรรมที่ปรากฏในพื้นที่ตามช่วงเวลาต่างๆ รวมทั้งประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกด้วยเทคนิคการทับซ้อนแผนที่ (overlay mapping) ร่วมกับกรอบแนวความคิด และข้อมูลทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของพื้นที่
- 1.4.6 วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสรุปเป็นปัญหาและศักยภาพของพลวัตเชิงพื้นที่ และความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด
- 1.4.7 กำหนดบทบาท เป้าหมาย และโปรแกรมในการบูรณะฟื้นฟูย่าน ทั้งทางด้านกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ พร้อมทั้งนำเสนอแนวทางการวางผังและออกแบบทางกายภาพย่านปากคลองตลาด

- 1.4.8 นำเสนอแผนและขั้นตอนเบื้องต้นสู่การนำไปปฏิบัติ พร้อมทั้งสรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อไป

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.5.1 เข้าใจปรากฏการณ์ใช้พื้นที่ย่านปากคลองตลาด อันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพ กิจกรรม และเวลา
- 1.5.2 เข้าใจเงื่อนไข แนวคิด และวิธีการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำที่มีการปรับตัวจากน้ำสู่บก โดยมีย่านปากคลองตลาดเป็นพื้นที่กรณีศึกษา
- 1.5.3 เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานที่มีประโยชน์สำหรับการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดของหน่วยงานต่างที่เกี่ยวข้อง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนเมืองอื่นที่มีปัญหาและศักยภาพเช่นเดียวกัน

แผนที่ 1-01 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาย่านปากคลองตลาด		(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)
สัญลักษณ์ <div style="display: flex; align-items: center; margin-top: 5px;"> <div style="width: 20px; height: 10px; background-color: #e67e22; border: 1px solid black; margin-right: 5px;"></div> ย่านปากคลองตลาด </div>	<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="font-size: 8px;"> <p>พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำ: กรณีศึกษาย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร</p> <p>DYNAMICS OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS: A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK</p> </div> </div> <p style="font-size: 8px; margin-top: 5px;">สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>	

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย มีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

- 2.1.1 ความหมายและความสำคัญของย่านพาณิชยกรรมริมน้ำ
- 2.1.2 ย่านพาณิชยกรรมริมน้ำและความเป็นสถานที่ของเมืองเอเชีย
- 2.1.3 ย่านพาณิชยกรรมริมน้ำและการฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต
- 2.1.4 เงื่อนไขเชิงกายภาพที่ส่งเสริมพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านพาณิชยกรรมริมน้ำ

2.2 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง

- 2.2.1 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ Covent Garden กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
- 2.2.2 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ Pike Place Market เมืองซีแอตเทิล ประเทศสหรัฐอเมริกา
- 2.2.3 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ Yanaka กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

2.3 สรุปการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา

2.1 แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 ความหมายและความสำคัญของย่านพาณิชยกรรมริมน้ำ

ย่านพาณิชยกรรมหรือย่านการค้า คือ พื้นที่อยู่อาศัยและที่รวมของร้านค้าที่มีประชาชนทั้งจากภายในและภายนอกพื้นที่นิยมไปจับจ่ายซื้อขายสินค้าและบริการเป็นจำนวนมาก เป็นองค์ประกอบของชุมชนในการเป็นย่านศูนย์กลาง (Central Place) เพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่เกิดขึ้นเป็นประจำ และเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้ หรือความคิดเห็นต่างๆ ของผู้คนในชุมชน (เกียรติ จิวะกุล และคณะ, 2525: 1)

ย่านพาณิชยกรรมริมน้ำคือองค์ประกอบสำคัญของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง (river linear settlement) ของประเทศไทยที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (วิลาวัณย์, 2548: 42) ลักษณะเชิงกายภาพของชุมชนริมน้ำดังกล่าวจะเป็นการสร้างบ้านเรือนอย่างต่อเนื่องเรียงรายกันไปตามแนวตลิ่ง โดยมีตลาดเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนควบคู่กับวัดและวังมาตั้งแต่ครั้งโบราณ (ฤทัย, 2539: 5-7) ทั้งนี้ พบว่าลักษณะของพื้นที่การค้าริมน้ำในยุคแรกๆ นั้นอยู่ในรูปแบบของตลาดน้ำหรือตลาดเรือ (floating market) ซึ่งเป็นตลาดที่ใช้เรือในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า โดยอาศัยเส้นทางสัญจรทางน้ำในการลำเลียงวัตถุดิบและกระจายผลผลิตเป็นหลัก มักตั้งอยู่บริเวณปากคลองที่เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างคลองสำคัญๆ หรือจุดที่แม่น้ำและคลองมาบรรจบกัน (Chaweewan, 2001: 2-24) โดยอาศัยทำนน้ำของวัดหรือทำนน้ำสาธารณะเป็นจุดรวมของเรือสินค้า และมักจะมีเพิงค้าขายหลังคามุงจากอย่างง่าย ๆ ให้รู้ว่าเป็นแหล่งเริ่มของการค้าขาย ต่อมาเมื่อตลาดนัดอยู่ตัวมีกิจกรรมสม่ำเสมอเป็นที่รู้จักของคนทั้งในและนอกชุมชน และมีการพัฒนารูปแบบการเดินทางทางบกมากขึ้น จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากตลาดน้ำมาสู่การเป็นตลาดนัดแผงลอยบนตลิ่งริมน้ำ และพัฒนาจนเป็นอาคารตลาดเรือนแถวยกพื้นสูงก่อสร้างด้วยไม้ มีหลังคาคลุม เป็นตลาดถาวรที่สามารถค้าขายได้ตลอดวัน ทั้งยังเกิดการพัฒนาระบบที่ข้างเคียงเป็นอาคารตึกแถวสร้างติดดิน ที่สามารถรองรับได้ทั้งกิจกรรมการค้าขายและอยู่อาศัย ให้บริการสินค้าในชีวิตประจำวันและการบริการทั่วไปจนเกิดเป็นภาพของชุมชนหรือพื้นที่พาณิชยกรรมที่ชัดเจนขึ้น (อรศิริ, 2544: 27-30)

การเกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงสภาพชุมชน สังคม และประเพณีไปสู่สังคมสมัยใหม่ ทำให้ระบบโครงสร้างชุมชนดั้งเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งในเชิงกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อพื้นที่พาณิชยกรรมริมน้ำมากที่สุดทั้งทางบวกและลบคือ การพัฒนาระบบคมนาคมทางบกขึ้นมทดแทนการคมนาคมทางน้ำเดิม ทั้งนี้ การพัฒนาระบบคมนาคมทางบกด้วยการตัดถนนและสร้างทางรถไฟในสมัยรัชกาลที่ 4-5 นั้นคือจุดเริ่มต้นของการเปิดเส้นทางใหม่สำหรับพื้นที่การค้า การเข้าถึงพื้นที่ที่สะดวกสบายและหลากหลายทำให้เกิดพื้นที่พาณิชยกรรมริมน้ำรูปแบบใหม่ที่ผสานระหว่างพื้นที่การค้า จุดขนถ่ายสินค้า และจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจร การเดินทางเข้าออกของผู้คนที่มากขึ้นทำให้กิจกรรมการค้าและการพักอาศัยเกิดการขยายตัว และส่งผลให้พื้นที่พาณิชยกรรมริมน้ำหลายแห่งมีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม อิทธิพลที่มาจากการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบกในระยะ 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาตามแผนและนโยบายของภาครัฐ ทำให้เกิดการพัฒนาระบบโครงข่ายคมนาคมแบบครบวงจรกระจายตัวไปตามพื้นที่ต่างๆ การขยายตัวของโครงข่ายคมนาคมทางบกที่เพิ่มมากขึ้นจนเสียดสมจุดระหว่างการเดินทางทางน้ำและบกกลายเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนระบบการค้าและวงจรกิจชีวิตของย่านพาณิชยกรรมริมน้ำเดิม เริ่มต้นจากการเปลี่ยนไปของแหล่งที่มาและแหล่งกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าจากริมน้ำเป็นริมถนน การแปรเปลี่ยนของประเภทสินค้า จากสินค้าการเกษตรและเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวันที่มีความเฉพาะทางเป็นสินค้าจากหลากหลายแหล่งผลิต ความเป็นพื้นที่พาณิชยกรรมเฉพาะทางจึงเริ่มเลือนหายไปเป็นสินค้าทั่วไป รูปแบบการค้าที่พึ่งพาสายน้ำซึ่งเคยเป็นเอกลักษณ์ของเมืองจึงเปลี่ยนแปลงไป และส่งผลให้บทบาทความสำคัญของย่านพาณิชยกรรมริมน้ำต้องลดลงไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ย่านพาณิชยกรรมริมน้ำบางแห่งได้เล็กลงและสูญหายไปตามกาลเวลา บางแห่งกำลังร่วงโรยเพื่อรอวันจากไป ในขณะที่บางแห่งก็ยังคงอยู่ได้ด้วยการปรับตัวและยังคงหลงเหลืออัตลักษณ์ของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมไว้ได้ค่อนข้างสมบูรณ์ (Yantrasast, 1995: 41)

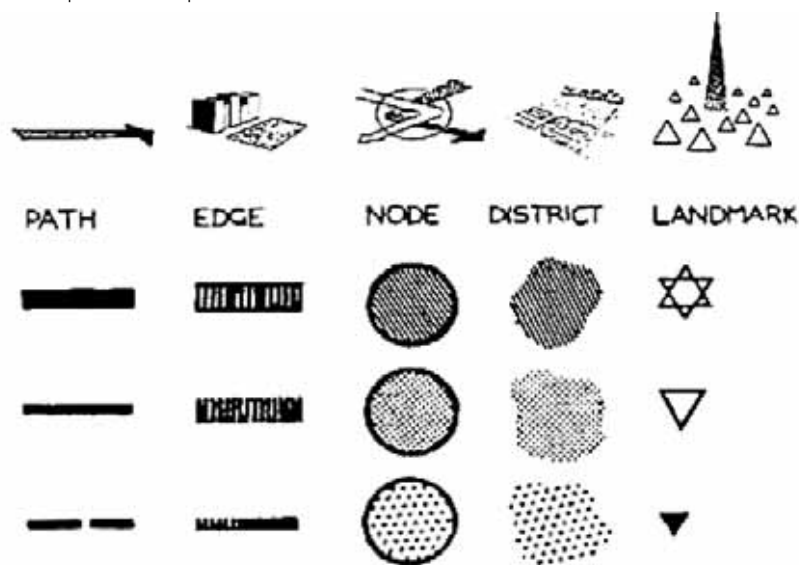

ภาพที่ 2-01 การเปลี่ยนแปลงจากน้ำสู่บกของกรุงเทพมหานครในช่วงเวลาต่างๆ (ที่มา: Yantrasast, 1995: 122)

2.1.2 ย่านพาณิชยกรรมริมน้ำและความเป็นสถานที่ของเมืองเอเชีย

สถานที่ (place) ตามความหมายที่ได้รับการนิยามไว้โดยกฎบัตรบอร์รา (The Burra Charter, 2004) หมายถึงที่ตั้ง พื้นที่ ที่ดิน ภูมิทัศน์ อาคารหรืองานก่อสร้างอื่น ๆ กลุ่มของอาคารหรือสิ่งก่อสร้าง ซึ่งอาจรวมถึงส่วนประกอบหรือรายละเอียดของที่ว่างและมุมมองที่เป็นสิ่งเตือนความจำ ทำให้รำลึกถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมของพื้นที่

จากการทบทวนแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสถานที่ พบว่าเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พื้นที่ (space) เกิดความเป็นสถานที่ (place) นั้นแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ เงื่อนไขเชิงกายภาพ และเงื่อนไขเชิงกิจกรรมและความหมาย โดยกลุ่มแนวคิดที่ให้ความสำคัญต่อเงื่อนไขเชิงกายภาพนั้นจะเน้นที่ความเป็นสถานที่ซึ่งเกิดจากจินตภาพขององค์ประกอบทางกายภาพที่ชัดเจน โดยเฉพาะอาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่มีมาแต่อดีตและเป็นที่จดจำได้จนเป็นสัญลักษณ์และชื่อเสียงของพื้นที่ ทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับมากที่สุดทฤษฎีหนึ่งเกี่ยวกับองค์ประกอบทางกายภาพที่ทำให้ “พื้นที่” หนึ่งเกิดจินตภาพที่เด่นชัดและถูกจดจำเป็น “สถานที่” คือ ทฤษฎีจินตภาพของเมือง (The Image of The City) โดยเควิน ลินช์ (Lynch, 1960: 47-90) ซึ่งกล่าวไว้ว่าองค์ประกอบที่เป็นสิ่งกำหนดจินตภาพหรือภาพลักษณ์ จะมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม รวมถึงผู้คน และกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบทางกายภาพจะมีผลมากที่สุดต่อผู้สังเกตในการกำหนดภาพลักษณ์และลักษณะเฉพาะของพื้นที่ผ่านการถ่ายทอดทางแผนที่ในใจ (mental map) โดยองค์ประกอบทางกายภาพที่มีความเป็นองค์รวม เป็นหนึ่งเดียวกัน และแตกต่างจากสภาพแวดล้อมภายนอกอย่างชัดเจน จะสามารถปลุกความทรงจำของผู้สังเกตให้เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน ไม่รู้สึกแปลกแยก แต่เกิดความรู้สึกปลอดภัย ทำให้ผู้สังเกตรู้สึกถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับพื้นที่จนเกิดเป็นการรับรู้สถานที่ขึ้น ทั้งนี้ ลินช์ได้กล่าวสรุปไว้ว่าจินตภาพของเมืองที่ดีนั้นเกิดจากองค์ประกอบพื้นฐานทางกายภาพ 5 ประเภท คือ ทางสัญจร ขอบเขต ย่าน จุดรวม และจุดหมายตา (ภาพที่ 2-02)

ภาพที่ 2-02 องค์ประกอบทางกายภาพที่ลินช์สรุปไว้ว่าช่วยทำให้ผู้สังเกตจดจำเมืองได้ง่ายยิ่งขึ้น
(ที่มา: Kevin Lynch, 1960)

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากเงื่อนไขเชิงกายภาพแล้ว เงื่อนไขเชิงกิจกรรมและความหมายที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านทางวิถีชีวิตของผู้คนก็มีความสำคัญต่อความเป็นสถานที่ของพื้นที่หนึ่งๆ นักวิชาการคนสำคัญที่แสดงความคิดเห็นดังกล่าวไว้คือออสซี่ (Rossi, 1999) ซึ่งได้เสนอไว้ว่าการพิจารณาองค์ประกอบของความเป็นสถานที่ของพื้นที่ใดๆก็ตาม จะต้องมีการมองภาพรวมอันประกอบขึ้นจาก 2 ส่วนคือ องค์ประกอบทางกายภาพ

(permanencies) อันเปรียบได้กับร่างกายของพื้นที่ที่ปกคลุมอยู่ภายนอก และคุณค่าทางจิตใจ (spiritual values) หรือจิตวิญญาณของพื้นที่ ที่เป็นองค์ประกอบภายในและเป็นคุณค่าที่มองไม่เห็นด้วยตา เกิดจากวิถีชีวิตของผู้คนที่มีการสะสมซ้อนทับกันของเรื่องราว และความหมายจากการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยกันมาอย่างต่อเนื่องจนเป็นความทรงจำร่วมกันของคน (collective memory) เกิดเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่และเป็นที่ยอมรับของผู้คนทั่วไป ซึ่งเรื่องราวชีวิตของผู้คนเหล่านี้จะกลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบสำคัญของความเป็นสถานที่ในที่สุด แนวความคิดของรอสซีที่มีได้มองเงื่อนไขของความเป็นสถานที่เพียงแค่องค์ประกอบทางกายภาพ แต่ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตและกิจกรรมของผู้คนที่มีความต่อเนื่องนั้น จึงเป็นแนวคิดที่เปิดกว้างและสอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องความเป็นสถานที่ที่ยอมรับกันระดับนานาชาติในปัจจุบัน

เอกสารสำคัญที่ระบุถึงองค์ประกอบของความเป็นสถานที่ในลักษณะเช่นเดียวกันนี้คือ กฎบัตรเบอร์ธา หรือกฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์สถานที่ที่มีนัยสำคัญทางวัฒนธรรม ซึ่งได้รับการตีพิมพ์โดยองค์การยูเนสโก ประเทศออสเตรเลีย (The Australia ICOMOS charter for places of cultural significance) กฎบัตรเบอร์ธาได้ระบุถึงแนวคิดเรื่อง “สถานที่” ไว้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นให้เห็นจากการรวมกันของนัยสำคัญทางวัฒนธรรม (cultural significance) หรือมรดกทางวัฒนธรรม (cultural heritage) ที่ครอบคลุมทั้งสุนทรียศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และคุณค่าทางสังคมหรือจิตวิญญาณที่มีมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ที่เป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างผู้คนและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ กฎบัตรเบอร์ธาได้เสนอองค์ประกอบหลักที่ทำให้เกิดความสำคัญของสถานที่ 4 ประการ ประกอบด้วย โครงสร้างและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ประโยชน์ใช้สอย ความหมาย และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสถานที่ โดยมีรายละเอียดดังนี้

- โครงสร้างและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (fabric and setting) หมายถึง ทุกสิ่งที่เป็นองค์ประกอบทางกายภาพของพื้นที่ ครอบคลุมทั้งส่วนประกอบ รูปร่าง เนื้อหา และเรื่องราว ที่เป็นสิ่งกำหนดพื้นที่ว่างซึ่งเป็นองค์ประกอบเชิงกายภาพที่ทำให้เกิดคุณค่าความสำคัญของพื้นที่ ในขณะที่สิ่งแวดล้อม คือ พื้นที่ที่แวดล้อมและภูมิทัศน์ของพื้นที่นั้นๆ
- ประโยชน์ใช้สอย (use) หมายถึง การใช้ประโยชน์ กิจกรรม และปรากฏการณ์ใดๆก็ตามที่เกิดขึ้นในพื้นที่
- ความหมาย (meaning) หมายถึง นัยสำคัญของพื้นที่ มักมีความสัมพันธ์กับคุณค่าทางนามธรรม เช่น ความเป็นสัญลักษณ์หรือความทรงจำของพื้นที่ เป็นต้น
- ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับพื้นที่ (associations) หมายถึง ความสัมพันธ์พิเศษที่เกิดขึ้นระหว่างผู้คนกับพื้นที่ ครอบคลุมถึงคุณค่าทางสังคมหรือจิตวิญญาณ และความรับผิดชอบทางวัฒนธรรมต่อพื้นที่

องค์ประกอบข้างต้นจึงเป็นดังส่วนขยายจากแนวคิดของรอสซี โดยเฉพาะโครงสร้างทางกายภาพ กิจกรรม และความหมายที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้พื้นที่หนึ่งเกิดเอกลักษณ์ของความเป็นสถานที่หรือจิต

วิญญาน โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับพื้นที่นั้นเป็นสิ่งที่แสดงถึงการมีชีวิตอยู่ของเมือง แนวคิดเรื่องความเป็นสถานที่ของชุมชนเมืองในลักษณะข้างต้นจึงค่อนข้างมีบทบาทสำคัญต่อความเป็นสถานที่ของชุมชนเมืองในทวีปเอเชีย ซึ่งมีพื้นฐานของมรดกทางวัฒนธรรมที่ค่อนข้างแตกต่างจากประเทศทางทวีปยุโรปและอเมริกาอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางกายภาพของสิ่งก่อสร้างในอดีต ที่โครงสร้างส่วนใหญ่ทำมาจากไม้ซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติที่เสื่อมสลายง่าย และต้องการการซ่อมแซมหรือสร้างใหม่เป็นระยะ เมื่อเปรียบเทียบกับหินซึ่งเป็นวัสดุหลักที่ใช้ก่อสร้างอาคารทางประเทศตะวันตก ทำให้ชุมชนเมืองในภูมิภาคนี้ไม่หลงเหลือร่องรอยของมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นองค์ประกอบทางกายภาพในอดีต ที่สามารถกำหนดความเป็นสถานที่ของพื้นที่นั้นได้ชัดเจนนัก (Logan, 2002: xix-xx)

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปว่าเป็นเสน่ห์และเอกลักษณ์ของประเทศทางแถบตะวันออกในสายตาของชาวตะวันตกคือ มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมแต่จับต้องไม่ได้ (intangible value) ที่ถูกสะท้อนผ่านทางกิจกรรม วิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมระดับนานาชาติ เรม คูลฮาาส (Rem Koolhaas) ได้กล่าวถึงความน่าสนใจของเมืองในทวีปเอเชียในงานประชุมอภิปรายเรื่อง New Urbanism ที่กรุงลอนดอนไว้ว่า “องค์ประกอบของเมืองในทวีปเอเชียนั้นช่างอัศจรรย์และเป็นเสน่ห์ที่ทำให้เขาหลงใหล แม้ว่ายากที่จะเข้าใจได้ด้วยบริบทของเมืองแบบประเทศตะวันตก โดยสาเหตุที่ทำให้เมืองในทวีปเอเชียยังคงรักษาความน่าสนใจและพลวัตของเมืองไว้ได้นั้น อาจเนื่องมาจากความไร้ระเบียบแบบแผน ความแตกต่างทางฐานะที่หลากหลาย และความซับซ้อนของการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติอย่างเหมาะสม” (Lim, 1998) เช่นเดียวกับทฤษฎีของนักวิชาการไทยทางด้านสังคมศาสตร์ ศรีศักร วัลลิโภดม ที่ได้กล่าวไว้ในการสัมมนา “ผ่าเกาะเมืองรัตนโกสินทร์ในทัศนะคนเมือง” ว่า “ความเป็นสถานที่ของชุมชนเมืองไทยนั้นจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญคือ ความเป็นถิ่น ย่าน ละแวก ตรอก ซอก ซอย ที่ผู้คนรู้จักกันทั่วถึง เนื่องจากมีกิจกรรมการอยู่อาศัยสืบต่อกันมาเป็นรุ่นต่อรุ่น ไม่ต่ำกว่า 20-30 ปี ไม่ใช่เพียงแค่มุมมองทางกายภาพ” (ยูวดี มณีกุล อ้างโดยวิมลรัตน์, 2543) ในบริบทของชุมชนเมืองในทวีปเอเชียรวมทั้งประเทศไทย องค์ประกอบของความเป็นสถานที่จึงมีควรเน้นเพียงแค่องค์ประกอบทางกายภาพ แต่ยังคงให้ความสำคัญต่อวิถีชีวิต ที่รวมทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน จนเกิดเป็นการรับรู้ได้ทั่วไปทั้งจากบุคคลภายในและภายนอกพื้นที่ ทั้งนี้ เราอาจพบว่าในบางพื้นที่ที่ไม่ได้มีองค์ประกอบเชิงกายภาพที่เด่นชัด แต่มีกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างเข้มข้น หนาแน่น คึกคัก และมีชีวิตชีวานั้นอาจมีคุณค่าแห่งความเป็นสถานที่ได้เช่นเดียวกัน

2.1.3 ย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำและการฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต

ย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (living historical place) หมายถึง พื้นที่ที่มีชุมชนอาศัยสืบต่อกันมาโดยมีองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชาติหรือชุมชนในอดีต ที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม หรือมีลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง และยังคงมีการใช้งานอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการสืบเนื่องของกิจกรรมและแบบแผนการดำรงชีวิตภายในย่านมาจนถึงปัจจุบัน

ย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตมีความสำคัญต่อชุมชนเมือง ในเชิงกายภาพ ย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตคือ สัญลักษณ์ของความทรงจำทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ เป็นพื้นที่ตัวอย่างที่ดีของสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างมาให้รับกับสัดส่วนของมนุษย์ มีลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ และความปรารถนาที่เกิดจากเทคนิคการช่างในอดีต ในเชิงสังคม ย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตคือสถานที่ที่แสดงความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลซึ่งเกิดจากความสมดุลระหว่างสภาพแวดล้อม กิจกรรม และผู้คน เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางจิตวิญญาณ และเป็นความภาคภูมิใจของชุมชน ในเชิงเศรษฐกิจ ย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตแสดงให้เห็นถึงความสามารถใช้ทรัพยากรที่ได้รับการคัดสรรและมีอยู่เป็นจำนวนจำกัดอย่างคุ้มค่าตามศักยภาพ

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า ย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตจะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบทางกายภาพที่มีคุณค่า และยังคงมีการใช้งานเพื่อกิจกรรมและการดำเนินชีวิตมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนเกิดความหมายและความผูกพันระหว่างชุมชนกับพื้นที่ คุณลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับองค์ประกอบของความเป็นสถานที่ (place) ตามที่กฎบัตรเบอร์โรราบูไว้ ได้แก่ โครงสร้างและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (fabric and setting) ประโยชน์ใช้สอย (uses) ความหมาย (Meaning) และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสถานที่ (associations) โดยเฉพาะประโยชน์ใช้สอยที่ต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบันนี้เองที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่กำหนดความเป็นสถานที่ และทำให้ย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตนั้นมีเสน่ห์แตกต่างจากอุทยานประวัติศาสตร์ที่ตายไปแล้ว การตระหนักถึงความสำคัญของประโยชน์ใช้สอยภายในย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการรักษาและปกป้องให้ดำเนินต่อไปอย่างมีพลวัตจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง (Orbasli, 2000: 8-20)

จุดเปลี่ยนสำคัญที่นำไปสู่การยอมรับและให้ความสำคัญต่อมรดกทางวัฒนธรรมในย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตทั้งที่จับต้องได้ (tangible) และจับต้องไม่ได้ (intangible) เริ่มต้นจากการประกาศใช้กฎบัตรเวนิซ (The Charter of Venice, 1964) หรือกฎบัตรนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูโบราณสถานและที่ตั้ง (International Charter for the Conservation and Restoration of Monument and Sites) ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ความเสียหายของพื้นที่ประวัติศาสตร์จากภัยสงครามทั่วโลกทำให้นำไปสู่การสร้างความร่วมมือทางการอนุรักษ์ในระดับนานาชาติ โดยมีกฎบัตรเวนิซเป็นเอกสารสำคัญที่แสดงการเปลี่ยนมุมมองการอนุรักษ์ จากเดิมที่อนุรักษ์เพื่อประโยชน์ของคนใดคนหนึ่งหรือรัฐใดรัฐหนึ่ง มาเป็นการอนุรักษ์ด้วยหลักการที่ว่าโบราณสถานเป็นมรดกของมวลมนุษยชาติซึ่งเปรียบเสมือนของส่วนกลาง และเป็นหน้าที่ของเราทุกคนที่จะต้องปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมไว้ให้แก่ชนรุ่นหลัง บนพื้นฐานของการพิสูจน์ความเป็นของแท้ทางกายภาพและเทคนิคการฟื้นฟูบูรณะเป็นสำคัญ (ยงธนิศร์, 2549: 40-41)

กฎบัตรเวนิซเป็นกฎบัตรที่หลายชาตินำไปประยุกต์ใช้ แต่ก็ทำให้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์และเรียกร้องให้มีการทบทวนมากมายระหว่างนานาประเทศในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ว่าการให้ความสำคัญเพียงแค่มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมและจับต้องได้ มีความเหมาะสมมากนักน้อยเพียงใดต่อความหลากหลายของพื้นฐานทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมทั่วโลก และนำไปสู่การวิเคราะห์หามุมมองที่แตกต่างกันในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะประเทศในทวีปเอเชีย ซึ่งมีพื้นฐานของมรดกทางวัฒนธรรมที่

ค่อนข้างแตกต่างจากประเทศทางฝั่งตะวันตก และมีข้อขัดแย้งจากการประยุกต์ใช้กฎบัตรเวนิซอย่างชัดเจน เนื่องจากมีพื้นฐานของมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นทั้งสิ่งที่จับต้องได้และไม่ได้ (Logan, 2002: xix-xx)

กฎบัตรเบอร์รา (The Burra Charter, 2004) เป็นกฎบัตรนานาชาติที่สะท้อนการเปลี่ยนมุมมองการอนุรักษ์ จากการให้ความสำคัญต่อความเป็นของแท้ทางกายภาพและเทคนิคการฟื้นฟูบูรณะ มาสู่การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม (cultural heritage) ที่ครอบคลุมทุกองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เมืองเกิดความเป็นสถานที่ (place) ทั้งที่จับต้องได้และไม่ได้ ไม่จำกัดแค่เพียงอาคารและโบราณสถานสำคัญ แต่หมายรวมถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต กิจกรรม วัฒนธรรมอันมีคุณค่าของชุมชน และผู้คน (Tiesdell and others, 2001) นอกเหนือจากกฎบัตรเบอร์ราแล้ว ข้อตกลงระดับนานาชาติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ที่ให้แนวคิดลักษณะเดียวกันคือ เอกสารแห่งเมืองนาราว่าด้วยความเป็นของแท้ (Nara Document on Authenticity, 1994) ซึ่งเป็นข้อตกลงระดับนานาชาติฉบับแรกที่ระบุแนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ของประเทศทางทวีปเอเชีย และได้รับการยอมรับจากองค์กรระหว่างประเทศ บนแนวคิดที่ว่า การอนุรักษ์ที่จัดทำในระดับชาติหรือชุมชนควรมีความเหมาะสมกับบริบททางวัฒนธรรมของที่ตั้งนั้นๆ ซึ่งควรเปลี่ยนมุมมองของการอนุรักษ์ จากความพยายามรักษาไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ มาสู่การยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้ระหว่างการใช้งานหรือการเสื่อมสลายไปโดยธรรมชาติ และให้ความเคารพต่ออาคารหรือสัญลักษณ์ที่เกิดจากการซ่อมแซมโครงสร้างทางกายภาพตามระยะเวลาที่สมควร รวมทั้งเทคนิคของงานฝีมือที่ใช้ในการบูรณะซ่อมแซมหรือสร้างใหม่อีกด้วย

ทั้งนี้ ฮัจดู (Hajdu, อ้างโดย Logan, 2002) กล่าวไว้ในหนังสือ *Disappearing Asian Cities* ว่าเหตุผลสำคัญที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังแนวความคิดตามเอกสารแห่งเมืองนาราว่าด้วยความเป็นของแท้ คือ เงื่อนไขที่ตั้งของมรดกทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นที่มีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่มีความชื้นสูง ร่วมกับภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง ส่งผลให้ไม้ซึ่งเป็นวัสดุก่อสร้างหลักของอาคารนั้นเสื่อมสลายได้รวดเร็ว ทำให้เกิดความเชื่อว่าเป็นสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นจากฝีมือมนุษย์นั้นไม่มีความจริง (ephemeral) และมีความจำเป็นที่จะต้องซ่อมแซมหรือสร้างใหม่ตามระยะเวลาที่สมควร ซึ่งเป็นแนวคิดที่สะท้อนมาจากความเชื่อของศาสนาชินโตที่จะต้องมีการสร้างศาลเจ้าใหม่ตามช่วงเวลาที่กำหนดไว้ ดังเช่นศาลเจ้าอิเซ (Ise Shrine) ที่ตั้งอยู่ที่เมืองอิเซทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกรุงนาโกยา ที่ถูกก่อสร้างโดยไม้สนที่ปราศจากการรักษาอายุด้วยน้ำยาเคมี ซึ่งจะต้องมีการอนุรักษ์ด้วยวิธีการรีถอนและสร้างใหม่ทั้งหมดทุก 20 ปี นับตั้งแต่การบูรณะซ่อมแซมครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 960

มุมมองและวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมกับบริบททางวัฒนธรรมของที่ตั้ง จึงนำมาสู่การพิจารณาวิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ที่หลากหลายและแตกต่างกัน ทั้งนี้ การฟื้นฟูบูรณะชุมชนเมือง (urban rehabilitation) คือหนึ่งในวิธีการปกป้องรักษามรดกทางวัฒนธรรมบนมิติเชิงพื้นที่ หมายถึง การสงวนรักษา ป้องกันดูแล เพิ่มคุณค่า และปรับปรุงพื้นที่ที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ สังคม และเทคโนโลยี ที่เริ่มเสื่อมโทรมและมีปัญหาการใช้งานจากการพัฒนาที่ไม่เหมาะสม เพื่อรักษาไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมตลอดจนลักษณะเฉพาะของเมือง ด้วยการปรับปรุงลักษณะเชิงกายภาพของเมืองบนโครงสร้างของพื้นที่ที่มีอยู่เดิม เพื่อให้ย่านประวัติศาสตร์นั้นยังคงใช้งานได้อย่างมี

ประสิทธิภาพในระยะยาว (Coleman, Ed., 1962, เขมชาติ, 2546) โดยมีเครื่องมือสำคัญคือการนำพื้นที่หรืออาคารเก่ามาปรับปรุงเพื่อให้เกิดการใช้งานร่วมสมัย ซึ่งในระหว่างนั้นอาจจะมีการอนุรักษ์บางอาคารที่มีคุณค่าสำคัญทางประวัติศาสตร์ และรื้อถอนอาคารบางส่วนออกเพื่อสร้างพื้นที่ใหม่ให้เหมาะสมกับศักยภาพใหม่ของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตนั้นจะต้องมีการพิจารณาสภาพแวดล้อมแบบบูรณาการ และคัดเลือกวิธีการอย่างเหมาะสม กล่าวคือ ต้องมีการพิจารณาองค์ประกอบทางกายภาพควบคู่ไปกับระบบกิจกรรมที่หลากหลาย ต้องครอบคลุมถึงวิถีชีวิตของเมือง และทำให้องค์ประกอบทางประวัติศาสตร์กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน โดยสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ต้องระมัดระวังไม่ให้นโยบายการอนุรักษ์เข้าไปหยุดพลวัตของเมือง เพราะให้ความสำคัญต่อการสงวนรักษาทางกายภาพมากกว่าการเจริญเติบโตทางสังคมและเศรษฐกิจ (Feilden, 1996)

มาเอโนะ (Maeno อ้างโดยทิพย์สุดา, 2543) กล่าวว่าเงื่อนไขสำคัญของการฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตคือ การสนับสนุนให้พื้นที่นั้นเกิดการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องและหลากหลายตามศักยภาพ ซึ่งหมายความถึงการรักษาไว้ของพลวัตเชิงพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากความหลากหลายของระบบกิจกรรมนั่นเอง การพิจารณาการใช้งานที่เหมาะสมของย่านเพื่อให้ตอบสนองต่อวิถีชีวิตในปัจจุบัน ประกอบกับการรักษาสภาพทางกายภาพที่มีคุณค่าที่มองเห็นได้ (visible value) และความสะอาดเรียบร้อยของสภาพแวดล้อมจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต

อย่างไรก็ตาม บ่อยครั้งที่เรามักพบว่าการใช้งานที่เหมาะสมของย่านประวัติศาสตร์นั้นถูกตีความหมายไปเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ถึงแม้ว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวจะเป็นศักยภาพสำคัญที่เผยแพร่วิถีชีวิตของผู้คนและศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักและเข้าใจต่อผู้มาเยือน ทั้งยังกระตุ้นให้เกิดแหล่งงาน และพัฒนาระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่นให้ดีขึ้น (Home, 1982: 64-74, วิมลรัตน์, 2543) แต่การท่องเที่ยวก็ทำให้เกิดผลทางลบได้เช่นเดียวกัน หากว่ามีการให้ความสำคัญต่อการรักษาหรือพัฒนาเชิงกายภาพเพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยวมากกว่าความสำคัญของวิถีชีวิตและกิจกรรมดั้งเดิมของผู้คน (สุนนมาลย์, 2544: 11-12)

ทั้งนี้ สิ่งที่ต้องให้ความสำคัญระมัดระวังสูงในการจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต โดยเฉพาะโครงการที่ดำเนินการจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง (top-down approach) คือ ผลกระทบของโครงการที่มีต่อวิถีชีวิต ระบบกิจกรรม และผู้คนที่อยู่อาศัยภายในย่าน ดังเช่นหลายโครงการที่เคยเกิดขึ้นในย่านประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่ถึงแม้ว่าจะมีการรักษาและส่งเสริมกายภาพของเมืองให้มีความงดงาม สะดวกสบาย จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ในย่านคือพวกเขาต้องละทิ้งถิ่นฐาน เนื่องจากไม่สามารถอาศัยในพื้นที่ที่มีราคาสูงขึ้น ร้านค้าที่เคยมีสืบเนื่องจากการผลิตอาหารและสินค้าพื้นเมืองเลื่องชื่อถูกแทนที่ด้วยร้านค้าเพื่อการท่องเที่ยวจนกระทั่งไม่เหลือเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หรือแม้กระทั่งนโยบายการควบคุมจำนวนคนและกิจกรรมในพื้นที่ อันเกิดเนื่องมาจากแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ เช่น การยกเลิกการใช้พื้นที่สนามหลวงเป็นตลาดนัด และการทยอยย้ายออกของหน่วยงานราชการ ต่างก็ส่งผลกระทบทำให้ย่านต่างๆ ต้องลดบทบาทความสำคัญลง ทำให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ และสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม เป็นต้น (วิมลรัตน์, 2543)

เราจึงอาจย้อนกลับไปได้ว่าแนวทางการสนับสนุนเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างมีพลวัตของย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตนั้น จะต้องให้ความสำคัญต่อบริบทเชิงวัฒนธรรมของที่ตั้ง กิจกรรม และผู้คนที่อยู่อาศัยดั้งเดิม ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 3 นี้จะเป็นแรงผลักดันภายในให้เกิดการรักษาการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างต่อเนื่อง หลากหลาย และคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกับที่เป็นแรงดึงดูดปัจจัยภายนอกที่ทำให้เกิดการพัฒนารูปแบบพื้นที่เพื่อตอบสนองความต้องการร่วมสมัย รวมทั้งการพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยว (Logan, 2002) ซึ่งเมื่อใดก็ตามที่การอนุรักษ์และพัฒนาตั้งอยู่บนจุดที่สมดุล จะทำให้เกิดชีวิตเมืองที่เปี่ยมไปด้วยวัฒนธรรมและชีวิตชีวา ทั้งยังเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่อื่นๆ ในลำดับต่อไป ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อการฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน (Cohen, 1999: 39)

2.1.4 เงื่อนไขเชิงกายภาพที่ส่งเสริมพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำ

พลวัต (dynamics) ตามความหมายที่ถูกบรรจุอยู่ในพจนานุกรมออกฟอร์ด (Oxford) หมายถึง ภาวะที่ไม่หยุดนิ่ง มีการเคลื่อนที่หรือเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา หรืออาจหมายถึงวิถีทางที่ผู้คนหรือสิ่งของปฏิบัติและเกิดเป็นปฏิกริยาตอบโต้ในสภาวะการณ์ต่างๆ กราทซ์ (Gratz) ได้กล่าวถึงพลวัตเชิงพื้นที่ในบริบทของชุมชนเมืองไว้ว่าเป็นลักษณะที่ชุมชนเมืองมีการเคลื่อนไหวของระบบกิจกรรม และการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเกิดขึ้นอย่างอิสระตามธรรมชาติ จนเกิดเป็นการปะทะสังสรรค์ของผู้คนและกิจกรรมท้องถิ่นที่หลากหลาย เข้มข้น และต่อเนื่อง สร้างบรรยากาศชุมชนเมืองให้คึกคักและมีชีวิตชีวา (Gratz, 2001)

พลวัตเชิงพื้นที่ (dynamics of space) จึงมีความหมายครอบคลุมสภาวะการเคลื่อนไหวของพื้นที่ ทั้งในเชิงกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขสำคัญคือความหลากหลายของกิจกรรม (activities) ผู้คน (people) และช่วงเวลา (time) ซึ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่หลากหลายจะสร้างบรรยากาศของชุมชนเมืองที่คึกคัก มีชีวิตชีวา และสะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์วิถีชุมชนที่มีคนเข้ามาปฏิสัมพันธ์กันเป็นจำนวนมาก พลวัตเชิงพื้นที่จึงมีความสำคัญต่อวัฒนธรรมเมืองและเป็นผลดีต่อการพัฒนาชุมชนเมือง กล่าวคือ พื้นที่ที่มีพลวัตเชิงพื้นที่สูงจะดึงดูดผู้คนและกิจกรรมการค้าบริการอื่นของเมืองให้เข้ามาในพื้นที่มากขึ้น เอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงประโยชน์การใช้ที่ดินและพื้นที่พุ่มพื้นที่รอบข้างให้มีการใช้งานอย่างคุ้มค่ายิ่งขึ้น เป็นโอกาสในการสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่นและสร้างรายได้ต่อธุรกิจทั้งขนาดเล็กและใหญ่ ในทางกลับกัน ชุมชนเมืองใดที่มีการใช้งานพื้นที่อย่างไร้ประสิทธิภาพ เงียบเหงา จนอาจกล่าวได้ว่ามีพลวัตเชิงพื้นที่ต่ำนั้น หากทิ้งไว้รกร้างต่อไปก็จะก่อให้เกิดปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ไม่ว่าจะเป็นต้นทุนในการบำรุงรักษาที่สูงขึ้น ปัญหาด้านความปลอดภัย สุขอนามัย หรือสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม (กาญจน์, 2550)

ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าเงื่อนไขสำคัญของพลวัตเชิงพื้นที่คือความหลากหลายของกิจกรรม ผู้คน และช่วงเวลา ซึ่งไชศรีกล่าวว่าคุณลักษณะดังกล่าวนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้างพื้นที่ว่างสาธารณะที่ตีเชิงพฤติกรรมนิยมในลักษณะของพื้นที่ว่างสาธารณะแบบอเนกประโยชน์ (multi - uses public space) (ไชศรี, 2551) ซึ่งเป็นหนึ่งในรูปแบบการใช้พื้นที่ตามวัฒนธรรมของชาวเอเชียที่ทำให้ชุมชนเมืองเกิดปรากฏการณ์ใช้พื้นที่อย่างซับซ้อน และเกิดความผสมผสานระหว่างกิจกรรมประเภทต่างๆ ทั้งกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความหยุดนิ่ง

(static) ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหวน้อย และกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหว (dynamic) ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนที่ เปลี่ยนแปลง และมักจะทำให้เกิดชีวิตชีวาและการปะทะสังสรรค์ของผู้คนที่หลากหลายทั้งวัย เพศ สถานะ ลักษณะ ชนชั้น อาชีพ และระดับรายได้ ซึ่งระดับความหลากหลายของผู้คนเหล่านี้ก็จะกลับไปสัมพันธ์ต่อความหลากหลายของกิจกรรมภายในพื้นที่ กล่าวคือ ยิ่งมีคนใช้พื้นที่ที่มากเท่าใด ความหลากหลายของเพศและวัยของผู้ใช้พื้นที่ก็จะยิ่งหลากหลายขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้เกิดวัตถุประสงค์ของการใช้พื้นที่และกิจกรรมที่หลากหลายในช่วงเวลาต่างๆ เกิดเป็นการปะทะสังสรรค์ สร้างสีสันและชีวิตชีวาของพื้นที่ (Lennard & Lennard, 1995)

อย่างไรก็ตาม พื้นที่ว่างสาธารณะของชุมชนเมืองที่จะเกิดประโยชน์การใช้งานอย่างหลากหลาย ด้วยผู้คนที่หลากหลาย ในช่วงเวลาที่หลากหลายนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเสมอไป มีเพียงพื้นที่บางบริเวณเท่านั้นที่ประสบความสำเร็จ ในขณะที่พื้นที่จำนวนมากประสบกับปัญหาการขาดการใช้งานและเสื่อมโทรม จากการศึกษาทฤษฎีและแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง พบว่าเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พื้นที่ว่างสาธารณะในระดับย่านและชุมชน ซึ่งอาจเป็นเพียงจุดตัดของถนน แหล่งรวมกิจกรรมทางด้านการค้าขายในเชิงพาณิชย์ หรือสถานที่ที่คนมาพบปะพูดคุยหรือพักผ่อนในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งของวัน มีการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อกิจกรรม ผู้คน และเวลาที่หลากหลายนั้น ประกอบด้วยคุณลักษณะเชิงพื้นที่ 4 ประการ ได้แก่ ความยืดหยุ่น ความหนาแน่น ความเชื่อมต่อ และคุณภาพของพื้นที่ ซึ่งก็สอดคล้องกับคุณสมบัติพื้นฐานของตลาดสาธารณะที่ดีที่โอนิล (O'Neil, 2005) ได้กล่าวไว้ว่า จะต้องมีความเหมาะสมระหว่างแหล่งผลิตและผู้ซื้อ ที่ประกอบไปด้วยศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงที่ดีทั้งทางบกและน้ำ เกิดเป็นจุดรวมของกิจกรรมและการเดินทางที่ตั้งอยู่ท่ามกลางการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลาย ทั้งยังสอดคล้องกับระบบขนส่งมวลชนของพื้นที่ที่มีคนหลากหลายประเภทสามารถเข้ามาใช้ร่วมกันได้ (O'Neil, 2005) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) ความยืดหยุ่น (flexibility)

ความยืดหยุ่นของพื้นที่เป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดต่อความหลากหลายของประโยชน์ใช้สอย โดยเฉพาะพื้นที่ว่างสาธารณะที่ตั้งอยู่ในย่านพาณิชย์กรรมซึ่งมักจะมีขนาดเล็กและจำนวนน้อยนั้น จะต้องสามารถปรับตัวให้เกิดศักยภาพของการใช้พื้นที่ที่สูงที่สุด และสามารถตอบสนองต่อกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ สอดคล้องกับลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจของพื้นที่ ดังจะสังเกตได้จากพื้นที่ว่างสาธารณะบริเวณถนนข้าวสารหรือย่านเยาวราชว่า นอกเหนือจากการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะเพื่อการสัญจรทางเท้าแล้ว ความยืดหยุ่นของพื้นที่ยังเอื้อให้เกิดการใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมการค้าและการบริการ ทำให้เกิดขึ้นทั้งกิจกรรมที่ใช้พื้นที่แบบถาวร (permanent) และชั่วคราว (temporary) ซึ่งการใช้พื้นที่ถนนสาธารณะเพื่อการค้าขายสินค้าบนลานหรือหาบเร่แบบไม่เป็นทางการในลักษณะเช่นนี้ แมกกี (McGee, 1967) กล่าวว่าเป็นการแบ่งปันพื้นที่เพื่อระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของกลุ่มคนท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวเอเชีย และเป็นการใช้พื้นที่ที่ทำให้ชุมชนเมืองนั้นมีชีวิตชีวา เกิดเป็นภาพที่ดึงดูดใจและสะท้อนวิถีชีวิตของเมือง ทั้งยังมีผลดีเชิงเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการอีกด้วย (Crawford, 2005)

เดะกุจิ (Deguchi) ให้ความเห็นว่าความยืดหยุ่นในการใช้งานของพื้นที่จะเอื้อให้เกิดการใช้พื้นที่สาธารณะแบบชั่วคราว (temporary use) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างเอกลักษณ์และความมีชีวิตชีวาที่พบเห็นได้ในหลายเมือง ไม่ว่าจะเป็นร้านกาแฟริมถนน (street cafe) ของเมืองในทวีปยุโรปหรือร้านค้าแผงลอยริมถนน (street vendors) ของเมืองในทวีปเอเชีย ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อระบบกิจกรรมและเศรษฐกิจท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของเมือง ทั้งนี้ เขาได้ยกตัวอย่างของการใช้พื้นที่สาธารณะแบบชั่วคราวเพื่อการค้าขายอาหารโดยรถเข็นหรือ “Yatai” ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดภูมิทัศน์ที่เป็นเอกลักษณ์และสร้างความรู้สึกลดรอยในยามค่ำคืนของเมืองฟุคุโอะคะ ประเทศญี่ปุ่น (Deguchi, 2005)

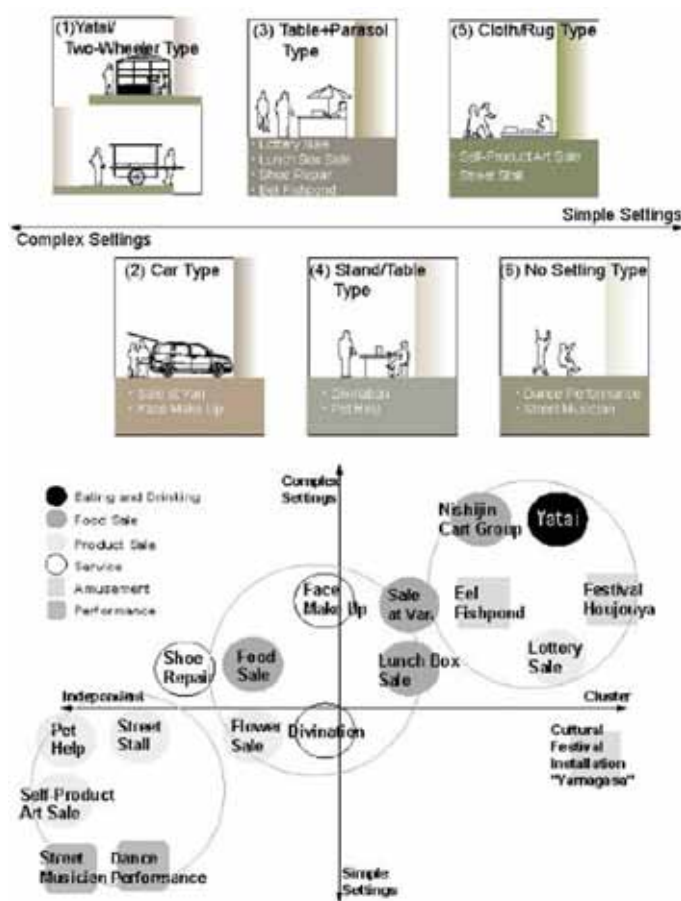

ภาพที่ 2-03 การใช้พื้นที่สาธารณะแบบชั่วคราวในเมืองฟุคุโอะคะ ประเทศญี่ปุ่น (ที่มา: Deguchi, 2005)

ทั้งนี้ เดะกุจิได้ทำการศึกษาการใช้พื้นที่สาธารณะชั่วคราวบนท้องถนนและสวนสาธารณะของเมืองฟุคุโอะคะ ประเทศญี่ปุ่น ด้วยการสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อวิเคราะห์หารูปแบบการใช้พื้นที่ทางกายภาพ (physical setting) เพื่อการใช้ประโยชน์แบบชั่วคราวโดยคำนึงถึงมุมมอง 3 มิติ อันประกอบด้วยลักษณะของกิจกรรม (activities) ลักษณะทางกายภาพ (physical feature) และวงรอบของการใช้ประโยชน์พื้นที่ (functional cycle) สรุปผลการศึกษาออกมาได้ว่าการใช้พื้นที่สาธารณะแบบชั่วคราวในเมืองฟุคุโอะคะนั้นมี 2 รูปแบบ คือ การหมุนเวียนใช้ประโยชน์ซ้ำของพื้นที่เดียวกันตามช่วงเวลาต่างๆ และการเคลื่อนย้ายองค์ประกอบทางกายภาพและกิจกรรมไปตามสถานที่ต่างๆ โดยแบ่งลักษณะของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาได้เป็น 5 ประเภทใหญ่ คือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการกินและดื่ม การขายอาหาร การขายผลิตภัณฑ์ การขายบริการ และกิจกรรมเพื่อการบันเทิงและการแสดง ซึ่งประเภทของกิจกรรมเหล่านี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของชุมชนท้องถิ่นและประโยชน์การใช้ที่ดินของพื้นที่ ทั้งนี้ กิจกรรมแต่ละประเภทล้วนต้องการลักษณะทางกายภาพและวงรอบของกิจกรรมที่แตกต่างกันเพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะประโยชน์ใช้สอยและตำแหน่งที่ตั้ง

ผลการศึกษาของเดะกุจิจึงสอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องการใช้พื้นที่สาธารณะแบบชั่วคราวของเมืองเอเชียที่จินไน (Jinnai, 1987: 96) ได้กล่าวไว้ว่า สาเหตุที่ชุมชนตลาดท้องถิ่นของญี่ปุ่นยังคงมีบทบาทสำคัญของการเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีชีวิตชีวาที่สุดแม้กระทั่งในปัจจุบันนั้น เกิดจากการใช้ที่ดินหนาแน่นที่ทำให้

เกิดมวลาคารขนาดเล็กที่มีประโยชน์ใช้สอยหลากหลายและมีความคลุมเคลือกับขอบเขตของพื้นที่ถนน ความยืดหยุ่นของพื้นที่และองค์ประกอบทางกายภาพแบบชั่วคราวนั้นเอื้อให้เกิดการหมุนเวียน (fluid) ของกิจกรรมในพื้นที่ ซึ่งลักษณะเช่นนี้นั้นเป็นคุณสมบัติของการใช้พื้นที่ที่คล้ายคลึงกันกับตลาดพื้นถิ่นของเมืองอื่นในทวีปเอเชีย และเป็นคุณสมบัติสำคัญของการใช้พื้นที่ที่ทำให้เกิดเอกลักษณ์และชีวิตชีวาของสถานที่นั้นเอง

ภาพที่ 2-04 ผลการวิเคราะห์ลักษณะการใช้พื้นที่แบบชั่วคราว (บน) และความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการใช้พื้นที่กับลักษณะของกิจกรรม (ล่าง) บนพื้นที่สาธารณะเมืองฟุคุโอกะ ประเทศญี่ปุ่น (ที่มา: Deguchi, 2005)

2) ความหนาแน่น (density)

การปรากฏวิสัยทัศน์ของการสร้างความหนาแน่นเชิงพื้นที่และกิจกรรม ทั้งในแนวความคิดเรื่องเมืองกระชับ (Compact City) และผังเมืองใหม่ (New Urbanism) เป็นสิ่งยืนยันว่าความหนาแน่นนั้นมีผลสำคัญต่อการส่งเสริมความมีชีวิตชีวาและพลวัตเชิงพื้นที่ของชุมชนเมือง ทั้งนี้ แนวความคิดเรื่องเมืองกระชับที่แดนลิกซ์ (Dantzig) และซาตี (Saaty) นำเสนอเมื่อปีค.ศ.1973 ได้อ้างอิงแนวคิดของจาคอบส์ (Jacobs) ในเรื่อง

ของการใช้พื้นที่อย่างผสมผสาน เน้นการเดินเท้า รถจักรยาน และระบบขนส่งมวลชน เพราะการสัญจรของคนจะทำให้พื้นที่สาธารณะของชุมชนเกิดความคึกคักและเกิดกิจกรรมที่หลากหลายมากขึ้น โดยแนวความคิดในการเพิ่มความหนาแน่นของพวกเขาคือการออกแบบเมือง 4 มิติ โดยใช้พื้นที่แนวตั้งเป็นมิติที่ 3 และเวลาเป็นมิติที่ 4 หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เพิ่มความหนาแน่นของการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ว่างในอากาศ ผสมกับการให้บริการสาธารณูปการแบบผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนตลอด 24 ชั่วโมง (วันเสด็จ, 2548)

กลุ่มผังเมืองใหม่นั้นให้ความสำคัญต่อการสร้างชุมชนที่มีลักษณะกระชับ และมีการใช้ที่ดินแบบผสมผสานที่มีการเชื่อมต่อกันในลักษณะของกระเบื้องโมเสค เพื่อให้สถานที่สำหรับทำงาน เล่น นอน คำขาย และใช้ชีวิตในเมืองนั้นอยู่ใกล้ชิดและสอดคล้องกัน ซึ่งข้อดีของการสร้างเมืองกระชับที่นอกเหนือจากการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเต็มที่แล้ว ยังทำให้เกิดผลดีต่อการประหยัดเวลาเดินทาง ค่าก่อสร้าง พลังงาน และทรัพยากร ทำให้ผู้คนได้รับบริการอย่างทั่วถึงและคุ้มค่าใช้จ่าย ทำให้ชีวิตสังคมเมืองมีความสะดวก สบาย และปลอดภัย ทั้งนี้ การสัญจรทางเท้าและการนำผู้คนมาอยู่รวมกันอย่างใกล้ชิดและหนาแน่นย่อมก่อให้เกิดกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลายวัตถุประสงค์มากขึ้น ทำให้พื้นที่สาธารณะของเมืองและธุรกิจการค้าเกิดความคึกคัก ไม่เงียบเหงาไม่ว่าจะเป็นช่วงเวลาใดของวัน (กรินทร์, 2544: 1-16)

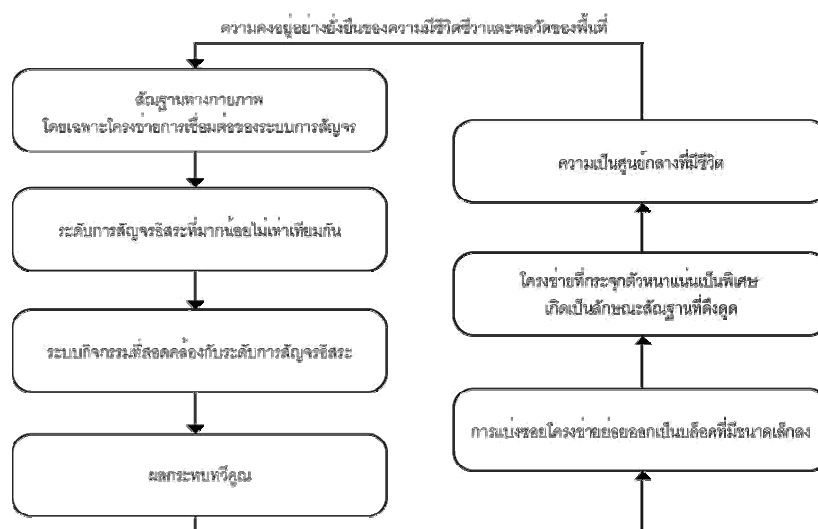
ความหนาแน่นของผู้คนก็เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อระดับการใช้ประโยชน์พื้นที่เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ขนาดและความหนาแน่นที่สูงของเมืองเป็นปัจจัยขึ้นต้นระดับเมือง ที่มีผลต่อความสำเร็จของพื้นที่ว่างสาธารณะในย่านพาณิชยกรรมหลักของเมือง ความหนาแน่นที่สูงจะทำให้เกิดอุปทานคือผู้คนจำนวนมากที่มีศักยภาพต่อการใช้ประโยชน์พื้นที่ ในขณะที่ปัจจัยสำคัญในระดับย่านและพื้นที่ที่มีผลต่อการสร้างความมีชีวิตชีวาบนพื้นที่ว่างสาธารณะนั้นคือปริมาณความหนาแน่นของการสัญจรทางเท้าในบริเวณโดยรอบ (Gibberd, 1967: 95)

3) ความเชื่อมต่อ (connectivity)

จากการทบทวนแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีนักวิชาการเป็นจำนวนมากที่ได้เสนอว่าความเคลื่อนไหวเชื่อมต่อของมุมมอง และโครงข่ายทางเดินเท้าที่ต่อเนื่องกันตลอดและสัมพันธ์เป็นโครงข่ายกับพื้นที่สาธารณะอื่นๆของเมืองนั้นส่งผลโดยตรงต่อระดับการเข้าใช้พื้นที่ว่างสาธารณะของคนเดินเท้า (Burden, 1977, Miles et al., 1978, Whyte, 1980, Zeidler, 1983: 180) ซึ่งแนวความคิดข้างต้นนี้สามารถอธิบายได้ด้วยกระบวนการเป็นศูนย์กลางศูนย์กลางเมืองที่มีชีวิตชีวา (urban spatial centrality process) ของฮิลลีเออร์ (Hillier) ซึ่งประกอบขึ้นจาก 3 ทฤษฎีสำคัญ ได้แก่ ทฤษฎีการสัญจรอิสระ (Theory of Natural Movement) ทฤษฎีเศรษฐกิจ (Theory of Movement Economy) และทฤษฎีสถิตศูนย์กลางเมือง (Theory of Spatial Centrality) โดยมีแนวความคิดหลักคือ พื้นที่ศูนย์กลางที่มีชีวิตซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่รวมกลุ่มของกิจกรรมการค้าและพาณิชยกรรมนั้นจะเกิดขึ้นได้เมื่อมีการหล่อเลี้ยงด้วยการสัญจรอิสระที่มากกว่าปกติ ซึ่งระดับการสัญจรอิสระของถนนแต่ละสายภายในเมืองนั้นจะไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับลักษณะการเคลื่อนไหวเชื่อมต่อของโครงข่ายทางสาธารณะหรือระบบทางเดินเท้าในพื้นที่ หากโครงข่ายถนนและพื้นที่สาธารณะภายในเมืองมีการประสานเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ คนเดินเท้าจะสามารถสัญจรจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งในระบบได้อย่างเสรี ถนนและ

พื้นที่สาธารณะก็จะมีทั้งกิจกรรมการสัญจรเพื่อผ่านไป (moving through) และเข้าถึง (moving to) เกิดการไหลเวียนปะปนกันของผู้คนเดินถนนที่มีวัตถุประสงค์หลากหลาย มีจุดมุ่งหมายที่แตกต่าง ก่อให้เกิดชีวิตสาธารณะที่สมบูรณ์ในพื้นที่นั้นๆ (Hillier et al., 1993 อ้างในไชศรี ภักดีสุขเจริญ, 2548)

นอกจากนี้ กระบวนการเป็นสัณฐานศูนย์กลางเมืองที่มีชีวิตชีวาของฮิลลีเออร์ยังสามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการเชื่อมต่อของโครงข่ายทางเดินเท้าและความหนาแน่นเชิงพื้นที่ได้คือ โครงข่ายการเชื่อมต่อของถนนที่มีผลต่อระดับการสัญจรอิสระ จะทำให้บริเวณต่างๆ ของย่านมีระดับการสัญจรอิสระที่มากน้อยแตกต่างกัน ซึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีเศรษฐกิจสัญจรว่า พื้นที่ที่มีระดับการสัญจรอิสระสูงนั้นจะดึงดูดกิจกรรมการค้า หรือกิจกรรมที่ต้องอาศัยประโยชน์ทางธุรกิจจากคนเดินเท้าเป็นหลักมากกว่าจุดตัวกันมากกว่าปกติ ในขณะที่พื้นที่ที่มีระดับการสัญจรอิสระที่ต่ำกว่านั้น จะดึงดูดประเภทของกิจกรรมที่หลีกเลี่ยงคนเดินผ่านจอบรรเทาตัว เช่น การพักอาศัย ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าบริเวณที่มีกิจกรรมการค้าที่เกิดจากการสัญจรอิสระที่มากอยู่แล้วจะยิ่งดึงดูดการสัญจรให้มากยิ่งขึ้นไปอีก เกิดเป็นผลกระทบทวีคูณ (multiplier effect) โดยผลกระทบทวีคูณนี้จะกลายเป็นลูกโซ่ต่อเนื่องที่ทำให้เกิดการแบ่งซอยพื้นที่ออกเป็นโครงข่ายขนาดย่อย เกิดเป็นบล็อกถนนและอาคารที่มีขนาดเล็กลง (grid intensification process) เพื่อเพิ่มพื้นที่ผิวของร้านค้าเพื่อรองรับการสัญจรที่เพิ่มสูงขึ้นจนเกิดเป็นโครงข่ายที่มีการกระจุกตัวหนาแน่นเป็นพิเศษ และมีสัณฐานทางกายภาพ (spatial texture) ที่ละเอียดขึ้นจนเกิดเป็นลักษณะสัณฐานที่ดึงดูด (configurational attractor) ที่เพิ่มการสัญจรอิสระมากขึ้น และเอื้อให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างหลากหลาย คึกคัก และมีชีวิตชีวาได้ (Hillier, 1999)

แผนภูมิที่ 2-01 กระบวนการเป็นสัณฐานศูนย์กลางเมืองตามแนวคิดของ Hillier (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

4) คุณภาพของพื้นที่ (spatial quality)

นอกเหนือจากองค์ประกอบเชิงสัณฐานแล้ว คุณภาพของพื้นที่ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดการใช้งานพื้นที่ว่างสาธารณะอย่างมีประสิทธิภาพ เกลล์ (Gehl) เป็นนักวิชาการที่ทำการศึกษาลักษณะการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วง 4 ทศวรรษของเมืองโคเปนเฮเกน และบันทึกผลการศึกษาไว้ในหนังสือ “New City Life” ว่าลักษณะการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วตามความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและสถานการณ์สังคม โดยชีวิตสาธารณะในสมัยก่อนมักเกิดขึ้นที่ถนนและจัตุรัสในรูปแบบของกิจกรรมพื้นฐานในชีวิตประจำวัน (necessary activities) ในขณะที่ชีวิตสาธารณะในปัจจุบันนั้นเปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบของกิจกรรมทางเลือก (optional activities) เช่นนั่งทานอาหารและการพักผ่อนมากขึ้น คุณภาพของพื้นที่ว่างสาธารณะจึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการใช้งานพื้นที่ โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศที่เหมาะสมและสะดวกสบาย จะทำให้มีผู้คนเข้ามาใช้งานและใช้ระยะเวลาอยู่ในพื้นที่ได้หลากหลายและยาวนานยิ่งขึ้น ซึ่งเกลล์ได้วิเคราะห์ไว้ว่าพื้นที่ว่างสาธารณะที่เอื้ออำนวยให้คนรู้สึกชอบนั้นประกอบจากคุณภาพเชิงพื้นที่ 3 สิ่งคือ สัดส่วนของพื้นที่ว่างที่เหมาะสมกับมนุษย์ การรับรู้สุนทรียศาสตร์ของอาคารสถานที่ และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการซึมซับสภาพอากาศท้องถิ่น (Gehl, 2007)

แนวความคิดของเกลล์จึงสอดคล้องกับคาร์ร์ (Carr) ที่ได้กล่าวไว้ว่า พื้นที่ว่างสาธารณะในเมืองที่ประสบความสำเร็จเชิงปริมาณการใช้พื้นที่นั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับลักษณะของประโยชน์ใช้สอยภายในพื้นที่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นผลมาจากปัจจัยสำคัญต่างๆ อันประกอบด้วย ความสะดวกสบายที่เกิดจากการเตรียมพร้อมต่อสภาพภูมิอากาศ การจัดให้มีที่นั่งพักอย่างพอเพียง การมีบรรยากาศที่เอื้อต่อกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ ความปลอดภัยจากยานพาหนะ มีสภาพภูมิทัศน์ที่ดีและเอื้อต่อการจัดกิจกรรมที่สร้างบรรยากาศความมีชีวิตชีวา เช่น เทศกาลงานฉลองทั้งที่จัดเป็นประจำและไม่ประจำ การมีพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันโดยตรงระหว่างคน และสร้างบรรยากาศของการค้นหาประสบการณ์เมืองในรูปแบบต่างๆ (Carr et al., 1995, Lennard & Lennard, 1995)

อย่างไรก็ตาม คุณภาพของพื้นที่เกิดจากความหลากหลายขององค์ประกอบทางกายภาพทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรม อายุ และประโยชน์ใช้สอย ก็เป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบที่ส่งเสริมระดับความหลากหลายของการใช้ประโยชน์พื้นที่ เพราะความหลากหลายของอาคารจะเพิ่มโอกาสของการใช้งาน และสร้างระบบเศรษฐกิจขนาดเล็กที่มีความหลากหลายแต่ผสมผสาน ทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของพื้นที่ที่ต่อเนื่องมาในหลายยุคสมัย (Gratz, 2001) ทั้งนี้ กลิ่นของอาหาร ดอกไม้ เสียงใบไม้ไหว ดนตรีจากนักดนตรีข้างถนน การสัมผัสแสงแดดและลม ทิวทัศน์และภูมิทัศน์เมือง องค์ประกอบที่หลากหลายเหล่านี้ยังสามารถทำให้พื้นที่สาธารณะนั้นดูน่าสนใจและเอื้อให้เกิดการใช้งานพื้นที่ที่ยาวนานขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าคุณสมบัติเชิงนามธรรม เช่น ระบบจินตภาพของพื้นที่ที่เป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่น บริบทที่เกิดจากการผสมผสานประสบการณ์และความรู้สึกยังก่อให้เกิดการพัฒนาทางจิตใจที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้กับพื้นที่ว่างสาธารณะ สามารถทำให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างต่อเนื่องได้เช่นกัน

ทั้งนี้ ขวัญสรวง อติโพธิได้เคยอธิบายคุณภาพของพื้นที่ว่างสาธารณะที่ดีของไทยไว้ว่า “นอกจากจะต้องเป็นพื้นที่ขนาดเล็กที่มีชั้นเชิง หรือเป็นชุดของพื้นที่ที่เชื่อมไหลต่อเนื่องกันแล้ว จะต้องเอื้อให้เกิดการนั่งพักผ่อนมองดูกันได้อย่างได้กำไรเมื่งาที่ดี โดยมีน้ำเป็นองค์ประกอบสำคัญของพื้นที่ ทั้งยังต้องมีกิจกรรมการกินหรือมีอาหารและเครื่องดื่มขายที่บริเวณข้างเคียงอีกด้วย” (ขวัญสรวง อติโพธิ อ้างโดยไชศรี, 2551) ซึ่งก็สอดคล้องกับคุณภาพของพื้นที่ว่างในย่านตลาดของโอนิล (O’Neil, 2551) ที่ได้เสนอแนะไว้ว่าขนาดของพื้นที่ที่เหมาะสม และร่มเงาหรือที่นั่งที่มีไว้เพื่อสร้างโอกาสสำหรับการพบปะพูดคุยกันของผู้ที่เข้ามาใช้พื้นที่จะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยเพิ่มบทบาททางสังคมให้ตลาดได้มากขึ้น

2.2 กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนแนวความคิดและทฤษฎีข้างต้น ทำให้เราพบว่าพลวัตเชิงพื้นที่นั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีผลต่อคุณภาพของพื้นที่สาธารณะและความเป็นสถานที่ของย่านพาณิชยกรรมริมน้ำ ซึ่งมีสมมติฐานว่าเกิดจากความหลากหลายของกิจกรรม ผู้คน และช่วงเวลา โดยมีเงื่อนไขเชิงกายภาพ 4 ตัวแปรคือ ความยืดหยุ่น ความหนาแน่น ความเชื่อมต่อ และคุณภาพของพื้นที่ ซึ่งในลำดับต่อไปจะเป็นการศึกษาแนวคิด วิธีการ และเงื่อนไขเชิงกายภาพที่มีผลต่อการอนุรักษ์พลวัตเชิงพื้นที่และความเป็นสถานที่ของย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตทั้ง 3 แห่งจากทวีปยุโรป อเมริกา และเอเชีย

2.2.1 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ Covent Garden กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

ภาพที่ 2-05 ผังบริเวณและบรรยากาศของโคเวนท์การ์เดนในปัจจุบัน (ที่มา: www.coventgarden.uk.com)

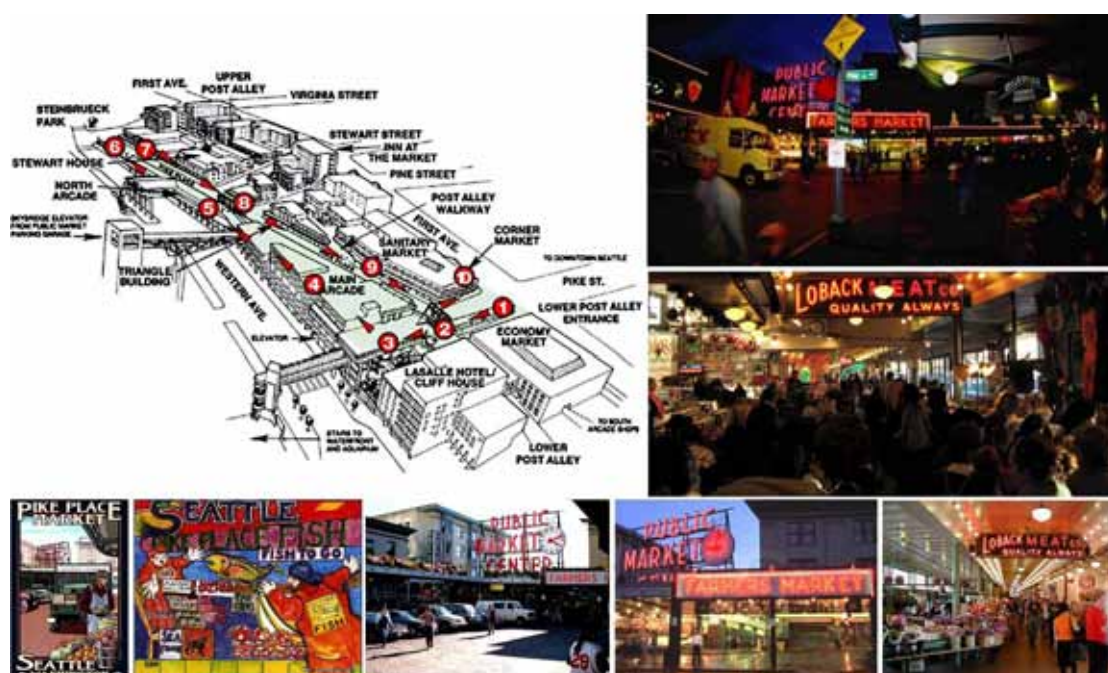
โคเวนท์การ์เดน (Covent Garden) คือหนึ่งในย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำประวัติศาสตร์ที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดีที่สุดแห่งหนึ่งของกรุงลอนดอน มีความสำคัญต่อการผังเมืองอังกฤษสมัยใหม่ในช่วงยุคทศวรรษที่ 1630s เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการทดลองนำองค์ประกอบของลานโล่งสาธารณะเข้ามาใช้ในการวางผังเมืองและการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์เป็นครั้งแรกของประเทศ โคเวนท์การ์เดนยังมีบทบาทสำคัญเป็นพื้นที่ค้าส่งผัก ผลไม้ และดอกไม้ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในกรุงลอนดอนกว่า 150 ปี โดยกิจกรรมการค้าขายผัก ผลไม้ และดอกไม้ในพื้นที่นี้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปีค.ศ.1649 และขยายขนาดใหญ่ขึ้นจากการรวมตลาดหลังเหตุเพลิงไหม้ตลาดเก่าในกรุงลอนดอนเมื่อปีค.ศ.1666 นับแต่นั้นมากิจกรรมการค้าขายผัก ผลไม้ และดอกไม้สดได้กลายเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาพื้นที่ สินค้าแปลกตาจากทั่วทุกมุมโลกที่ถูกขนส่งมาทางแม่น้ำเทมส์ได้ขยายอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของลานโล่งสาธารณะ ร้านค้า และที่อยู่อาศัย รวมทั้งย่านคนจนหรือชุมชนแออัดในบริเวณข้างเคียงกว่า 30 เอเคอร์ โดยในระยะแรกนั้นยังเป็นลักษณะของตลาดที่ใช้พื้นที่ลานโล่งและสิ่งก่อสร้างชั่วคราวในการค้าขาย ต่อมาเมื่อกิจกรรมการค้าและการบริการมีความแออัดมากขึ้น จึงได้มีการก่อสร้างอาคารถาวรเพื่อรองรับกิจกรรมทั้งการค้าส่งและปลีก ซึ่งอาคารที่มีความสำคัญมากที่สุดและเป็นสัญลักษณ์ของย่านคือ อาคารตลาดกลาง (Central Market) ที่ถูกออกแบบเป็นสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกใหม่ขึ้นมาบนลานโล่งสาธารณะเดิมเมื่อปีค.ศ.1828

อย่างไรก็ตาม ความรุ่งเรืองจนเกินขีดความสามารถรองรับกิจกรรมของพื้นที่ก็นำมาสู่ปัญหาความแออัดของการจราจร ความเสื่อมโทรมของอาคารและสถานที่ และการตัดสินใจย้ายกิจกรรมการค้าส่งออกไปสู่พื้นที่อื่นเมื่อปีค.ศ.1973 โดยเดิมนั้นนักผังเมืองมีนโยบายที่จะพัฒนาใหม่ (redevelopment) พื้นที่โคเวนท์การ์เดนที่ให้กลายเป็นศูนย์กลางเมืองขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยสถานีรถไฟ กลุ่มโรงแรม และอาคารศูนย์ประชุมทำให้เกิดการคัดค้านจากกลุ่มประชาชนและองค์กรสาธารณะ และนำมาสู่การเสนอรูปแบบทางเลือกในการฟื้นฟูตลาดและบรรยากาศการค้าขายแบบเดิมโดยใช้วิธีการบูรณะ (restoration) อาคารเก่าในพื้นที่จำนวนมากกว่า 250 หลัง เพื่อปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยเป็นร้านค้าปลีกขายงานศิลปะและร้านอาหารขนาดเล็ก รองรับกิจกรรมสันตนาการประเภทโรงละครขนาดเล็กใหญ่จำนวนมากที่อยู่ในพื้นที่ และมีชื่อเสียงโด่งดังมาตั้งแต่อดีตเป็นสิ่งดึงดูดให้คนจำนวนมากเข้ามาใช้พื้นที่โคเวนท์การ์เดนดังเช่นปัจจุบัน

ถึงแม้ว่าโครงการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่โคเวนท์การ์เดนจะให้ความสำคัญต่อการรักษาองค์ประกอบเชิงกายภาพมากกว่าระบบกิจกรรมดั้งเดิมภายในพื้นที่ และการเปลี่ยนแปลงประเภทของสินค้าจากผลิตผลทางการเกษตรมาสู่สินค้าและบริการเชิงศิลปะวัฒนธรรม จะมีผลทำให้ภาพลักษณ์ของพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตบ้างก็ตาม แต่การรักษาพลวัตเชิงพื้นที่ด้วยการพัฒนาศักยภาพเชิงกายภาพ ที่ประกอบด้วยอาคารและลานโล่งที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์ เพื่อการนำกลับมาใช้ใหม่นั้นก็เป็นหนึ่งในวิธีการที่หลายพื้นที่นิยมนำไปปฏิบัติ ซึ่งการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ในลักษณะนี้นั้นจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีการคัดเลือกประโยชน์ใช้สอยใหม่ที่เหมาะสมกับศักยภาพของพื้นที่และบริเวณข้างเคียง โดยในกรณีนี้นักผังเมืองได้เลือกกิจกรรมการค้าปลีกและการบริการเพื่อนันทนาการและการท่องเที่ยวมาเป็นระบบกิจกรรมใหม่ของพื้นที่ ซึ่งก็ทำให้เกิดโอกาสเสี่ยงต่อการสูญเสียเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตท้องถิ่นในอนาคตได้

อย่างไรก็ตาม พื้นที่โคเวนท์การ์เดนนั้นเป็นตัวอย่างที่ดีของการนำเงื่อนไขเชิงกายภาพ 4 ตัวแปร ที่ประกอบด้วยความยืดหยุ่น ความหนาแน่น ความเชื่อมต่อ และคุณภาพของพื้นที่ มาใช้ในการฟื้นฟูบูรณะพลวัตเชิงพื้นที่ ความยืดหยุ่นในการใช้งานของพื้นที่ทำให้เกิดระบบกิจกรรมที่หลากหลายระดับ ทั้งที่เป็นการใช้พื้นที่แบบถาวรและชั่วคราว ทั้งภายในและภายนอกอาคาร โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ลานโล่งสาธารณะเพื่อการขายสินค้าและการแสดงข้างถนน (street performance) ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมบรรยากาศของพื้นที่สาธารณะให้มีความคึกคักและมีชีวิตชีวามากขึ้น ทั้งนี้ ความยืดหยุ่นยังเป็นเงื่อนไขที่ส่งเสริมการเพิ่มความหนาแน่นของระบบกิจกรรม ด้วยการใช้นพื้นที่แบบผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนทั้งช่วงเวลากลางวันและกลางคืนในรูปแบบของตลาดนัด โดยมีโครงข่ายการสัญจรที่เป็นเส้นทางเดินเท้าที่มีขนาดเล็ก ต่อเนื่อง ปลอดภัย และให้ความรู้สึกเป็นมิตรต่อผู้มาเยือน และสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าในอดีตช่วยส่งเสริมบรรยากาศของพื้นที่ที่มีความน่าสนใจ และเชื่อเชิญให้มีผู้คนจำนวนมากเข้ามาใช้เวลาอยู่ในพื้นที่ได้หลากหลายและยาวนานยิ่งขึ้น

2.2.2 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ Pike Place Market เมืองซีแอตเทิล ประเทศสหรัฐอเมริกา

ภาพที่ 2-06 ผังบริเวณและบรรยากาศของตลาดไพค์เพลสในปัจจุบัน (ที่มา: www.pps.org)

ตลาดไพค์เพลส (Pike Place Market) เป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของเมืองซีแอตเทิลมาตั้งแต่ครั้งต้นคริสตศตวรรษที่ 20 เมื่อทางการประกาศให้มีการใช้พื้นที่สาธารณะใจกลางเมืองขนาดประมาณ 7 เอเคอร์ เป็นตลาดนัดพระหว่งเกษตรกรและผู้บริโภคโดยไม่ต้องมีการซื้อขายสินค้าผ่านพ่อค้าคนกลางเป็นครั้งแรกเมื่อปีค.ศ.1907 ความรุ่งเรืองของตลาดในช่วงเศรษฐกิจขาขึ้นทำให้ภูมิทัศน์ของกิจกรรมภายในตลาดไม่เคยหยุดนิ่ง และทำให้จำนวนเกษตรกรและผู้บริโภคที่ใช้บริการพื้นที่สาธารณะแห่งนี้เพิ่มสูงขึ้นเป็นหลักร้อยและพันคน เกิดการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่รวมทั้งการก่อสร้างอาคารถาวรและการปรับปรุงถนนสำหรับ

การขนส่งภายในพื้นที่ โดยลักษณะของสถาปัตยกรรมในพื้นที่นี้จะมีภาพลักษณ์ของความเรียบง่าย เปิดโล่ง เข้าถึงได้สะดวก และประหยัดต้นทุน

อย่างไรก็ตาม ตลาดไพค์เพลสก็ต้องพบกับภาวะซบเซาทางเศรษฐกิจภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากความเสียหายของพื้นที่เกษตรกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างภาวะสงครามแล้ว ปัจจัยสำคัญที่ทำให้จำนวนเกษตรกรที่นำสินค้าเข้ามาขายลดลงอย่างฉับพลัน คือ การย้ายออกสู่ชานเมืองของบ้านพักอาศัย เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามาสนับสนุนและเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการจับจ่ายใช้สอย โดยเฉพาะตู้เย็นที่ทำให้สามารถเก็บอาหารได้ยาวนานขึ้น และการเกิดขึ้นของธุรกิจและอุตสาหกรรมการเกษตรที่สามารถเพิ่มผลผลิตได้เป็นจำนวนมากและนิยมขายผลผลิตสู่ซูเปอร์มาเก็ตโดยตรง สาเหตุดังกล่าวทำให้ตลาดไพค์เพลสต้องพบกับความเสื่อมโทรมทั้งทางเศรษฐกิจและกายภาพ และต้องเผชิญหน้ากับโครงการพัฒนาอาคารสูงใจกลางพื้นที่ตลาดเดิมเพื่อความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจเมื่อปีค.ศ. 1963 ทำให้เกิดความกังวลต่อการเปลี่ยนแปลงบริบททางกายภาพและสังคม ซึ่งในที่สุดก็จะส่งผลกระทบต่อสีสันและควมมีชีวิตชีวาของพื้นที่ จึงเกิดการรวมตัวกันของประชาชนที่ต้องการป้องกันพื้นที่จากการถูกทุบทิ้งเพื่อพัฒนาใหม่ และผลักดันจนทำให้พื้นที่ตลาดไพค์เพลสเป็นที่ยอมรับจากหน่วยงานทางการอนุรักษ์ ด้วยเหตุผลที่ว่าตลาดแห่งนี้มีคุณค่าทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์เพียงพอที่จะได้รับการอนุรักษ์ทั้งในเชิงสถาปัตยกรรม (buildings) และประโยชน์ใช้สอย (uses)

ปัจจุบัน ตลาดไพค์เพลสได้รับการฟื้นฟูพื้นที่โดยเฉพาะทางเศรษฐกิจให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง เป็นสถานที่ที่ผู้คนสามารถไปเลือกหาสินค้าคุณภาพดีที่มาจากเกษตรกรหรือผู้ประกอบการรายย่อยได้โดยตรง แต่ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนลักษณะการค้าส่งมาเป็นการค้าปลีก โดยสินค้าส่วนใหญ่คือปลาสดและผลผลิตทางการเกษตร แต่ก็มีร้านค้าขนาดเล็กที่ขายอาหารและสินค้าประเภทอื่นๆด้วย ทั้งนี้ นอกจากการเป็นพื้นที่สาธารณะเชิงพาณิชย์กรรมที่สำคัญทางประวัติศาสตร์แล้ว ตลาดไพค์เพลสยังเป็นพื้นที่สาธารณูปการทางสังคม อันประกอบด้วยที่พักอาศัยสำหรับคนหลายระดับ สถานบริการเด็กและคนชรา และศูนย์บริการสาธารณสุข ซึ่งนักออกแบบชุมชนเมืองพบว่าสาธารณูปการเหล่านี้คือส่วนสำคัญในการเสริมให้โครงสร้างทางสังคมภายในพื้นที่นั้นสมบูรณ์และดำเนินต่อไปได้ ทั้งยังเป็นสีสันของพื้นที่ ทำให้มีนักท่องเที่ยวผ่านเข้ามาเยี่ยมชมอยู่เสมอ (Shibley and Herzberg, 2001: 8.4)

เมื่อพิจารณาเงื่อนไขเชิงกายภาพที่มีผลส่งเสริมให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อกิจกรรม ผู้คน และช่วงเวลาที่หลากหลาย พบว่าความหนาแน่นของกิจกรรมในพื้นที่ตลาดไพค์เพลสที่เกิดจากการผสมผสานประโยชน์ใช้สอยที่หลากหลายในพื้นที่ขนาดเล็ก ทั้งพาณิชย์กรรม พักอาศัย และพื้นที่สาธารณูปการทางสังคม เป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดที่ทำให้ผู้คนที่หลากหลายผ่านเข้ามาในพื้นที่ โดยมีความเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจรที่มีประสิทธิภาพและบรรยากาศของพื้นที่ที่สะดวกสบาย เป็นปัจจัยสนับสนุนที่ทำให้เกิดกิจกรรมทางสังคมที่คึกคักและมีชีวิตชีวา ในขณะที่คุณสมบัติทางด้านความยืดหยุ่นที่จะเอื้อให้เกิดการใช้พื้นที่สาธารณะแบบชั่วคราวนั้นไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจนนัก

2.2.3 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ Yanaka กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

ประวัติศาสตร์ของโตเกียวเริ่มต้นขึ้นในสมัยเอโดะ (ค.ศ.1603-1868) แต่เนื่องจากสงครามและภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง อีกทั้งการเปิดประเทศภายหลังสงครามโลก ทำให้เมืองโตเกียวในปัจจุบันคงเหลือสภาพและขอบเขตของศูนย์กลางประวัติศาสตร์ที่ไม่ชัดเจน แต่เกิดเป็นการผสมผสานรูปแบบของเมืองตะวันตกและตะวันออกที่มีลักษณะเก่าและใหม่ทอสานกันเป็นโครงข่ายปรากฏขึ้นในเนื้อเมือง ซึ่งถึงแม้ว่าโตเกียวจะไม่เหลือสภาพทางกายภาพที่สมบูรณ์ ก็ยังสามารถสืบทอดเอกลักษณ์และเรื่องราวต่างๆ จากอดีตมาสู่ปัจจุบันได้ในรูปของวิถีชีวิต ผู้คน วัฒนธรรม และลักษณะพื้นถิ่น (ethnic) ดังนั้น แนวความคิดในการฟื้นฟูบูรณะเมืองโตเกียวจึงไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการรักษาสภาพทางกายภาพที่สมบูรณ์ แต่ให้ความสำคัญต่อการรักษาภาพซึ่งแสดงลักษณะเฉพาะที่เหลืออยู่ในพื้นที่ส่วนต่างๆ เพื่อให้ผู้คนรับรู้ถึงลักษณะพื้นถิ่นในแต่ละพื้นที่ จากวิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของญี่ปุ่น เป็นการรักษาวิถีชีวิตและกิจกรรมของย่านที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตของผู้คนอย่างแท้จริง (Jinnai, 1987)

ภาพที่ 2-07 บรรยากาศของพื้นที่พักอาศัยและค้าขายในย่านยะนะกะ

(ที่มา: <http://www.digi-promotion.com>)

ชุมชนยะนะกะ (Yanaka Community) เป็นย่านเก่าแก่ที่ตั้งอยู่บนเชิงเขาทางทิศเหนือของกรุงโตเกียว ตั้งอยู่ติดต่อกับย่านเนะสุ (Nezu) และเซนดะกิ (Sendagi) ซึ่งผู้คนมักจะเรียกพื้นที่ทั้ง 3 ย่านนี้รวมกันว่ายะนะเซน (Ya Ne Sen) แม้ว่าย่านยะนะกะจะไม่ได้รับการบันทึกให้อยู่ในพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์กลุ่มอาคารทางประวัติศาสตร์ของกรุงโตเกียว (preservation district) เนื่องจากไม่มีกลุ่มอาคารหรือลักษณะทางกายภาพที่มีคุณค่าสูงตามที่ได้มีการกำหนดมาตรฐานไว้ แต่ย่านยะนะกะก็ได้รับการพิจารณาจากนักวิชาการและประชาชนทั่วไปว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นสัญลักษณ์ของเมืองโตเกียวเก่า ที่แสดงลักษณะของเนื้อเมืองในยุคสมัยเอ

โตะ ที่หลงเหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่งจากเหตุการณ์แผ่นดินไหวครั้งใหญ่เมื่อปีค.ศ.1923 และสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งนี้ ความพิเศษของลักษณะทางกายภาพของย่านยะนะกะเกิดจากการตั้งถิ่นฐานการอยู่อาศัยของขุนนางและชามูโรชั้นล่างตามสัณฐานของเนินเขาและแม่น้ำ ที่แม้กระทั่งปัจจุบันก็ยังคงลักษณะของอาคารขนาดเล็กด้วยโครงสร้างแบบไม้ที่เป็นไปตามสัดส่วนมนุษย์ และตรอกซอยที่เป็นพื้นที่สาธารณะสำคัญที่แสดงถึงวิถีชีวิตตามตรอกหรือ "Roji Seigatsu" ที่เกิดขึ้นซ้อนทับกับเส้นทางเดินเท้าและสายน้ำในอดีต

เมื่อพิจารณาในเชิงประโยชน์ใช้สอย ปัจจุบันย่านยะนะกะก็ยังคงลักษณะของพื้นที่เพื่อการพักอาศัยที่มีวัดและศาลเจ้าที่มีชื่อเสียงเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังเป็นที่ยุ้จักกันในบทบาทของแหล่งผลิตอาหารหรืองานหัตถกรรมพื้นถิ่นที่มีชื่อเสียง โดยเฉพาะการผลิตขนมหวานและชุดกิโมโน (kimono) โครงการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ยะนะกะจึงไม่ได้มีความหมายเพียงแค่การรักษาสภาพทางกายภาพของพื้นที่เท่านั้น แต่ยังเป็นการรักษาการใช้ประโยชน์พื้นที่และวิถีชีวิตที่สืบเนื่องมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน และเป็นการรักษาความหมายของสถานที่ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้งและผู้อยู่อาศัยหรือผู้ที่ใช้งานพื้นที่อีกด้วย ซึ่งแนวความคิดด้านการฟื้นฟูบูรณะมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศญี่ปุ่นในลักษณะนี้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ ตามกฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์และที่ตั้งของประเทศญี่ปุ่น (The Machinami Charter, 1977) ที่ระบุไว้ว่า การอนุรักษ์มิใช่เพียงเพื่อการรักษาอาคารที่พักอาศัยและภูมิทัศน์โดยรอบเชิงกายภาพเท่านั้น แต่เป็นความพยายามที่จะสร้างเสริมความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของผู้คนในชีวิตประจำวันเข้ากับกลุ่มอาคารที่พักอาศัยและที่ตั้งของพื้นที่นั้นๆ เข้าด้วยกัน (Wimonrat, 2008)

การอนุรักษ์ที่มีได้มุ่งเน้นที่องค์ประกอบทางกายภาพ แต่เป็นการพยายามรักษาวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนจึงน่าจะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดต่อการฟื้นฟูบูรณะพลวัตเชิงพื้นที่ และความเป็นสถานที่ของย่านยะนะกะรวมทั้งย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตอื่นๆ ในทวีปเอเชีย อย่างไรก็ตาม วิธีการที่จะทำให้บรรลุไปยังวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้นั้นต้องอาศัย 3 องค์ประกอบสำคัญเช่นเดียวกับโครงการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่โคเวนท์การ์เดนห์และตลาดไฟค์เพลส นั่นคือ การนำพลังของประชาชนในความตั้งใจจริงต่อการฟื้นฟูพื้นที่มาใช้อย่างมีความหมายที่สุด การพัฒนาพื้นที่ตามความเหมาะสมของศักยภาพ และการรักษาความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางสังคม ทั้งนี้ การฟื้นฟูบูรณะจะต้องไม่มองชุมชนเมืองในลักษณะของภาพลักษณ์ที่หยุดนิ่ง (static image) เพราะชุมชนเมืองคือสิ่งที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ตามการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม สิ่งนี้นักออกแบบชุมชนเมืองในฐานะนักออกแบบทางกายภาพจะสามารถมีบทบาทได้คือการรักษาและปรับปรุงลักษณะทางกายภาพให้เอื้อและส่งเสริมต่อการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการเชื่อมโยงความจำเป็นในชีวิตประจำวันเข้ากับความคาดหวังหรือความต้องการในอนาคตของผู้คน และโอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจของพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากศักยภาพเชิงกายภาพและระบบกิจกรรมดั้งเดิมนั่นเอง

2.3 สรุปการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย

ย่านพาณิชยกรรมริมน้ำซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างเชิงกายภาพกับระบบกิจกรรมที่สะท้อนเอกลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม กำลังอยู่ในภาวะปรับตัวครั้งสำคัญภายหลังจากการเข้ามาทับทาบของการคมนาคมทางบกในระหว่างหลายทศวรรษที่ผ่านมา ย่านพาณิชยกรรมริมน้ำบางแห่งได้เลิกราและสูญหายไปตามกาลเวลา ในขณะที่บางแห่งก็ยังคงอยู่ได้เพื่อรอโอกาสปรับตัวให้ร่วมสมัย ย่านปากคลองตลาดคือหนึ่งในพื้นที่พาณิชยกรรมริมน้ำเก่าแก่ในเขตอนุรักษเกาะรัตนโกสินทร์ที่ปรับตัวจาก "น้ำสุบก" ที่ยังคงอยู่ได้ และได้รับการยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าเป็นย่านพาณิชยกรรมท้องถิ่นขนาดใหญ่ ที่มีการใช้งานอย่างต่อเนื่องและหนาแน่น หรือมีพลวัตเชิงพื้นที่สูงสุดแห่งหนึ่งในเกาะรัตนโกสินทร์

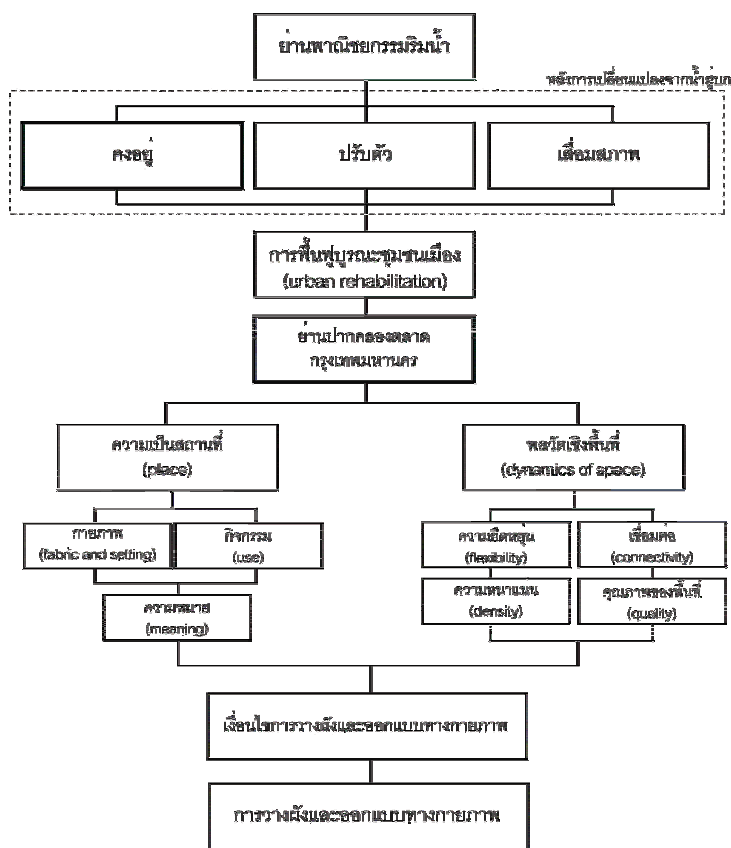
อย่างไรก็ตาม ความหนาแน่นจากการใช้พื้นที่และการจราจรทางบกที่เกิดขึ้นในปัจจุบันกำลังเป็นภัยคุกคามต่อการคงอยู่ของกิจกรรมภายในย่านปากคลองตลาด โดยเฉพาะนโยบายลดความแออัดของการขนส่งทางบกตามแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ที่ต้องการรื้อถอนกายภาพและกิจกรรมทั้งหมดออกนอกพื้นที่ เพื่อพัฒนาพื้นที่โล่งว่างสาธารณะส่งเสริมความเป็นสัญลักษณ์ของภาครัฐและรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งแนวทางการพัฒนาพื้นที่ที่จำกัดอยู่เพียงแค่มิติเชิงกายภาพเช่นนี้อาจส่งผลลดทอนพลวัตและความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาดและเกาะรัตนโกสินทร์ให้สูญหายไป กลายเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ที่ไร้ชีวิตได้ การฟื้นฟูบูรณะจึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะปรับปรุงพื้นที่ย่านปากคลองตลาดให้ยังคงรักษาคุณภาพของพลวัตเชิงพื้นที่และความเป็นสถานที่ต่อไปได้ ในขณะที่เดียวกับที่สามารถรองรับความต้องการร่วมสมัย และสอดคล้องต่อนโยบายการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ของภาครัฐ

จากแนวความคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษา ซึ่งประกอบไปด้วยชุดของแนวความคิดเรื่องความเป็นสถานที่ การฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต และเงื่อนไขเชิงกายภาพที่ส่งเสริมพลวัตเชิงพื้นที่ สามารถนำมาสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้คือ

การฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชยกรรมริมน้ำในพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่ยังคงมีประโยชน์ใช้สอยร่วมสมัย เช่น พื้นที่กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานครนี้ จะต้องคำนึงถึงมิติในการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่แบบบูรณาการที่ครอบคลุมทั้งกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ โดยมีแนวคิดสำคัญคือการสนับสนุนให้พื้นที่นั้นเกิดการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องและหลากหลายตามศักยภาพ ด้วยการพิจารณาการใช้งานของย่านให้ตอบสนองต่อวิถีชีวิตในปัจจุบัน พร้อมกับการรักษาสภาพทางกายภาพที่มีคุณค่าที่มองเห็นได้ (visible value) ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องการรักษาความเป็นสถานที่ของย่านประวัติศาสตร์ของเมืองเอเชีย ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญเพียงแต่องค์ประกอบเชิงกายภาพ แต่ครอบคลุมทั้งกิจกรรม และความหมายของพื้นที่ โดยเฉพาะประโยชน์ใช้สอยที่ต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบันนี้เองที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่กำหนดความเป็นสถานที่ และทำให้ย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตนั้นมีเสน่ห์แตกต่างจากอุทยานประวัติศาสตร์ที่ตายไปแล้ว

การรักษาองค์ประกอบของความเป็นสถานที่จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำ อย่างไรก็ตาม การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ให้เกิดการใช้งานอย่างมีพลวัตที่ประกอบไปด้วยความหลากหลายของกิจกรรม ผู้คน และเวลา นั้นจำเป็นที่จะต้องพิจารณาเงื่อนไขในการออกแบบพื้นที่ว่างสาธารณะที่มีคุณภาพเชิงพฤติกรรมนิยม ซึ่งสามารถสรุปได้จากการทบทวนทฤษฎีในการออกแบบชุมชนเมืองว่าจะต้องประกอบไปด้วย 4 คุณลักษณะสำคัญ ซึ่งประกอบด้วย ความยืดหยุ่น ความหนาแน่น ความเชื่อมต่อ และคุณภาพของพื้นที่ ซึ่งเงื่อนไขเชิงกายภาพดังกล่าวนี้ก็สอดคล้องกับคุณสมบัติเชิงกายภาพที่ดีของตลาดสาธารณะที่ไอนิล (O'Neil, 2551) ได้กล่าวไว้ว่า จะต้องมิตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสมระหว่างแหล่งผลิตและผู้ซื้อ ที่ประกอบไปด้วยศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงที่ดีทั้งทางบกและน้ำ เกิดเป็นจุดรวมของกิจกรรมและการเดินทางที่ตั้งอยู่ท่ามกลางการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลาย ทั้งยังสอดคล้องกับระบบขนส่งมวลชนของพื้นที่ที่มีคนหลากหลายประเภทสามารถเข้ามาใช้ร่วมกันได้

เงื่อนไขเชิงกายภาพของพื้นที่ว่างสาธารณะที่ดี 4 คุณลักษณะข้างต้นจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่สามารถใช้เป็นสมมติฐานในการทดสอบระดับของพลวัตการใช้พื้นที่ และเป็นเกณฑ์ในการวางผังและออกแบบเชิงกายภาพเพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดได้ในขณะเดียวกัน ซึ่งผลที่ได้จากการทดสอบจะถูกนำไปพิจารณาร่วมกับองค์ประกอบเชิงพื้นที่ของย่าน เพื่อนำไปสู่การกำหนดเงื่อนไขในการวางผังและออกแบบเชิงกายภาพเพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำปากคลองตลาดให้ยังบทบาทความสำคัญได้ต่อไปในอนาคต

แผนภูมิที่ 2-02 กรอบแนวคิดในการวิจัย (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชยกรรมเก่าริมน้ำ: กรณีศึกษาย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร มีระเบียบวิธีวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งแนวคิดและแนวทางในการวางผังและออกแบบเชิงกายภาพเพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชยกรรมเก่าริมน้ำดังต่อไปนี้

3.1 การออกแบบงานวิจัย

3.2 ข้อมูล แหล่งที่มา และวิธีการเก็บรวบรวม

3.2.1 ข้อมูลทั่วไปของย่านปากคลองตลาด

3.2.2 องค์ประกอบของความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.3.1 การวิเคราะห์องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด

3.3.2 การวิเคราะห์พลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด

3.3.3 การวิเคราะห์ภาพรวมของพื้นที่

3.4 การเสนอแนะการวางผังและออกแบบเชิงกายภาพ

3.1 การออกแบบงานวิจัย

จากกรอบแนวคิดในการวิจัยที่ได้ในบทที่ 2 ซึ่งได้มาจากแนวความคิดเรื่องความเป็นสถานที่และพลวัตเชิงพื้นที่ของชุมชนเมือง สามารถนำมาสู่การออกแบบงานวิจัยได้ดังนี้

การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด ซึ่งเป็นย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก กรุงเทพมหานคร ต้องการการศึกษาและสำรวจข้อมูลซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ ข้อมูลทั่วไป และข้อมูลเชิงกายภาพและกิจกรรมของย่าน โดยกลุ่มข้อมูลทั่วไปจะเป็นข้อมูลที่ได้มาจากการสำรวจเอกสารครอบคลุมเนื้อหาเชิงประวัติศาสตร์ นโยบายการพัฒนาพื้นที่ของภาครัฐ มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ และกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน กลุ่มข้อมูลนี้เป็นข้อมูลสนับสนุนการพิจารณารายละเอียดของการฟื้นฟูบูรณะย่าน ในขณะที่กลุ่มข้อมูลเชิงกายภาพและกิจกรรมของย่านจะเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม ครอบคลุมลักษณะเชิงกายภาพที่สำคัญของย่าน ทั้งโครงข่ายการสัญจร อาคาร ที่ว่าง และองค์ประกอบทางกายภาพชั่วคราว และรูปแบบของกิจกรรมที่เกิดขึ้น ทั้งกิจกรรมการจับจอง และกิจกรรมการสัญจร กิจกรรมถาวรและชั่วคราว โดยข้อมูลในกลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มข้อมูลหลักเพื่อการวิเคราะห์องค์ประกอบของความเป็นสถานที่ และพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาดในลำดับต่อไป

ทั้งนี้ องค์ประกอบของความเป็นสถานที่ซึ่งรวมทั้งกายภาพ กิจกรรม และความหมายจะเป็นองค์ประกอบที่ได้รับการรักษาไว้ให้คงอยู่ต่อไปเพื่อรักษาเอกลักษณ์ของย่าน ในขณะที่ข้อมูลที่แสดงถึงพลวัตเชิงพื้นที่ซึ่งเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพและกิจกรรมนั้น จะถูกวิเคราะห์ผ่าน 4 เงื่อนไขเชิงกายภาพซึ่งประกอบด้วยความยืดหยุ่น ความหนาแน่น ความเชื่อมต่อ และคุณภาพของพื้นที่ เพื่อระบุปัญหาและศักยภาพเชิงกายภาพและกิจกรรมที่มีต่อการใช้พื้นที่อย่างหลากหลายของปากคลองตลาดในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งข้อมูลทั้งหมดนี้จะถูกนำไปประมวล เพื่อนำเสนอแนวคิดและแนวทางการวางผังและออกแบบเชิงกายภาพ เพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดในอนาคตต่อไป

3.2 ข้อมูล แหล่งที่มา และวิธีการเก็บรวบรวม

จากกรอบแนวคิดในการวิจัยและการออกแบบการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มข้อมูลตามแหล่งที่มาและประเภทของเนื้อหาเป็น 2 ประเภทหลัก ประกอบด้วย สภาพทั่วไปของย่านปากคลองตลาด และองค์ประกอบของความเป็นสถานที่ ดังมีรายละเอียดของแหล่งที่มาและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไปนี้

3.2.1 ข้อมูลทั่วไปของย่านปากคลองตลาด

การศึกษาสภาพทั่วไปของย่านปากคลองตลาด ประกอบด้วยข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์และความเป็นมา นโยบายการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ของภาครัฐ มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูบูรณะ และ

กรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ที่ได้มาด้วยการสำรวจเอกสาร ซึ่งมีแหล่งที่มาของข้อมูลต่าง ๆ กัน ประกอบด้วย หนังสือหรือสิ่งพิมพ์ประเภทต่างๆ เอกสารหรือข้อมูลจากหน่วยงานราชการ และข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในอดีต ทั้งนี้ ข้อมูลจะถูกนำเสนอในลักษณะเชิงพรรณนา ประกอบกับรูปถ่าย ภาพถ่ายทางอากาศ และแผนที่

3.2.2 องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด

การศึกษาองค์ประกอบของความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด ประกอบด้วยข้อมูลเชิงกายภาพ และกิจกรรม โดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้มาจากการสำรวจภาคสนามด้วยวิธีสังเกตการณ์ (Observation) โดยมีแผนที่ แผนภูมิ และภาพถ่ายเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการบันทึกและถ่ายทอดข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยรายละเอียดของข้อมูลนั้นจะครอบคลุมเงื่อนไขในการวิเคราะห์ทั้ง 4 ประการ ซึ่งประกอบด้วย ความยืดหยุ่น ความหนาแน่น ความเชื่อมต่อ และคุณภาพของพื้นที่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.2.1 ลักษณะเชิงกายภาพของย่านปากคลองตลาด

ลักษณะเชิงกายภาพของย่านปากคลองตลาด ประกอบด้วยโครงข่ายการสัญจร อาคาร ที่ว่าง และองค์ประกอบทางกายภาพชั่วคราว ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- **โครงข่ายการสัญจรและระบบการเข้าถึงพื้นที่** ได้แก่ การสัญจรทั้งทางบกและทางน้ำ จากภายในพื้นที่และบริเวณโดยรอบ
- **อาคารหรือสิ่งก่อสร้างถาวร** ได้แก่ รูปแบบการจัดวางอาคาร รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ความสูง สภาพ และการต่อเติมอาคาร
- **พื้นที่ว่างสาธารณะและองค์ประกอบทางกายภาพแบบชั่วคราว** ได้แก่ ประเภทและรูปแบบของพื้นที่ว่างสาธารณะ การปิดล้อมทั้งในเชิง 2 และ 3 มิติ องค์ประกอบทางกายภาพแบบชั่วคราว และมุมมองสู่พื้นที่สำคัญโดยรอบ

3.2.2.2 กิจกรรมและการใช้พื้นที่ของย่านปากคลองตลาด

ลักษณะของกิจกรรมและการใช้พื้นที่ของย่านปากคลองตลาด ประกอบด้วยกิจกรรมการจับจองพื้นที่และการสัญจร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- **กิจกรรมการจับจองพื้นที่** ได้แก่ การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ตามประเภทของกิจกรรม สินค้าและบริการ ระดับความหนาแน่นของการใช้พื้นที่ตามช่วงเวลาต่างๆ

- **กิจกรรมการสัญจร** ได้แก่ สถิติการสัญจรผ่าน และรูปแบบการเลือกเส้นทางของคนเดินเท้าที่ปรากฏตามวันและช่วงเวลาต่างๆ ของผู้ใช้พื้นที่ประเภทต่างๆ

เนื่องจากปากคลองตลาดเป็นย่านพาณิชย์กรรมที่มีการใช้พื้นที่เพื่อการค้าขายตลอด 24 ชั่วโมง และกลุ่มข้อมูลเรื่องลักษณะของกิจกรรมและการใช้พื้นที่ที่มีความสำคัญต่อการระบุถึงรูปแบบและสภาพการใช้พื้นที่ของย่านปากคลองตลาดในปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้วิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งหมด 3 วิธี คือ บันทึกการใช้พื้นที่เพื่อกิจกรรมการจับจองด้วยการเข้าสังเกตการณ์แล้วบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบลงบนแผนที่ (mapping) และบันทึกการใช้พื้นที่เพื่อกิจกรรมการสัญจรโดยการบันทึกอัตราการสัญจรของคนเดินเท้า (pedestrian's movement rate) และการบันทึกรูปแบบการเลือกเส้นทางของคนเดินเท้า (pedestrian's movement trace) ซึ่งการเก็บข้อมูลดังกล่าวจะต้องครอบคลุมทั้งกิจกรรมถาวรและชั่วคราวที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่างๆ ตลอดวัน โดยมีรายละเอียดของวิธีการสำรวจกิจกรรมการสัญจร ดังนี้

1) การบันทึกอัตราการสัญจรผ่านของคนเดินเท้า

เป็นการเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ของปริมาณผู้ที่สัญจรทางเท้าผ่านแต่ละด่านหรือประตู (gate) ในระยะเวลาที่กำหนดไว้ 10 นาที เพื่อนำมาคำนวณเป็นข้อมูลเชิงสถิติของระดับความนิยมในการใช้เส้นทางเดินเท้าในช่วงเวลาต่างๆ (คน / ชั่วโมง) ผู้วิจัยได้กำหนดตำแหน่งของด่านที่บริเวณจุดตัดหรือทางแยกสำคัญที่คาดว่าจะเป็นทางเข้าหลักของคนเดินเท้าเข้าสู่พื้นที่ศึกษาทั้งหมด 5 ด่าน (แผนที่ 3-01) โดยแบ่งประเภทของผู้สัญจรทางเท้าออกเป็น 4 ประเภท ประกอบด้วยพ่อค้าแม่ค้า คนงานเข็นรถส่งสินค้า ลูกค้าชาวไทย และนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ และกำหนดช่วงเวลาของการบันทึกข้อมูลออกเป็น 8 ช่วงเวลา (ตารางที่ 3-01)

ตารางที่ 3-01 ช่วงเวลาเพื่อทำการสำรวจโดยการเข้าสังเกตการณ์ย่านปากคลองตลาด
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

ช่วงเวลา	ระยะเวลา
ช่วงเวลาที่ 1	00.00 – 03.00
ช่วงเวลาที่ 2	03.00 – 06.00
ช่วงเวลาที่ 3	06.00 – 09.00
ช่วงเวลาที่ 4	09.00 – 12.00
ช่วงเวลาที่ 5	12.00 – 15.00
ช่วงเวลาที่ 6	15.00 – 18.00
ช่วงเวลาที่ 7	18.00 – 21.00
ช่วงเวลาที่ 8	18.00 – 24.00

2) การสะกดรอยเพื่อบันทึกรูปแบบการเลือกเส้นทางของคนเดินเท้า

เป็นการสำรวจความนิยมของรูปแบบการเลือกเส้นทางของคนเดินเท้าในช่วงเวลาหนึ่งๆ ซึ่งกำหนดไว้เพื่อวิเคราะห์คุณภาพของโครงข่ายการสัญจรภายในย่าน ซึ่งเรามักจะพบว่าโครงข่ายการสัญจรที่มีคุณภาพจะทำให้พบการสัญจรของคนเดินเท้าที่หลากหลายวัตถุประสงค์ ประเภทผู้คน และช่วงเวลา ที่ครอบคลุมทั้งการสัญจรเพื่อเข้าถึง (moving to) และการสัญจรผ่านพื้นที่ (moving through) สำหรับงานวิจัยนี้ การบันทึกรูปแบบการเลือกเส้นทางของคนเดินเท้าจะเป็นเครื่องมือที่ชี้วัดว่าเส้นทางใดที่ผู้คนนิยมใช้เพื่อกิจกรรมในลักษณะใด ซึ่งจะสามารถนำไปวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างระดับความนิยม กับลักษณะทางกายภาพของโครงข่ายการสัญจร และลักษณะของกิจกรรมที่เกิดขึ้นได้

ทั้งนี้ การสะกดรอยเพื่อบันทึกรูปแบบการเลือกเส้นทางของคนเดินเท้า นั้นมีข้อกำหนดในการติดตามผู้ใช้พื้นที่ คือ ผู้ติดตามจะใช้เวลาในการสะกดรอยคนละ 6 นาที และจะเลิกติดตามเมื่อหมดเวลา 6 นาที หรือเมื่อผู้ถูกติดตามหยุดทำกิจกรรมนานเกินกว่า 3 นาที โดยให้ถือว่าผู้ถูกติดตามได้เดินทางถึงจุดหมายปลายทางในการสัญจรแล้ว หรือเมื่อผู้ถูกติดตามออกนอกพื้นที่ศึกษา ซึ่งในการคำนวณหาสัดส่วนของกลุ่มตัวอย่างที่จะทำการติดตามในแต่ละประเด็น จะต้องคำนวณเป็นสัดส่วนจากระดับความนิยมของการเข้าถึงของผู้ใช้พื้นที่ในแต่ละทางเข้าหลักที่ได้สำรวจมาก่อนหน้านี้ (สกุลชัย ตันติเศรณี, 2549)

ภาพที่ 3-01 ตัวอย่างของแผนที่แสดงรูปแบบการเลือกเส้นทางเดินเท้า (ที่มา: สกุลชัย ตันติเศรณี, 2549)

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์เงื่อนไขในการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด จะใช้เทคนิคการทับซ้อนฐานข้อมูลเชิงแผนที่ (overlay mapping) ของฐานข้อมูลที่ได้มาจากการสำรวจเอกสารและสังเกตการณ์ภาคสนามในเบื้องต้น เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะนี้จะใช้แผนที่ที่มีขนาดและสัดส่วนเดียวกันทับซ้อนกันบนพื้นที่เดียวกัน เพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขประเภทต่างๆ ดังมีรายละเอียดในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไปนี้

3.3.1 การวิเคราะห์องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด

องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด สามารถวิเคราะห์ได้จากการซ้อนทับชั้นของข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ กายภาพ และกิจกรรม โดยแบ่งกลุ่มของผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดังนี้

- **องค์ประกอบทางกายภาพที่เป็นเอกลักษณ์** จากการซ้อนทับข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์และกายภาพของย่าน
- **กิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์** จากการซ้อนทับข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์และกิจกรรมของย่าน
- **บทบาทและความหมาย** จากการซ้อนทับข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ กายภาพ และกิจกรรมของย่าน

3.3.2 การวิเคราะห์พลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด

การวิเคราะห์พลวัตเชิงพื้นที่ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพและกิจกรรมการค้าในย่านปากคลองตลาด โดยการนำข้อมูลเชิงกายภาพและกิจกรรมมาซ้อนทับกันตามเงื่อนไขในการวิเคราะห์ ซึ่งได้แก่ 4 คุณลักษณะของพื้นที่ว่างสาธารณะที่ดี คือ ความยืดหยุ่น ความหนาแน่นของกิจกรรม ความเชื่อมต่อ และคุณภาพของพื้นที่ เพื่อให้ทราบถึงประเด็นปัญหาและศักยภาพของกายภาพและกิจกรรมการใช้พื้นที่ของย่านปากคลองตลาดในปัจจุบัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- **ความยืดหยุ่น** จากการซ้อนทับข้อมูลของพื้นที่ว่างสาธารณะ องค์ประกอบทางกายภาพแบบชั่วคราว และกิจกรรมการจับจองพื้นที่
- **ความหนาแน่น** จากการซ้อนทับข้อมูลของอาคาร พื้นที่ว่างสาธารณะ องค์ประกอบทางกายภาพแบบชั่วคราว กิจกรรมการจับจองพื้นที่ และกิจกรรมการสัญจร
- **ความเชื่อมต่อ** จากการซ้อนทับข้อมูลของโครงข่ายการสัญจร อาคาร พื้นที่ว่างสาธารณะ และกิจกรรมการสัญจร

3.4 การเสนอแนะการวางผังและออกแบบเชิงกายภาพ

การวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้นจึงนำมาสู่การกำหนดเงื่อนไขในการวางผังและออกแบบทางกายภาพ โดยกำหนดบทบาทและกิจกรรมการใช้พื้นที่ในอนาคต ตลอดจนแนวความคิดในการออกแบบและวางผังทางกายภาพตามเกณฑ์มาตรฐานทางด้านการออกแบบชุมชนเมือง ให้ตอบโจทย์และแก้ปัญหาตรงตามกรอบแนวคิดที่ตั้งไว้เบื้องต้น คือการรักษาคุณภาพของพลวัตเชิงพื้นที่และความเป็นสถานที่ภายในย่านปากคลองตลาด ในขณะที่เดียวกับที่สามารถรองรับความต้องการร่วมสมัยของเมืองได้อย่างเหมาะสมต่อไป

บทที่ 4

ข้อมูลทั่วไปของย่านปากคลองตลาด

การศึกษาข้อมูลทั่วไปของย่านปากคลองตลาดประกอบด้วย การศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของย่าน โครงการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ของภาครัฐ มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นข้อมูลทุติยภูมิที่ได้จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในอดีตดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของย่านปากคลองตลาด

4.2 โครงการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ของภาครัฐ

4.2.1 โครงการปรับปรุงพื้นที่ปากคลองตลาด ตามแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร

4.2.2 โครงการส่วนต่อขยายระบบขนส่งมวลชนประเภทราง รถไฟฟ้าสายสีน้ำเงิน

4.3 มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

4.3.1 พระราชบัญญัติผังเมือง ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2549

4.3.2 กฎหมายท้องถิ่น ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

4.4 กรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน

4.1 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของย่านปากคลองตลาด

ย่านปากคลองตลาดมีเนื้อที่ประมาณ 0.15 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองคูเมืองเดิม ในพื้นที่แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีความสำคัญในฐานะพื้นที่พาณิชย์กรรมริมน้ำมาตั้งแต่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ในระยะแรกนั้นปากคลองตลาดคือชุมชนตลาดน้ำและท่าปลาขนาดใหญ่ โดยปลาที่นำมาขายจะถูกลำเลียงด้วยเรือหางยาวจากแม่น้ำท่าจีนและแม่กลอง ผ่านคลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่มาขึ้นที่ท่าปลาปากคลองตลาด อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของวังของพระราชโอรส 3 พระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวลงมาบริเวณปากคลองตลาด ทำให้เกิดการยกเลิกและโยกย้ายตลาดปลาแห่งนี้ไปที่ตำบลวัดลำพองหรือหัวลำโพงในปัจจุบัน ซึ่งการย้ายตลาดปลาออกในครั้งนั้นได้ส่งผลให้พื้นที่ปากคลองตลาดเข้าสู่ยุคที่เงียบเหงาซบเซา และถูกลดบทบาทจากการเป็นพื้นที่ศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ เหลือเพียงตึกแถวที่เป็นร้านค้าขายอาหารและของชำเล็กน้อยเพียงไม่กี่ร้าน ในขณะที่ตลาดเวียงนครเกษมและท่าเตียนนั้นยังคงเป็นแหล่งศูนย์กลางสินค้าในชีวิตประจำวันที่มีบทบาทสำคัญในสมัยนั้น

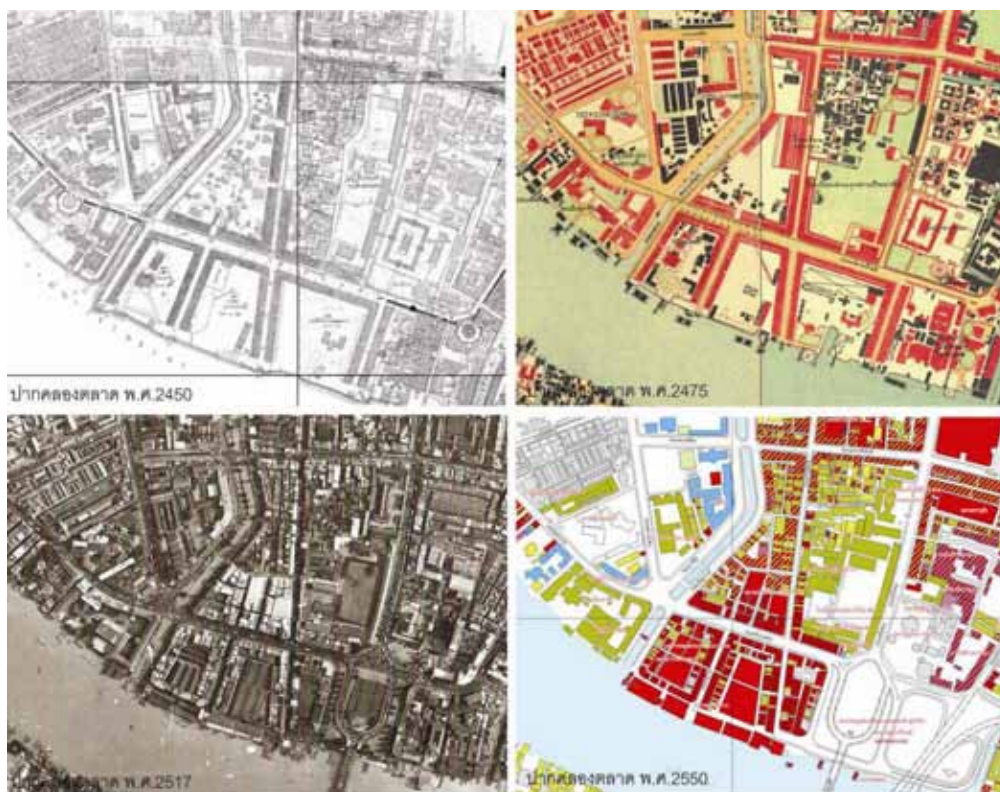
ปากคลองตลาดกลับมามีบทบาทสำคัญทางพาณิชย์กรรมอีกครั้งเมื่อประมาณปีพ.ศ.2496 ความต้องการสินค้าที่เพิ่มขึ้นตามจำนวนประชากร ทำให้ตลาดท่าเตียนเกิดความแออัด ไม่เพียงพอต่อการรองรับความต้องการทั้งผู้ซื้อและผู้ขาย จึงมีกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าจำนวนหนึ่งอาศัยบริเวณกำแพงวัดโพธิ์เป็นที่จำหน่ายสินค้าและสร้างเพิงพักอาศัย รัฐบาลในสมัยนั้นพิจารณาว่าวัดโพธิ์เป็นพระอารามหลวงซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของประชาชน และเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวต่างชาติมาเยี่ยมชมอยู่เป็นประจำ การที่พ่อค้าแม่ค้านำผักและผลไม้ต่าง ๆ มาวางจำหน่ายในบริเวณดังกล่าวจึงดูเป็นการไม่เหมาะสม รัฐบาลจึงได้จัดหาที่ดินสำหรับจัดตั้งตลาดแห่งใหม่ โดยเลือกใช้พื้นที่บริเวณปากคลองตลาด ซึ่งมีทำเลที่ตั้งอยู่ใจกลางเมือง ริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีความสะดวกต่อการขนส่งสินค้าจากแหล่งต่างๆ ทั้งทางน้ำและทางบก มีท่าจอดเรือเพื่อขนส่งสินค้าหลายแห่ง และอยู่ใกล้กับสะพานพระพุทธยอดฟ้าซึ่งเป็นสะพานรถยนต์แห่งแรกที่เชื่อมต่อระหว่างฝั่งพระนครและธนบุรี

ตลาดแห่งแรกแห่งปากคลองตลาดจึงเกิดขึ้นจากการย้ายตลาดข้างวัดโพธิ์และตลาดกรมภูธรเศรษฐารังศักดิ์มารวมอยู่ด้วยกัน โดยมีราชการเป็นผู้ดูแลและตราพระราชกฤษฎีกาพ.ศ.2496 จัดตั้งองค์การตลาด สังกัดกระทรวงมหาดไทย โดยการค้าขายในระยะแรกนั้นผู้ค้าส่วนใหญ่คือชาวจีนที่รวมกลุ่มกันนำสินค้าประเภทผักและผลไม้จากภาคกลางและคลองดำเนินสะดวกมาจำหน่าย ภายหลังจากการจัดตั้งองค์การตลาดได้ประมาณ 10 ปี จึงได้มีการจัดตั้งตลาดยอดพิมานซึ่งเป็นตลาดเอกชนขึ้นอีกแห่งหนึ่งเพื่อรองรับการขยายตัว โดยบริเวณที่เป็นที่ตั้งของตลาดยอดพิมานนี้ ในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของโรงยาฝิ่นจนกระทั่งทางการประกาศห้ามสูบฝิ่นเมื่อปีพ.ศ.2504 จึงต้องรื้อโรงยาฝิ่นเหลือแต่เพียงชื่อซอยท่าโรงยาทิ้งไว้

ตลาดแห่งที่สามแห่งปากคลองตลาดคือตลาดส่งเสริมเกษตรไทย ในอดีตตลาดแห่งนี้เคยเป็นที่ประมูลลำไยช่วงหน้าลำไยออกผลราวเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม การขนส่งลำไยที่เป็นไปด้วยความลำบากเนื่องจากน้ำหนักที่มากทำให้เกิดอาชีพรถเข็นลำไย และต่อมาพัฒนาเป็นอาชีพรับจ้างเข็นผักผลไม้ที่พบเห็นได้ทั่วไปใน

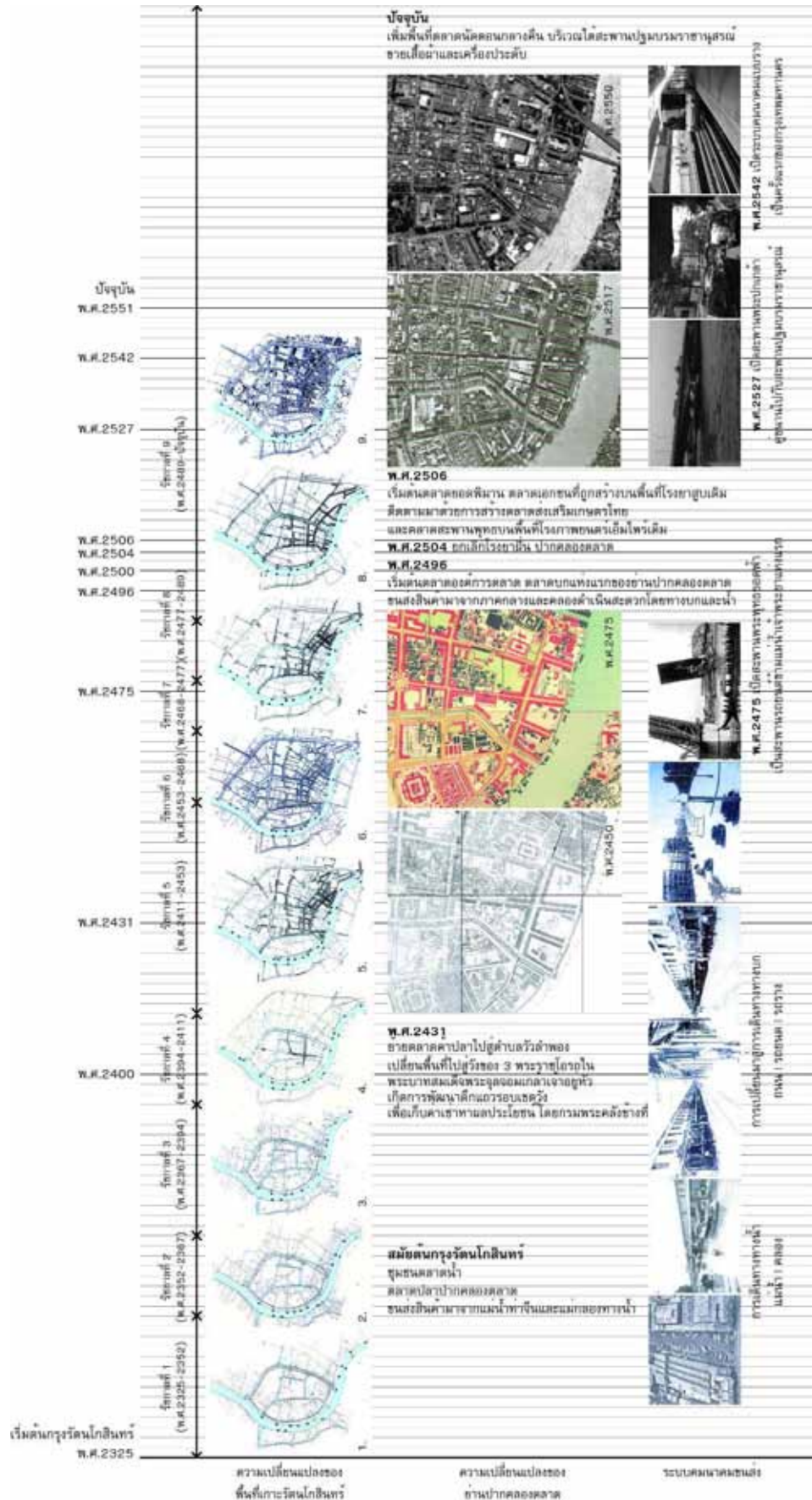
ปัจจุบัน ตลาดล่าสุดที่ถูกสร้างขึ้นเมื่อประมาณสามสิบกว่าปีที่ผ่านมาคือ ตลาดสะพานพุทธหรือตลาดเอ็มไพร์ อยู่บริเวณโรงพยาบาลนตไทยเอ็มไพร์เดิม ปัจจุบันถูกใช้งานเป็นตลาดค้าส่งผลไม้สุฟอค้าคนกลางและพ่อค้าปลีก โดยที่พื้นที่บริเวณข้างเคียงกันนี้คือที่ตั้งของตลาดนัดสะพานพุทธ ซึ่งเป็นตลาดนัดกลางคืนขายปลีกสินค้าประเภทเสื้อผ้าและเครื่องประดับที่บริเวณทางเดินเท้าได้สะพานพระพุทธยอดฟ้า ถึงแม้ว่ารูปแบบการค้าและประเภทของสินค้าจะแตกต่างไปจากผลิตผลทางการเกษตรที่เป็นสินค้าหลักของย่านปากคลองตลาดก็ตาม แต่ก็ต้องนับว่าทั้งสองพื้นที่มีความต่อเนื่องกันทั้งในเชิงกายภาพและกิจกรรมการค้า

จากชุมชนตลาดน้ำและท่าปลาในอดีต ปากคลองตลาดในปัจจุบันได้พัฒนามาสู่ชุมชนตลาดบกขนาดใหญ่ที่มีอาณาบริเวณกว้างขวางครอบคลุมพื้นที่ 4 ตลาดสดที่ขายส่งสินค้าทางการเกษตร และตลาดนัดกลางคืนขายเสื้อผ้าและเครื่องประดับ เป็นย่านพาณิชยกรรมที่มีความคึกคัก มีอัตราเฉลี่ยของผู้คนที่เข้ามาใช้พื้นที่ประมาณ 2,500 คน/ชั่วโมง หรือ 60,000 คน/วัน และมีกิจกรรมเกิดขึ้นตลอดทั้ง 24 ชั่วโมง เป็นพื้นที่พาณิชยกรรมเก่าแก่ที่ยังคง “พลัง” และ “ชีวิต” ไว้ได้สูงที่สุดแห่งหนึ่งของเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งนอกเหนือจากคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์แล้ว กิจกรรมการค้าขายภายในย่านที่ต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานานยังเปลี่ยนพื้นที่การค้าแห่งหนึ่งให้เป็น “สถานที่” สำคัญที่มีคุณค่าเชิงเศรษฐกิจและสังคมร่วมสมัย เป็นแหล่งกลางของสินค้าผลิตผลทางการเกษตรที่สำคัญระดับภูมิภาค และเป็นศูนย์กลางชุมชนระดับเมืองที่มีผู้คนที่หลากหลายทั้งเพศ วัย อาชีพ ฐานะ และชนชั้นเข้ามาร่วมใช้พื้นที่อย่างซับซ้อนและต่อเนื่อง

ภาพที่ 4-01 พัฒนาการเชิงกายภาพของย่านปากคลองตลาดในระหว่างปี พ.ศ. 2450-2550

(ที่มา: กรมแผนที่ทหาร, 2551)

แผนภูมิที่ 4-01 พัฒนาการทางกายภาพของย่านป่ากตลองตลาดที่ส่งผลกับระบบคมนาคมขนส่งในอดีต (โดยผู้วิจัย, 2551)

ภาพที่ 4-02 ภาพถ่ายโรงภาพยนตร์ไทยเอ็มไพร์เมื่อปีพ.ศ.2507 ขณะฉายภาพยนตร์เรื่องชายชาติตรี (ซ้าย)
และสภาพอาคารในปัจจุบันที่เปลี่ยนเป็นตึกแถวขายดอกไม้ (ขวา)

4.2 โครงการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ของภาครัฐ

4.2.1 โครงการปรับปรุงพื้นที่ปากคลองตลาด ตามแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร

นโยบายและโครงการพัฒนาพื้นที่ที่มีบทบาทต่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์และย่านปากคลองตลาดมากที่สุดคือ แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งจัดทำโดยบริษัทที่ปรึกษาของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม เลขาธิการของคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ มีเนื้อหาครอบคลุมการวางผังแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา 20 โครงการที่ได้รับความเห็นชอบให้บรรจุอยู่ในแผนแม่บทโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งรวมทั้งโครงการปรับปรุงบริเวณปากคลองตลาดที่เป็นหนึ่งในกลุ่มโครงการริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก

ตารางที่ 4-01 เปรียบเทียบแนวคิดเดิมและใหม่ โครงการปรับปรุงพื้นที่ปากคลองตลาด
(ที่มา: บริษัท ชินครอนกรุ๊ป จำกัด, 2538)

แนวคิดเดิมในการกำหนดโครงการ	แนวคิดโครงการ โดยบริษัท ชินครอนกรุ๊ป จำกัด
ย้ายกิจการขายส่งจากบริเวณปากคลองตลาด ออกไปตั้งในบริเวณที่เหมาะสม และปรับสภาพเป็นตลาดขายปลีกบริการเฉพาะชุมชน	ย้ายตลาดขายส่งออกไปจากพื้นที่ โดยจัดให้มีโครงการตลาดสี่มุมเมือง
อนุรักษ์อาคารเก่าในบริเวณนี้ทั้งหมด	จัดบริเวณสองข้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าเป็น พื้นที่เปิดโล่ง เพื่อส่งเสริมพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ปรับปรุงบริเวณนี้ให้เป็นที่พักอาศัยกับพาณิชย์กรรม โดยให้มี ที่ว่างเปิดโล่งเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว และพักผ่อนหย่อนใจ	เน้นให้มีพื้นที่เปิดโล่งบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา และจัดให้เป็นสวนสาธารณะของชุมชนเมือง

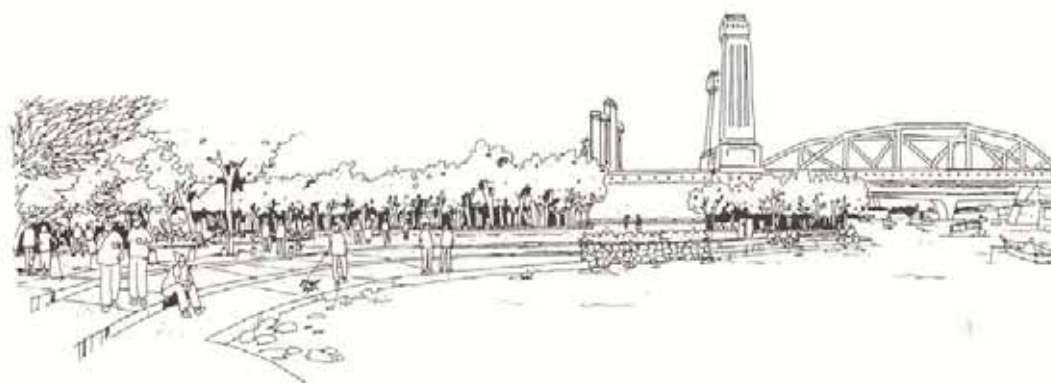
นโยบายเดิมในการปรับปรุงพื้นที่บริเวณนี้ คือ การอนุรักษ์อาคารเก่าที่มีคุณค่า การรื้ออาคารที่เป็นสิ่งปลูกสร้างใหม่ การย้ายออกเฉพาะกิจกรรมการค้าส่งที่ก่อให้เกิดความแออัดและความสิ้นสะเทือนจากระบบรถขนส่งสินค้า การปรับพื้นที่ริมน้ำให้เป็นพื้นที่เปิดโล่งเพื่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมริมน้ำ อย่างไรก็ตาม รายละเอียดของโครงการปรับปรุงพื้นที่ปากคลองตลาด ตามแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ที่ผู้นำเสนอเมื่อปีพ.ศ.2538 โดยบริษัท ชินครอนกรุ๊ป จำกัด ได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดเดิมไปสู่การย้ายตลาดขายส่งรวมทั้งกิจกรรมทั้งหมดออกจากพื้นที่และสร้างพื้นที่เปิดโล่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อส่งเสริมทัศนียภาพและให้เป็นสวนสาธารณะของชุมชนเมือง โดยกำหนดให้เป็นโครงการระยะยาว ซึ่งงบประมาณค่าก่อสร้างรวมทั้งค่าใช้จ่ายในการจัดกรรมสิทธิ์ที่ดินและรื้อย้ายสิ่งปลูกสร้างเดิมทั้งสิ้น 1,350 ล้านบาท

อย่างไรก็ตาม โครงการปรับปรุงพื้นที่ปากคลองตลาดและอีกหลายโครงการตามแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์นั้นไม่ได้รับการสนับสนุนทั้งจากประชาชนและนักวิชาการ และทำให้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับความเหมาะสมของแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ เนื่องจากเป็นโครงการที่ต้องใช้งบประมาณจำนวนมากหาศาลในการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างและเวนคืนที่ดิน อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างสิ้นเชิงยังทำให้เกิดแนวโน้มสูญเสียวัตถุเชิงพื้นที่ของย่านทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้ อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้เขียนบทความไว้ในหนังสือ “ย่านเก่าในกรุงเทพฯ” ของปราณี กล่าวถึงว่า “โครงการอนุรักษ์ตามแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นแนวคิดการอนุรักษ์ที่มองพื้นที่ในลักษณะภาพนิ่งมุ่งอนุรักษ์แต่โครงสร้างทางกายภาพโดยไม่แลเห็นคนในพื้นที่ โดยเฉพาะความต้องการเปลี่ยนสถานที่ทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม ด้วยการไล่ชุมชนที่มีคนอยู่อาศัยออกแล้วตกแต่งให้เป็นสวนหย่อม ซึ่งเท่ากับเป็นการเปลี่ยนกรุงรัตนโกสินทร์ ให้เป็นเมืองเก่าที่บอบช้ำไว้เพื่อให้นักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมแล้วกลับไป ความเป็นเมืองประวัติศาสตร์จึงกลายเป็นการสร้างเมืองร้างหรือเมืองตุ๊กตา ที่แลไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านกายภาพและจิตวิญญาณแต่อย่างใด”

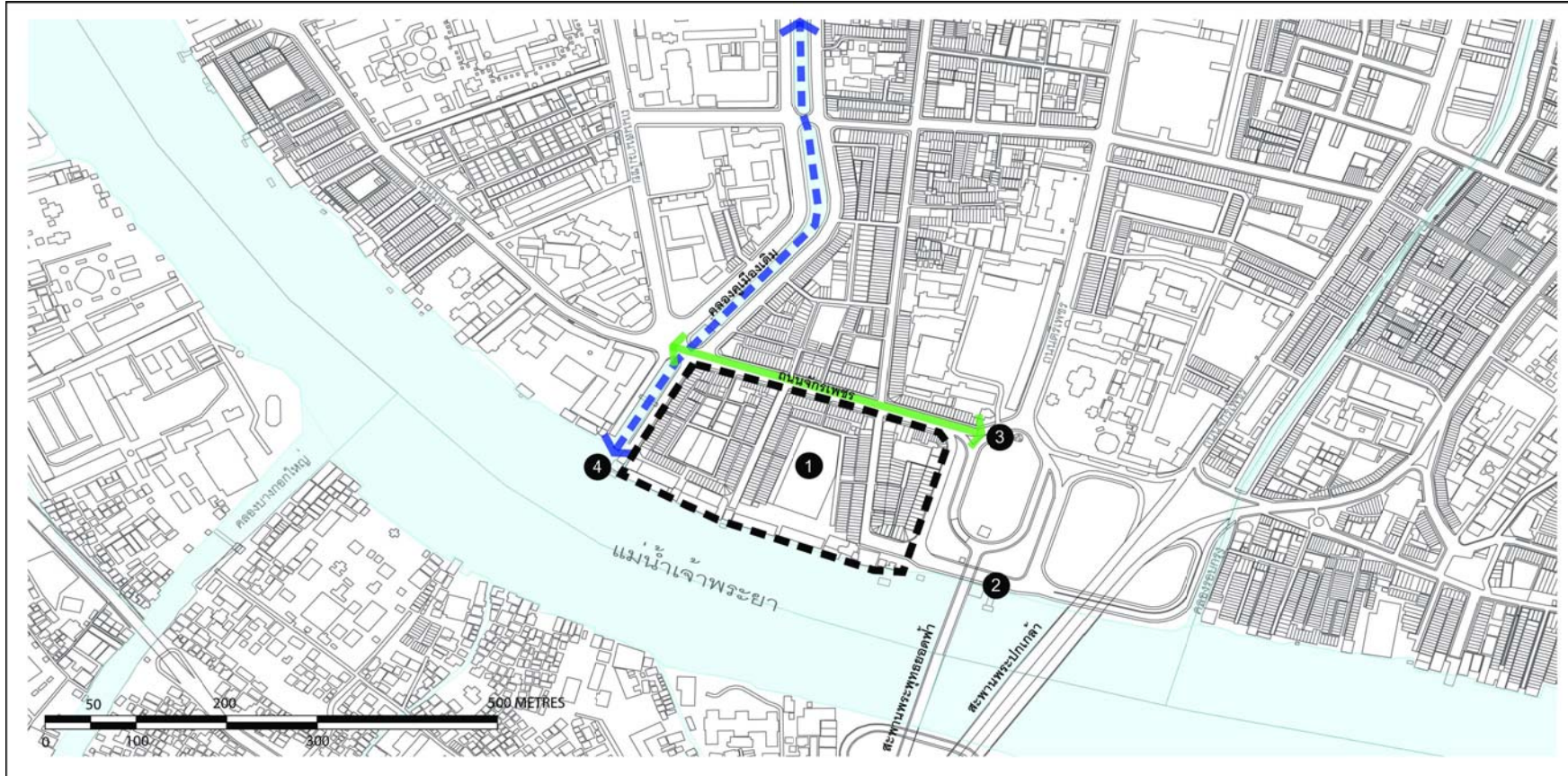
เช่นเดียวกับปราณี กล่าวถึงที่เขียนบทความวิจารณ์ไว้ในหนังสือเล่มเดียวกันว่า “การดำเนินงานตามโครงการปรับปรุงพื้นที่ปากคลองตลาดตามแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ จะต้องใช้งบประมาณจำนวนมากเพื่อการเวนคืนที่ดินของเอกชน ในขณะที่ประเทศกำลังตกอยู่ในช่วงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทางเลือกที่ดีกว่าคือการจัดระเบียบชุมชนให้เติบโตอย่างเหมาะสม เพราะการมีชุมชนอยู่ย่อมทำให้ย่านมีความเคลื่อนไหว มีชีวิตชีวา ไม่เงียบเหงาเหมือนดงย่านเก่าที่ตายไปแล้ว” (ปราณี, 2549) สอดคล้องกับกรินทร์ กลิ่นขจรที่ได้กล่าวไว้ว่า “โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์จำนวนมากที่บรรจุอยู่ในแผนแม่บทสามารถทำลายที่ตั้งทางวัฒนธรรมและความมีชีวิตชีวาที่เกิดจากกิจกรรมที่เป็นอยู่จริง อันเป็นบริบทของกรุงรัตนโกสินทร์ให้สูญสิ้นไปได้ตลอดกาล และสุดท้ายจะส่งผลให้เมืองเก่าที่มีชีวิตแห่งนี้เปลี่ยนแปลงไปสู่อุทยานประวัติศาสตร์ที่ไร้ชีวิต” (กรินทร์, 2549: 108)

ความต้องการปรับปรุงทัศนียภาพเพื่อโบราณสถานสำคัญข้างเคียง ด้วยการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างทั้งหมด โดยไม่คำนึงถึงความสำคัญของพลวัตที่เกิดขึ้นจากระบบกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพดั้งเดิมของพื้นที่ จึงทำให้เกิดความกังวลว่าจะเป็นการเร่งให้แบบแผนวิถีชีวิต และบรรยากาศของเมืองที่

หลากหลายอันปรากฏอยู่ในย่านเก่าของเขตเมืองชั้นในของกรุงเทพมหานครนั้นสูญหายไป และนำมาสู่การ ทบทวนนโยบายและนำเสนอแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ที่แตกต่างกัน ซึ่งก็มีแนวโน้มว่าการอนุรักษ์ของ ประเทศไทยนั้นเริ่มเปลี่ยนมุมมองจากการประเมิณด้วยคุณค่าทางสุนทรียภาพซึ่งเป็นภาพลักษณ์ที่หยุดนิ่ง มาสู่คุณค่าของวัฒนธรรมเมือง ที่เกิดจากพื้นฐานของคุณค่าทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของสังคม และ ให้ความสำคัญกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมและความเป็นสถานที่ ที่เกิดจากวิถีชีวิตและระบบกิจกรรมดั้งเดิม ทั้ง ยังมีการเปิดกว้างให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากโครงการพัฒนาพื้นที่ย่าน ปากคลองตลาด ตามโครงการบูรณาการแผนพัฒนาเขตเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติกลุ่มรัตนโกสินทร์ (แผนที่ 4-01) หรือโครงการวางผังปรับปรุงฟื้นฟูเมืองและส่วนของเมือง ที่จัดทำขึ้นโดยสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ.2548 และ 2550 ตามลำดับ ที่ต้องการปรับปรุงและฟื้นฟูพื้นที่เชิงกายภาพเพื่อคงไว้ซึ่งกิจกรรมการค้า ดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม รายละเอียดที่ถูกระบุอยู่ในทั้งสองโครงการก็ยังคงมุ่งเน้นที่การปรับปรุงสภาพแวดล้อมและ ภูมิทัศน์ของพื้นที่มากกว่าการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ตามปัญหาและศักยภาพที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง

ภาพที่ 4-03 ผังการปรับปรุงพื้นที่ปากคลองตลาด (บน) และทัศนียภาพริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตามแผนแม่บทเพื่อ การอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ (ล่าง) (ที่มา: บริษัท ชินครอนกรุ๊ป จำกัด, 2538)

แผนที่ 4-01 ผังโครงการพัฒนาย่านปากคลองตลาด ตามโครงการบูรณาการแผนผังพัฒนา กลุ่มเขตรัตนโกสินทร์ (ที่มา: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร)

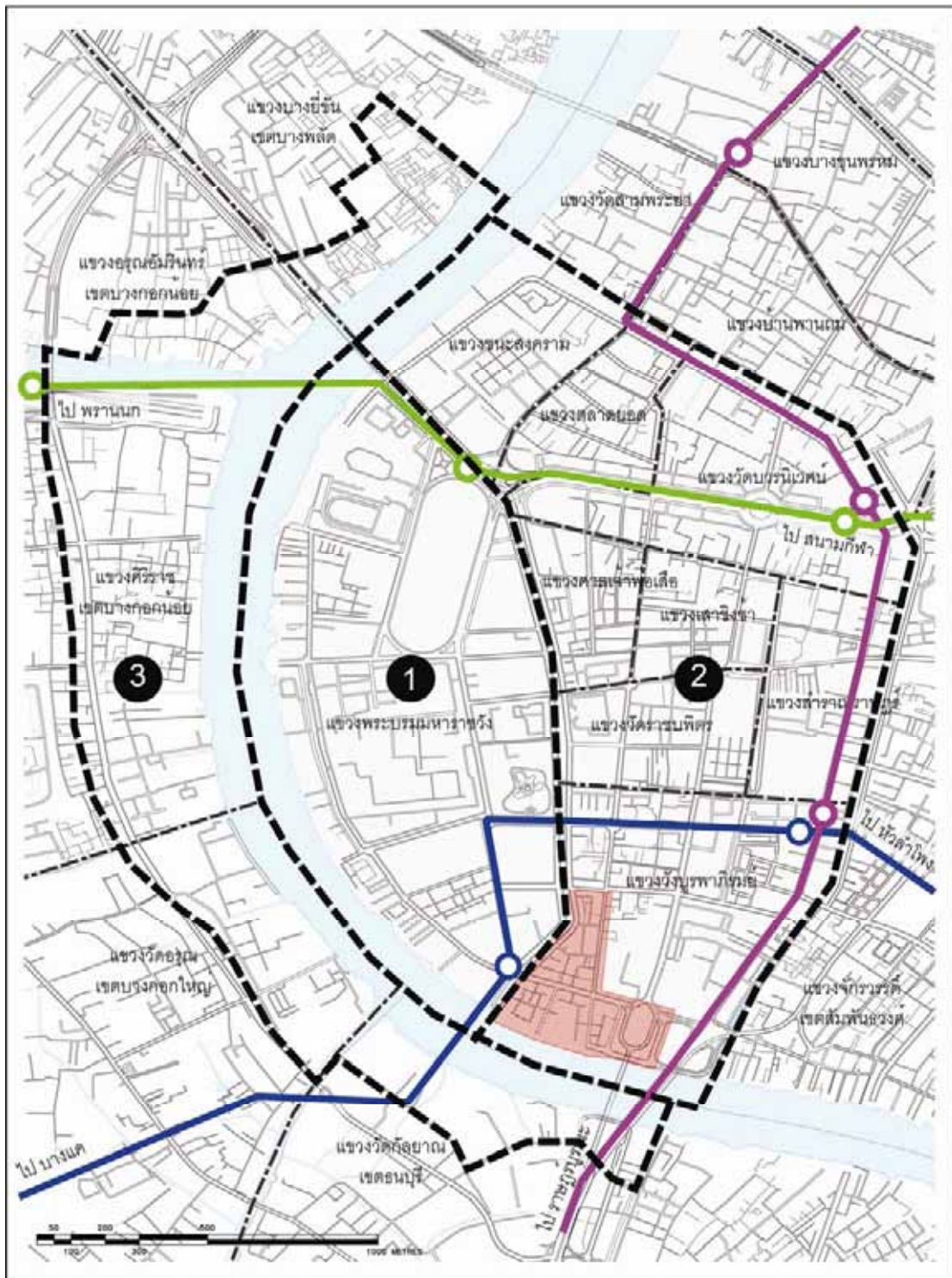
สัญลักษณ์

① โครงการอนุรักษ์และปรับปรุงพื้นที่บริเวณปากคลองตลาด	③ โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ทางเท้าถนนจักรเพชร
② โครงการวางผังเชื่อมต่อบรรทัดประจำทาง เรือ และระบบรถไฟฟ้า	④ โครงการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์พื้นที่สองฝั่งคลองคูเมืองเดิม

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านนิคมกรรมเก่าริมแม่น้ำ:
กรณีศึกษาย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สารวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4-02 โครงการส่วนต่อขยายระบบขนส่งมวลชนประเภทรางในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

(ที่มา: สำนักงานนโยบายและแผนการขนส่งและจราจร)

สัญลักษณ์

- เขตเขตของกรุงรัตนโกสินทร์
- 1. บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน
- 2. บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก
- 3. บริเวณกรุงธนบุรี

- ย่านปากคลองตลาด
- รถไฟฟ้าสายสีน้ำเงิน
- รถไฟฟ้าสายสีม่วง
- รถไฟฟ้าสายสีเขียว

พลวัตพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์โบราณในนิเวศ
ถนนสีลม ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร

DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN HISTORIC AREAS
A CASE STUDY OF THE SHANGHAI DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.2.2 โครงการส่วนต่อขยายระบบขนส่งมวลชนประเภทราง รถไฟฟ้าสายสีน้ำเงิน

โครงการส่วนต่อขยายรถไฟฟ้าสายสีน้ำเงิน ช่วงหัวลำโพง-บางแค เป็นโครงการที่ได้รับการบรรจุไว้ในแผนแม่บทการขนส่งมวลชนระบบรางในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่ต่อเนื่อง ซึ่งปัจจุบันอยู่ในความรับผิดชอบร่วมกันระหว่างสำนักนโยบายและวางแผนการขนส่งการจราจร และการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย เส้นทางรถไฟสายนี้เป็นสายที่เชื่อมต่อกับหัวลำโพงผ่านพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ เพื่อข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปสู่ฝั่งธนบุรี โดยกำหนดให้มีสถานีรับส่งผู้โดยสารก่อนข้ามไปสู่ฝั่งธนบุรีที่บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยกำหนดให้มีสถานีรับส่งผู้โดยสารก่อนข้ามไปสู่ฝั่งธนบุรีที่บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช รูปแบบของรางและสถานีรถไฟถูกกำหนดให้เป็นโครงสร้างที่อยู่ในอุโมงค์ใต้ดิน ซึ่งนอกเหนือจากรถไฟฟ้าสายสีน้ำเงินแล้ว ยังมีรถไฟฟ้าอีก 2 สายที่วิ่งผ่านพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ได้แก่ รถไฟฟ้าสายสีม่วง ช่วงบางใหญ่-ราษฎร์บูรณะ และรถไฟฟ้าสายสีเขียวอ่อน ช่วงพารานก-สมุทรปราการ (แผนที่ 4-02) แม้ว่าโครงการเหล่านี้จะยังอยู่ในขั้นตอนการศึกษาความเป็นไปได้ แต่ถ้าหากเกิดขึ้นจริงก็จะเป็นโอกาสในการเพิ่มศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ และปรับเปลี่ยนรูปแบบของกิจกรรมในอนาคต

4.3 มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

กฎหมายและข้อบังคับทางกฎหมายที่มีความสำคัญต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินและก่อสร้างอาคารบริเวณย่านปากคลองตลาดคือ พรบ.การผังเมือง และกฎหมายท้องถิ่นของกรุงเทพมหานคร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.3.1 พระราชบัญญัติผังเมือง ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2549

พระราชบัญญัติการผังเมืองเป็นกฎหมายที่เน้นการควบคุมการพัฒนา โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ที่ดิน และโครงข่ายคมนาคม ทั้งนี้ ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2549 ระบุว่าพื้นที่ย่านปากคลองตลาด แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก เป็นพื้นที่ที่กำหนดให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินตามผังเมืองรวมให้เป็นพื้นที่สีน้ำตาลอ่อน (ศ.2) (แผนที่ 4-03) กล่าวคือ เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย และกำหนดให้มีการควบคุมการก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน ปรับปรุงอาคาร รวมถึงเป็นเขตห้ามสร้างอาคารบางชนิด เช่น อาคารเพื่อการอยู่อาศัยหรือพาณิชยกรรมขนาดใหญ่ ทั้งมีข้อกำหนดเกี่ยวกับอัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน (FAR) ไว้ไม่เกิน 4:1 ในขณะที่อัตราส่วนของที่ว่างต่อพื้นที่อาคารรวม (OSR) ไว้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 7.5

แผนที่ 4-03 ผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน ตามผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2549 (ที่มา: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร)

สัญลักษณ์

พื้นที่ศึกษา เกาะรัตนโกสินทร์ และย่านปากคลองตลาด

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำ:
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร

DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KHLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

ศาสตราจารย์ ดร.ชวรงค์ แก้วประเสริฐ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.3.2 กฎหมายท้องถิ่น ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

สืบเนื่องจากการให้อำนาจหน่วยงานท้องถิ่นโดยพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร กรุงเทพมหานครได้ออกข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครเรื่องการควบคุมการก่อสร้าง ดัดแปลง การใช้ หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางประเภทในเขตเกาะรัตนโกสินทร์เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกพ.ศ.2530 และข้อกำหนดห้ามสร้างอาคารริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีรายละเอียดบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการก่อสร้างอาคารบริเวณย่านปากคลองตลาด ดังนี้

4.3.2.1 การควบคุมการก่อสร้าง ดัดแปลง การใช้ หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางประเภทในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก พ.ศ.2530

ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครฉบับนี้ระบุไว้ว่าย่านปากคลองตั้งอยู่ในกลุ่มพื้นที่ที่ 6 และ 12 (แผนที่ 4-04) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่อนุญาตให้มีการสร้างอาคารตึกแถวใหม่ได้ แต่อนุญาตให้มีการก่อสร้างดัดแปลงอาคารตึกแถวเดิมได้ตามแนวทางการพัฒนา (development guidelines) อาคารตึกแถว ซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับที่ 5 ตอนที่ 27 เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2531 ดังมีสาระสำคัญคือ

- ขนาดของตึกแถวและระยะร่น ให้เป็นไปตามกฎหมายควบคุมอาคาร
- ที่จอดรถ ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยที่จอดรถ
- ลักษณะทางสถาปัตยกรรม มีการควบคุมความลาดชันของหลังคาให้เป็น 30 องศา โดยมีกั้นลาดที่ 8 องศา มีความสูงของอาคารได้ไม่เกิน 16 เมตรหรือเท่ากับอาคารข้างเคียงในกรณีช่อแหลม มีช่องเปิดที่เหมาะสมและกลมกลืนกับอาคารข้างเคียงหรืออาคารเก่า และกำหนดให้วัสดุและสีต้องเป็นสีเดียวกันด้วย

อย่างไรก็ตาม ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครได้ระบุไว้ว่ามีอาคารบางประเภทที่ได้รับอนุญาตให้มีการก่อสร้างใหม่ได้ (ตารางที่ 4-01) แต่ต้องมีการควบคุมขนาดของพื้นที่ใช้สอยไว้ที่ประมาณ 300 ตารางเมตร โดยเฉพาะอาคารประเภทห้างสรรพสินค้า สำนักงาน และภัตตาคาร และมีการควบคุมความสูงอาคารไว้ไม่เกิน 16 เมตรเช่นเดียวกับแนวทางการพัฒนาการตึกแถวข้างต้น ทั้งนี้ ยังได้ระบุขนาดของป้ายโฆษณาไว้ว่าไม่ให้มีพื้นที่เกิน 5 ตารางเมตรอีกด้วย

4.3.2.2 การควบคุมการก่อสร้าง ดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภท ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา พ.ศ.2542

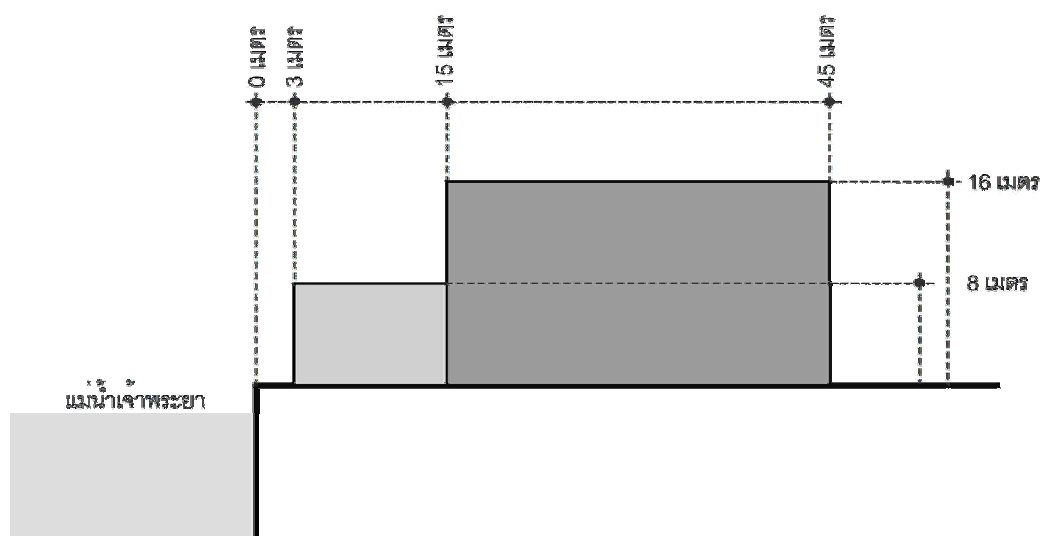
ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครฉบับนี้มีผลครอบคลุมพื้นที่ย่านปากคลองตลาด แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร และพื้นที่อื่นๆ เพื่อประโยชน์แห่งการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การผังเมือง สถาปัตยกรรม

และความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามของริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาของกรุงเทพมหานคร โดยกำหนดให้พื้นที่ในบริเวณซึ่งห่างจากริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่งในระยะ 45 เมตร เป็นบริเวณห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้างตัดแปลงอาคารอื่นใด เว้นแต่

1) ภายในระยะ 3 เมตร จากริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่ง ให้ก่อสร้างเขื่อน อุโมงค์ สะพาน ทางหรือท่อระบายน้ำ รั้ว กำแพง หรือประตู

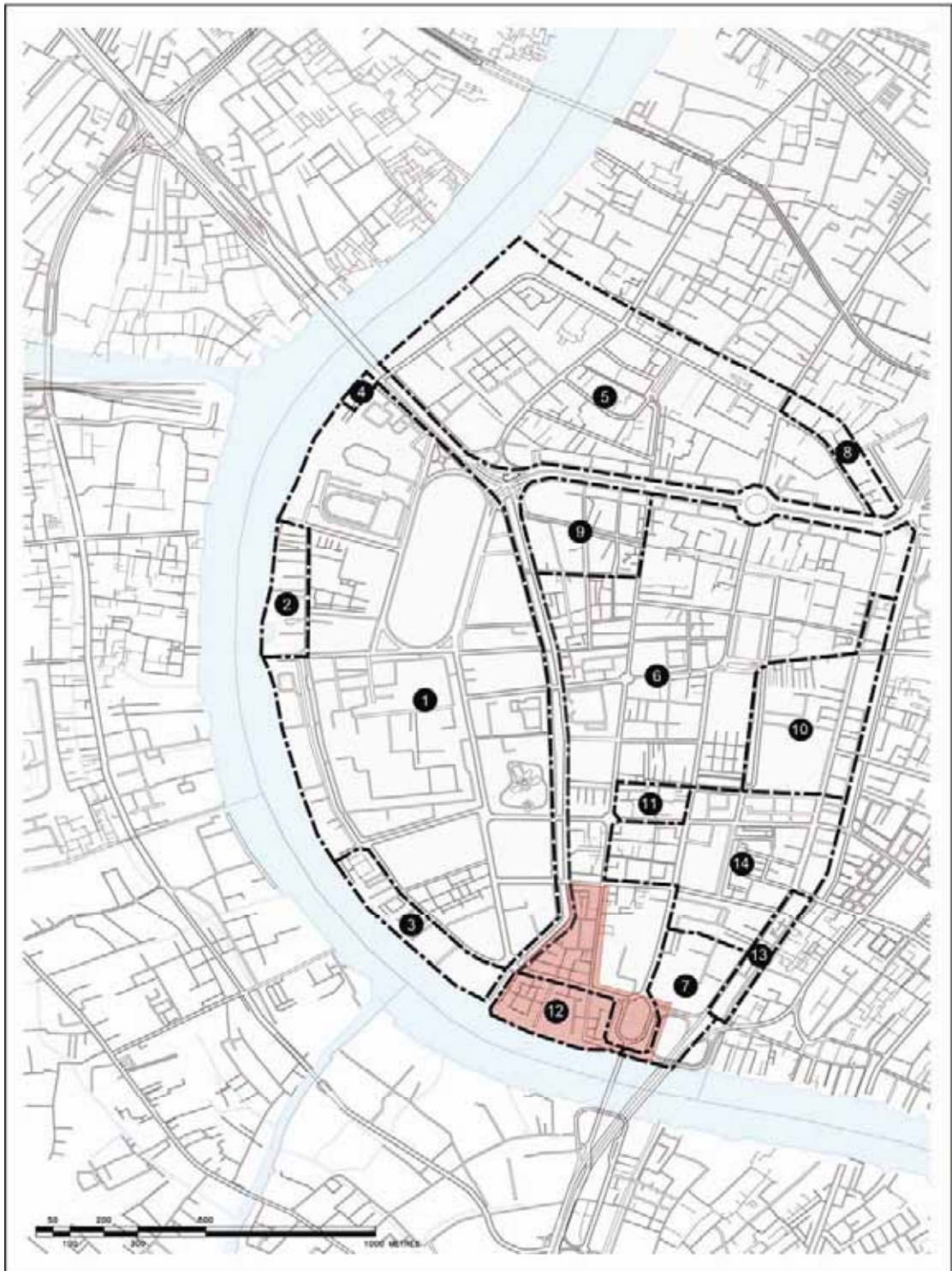
2) ภายในระยะเกิน 3 เมตรขึ้นไป แต่ไม่เกิน 15 เมตรจากริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่ง ให้ก่อสร้างอาคารที่มีความสูงไม่เกิน 8 เมตร ซึ่งมีใช้ห้องแถวหรือตึกแถว และให้อาคารมีระยะห่างจากเขตที่ดินไม่น้อยกว่า 2 เมตร หรือมีระยะระหว่างอาคารห่างกันไม่น้อยกว่า 4 เมตร

3) ภายในระยะเกิน 15 เมตรขึ้นไป แต่ไม่เกิน 45 เมตรจากริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่ง ให้ก่อสร้างอาคารที่มีความสูงไม่เกิน 16 เมตร ทั้งนี้ การวัดความสูงให้วัดจากระดับถนนที่ใกล้ที่สุดถึงส่วนที่สูงที่สุดของอาคาร โดยอาคารที่มีหลังคาทรงจั่วหรือทรงสถาปัตยกรรมไทยให้วัดความสูงจากระดับถนนที่ใกล้ที่สุดถึงยอดผนังหรือยอดฝ้าด้านที่สูงที่สุดของชั้นที่อยู่สูงที่สุด ส่วนป้ายที่เป็นอาคารให้วัดความสูงจากระดับถนนที่ใกล้ที่สุดถึงส่วนที่สูงที่สุดของป้าย

ภาพที่ 4-04 การควบคุมความสูงของอาคารริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตามข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

แผนที่ 4-04 ตำแหน่งพื้นที่บังคับภายใต้ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก พ.ศ. 2530

(ที่มา: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร)

สัญลักษณ์

ชานเมืองตลาด

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์เก่าในน้ำ
ถนนวิเศษชานเมืองตลาด กรุงเทพมหานคร

DYNAMICS OF SPACE
AND REGENERATION FOR OLD-COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF THE OLD TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-02 ข้อกำหนดการควบคุมการก่อสร้างอาคารภายใต้ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร
ในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ (ที่มา: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2551)

รูปแบบ / การใช้ อาคาร	เขตชั้นใน				เขตชั้นนอก									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
อยู่อาศัย	x	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
พาณิชย์กรรม	x	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
ห้างสรรพสินค้า	x	-	-	-	<300	<300	<300	<300	<300	<300	<300	<300	<300	o
สำนักงาน	x	-	-	-	<300	<300	<300	<300	<300	<300	<300	<300	<300	o
ตึกแถว	x	x	x	x	ox	ox	ox	ox	ox	ox	ox	ox	ox	ox
ภัตตาคาร	x	x	o	o	<300	<300	<400	<400	<400	<400	<400	<400	<400	o
นันทนาการ	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	o
โรงแรมสห	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	o
กีฬา	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	o
โรงแรม	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	o
สถานีบริการน้ำมัน	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	o
โรงงาน	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	o
โกดังเก็บสินค้า	x	x	x	x	<80	<80	<80	<80	<80	<80	<80	<80	<80	o
การศึกษา	x	X1	X1	X1	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
สถานพยาบาล	x	X2	X2	X2	X2	o	o	o	o	o	o	o	o	o
หอประชุม	x	x	x	x	x	x	x	<300	<300	<300	<300	<300	<300	o
การค้าขายปลีกและ อันตราย	x	x	x	x	X3	X3	X3	X3	X3	X3	X3	X3	X3	o
อาคารจอดรถ	x	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
อาคารสาธารณะ	x	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
อาคารราชการ	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
อาคารทางศาสนา	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
ตลาด	x	o	o	o	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
ป้ายโฆษณา	x	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5	<5	o
ความสูงไม่เกิน (เมตร)	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16

หมายเหตุสัญลักษณ์ x = ไม่อนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลง

o = ก่อสร้างได้

Ox = ไม่อนุญาตให้ก่อสร้างหรือดัดแปลง นอกจากสร้างทับอาคารเดิม และต้องปฏิบัติตามแนวทาง

<300 = ห้ามก่อสร้างหากมีพื้นที่เกิน 300 ตารางเมตร (หรือเท่าตัวเลขที่กำหนด)

4.4 กรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน

การศึกษากฎกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มความเป็นไปได้ในการฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์ที่ดินตามสภาพความเป็นจริง โดยที่ดินที่ถือกรรมสิทธิ์การครอบครองโดยรัฐบาลจะมีโอกาสในการฟื้นฟูบูรณะได้มากกว่าที่ดินที่ถูกครอบครองโดยเอกชนรายใหญ่ ซึ่งโดยมากแล้วจะต้องเป็นฟื้นฟูบูรณะเพื่อให้เกิดการผสมผสานประโยชน์ระหว่าง 2 ฝ่าย และให้เกิดความคุ้มค่าทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคม

สำหรับกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดินบริเวณปากคลองตลาดนั้นสืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 โดยหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งคัดจากสมุดสำเนาพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 5 เมื่อวันที่ 5 มีนาคม ร.ศ. 115 (พ.ศ.2439) มีใจความสำคัญว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ใช้เงินพระคลังข้างที่จัดซื้อที่ดินริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกนอกกำแพงพระนคร ตั้งแต่หน้าวัดราชบูรณะขึ้นมาถึงปากคลองตลาด แล้วแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ยกให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่พระราชโอรส 3 พระองค์ คือ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก และเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ (ปราณี, 2549: 144-145) ซึ่งปัจจุบันนี้ที่ดินจำนวนมากได้เปลี่ยนมาอยู่ภายใต้การครอบครองของเจ้าของที่ดินเอกชนรายใหญ่ คือ นายวิวัฒน์ สุวรรณภาสกร ในขณะที่มีที่ดินเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ได้มีการสืบทอดต่อมาสู่ทายาทของ 3 พระราชโอรส หรือเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์การครอบครองเป็นของหน่วยงานราชการดังแผนที่ 4-05 (สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, 2542)

ทั้งนี้ จากการศึกษาค้นคว้าโครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ บริเวณท่าเตียน-ปากคลองตลาด โดยภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบังเมื่อปีพ.ศ.2542 พบว่าราคาประเมินที่ดินบริเวณย่านปากคลองตลาด โดยสำนักงานกลางประเมินราคาทรัพย์สิน กรมที่ดิน เมื่อปีพ.ศ.2530 พบว่าราคาที่ดินริมถนนอัษฎางค์นั้นมีแนวโน้มที่จะมีราคาประเมินสูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่นๆในย่านเดียวกัน คือประมาณ 200,000-300,000 บาท ต่อตารางวา ในขณะที่ที่ดินริมแม่น้ำเจ้าพระยานั้นมีราคาประเมินต่ำกว่า คือประมาณ 60,000 บาทต่อตารางวา

บทที่ 5

องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด

การศึกษาลักษณะเฉพาะทางกายภาพและกิจกรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 องค์ประกอบเชิงกายภาพของย่านปากคลองตลาด

- 5.1.1 โครงข่ายการสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่
- 5.1.2 ลักษณะเชิงกายภาพของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างถาวร
- 5.1.3 ลักษณะเชิงกายภาพของพื้นที่ว่างสาธารณะ และองค์ประกอบทางกายภาพชั่วคราว

5.2 กิจกรรมและการใช้พื้นที่ของย่านปากคลองตลาด

- 5.2.1 ลักษณะของกิจกรรมการจับจองพื้นที่
- 5.2.2 ลักษณะของกิจกรรมการเคลื่อนที่

5.3 การวิเคราะห์องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด

- 5.3.1 องค์ประกอบทางกายภาพ
- 5.3.2 ลักษณะของกิจกรรม
- 5.3.3 ความหมายและบทบาท

ภาพที่ 5-01 บรรยากาศทั่วไปของย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

5.1 องค์ประกอบเชิงกายภาพของย่านปากคลองตลาด

การศึกษาองค์ประกอบเชิงกายภาพของย่านปากคลองตลาดจะครอบคลุมเนื้อหาซึ่งแบ่งได้เป็น 3 หัวข้อ ได้แก่ โครงข่ายการสัญจร อาคารหรือสิ่งก่อสร้างถาวร และพื้นที่สาธารณะพร้อมทั้งองค์ประกอบทางกายภาพแบบชั่วคราว ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

5.1.1 โครงข่ายการสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่

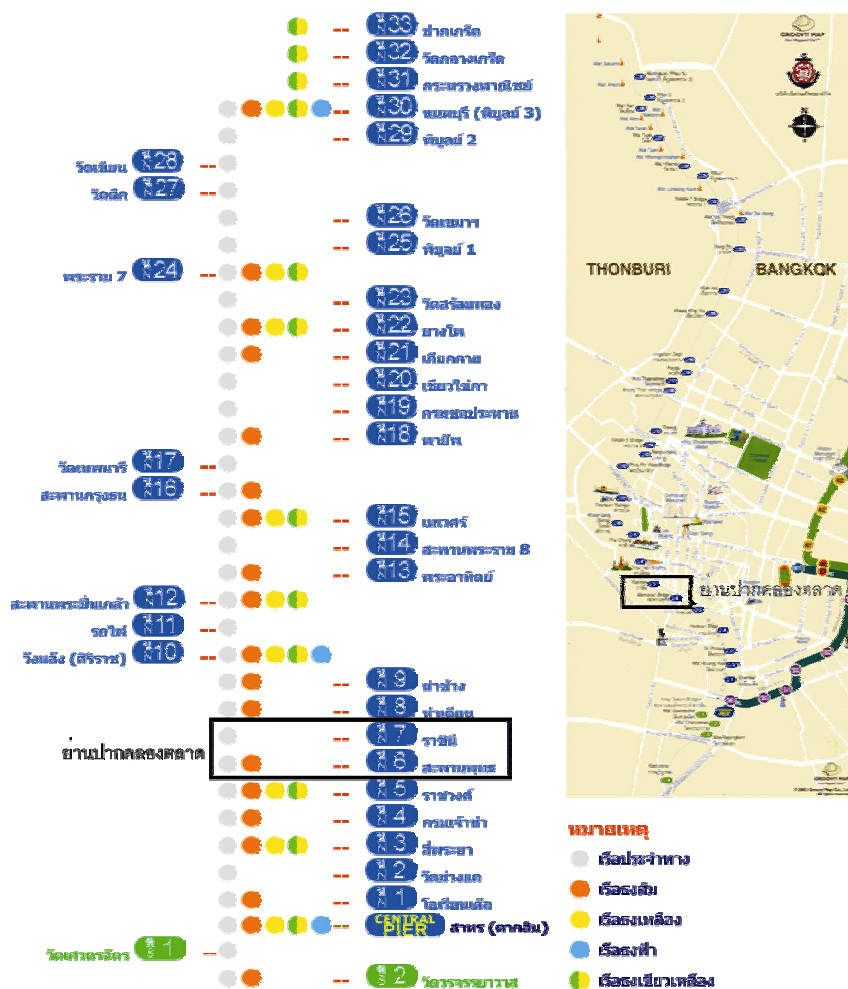
5.1.1.1 โครงข่ายการสัญจรทางน้ำ

แม่น้ำเจ้าพระยาคือเส้นทางคมนาคมหลักของโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ ที่เชื่อมต่อการเดินทางในแกนทิศเหนือ-ใต้ และทำให้เกิดย่านพาณิชย์กรรมเก่าแกริมน้ำที่มีความสำคัญมากมาย ทั้งในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์และบริเวณข้างเคียง โดยมีระบบคลองต่างๆ เช่น คลองคูเมืองหรือคลองตลาด คลองรอบกรุง คลองบางกอกน้อย และคลองบางกอกใหญ่ เป็นเส้นทางคมนาคมสายรองที่เข้ามาเชื่อมต่อสู่คลองหรือแม่น้ำสายอื่นในแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก เพื่อรองรับการเดินทางไปสู่พื้นที่ที่อยู่อาศัยด้านใน และลำเลียงผลิตผลทางการเกษตรหลากหลายประเภทมาสู่พื้นที่พาณิชย์กรรมริมแม่น้ำเจ้าพระยา

ย่านปากคลองตลาดซึ่งมีที่ตั้งอยู่ ณ จุดตัดกันระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองคูเมืองเดิม จึงมีศักยภาพในการเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมริมน้ำมาตั้งแต่อดีต โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางหลักในการเข้าถึงพื้นที่และขนส่งสินค้าทางเรือ ท่าเรือริมแม่น้ำเจ้าพระยาจึงเป็นพื้นที่สำคัญมากในอดีต เช่น “ท่าปากคลองตลาด” ซึ่งเป็นท่าเรือที่ตั้งอยู่บริเวณตลาดองค์การตลาด ในอดีตนั้นเคยเป็นท่าเรือขนาดใหญ่ที่มีความคึกคักมาก เนื่องจากเป็นท่าเรือรับส่งผลิตผลทางการเกษตร และเป็นท่าข้ามพากระหว่างฝั่งธนบุรีกับฝั่งพระนคร ที่ผู้คนสามารถเดินทางต่อไปโดยรถรางได้ ต่อมาเมื่อมีการยกเลิกการใช้รถรางเมื่อประมาณปีพ.ศ. 2503 ท่าเรือปากคลองตลาดจึงลดความสำคัญลงกลายเป็นเพียงที่รับส่งสินค้าจำพวกผักและผลไม้ และเหลือบทบาทเป็นเพียงท่าข้ามพากขนาดเล็กในระยะเวลามา (ปราณี, 2549: 150-152)

อย่างไรก็ตาม แม่น้ำเจ้าพระยาก็ยังคงเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำและเส้นทางการเข้าถึงที่สำคัญของย่าน โดยระบบขนส่งมวลชนที่มีความสำคัญที่สุดในปัจจุบันคือบริการเรือด่วนเจ้าพระยา ซึ่งมีเส้นทางให้บริการยาวตั้งแต่ท่าเรือปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มาจนถึงท่าเรือราชบุรีบูรณะ กรุงเทพมหานคร โดยบริเวณย่านปากคลองตลาดนี้มีท่าเรือสำหรับการบริการดังกล่าว 2 แห่งคือ ท่าเรือราชินี และท่าเรือสะพานพุทธ ซึ่งเป็นท่าเรือที่มีความสำคัญในระดับน้อยถึงปานกลาง ประเภทของเรือที่จอดคือเรือโดยสารจอดทุกป้ายและเรือธงส้ม (ภาพที่ 5-02) มีปริมาณผู้โดยสารเฉลี่ย 119 และ 1,827 คนต่อวันตามลำดับ (กรมเจ้าท่า, 2551) นอกจากนี้บริการเรือด่วนเจ้าพระยาแล้ว ยังมีบริการเรือโดยสารข้ามพากระหว่างท่าเรือปากคลองตลาด (ท่าอัมรินทร์) และท่าเรือวัดกัลยาณมิตร มีปริมาณผู้โดยสารเฉลี่ย 1,732 คนต่อวัน ถึงแม้ว่าจะเป็นตัวเลขที่ไม่สูงนักเมื่อ

เปรียบเทียบกับท่าเรือข้ามฟากอื่นๆที่อยู่ในละแวกเดียวกัน แต่ก็ยังเป็นระบบขนส่งมวลชนประเภทหนึ่งที่มีศักยภาพมากสำหรับพื้นที่ติดริมแม่น้ำเช่นนี้

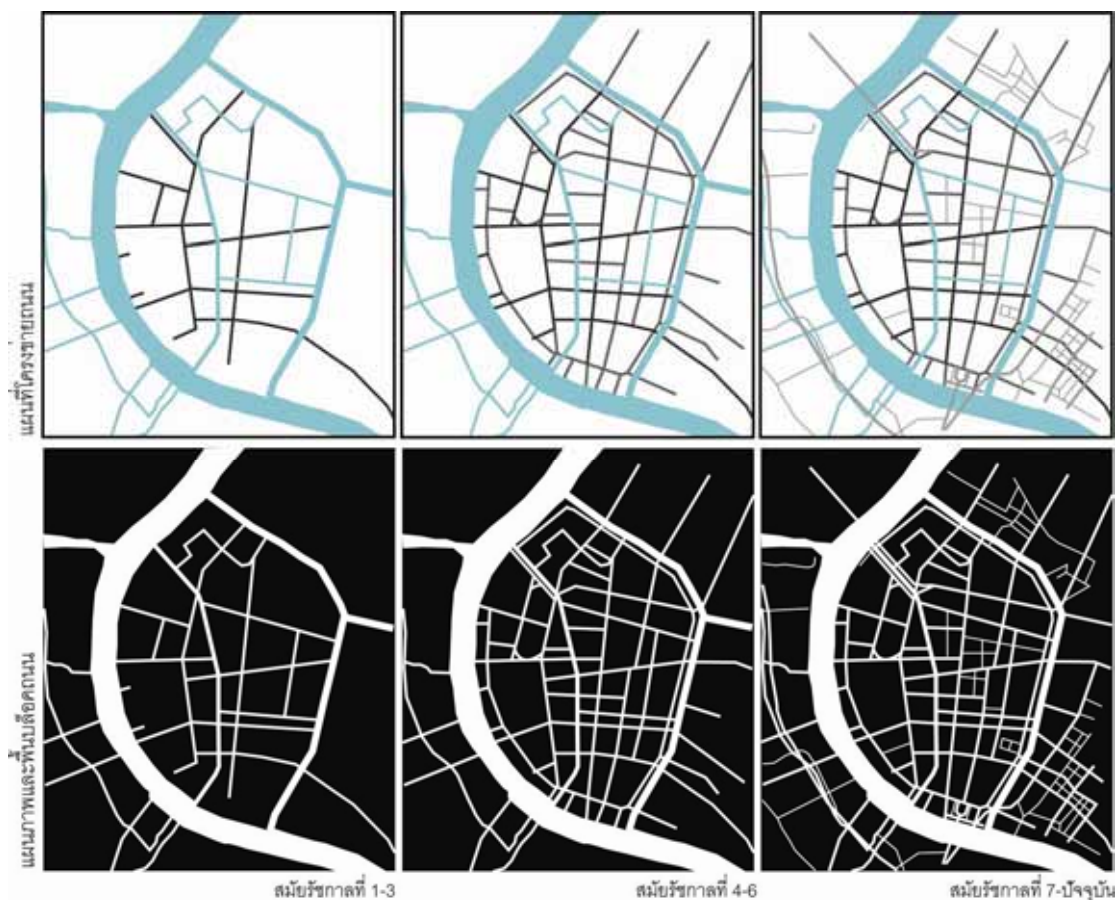
ภาพที่ 5-02 เส้นทางการเดินทางเรือด่วนเจ้าพระยาและประเภทของเรือที่จอดแต่ละท่า (ที่มา: บริษัทเดินเรือกรุงเทพ, 2552)

5.1.1.2 โครงข่ายการสัญจรทางบก

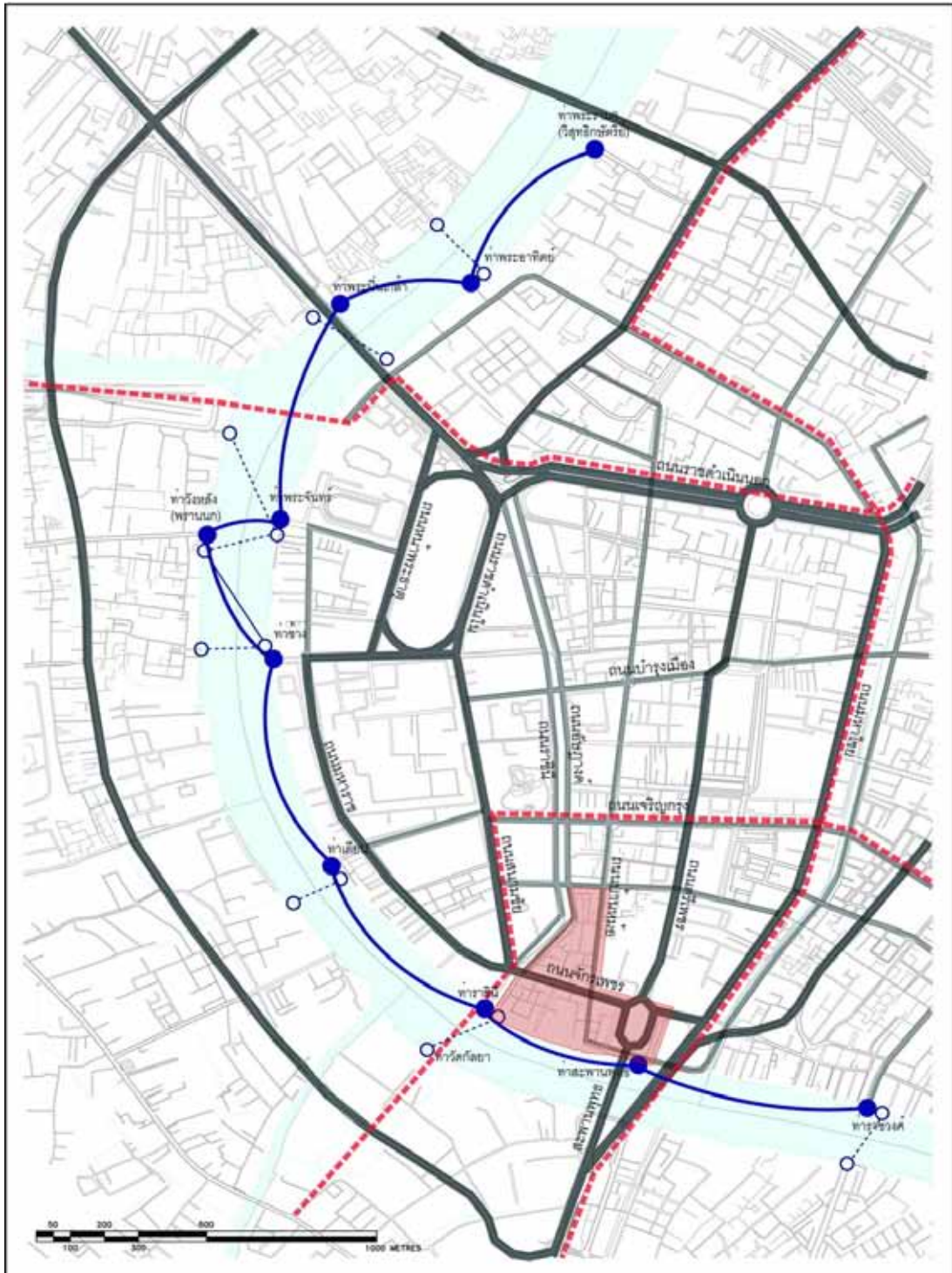
โครงข่ายการสัญจรทางบกบริเวณย่านปากคลองตลาดมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ภาพที่ 5-03) สามารถแบ่งเป็น 3 ยุคสมัยได้ดังนี้

- สมัยรัชกาลที่ 1-3 พบว่ามีถนนเพียงสายเดียวที่เป็นเส้นทางสัญจรทางบกสู่พื้นที่ปากคลองตลาดตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ คือ เส้นทางถนนตะนาวในยุคนี้หรือถนนบ้านหม้อในปัจจุบัน

- สมัยรัชกาลที่ 4-6 เป็นยุคสมัยที่มีการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมทางบกที่กว้างขวางขึ้น โดยมีถนนสำคัญ 3 สายในเกาะรัตนโกสินทร์ ได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง และถนนเฟื่องนคร เป็นจุดเริ่มต้น โครงข่ายถนนเส้นสำคัญของย่านปากคลองตลาดก็เกิดในยุคเดียวกันนี้ ทั้งที่ทอดขนานไปตามแนวแกนทิศตะวันออก-ตก ซึ่งได้แก่ ถนนจักรเพชร และที่ตั้งฉากกับแม่น้ำเจ้าพระยาตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ ซึ่งได้แก่ ถนนอัษฎางค์ ถนนตรีเพชร ซอยท่ากลาง และซอยท่าโรงยา โดยถนนดังกล่าวนี้มักจะไปบรรจบที่ท่าเรือริมแม่น้ำเจ้าพระยา
- สมัยรัชกาลที่ 7-ปัจจุบัน เป็นยุคสมัยที่เกิดการพัฒนาสะพานรถยนต์เพื่อเชื่อมต่อการเดินทางและขนส่งระหว่างฝั่งพระนครและธนบุรี การก่อสร้างและเปิดใช้สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์หรือสะพานพระพุทธยอดฟ้า ซึ่งเป็นสะพานรถยนต์ที่เชื่อมต่อฝั่งพระนครและธนบุรีเป็นครั้งแรกที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาปลายถนนตรีเพชร เป็นปัจจัยสำคัญสุดท้ายที่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างของถนนในย่านปากคลองตลาดมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ภาพที่ 5-03 พัฒนาการของโครงข่ายถนนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ (ที่มา: สำนักผังเมือง กรุงเทพฯ, 2547)

แผนที่ 5-01 โครงข่ายการสัญจรทางบกและน้ำ พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

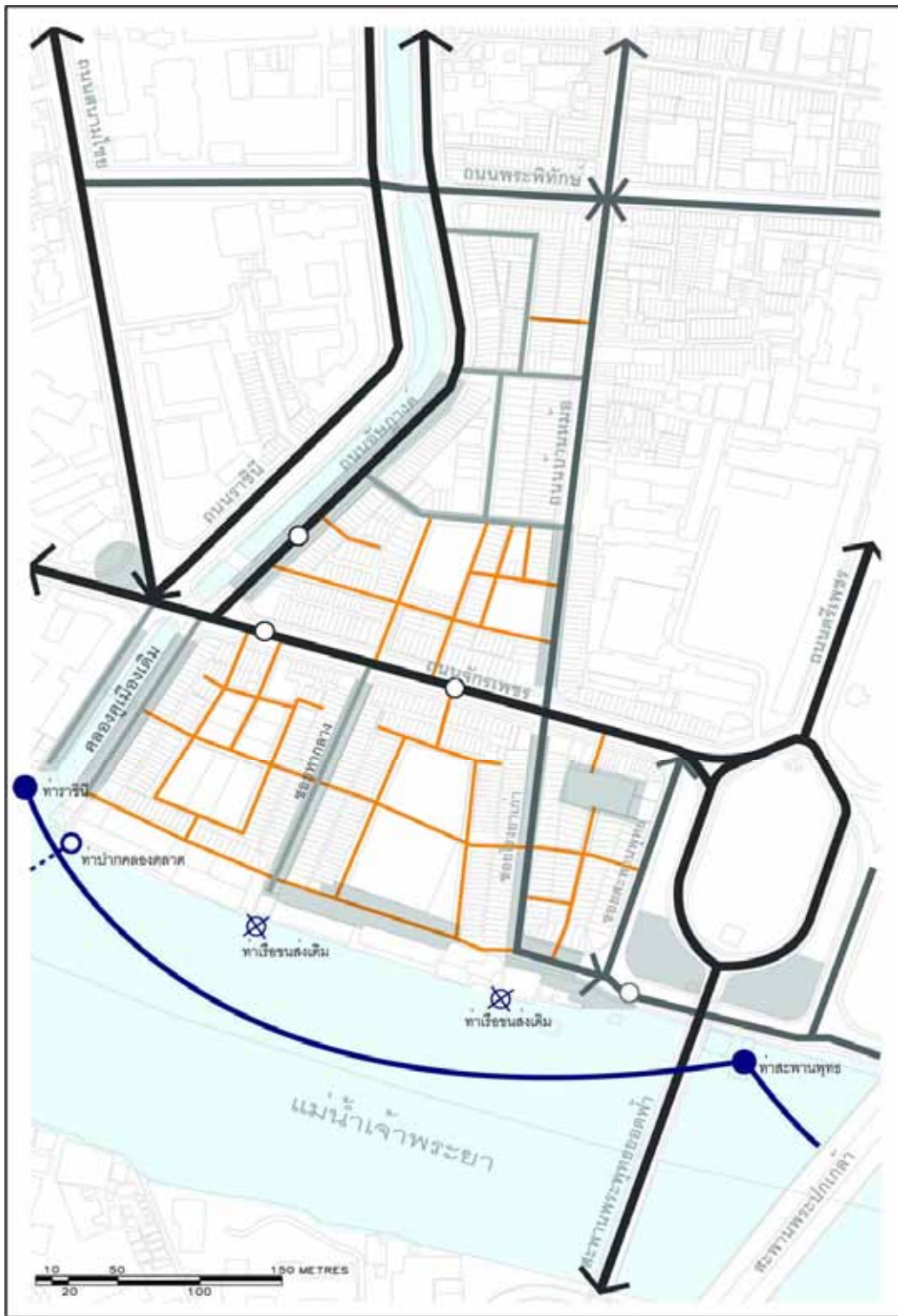
สัญลักษณ์

- ย่านเก่าคลองตลาด
- โครงข่ายถนนสายหลัก
- โครงข่ายถนนสายรอง
- เส้นทางเดินส่วนเจ้าพระยา
- เส้นทางเดินข้ามฟาก
- โครงการส่วนต่อขยายรถไฟฟ้า

พลวัตพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าในนิเวศเมือง
กรณีศึกษา ย่านเก่าคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK WAI ONG TALAT DISTRICT, BANGKOK.

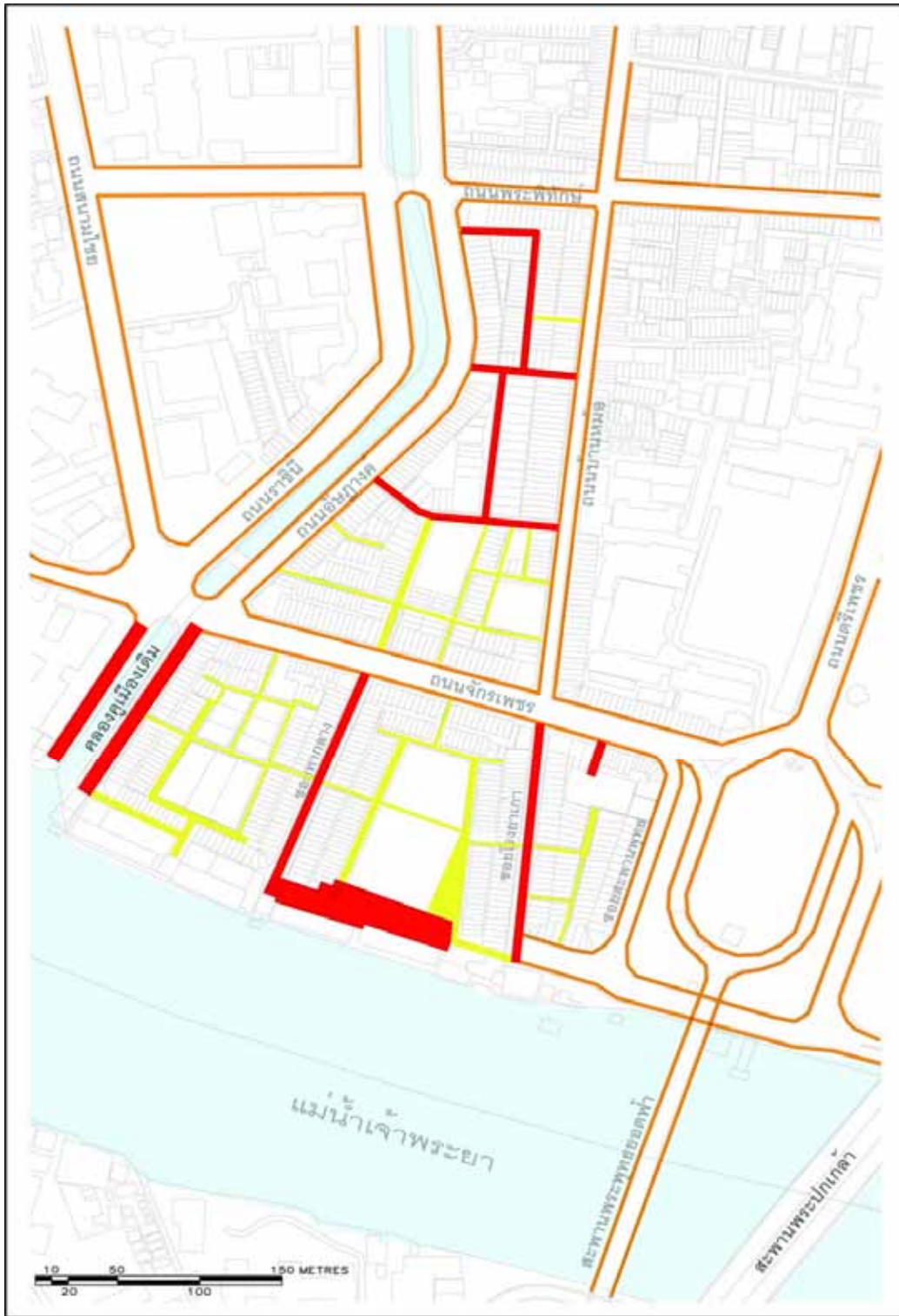
สาขาวิชาทางสถาปัตยกรรมนิเวศ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5-02 โครงข่ายและจุดเปลี่ยนด้วยการสัญจร ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์	ถนนสายหลัก	เส้นทางเดินเท้า
ท่าเรือขนส่งเดิม	ถนนสายรอง	พื้นที่จอดรถ
ท่าเรือศิวะเจ้าพระยา	ถนนซอย	
ท่าเรือข้ามฟาก		
จุดจอดรถโดยสารประจำทางและโมบิไประจําทาง		

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
 DYNAMICS OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA: A CASE STUDY OF PAK HONG THAI DISTRICT BANGKOK
 สาขาวิชาทางสถาปัตยกรรมนิเวศ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5-03 ประเภทของทางเดินเท้าตามการใช้งานร่วมกับการสัญจรของรถยนต์ ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย)

<p>สัญลักษณ์</p> <ul style="list-style-type: none"> — เส้นทางเดินเท้าที่เข้าร่วมกับการสัญจรของรถยนต์ — เส้นทางเดินเท้าที่ขนานไปกับการสัญจรของรถยนต์ — เส้นทางเดินเท้าที่แยกเป็นอิสระจากการสัญจรของรถยนต์ 	<p>พลวัตที่ดินและการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมแม่น้ำเจ้าพระยา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร</p> <p>SPATIALLY OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA: A CASE STUDY OF THE KULING TALAT DISTRICT, BANGKOK</p> <p>สาขาวิชาออกแบบภูมิสถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>
---	--

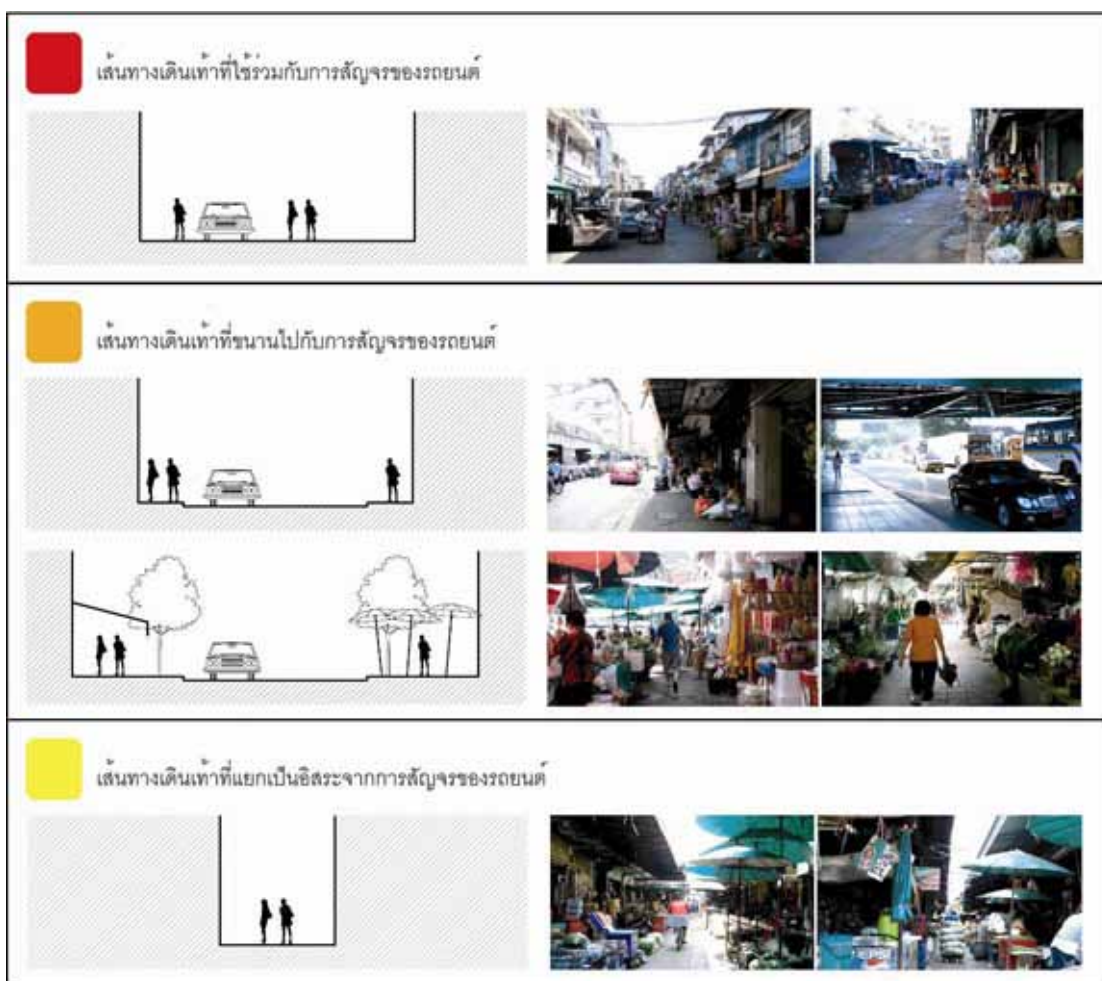
เมื่อพิจารณาโครงข่ายการสัญจรทางบกในสภาพปัจจุบัน (แผนที่ 5-01) พบว่าย่านปากคลองตลาดมีที่ตั้งอยู่บนจุดตัดของถนนสายหลัก 2 สาย คือ ถนนตรีเพชรซึ่งเป็นถนนสายหลักที่เชื่อมต่อจากอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยมาสู่สะพานพุทธ เพื่อข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปสู่ฝั่งธนบุรี ตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ และถนนจักรเพชรซึ่งเป็นถนนสายหลักตามแนวแกนทิศตะวันออก-ตกที่ถูกสร้างขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยา และเป็นถนนสายสำคัญที่เชื่อมต่อพื้นที่พาณิชยกรรมเก่าริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่ตลาดปากคลองตลาด ตลาดท่าเตียน ตลาดท่าช้าง จนกระทั่งไปจรดที่ตลาดท่าพระจันทร์ ถนนสายนี้เป็นถนนเดินรถทางเดียวจากสะพานพุทธสู่สะพานเจริญรัฐ 31 มีพื้นที่ผิวการจราจรกว้างประมาณ 20 เมตร มีทางเดินเท้าสองข้างทาง และเป็นถนนที่มีการจราจรหนาแน่นตลอดทั้งวัน

เมื่อพิจารณาพื้นที่ในระดับย่าน พบว่านอกเหนือไปจากถนนสายหลัก 2 สายดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว โครงข่ายของถนนในพื้นที่ย่านปากคลองตลาดยังประกอบขึ้นจากเส้นทางอีก 3 ประเภท ได้แก่ ถนนสายรอง ถนนซอย และเส้นทางเดินเท้า (แผนที่ 5-02) ซึ่งถนนสายรองและถนนซอยนั้นนอกเหนือจากการเป็นพื้นที่รองรับการสัญจรของรถยนต์แล้ว ยังมีความสำคัญในลักษณะของการเป็นเส้นทางกำหนดขอบเขตของแต่ละตลาด และเป็นพื้นที่จอดรถยนต์เพื่อขนถ่ายสินค้าจากรถกระบะไปสู่พื้นที่ด้านในตลาด ซึ่งคนงานเข็นรถจะใช้โครงข่ายทางเดินเท้า ที่สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทตามลักษณะการใช้งานร่วมกับรถยนต์ (แผนที่ 5-03 และภาพที่ 5-04) ได้แก่

- **เส้นทางเดินเท้าที่ใช้ร่วมกับการสัญจรของรถยนต์** พบได้ที่บริเวณถนนซอยระหว่างตลาดหรือกลุ่มอาคาร มีความกว้างของเส้นทางตั้งแต่ 4-5 เมตร เป็นเส้นทางเดินเท้าที่มักพบการซ้อนทับกันระหว่างคนเดินเท้าทั่วไป คนงานเข็นรถส่งสินค้า และรถบรรทุกสินค้าขนาดเล็ก จึงเป็นเส้นทางเดินเท้าที่มีค่อนข้างมีความสับสนในการใช้งาน และมีคุณสมบัติทางด้านความปลอดภัยน้อยที่สุด

- **เส้นทางเดินเท้าที่ขนานไปกับทางสัญจรของรถยนต์** พบได้ที่บริเวณริมถนนสายหลักและรองของพื้นที่ มีความกว้างของเส้นทางตั้งแต่ 1-5 เมตร วางทอดขนานไปตามเส้นทางเดินรถ จากการสำรวจพบว่าเส้นทางเดินเท้าประเภทนี้มีรูปแบบทางกายภาพที่หลากหลาย ทั้งที่มีแนวกันชน (buffer) เป็นแนวต้นไม้หรือร้านค้า และมีสิ่งปกคลุมเหนือศีรษะหรือไม่มี เส้นทางเดินเท้าประเภทนี้มีคุณสมบัติทางด้านความปลอดภัยสูงกว่า เนื่องจากมีการแบ่งพื้นที่ระหว่างรถยนต์และคนเดินเท้าอย่างชัดเจน ทั้งยังมีคุณสมบัติของการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่สูง

- **เส้นทางเดินเท้าที่เป็นอิสระจากการสัญจรของรถยนต์** พบได้ที่บริเวณด้านในของตลาดทั้ง 4 แห่ง ความกว้างของเส้นทางตั้งแต่ 1-4 เมตร ขึ้นอยู่กับระยะห่างระหว่างอาคารและปริมาณของสินค้าที่วางขายอยู่สองข้างทาง ขนาดของถนนที่เล็กทำให้รถยนต์ไม่สามารถเข้าถึงได้ ทำให้มีความปลอดภัยจากรถยนต์ แต่ก็พบว่ามีความไม่สะดวกสบายในการใช้งานบ้าง เนื่องจากเกิดการซ้อนทับกันของผู้ใช้พื้นที่เพื่อการขนส่งสินค้าและการสัญจรทั่วไป ทั้งนี้ พบว่าเส้นทางเดินเท้าที่อยู่ลึกเข้าไปด้านในของตลาดจะมีข้อเสียเปรียบเส้นทางเดินเท้าประเภทอื่นๆ ในแง่คุณสมบัติของการมองเห็นและการเข้าถึงพื้นที่

ภาพที่ 5-04 ประเภทของเส้นทางเดินเท้าตามลักษณะการใช้งานร่วมกับรถยนต์ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

5.1.1.3 สรุปโครงข่ายการสัญจรและเข้าถึงพื้นที่

ย่านปากคลองตลาด คือย่านพาณิชยกรรมริมน้ำที่มีศักยภาพเชิงที่ตั้งอยู่บนโครงข่ายการสัญจรทางน้ำและบกที่สำคัญ การเข้าถึงพื้นที่จากทางน้ำสามารถทำได้โดยการใช้ระบบขนส่งทางน้ำ 2 ประเภท คือ เรือด่วนเจ้าพระยา และเรือข้ามฟาก ซึ่งมีท่าเทียบเรืออยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในขณะที่การเข้าถึงพื้นที่ทางบกนั้นสามารถทำได้โดยการใช้ระบบขนส่งมวลชนประเภทรถโดยสารประจำทาง โดยมีถนนจักรเพชรเป็นเส้นทางหลักทางเดียวในการเข้าถึงพื้นที่ และใช้การเดินเท้าเป็นวิธีการหลักเพื่อกระจายไปสู่พื้นที่สำคัญต่างๆโดยรอบ ย่านปากคลองตลาดจึงเป็นพื้นที่ที่พบการเดินเท้ามากที่สุดแห่งหนึ่ง และพบเส้นทางสัญจรทางเท้าที่มีคุณภาพแตกต่างกันไป คือ มีทั้งที่ใช้งานอย่างเป็นอิสระจากรถยนต์ ใช้งานขนานควบคู่กันไป และใช้งานร่วมกับรถยนต์ ซึ่งเงื่อนไขหลักๆที่ทำให้เกิดการใช้พื้นที่ทั้ง 3 รูปแบบข้างต้นก็คือ ความกว้างของพื้นที่และลักษณะของการใช้พื้นที่โดยรอบ โดยเฉพาะถนนที่มีการใช้พื้นที่เพื่อจอดรถยนต์ขนส่งสินค้านั้นจะพบว่ามีการใช้พื้นที่ผิวถนนเดียวกัน

เพื่อการเข็นรถส่งสินค้าและเดินเท้าเกิดขึ้นตามธรรมชาติ พบได้ 3 บริเวณ คือ ถนนอัษฎางค์ ซอยท่ากลาง และ ซอยท่าโรงยาเก่า

5.1.2 ลักษณะเชิงกายภาพของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างถาวร

การศึกษาลักษณะเชิงกายภาพของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างถาวร ประกอบด้วย การศึกษารูปแบบการจัดวางอาคาร รูปแบบทางสถาปัตยกรรม การต่อเติมอาคาร สภาพ และความสูงของอาคาร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

5.1.2.1 รูปแบบการจัดวางอาคาร

การพิจารณารูปแบบการจัดวางอาคารจะทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างมวลอาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะที่เป็นภาวะพื้นฐานของระบบกิจกรรมต่างๆในพื้นที่ จากแผนภาพและพื้นที่ของมวลอาคาร บริเวณย่านปากคลองตลาด (แผนที่ 5-04) พบว่าย่านปากคลองตลาดประกอบด้วยอาคาร 2 ประเภท คือ อาคารตึกแถวและอาคารตลาด มีรูปแบบของการจัดวางอาคารในระดับย่านที่ค่อนข้างมีระเบียบและรูปแบบที่ชัดเจน โดยส่วนใหญ่จะเป็นมวลอาคารขนาดกลางที่เกิดจากการรวมกันของหน่วยย่อยของห้องแถว ที่หันหน้าเข้าสู่เส้นทางสัญจร ทั้งถนน ทางเดินเท้า และแม่น้ำลำคลอง มีการใช้มวลอาคารกำหนดขนาดของบล็อก (block) และรูปด้านถนน (street facade) อย่างชัดเจนและต่อเนื่องกับพื้นที่รอบข้าง ทั้งนี้ กลุ่มของอาคารที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดขอบเขตเชิงพื้นที่และภาพลักษณ์ของย่านปากคลองตลาด คือกลุ่มอาคารที่วางตัวขนานไปกับเส้นทางสัญจรทางบกและน้ำที่สำคัญ อันประกอบด้วย กลุ่มอาคารที่ขนานกับถนนอัษฎางค์ ถนนพระพิทักษ์ ถนนบ้านหม้อ ซอยสะพานพุทธ และแม่น้ำเจ้าพระยา

สำหรับรูปแบบของการจัดวางอาคารในระดับพื้นที่ พบว่าความต้องการพื้นที่ผิวอาคารเพื่อกิจกรรมการค้าขายคือปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลให้เกิดการแบ่งย่อยบล็อกถนนและสร้างโครงข่ายการสัญจรที่มีขนาดเล็กและละเอียดเหมาะสมต่อการเดินเท้า โดยมวลอาคารที่เกิดจากการรวมกันของหน่วยย่อยของห้องแถวยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดขนาดของบล็อกและรูปด้านถนนที่ชัดเจนและต่อเนื่องเช่นเดิม ทั้งนี้ ผู้ศึกษาได้แบ่งประเภทของรูปแบบการจัดวางอาคารในระดับพื้นที่ของย่านปากคลองตลาดได้เป็น 6 แบบดังนี้

- **กลุ่มอาคารประเภท ก** ได้แก่ กลุ่มอาคารที่มีวางตัวขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยา มีการเข้าถึงพื้นที่ได้ทั้งทางบกและน้ำ เป็นอาคารสูง 1-2 ชั้น ถูกใช้งานเป็นอาคารตลาดและโกดังในบางส่วน
- **กลุ่มอาคารประเภท ข** เป็นกลุ่มอาคารที่มีรูปแบบการวางผังที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก คือมีการสร้างกลุ่มอาคารตึกแถวเดี่ยวหรือหันหลังซ้อนกัน 2 ชั้น โอบล้อมพื้นที่โล่งว่างหรืออาคารตลาดทั้ง 4 ด้าน พบได้ 3 บริเวณคือ บริเวณองค์การตลาด ตลาดสะพานพุทธ และตึกแถวบ้านหม้อริมถนนอัษฎางค์

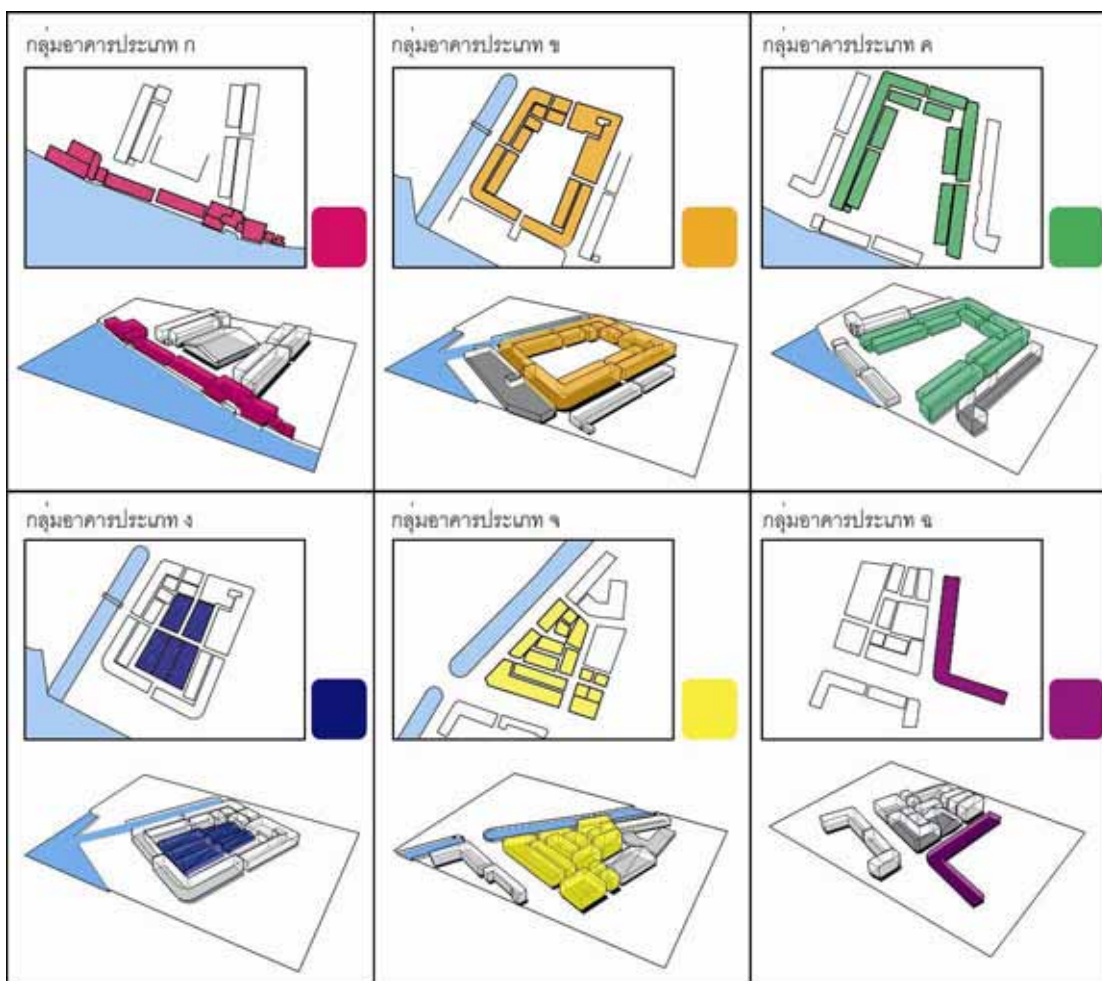
- **กลุ่มอาคารประเภท ค** มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มอาคารประเภท ข แต่มีการโอบล้อมพื้นที่ว่างสาธารณะเพียงแค่ว่า 3 ด้าน โดยอีกหนึ่งด้านที่เหลือซึ่งหันหน้าเข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยาจะถูกเปิดโล่ง พบได้บริเวณเดียวที่ตลาดยอดพิมาน

- **กลุ่มอาคารประเภท ง** ได้แก่ กลุ่มอาคารตลาดที่มีลักษณะเป็นพื้นที่โล่งว่างที่มีหลังคาขนาดใหญ่ปกคลุม ไม่มีผนัง มีพื้นที่ใช้สอยภายในเป็นลานโล่งและแผงขายสินค้าขนาดเล็ก กลุ่มอาคารประเภทนี้มักถูกโอบล้อมโดยอาคารตึกแถว หรือตั้งอยู่ภายในกลุ่มอาคารประเภท ข และ ค ทำให้ยากต่อการสังเกตจากภายนอก พบได้ 3 บริเวณ บริเวณตลาดองค์การตลาด ตลาดยอดพิมาน และตลาดส่งเสริมเกษตรไทย

- **กลุ่มอาคารประเภท จ** ได้แก่ กลุ่มอาคารที่มีการเรียงตัวขนานไปกับแนวถนนอย่างเป็นระเบียบ ชัดเจน และหนาแน่น โดยไม่มีการสร้างพื้นที่ปิดล้อมภายในเหมือนกลุ่มอาคารประเภท ข และ ค มีลักษณะเป็นอาคารตึกแถวสูงตั้งแต่ 2-5 ชั้น ถูกจัดวางให้หันหลังชนกันและหันหน้าเข้าสู่ถนน มักตั้งอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม (cluster) มีลักษณะของกิจกรรมภายในอาคารที่เกี่ยวข้องและต่อเนื่องกับกลุ่มอาคารอื่นๆ ที่อยู่ข้างเคียง พบกลุ่มอาคารนี้ได้ที่บริเวณทิศเหนือของย่านปากคลองตลาด ตั้งแต่ถนนจักรเพชรไปจรดถนนพระพิทักษ์

- **กลุ่มอาคารประเภท ฉ** ได้แก่ กลุ่มอาคารที่เรียงตัวขนานไปกับถนนอย่างเป็นระเบียบ สร้างรูปด้านของถนนที่ต่อเนื่องและชัดเจน มีลักษณะเป็นอาคารตึกแถวเดี่ยวหันหน้าเข้าสู่ถนนโดยไม่มีอาคารอื่นซ้อนหลังอยู่ด้วยกัน ทั้งนี้ ด้านหลังของกลุ่มอาคารประเภทนี้มักจะเป็นกลุ่มอาคารที่ไม่มีความต่อเนื่องกันทั้งในเชิงกายภาพและกิจกรรม พบได้เพียงบริเวณเดียวคือที่หัวมุมถนนจักรเพชรตัดกับถนนบ้านหม้อ

เมื่อนำรูปแบบการจัดวางอาคารทั้ง 6 ประเภทมาบันทึกลงบนแผนที่แสดงรูปแบบการจัดวางอาคาร (แผนที่ 5-05) พบว่าพื้นที่ทางทิศตะวันตกของย่านตั้งแต่ถนนจักรเพชรจรดริมแม่น้ำเจ้าพระยามีรูปแบบของการจัดวางอาคารตึกแถวประเภท ข และค สร้างพื้นที่โอบล้อมกลุ่มอาคารตลาดประเภท ง หรือที่โล่งว่างอย่างชัดเจน ซึ่งเหตุผลที่นำมาสู่การวางผังอาคารประเภท ข และ ค นั้นมีที่มาจากรูปแบบการพัฒนาที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวคือ เจ้าของที่ดินมักจะสร้างอาคารตึกแถวขนานไปกับแนวถนนเพื่อเก็บค่าเช่าอาคาร โดยเว้นที่ว่างภายในไว้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของเจ้าของที่ดินนั้นๆ เมื่อกาลเวลาผ่านไปอาคารที่พักอาศัยด้านในจึงถูกรื้อถอนเปลี่ยนแปลงเป็นอาคารสาธารณะหรือลานโล่งเพื่อกิจกรรมประเภทอื่น (พีรศรี, 2547) ในขณะที่พื้นที่ทางทิศตะวันออกของย่านตั้งแต่ถนนจักรเพชรไปจรดถนนพระพิทักษ์นั้น โดยมากแล้วเป็นการจัดวางอาคารตึกแถวประเภท จ โดยมีอาคารตลาดประเภท ง และกลุ่มอาคารประเภท ข แทรกอยู่เป็นบางบริเวณ

ภาพที่ 5-05 รูปแบบการจัดวางอาคาร ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

5.1.2.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมในย่านปากคลองตลาด สามารถแบ่งประเภทตามยุคสมัยที่ก่อสร้างได้เป็น 3 แบบ ประกอบด้วย รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 7 และรัชกาลที่ 9 (ภาพที่ 5-06) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- **รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5** เป็นตึกแถวโครงสร้างไม้ ก่ออิฐถือปูน สูงสองชั้นตามแบบสถาปัตยกรรมยุโรปที่นิยมในสมัยนั้น อาคารที่มีความโดดเด่นที่สุดในย่านคืออาคารตึกแถวริมถนนอัษฎางค์และถนนบ้านหม้อ เป็นอาคารแถวยาว 5-15 ห้องที่มีการก่อมูมหน้าบันโค้งสูงที่บริเวณคานหามุมจำลองเป็นรูปซุ้มประตูมีปีกโค้งลาดลงสองข้าง เสามุมแต่งเป็นร่องในแนวนอน ซุ้มหน้าต่างแต่งกรอบบนเป็นรูปโค้งมนประดับลายปูนปั้น นอกจากอาคารรูปแบบนี้แล้วยังพบอาคารตึกแถวบริเวณด้านหน้าตลาดองค์การตลาดและซอยท่ากลาง ซึ่งเป็นตึกแถวที่ไม่มีการตกแต่งมากนัก หลังคามีความลาดชัน ใช้กระเบื้องซีเมนต์หรือกระเบื้องว่าว

- **รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 7** เป็นตึกแถวที่เริ่มใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กในการก่อสร้าง ส่วนใหญ่เป็นตึกแถวสองชั้น เฉพาะบริเวณมุมถนนเป็นมุม 3 ชั้น มีหลังคาแบนเป็นดาดฟ้า คอนกรีตที่มีลวดลายตกแต่งราวระเบียงกันตกและหัวเสาราวลูกกรงด้วยปูนปั้นทรงแจกันป้อมแบบยุโรป ชั้นล่างยังคงมีการใช้รูปแบบกันสาดหรือชายคาคอนกรีตเสริมเหล็กยื่นออกมาโดยมีเท้าแขนปูนรับเป็นช่วงๆ อาคารในลักษณะนี้พบได้ที่บริเวณซอยสะพานพุทธและริมถนนอัษฎางค์ปากคลองคูเมืองเดิม สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมกับสะพานพระพุทธยอดฟ้าเมื่อปีพ.ศ.2475

- **รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 9** เป็นอาคารที่มีรูปแบบร่วมสมัยและก่อสร้างโดยใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ เช่น กระจก อลูมิเนียม ลักษณะการประดับตกแต่งลวดลายของอาคารในกลุ่มนี้ไม่มีมากนัก เป็นการก่อสร้างอาคารแบบประหยัดที่พบได้ทั่วไป และมักใช้สีฉันทันที่หลากหลาย

ภาพที่ 5-06 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

5.1.2.3 การต่อเติมอาคาร

การต่อเติมอาคารในที่นี้ คลอบคลุมทั้งการต่อเติมพื้นที่ทางแนวตั้งและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เช่น การติดตั้งลูกกรงและเหล็กดัด การติดตั้งแผ่นป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ และการเปลี่ยนแปลงวัสดุของอาคาร จากการสำรวจพื้นที่ พบว่าอาคารตึกแถวในย่านปากคลองตลาดมีอัตราส่วนของการต่อเติมอาคารคิดเป็นร้อยละ 48 ของอาคารตึกแถวทั้งหมดในย่าน โดยอาคารตึกแถวที่ตั้งอยู่บริเวณตลาดทั้ง 4 แห่งจะมีอัตราส่วนการต่อเติมอาคารที่สูงมากกว่าร้อยละ 45 โดยเฉพาะบริเวณตลาดองค์การตลาดที่มีอัตราการต่อเติมอาคารสูงถึงร้อยละ 83 ส่งผลให้ความสูงและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารในบริเวณนี้เปลี่ยนแปลงไปมากจากอดีต โดยเป็นที่น่าสังเกตว่าอาคารตึกแถวที่ตั้งอยู่ริมเส้นทางสัญจรของรถยนต์จะมีแนวโน้มของการต่อเติมอาคารที่สูงมากกว่าอาคารที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ด้านใน

ตารางที่ 5-01 อัตราส่วนการต่อเติมอาคาร ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

พื้นที่	จำนวนคูหา	การต่อเติมอาคาร	
		จำนวนคูหา	ร้อยละ
ตลาดองค์การตลาด	152	126	83
ตลาดยอดพิมาน	169	98	58
ตลาดสะพานพุทธ	108	53	49
ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย	154	69	45
ตึกแถวบ้านหม้อ	201	29	37
รวม	784	375	48

ภาพที่ 5-07 สภาพการต่อเติมอาคารตึกแถว ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

5.1.2.4 ความสูงอาคาร

การพิจารณาความสูงของอาคาร ทำให้ทราบสัดส่วนความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่โล่งว่าง และลักษณะของเส้นขอบฟ้า (skyline) ภายในพื้นที่ศึกษาได้ดียิ่งขึ้น จากการสำรวจโดยการสังเกตุนับจำนวนชั้นของอาคาร พบว่าความสูงของอาคารภายในย่านปากคลองตลาดอยู่ที่ระดับ 2-5 ชั้น โดยสภาพความต้องการใช้พื้นที่ที่เพิ่มสูงขึ้นในปัจจุบันทำให้อาคารส่วนใหญ่มีการต่อเติมพื้นที่ทางแนวตั้ง และส่งผลให้ความสูงของอาคารที่แท้จริงเปลี่ยนแปลงไปมากจากอดีต ทั้งนี้ สามารถแบ่งกลุ่มของพื้นที่ตามระดับความสูงของอาคารได้เป็น 4 พื้นที่ย่อยดังแผนที่แสดงความสูงของอาคาร (ภาพที่ 5-08, แผนที่ 5-08) โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

- **บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา** มีกลุ่มอาคารตลาดและโกดังวางตามแนวนอนขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยา ความสูงของอาคารอยู่ที่ระดับ 1-2 ชั้น
- **บริเวณตลาดองค์การตลาด ตลาดยอดพิมาน และตลาดสะพานพุทธ** ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของถนนจักรเพชร มีความสูงที่ระดับ 2-4 ชั้น ประปรกกันระหว่างอาคารตึกแถวเก่าและใหม่ โดยตึกแถวที่สร้างขึ้นใหม่จะมีความสูงกว่าอาคารตึกแถวเก่าที่หลงเหลืออยู่ ทั้งนี้ การต่อเติมอาคารทางแนวตั้งแบบซ้ำซ้อน โดยเฉพาะบริเวณตลาดองค์การตลาด ทำให้ความสูงของอาคารไม่สม่ำเสมอในลักษณะพื้นหลอ ในขณะที่อาคารตึกแถวรอบตลาดยอดพิมานและตลาดสะพานพุทธนั้นมีความสูงที่สม่ำเสมอ และมีความสูงเฉลี่ยที่มากกว่าตลาดองค์การตลาด อย่างไรก็ตาม เอกลักษณะของกลุ่มอาคารเก่าในบริเวณนี้คือการยกระดับความสูงของอาคารที่บริเวณหัวมุมถนน ซึ่งปัจจุบันยังคงหลงเหลือให้เห็นอยู่บ้างบริเวณต้นซอยท่ากลางหรือท้ายซอยโรงยา
- **บริเวณตลาดส่งเสริมเกษตรไทย** เป็นบริเวณที่อาคารมีความสูงเฉลี่ยมากที่สุดในย่าน ตั้งแต่ระดับ 3-5 ชั้น อาคารส่วนใหญ่เป็นตึกแถวสมัยใหม่ที่ถูกสร้างและต่อเติมกันมาอย่างต่อเนื่อง กลุ่มอาคารในบริเวณนี้จึงมีความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่างสูงที่สุดในย่าน
- **บริเวณตึกแถวบ้านหม้อ** มีกลุ่มอาคารตึกแถวเก่าแก่ดั้งเดิมที่มีความสูงเฉลี่ยประมาณ 1-2 ชั้นยาวต่อเนื่องกัน ลักษณะพิเศษคือการยกระดับความสูงของอาคารดูหาสุดท้ายด้วยการประดับหน้าบันซุ้มโค้งแบบตะวันตก ระดับความสูงของอาคารที่น้อยเมื่อเทียบกับสัดส่วนพื้นที่ว่างสาธารณะที่กว้างทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่างต่ำที่สุดในย่าน

เมื่อพิจารณาระดับของเส้นขอบฟ้าบริเวณย่านปากคลองตลาด พบว่าระดับของเส้นขอบฟ้าตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้จะเริ่มต้นจากระดับความสูงอาคาร 2 ชั้นที่บริเวณชายขอบของพื้นที่ คือ ริมแม่น้ำเจ้าพระยาและริมถนนพระพิทักษ์ โดยเส้นขอบฟ้าจะมีความสูงมากยิ่งขึ้นเมื่อเข้าไปใกล้บริเวณถนนจักรเพชรที่ระดับอาคาร 4 ชั้น ในขณะที่เส้นขอบฟ้าตามแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตกนั้นอยู่ที่ระดับอาคารชั้น 2 ที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและตึกแถวบ้านหม้อ ระดับอาคารชั้นที่ 3-5 ที่บริเวณ 3 ตลาดทางทิศใต้ของถนนจักรเพชร และระดับอาคารชั้นที่ 4-5 ที่บริเวณตลาดส่งเสริมเกษตรไทย โดยไม่ปรากฏความแตกต่างของระดับเส้นขอบฟ้าระหว่างทิศตะวันออกและตะวันตกมากนัก

ภาพที่ 5-08 กลุ่มพื้นที่ตามระดับความสูงของอาคาร ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

5.1.2.5 สภาพของอาคาร

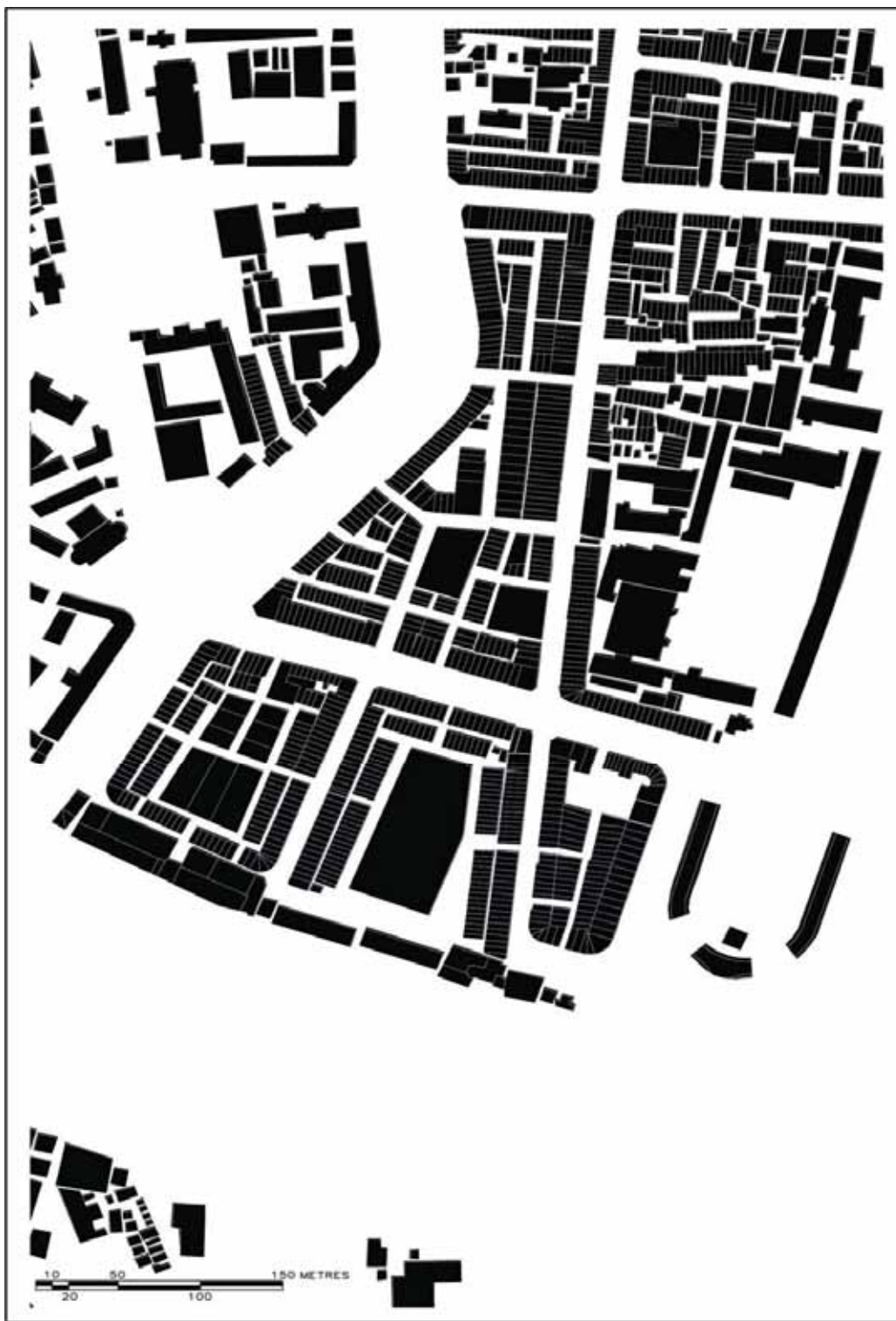
สภาพของอาคารบริเวณย่านปากคลองตลาด แบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ สภาพทรุดโทรม ปานกลาง และดี โดยกำหนดลักษณะของสภาพอาคารแต่ละระดับไว้ดังนี้

- **สภาพทรุดโทรม** ได้แก่ อาคารที่ทั้งรูปลักษณะภายนอกและโครงสร้างอาคารมีความทรุดโทรม ไม่สมบูรณ์ ขาดการดูแลรักษา
- **สภาพปานกลาง** ได้แก่ อาคารที่มีรูปภายนอกอาจไม่สมบูรณ์นักแต่ยังมีโครงสร้างดี ไม่ผุพังหรือขาดการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง
- **สภาพดี** ได้แก่ อาคารที่มีการบำรุงรักษาเป็นอย่างดี มีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านรูปแบบภายนอกและโครงสร้าง

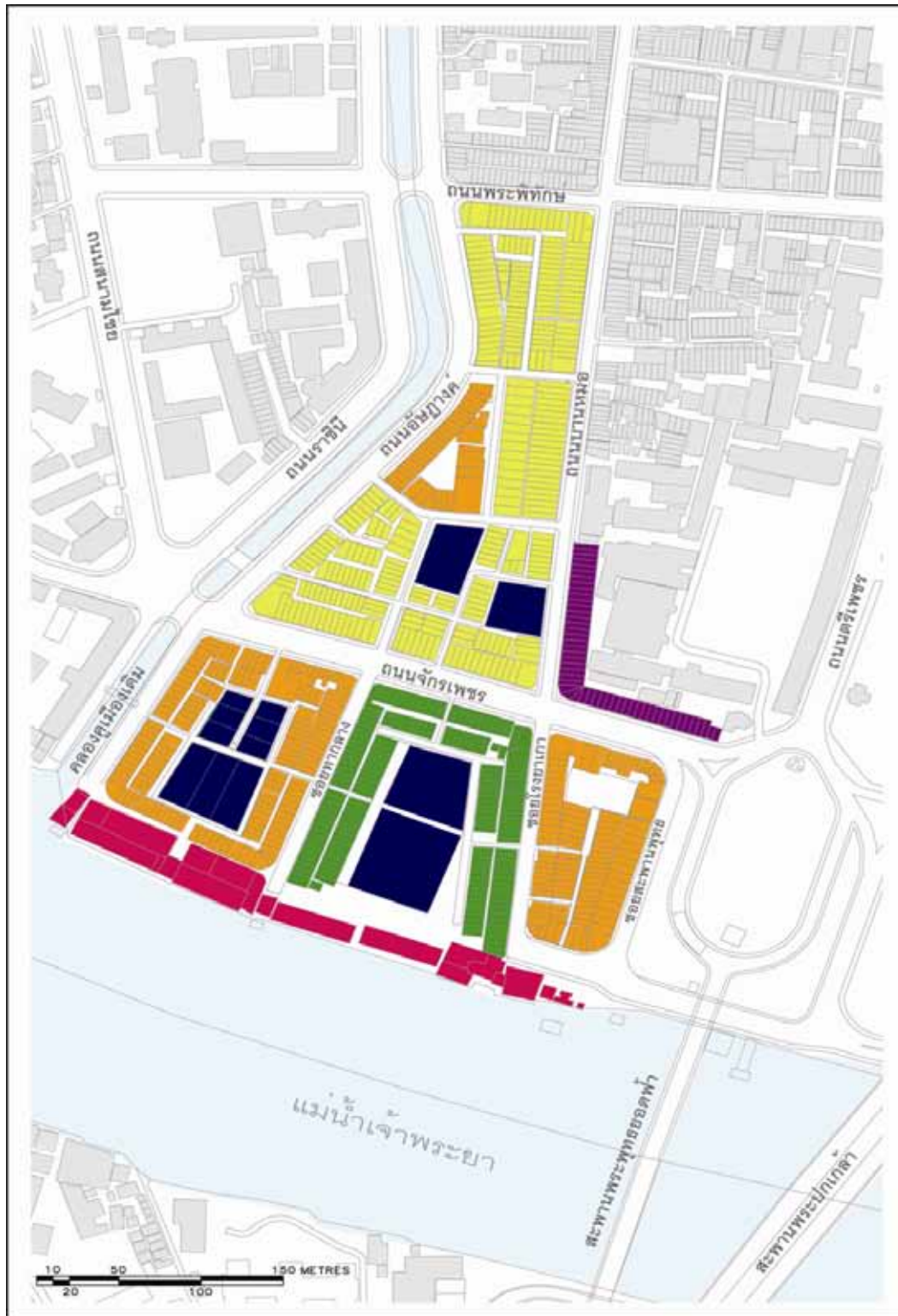
จากการสำรวจพื้นที่ พบว่าความต้องการพื้นที่ใช้สอยที่เพิ่มขึ้นทำให้อาคารภายในย่านปากคลองตลาดซึ่งถูกสร้างขึ้นในหลายยุคหลายสมัยนั้นมีการต่อเติมแบบซ้ำซ้อน ทั้งยังอยู่ในสภาพที่ขาดการดูแลรักษา หรือถูกปล่อยให้ทิ้งร้างปราศจากการใช้ประโยชน์ อาคารในย่านปากคลองตลาดโดยภาพรวมจึงอยู่ในสภาพปานกลางถึงทรุดโทรม โดยอาคารที่มีสภาพเสื่อมโทรมนั้นรวมตัวกันอยู่เป็นจำนวนมากที่บริเวณด้านในตลาดองค์การตลาดและตลาดยอดพิมาน (ภาพที่ 5-09, แผนที่ 5-09)

ภาพที่ 5-09 สภาพของอาคาร ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

<p>แผนที่ 5-04 แผนภาพและพื้นที่ของมวลาคาร ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดมินิก้า, 2551)</p>	
<p>สัญลักษณ์</p> <p>■ มวลาคาร</p> <p>□ พื้นที่ว่าง</p>	<p>พลวัตพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรุงเทพมหานคร กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร</p> <p>DYNAMICS OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA: A CASE STUDY OF PAK HONG TAI DISTRICT, BANGKOK</p> <p>สาขาวิชาสถาปัตยกรรมผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>

แผนที่ 5-05 รูปแบบการจัดวางอาคาร ย่านปากคลองตลาด

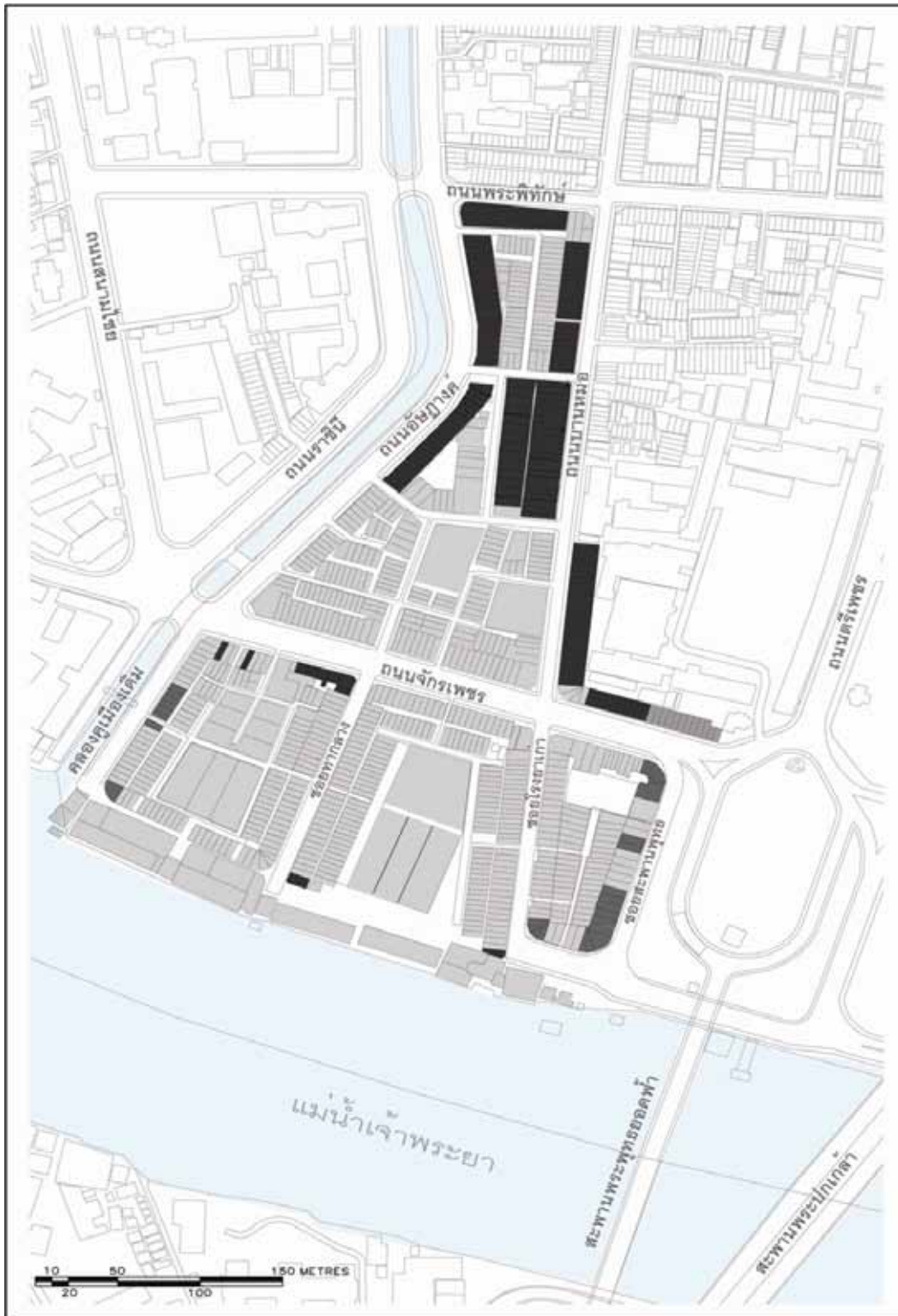
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

■ กลุ่มอาคารประเภท ก	■ กลุ่มอาคารประเภท 4
■ กลุ่มอาคารประเภท ร	■ กลุ่มอาคารประเภท จ
■ กลุ่มอาคารประเภท ค	■ กลุ่มอาคารประเภท 5

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมฝั่ง:
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมนิเทศ และสาขาวิชาโบราณคดี ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5-06 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ย่านปากคลองตลาด

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

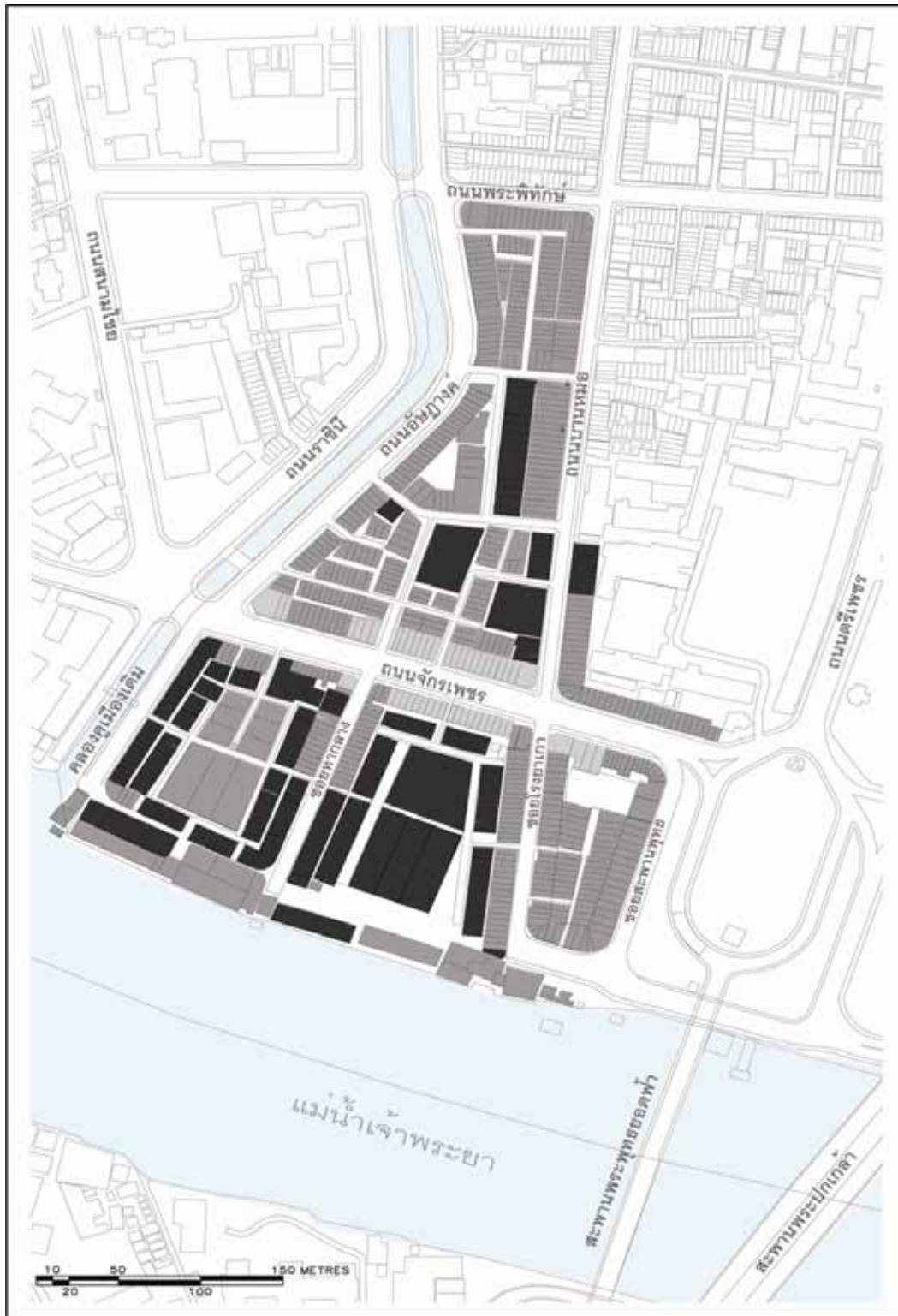
สัญลักษณ์

- รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5
- รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 7
- รูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 9

พลตรีสิงห์สิงห์และภรรยาฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมฝั่งเจ้าพระยา
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5-09 สภาพของอาคาร ย่านปากคลองตลาด

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

- สัญลักษณ์**
- สภาพอาคารใหม่
 - สภาพปานกลาง
 - สภาพดี

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรมน้ำเจ้าพระยา
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

ศาสตราจารย์ ดร. อนุสรณ์ ธรรมใจ และคณะ
ภาควิชาการออกแบบภูมิสถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.1.2.6 โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างที่สำคัญทางประวัติศาสตร์

ย่านปากคลองตลาดตั้งอยู่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ท่ามกลางโบราณสถานและสิ่งก่อสร้างที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มากมายทั้งในระดับเมืองและพื้นที่ ประกอบด้วยกลุ่มสิ่งก่อสร้างเชิงศาสนสถาน สถาบันราชการ สถาบันการศึกษา ที่อยู่อาศัย สะพาน อนุสาวรีย์ และโครงสร้างเชิงกายภาพของเกาะรัตนโกสินทร์ในอดีต ซึ่งสามารถแบ่งระดับความสำคัญขององค์ประกอบเหล่านี้ได้เป็น โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างที่เป็นจุดหมายตาสำคัญระดับเมืองและระดับพื้นที่ (แผนที่ 5-10) ดังนี้

- จุดหมายตาระดับเมือง

1) **วัดอรุณราชวราราม** เป็นพระอารามชั้นเอกชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เหนือพระราชวังเดิมฝั่งธนบุรี เป็นวัดโบราณสร้างแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อวัดมะกอก ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดแจ้งและวัดอรุณราชวราราม สิ่งก่อสร้างที่มีชื่อเสียงและเป็นจุดหมายตาที่สำคัญที่สุด คือ พระปรางค์ยอดมงกุฎ ซึ่งมีความสูง 81 เมตร

2) **สะพานพระพุทธยอดฟ้า** หรือสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ ถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2475 เนื่องในโอกาสฉลองพระนคร เป็นสะพานโครงสร้างเหล็กชนิดมีโครงขวางยึดข้างบน เดิมตอนกลางยกให้เรือผ่านได้เปิดเป็นช่องกว้าง 60 เมตร

ภาพที่ 5-10 สะพานพระพุทธยอดฟ้าในสมัยที่เปิดให้มีการใช้งานใหม่ๆ

- จุดหมายตาระดับพื้นที่

3) **ป้อมวิไชยประสิทธิ์** เป็นป้อมที่สร้างโดยพระยาวิไชยเอนทร์ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้รับการบูรณะขึ้นมาในสมัยกรุงธนบุรี ปัจจุบันยังคงให้เห็นเป็นกำแพงป้อมอยู่ภายใต้ความดูแลของกองทัพเรือ

4) **คลองคูเมืองเดิม** เป็นคลองขุดเพื่อเป็นแนวกำแพงธรรมชาติในสมัยกรุงธนบุรี ต่อมาเมื่อรัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการรื้อกำแพงเมืองธนบุรีฝั่งตะวันออกเพื่อขยายเขตพระนคร คลองคูเมืองเดิมจึงมีความสำคัญเป็นเขตแบ่งพระนครชั้นในกับชั้นนอก และเป็นทางลัดเชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศเหนือและใต้ ที่ราษฎรนิยมใช้เพื่อการลำเลียงสินค้าและการสัญจรทั่วไป คลองคูเมืองจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดภูมิทัศน์ของกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีน้ำล้อมรอบ และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดตลาดขนาดใหญ่ตั้งอยู่บริเวณปากคลองออกแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศใต้ (บริเวณย่านปากคลองตลาดในปัจจุบัน) จนทำให้เกิดการเรียกขานคลองด้านใต้ว่า **"คลองตลาด"** ปัจจุบัน คลองคูเมืองฝั่งธนบุรีมีขนาดเล็กมาจนสังเกตเห็นได้ไม่ชัด ในขณะที่คลองคูเมืองฝั่งพระนครนั้นมีบทบาทเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นเส้นทางระบายน้ำของชุมชนบริเวณข้างเคียง

5) **คลองรอบกรุง** เป็นคลองขุดที่รัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2326 เมื่อครั้งย้ายเมืองหลวงจากกรุงธนบุรีมาอยู่ฝั่งพระนคร มีลักษณะขนานไปกับแนวคลองคูเมืองเดิม เริ่มจากริมแม่น้ำบริเวณย่านบางลำพูออกไปออกแม่น้ำทางทิศใต้ที่บริเวณเหนือวัดสามปลื้ม ประชาชนโดยมากมักเรียกชื่อคลองแตกต่างกันตามสถานที่ที่คลองผ่าน เช่น ตอนต้นเรียก "คลองบางลำพู" ตามชื่อตำบล เมื่อผ่านสะพานหันเรียก "คลองสะพานหัน" เมื่อผ่านวัดเชิงเลน เรียก "คลองวัดเชิงเลน" และช่วงสุดท้ายเรียก "คลองโอง่าง" เพราะเคยเป็นแหล่งค้าขายเครื่องดินเผาของชาวมอญและชาวจีน

6) **วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร** เดิมชื่อวัดโพธารามหรือวัดโพธิ์ สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในระหว่างรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ต่อมามีความสำคัญเป็นวัดประจำรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระบรมมหาราชวัง เป็นพระอารามหลวงขนาดใหญ่ที่เป็นที่รวบรวมศิลปวิทยาการที่ประชาชนสามารถศึกษาได้ด้วยตนเอง เช่น วิชาการแพทย์แผนไทย การนวดแผนโบราณ ประเพณี วรรณคดีไทย และพระพุทธศาสนา ทั้งยังมีปูชนียสถานและเจดีย์ที่สำคัญอีกมากมาย ปัจจุบันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความสำคัญมากแห่งหนึ่งในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

7) **วัดกัลยาณมิตร** เป็นพระอารามหลวงอยู่บริเวณปากคลองตลาด ฝั่งธนบุรี ถูกสร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2308 โดยเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) ต้นสกุลกัลยาณมิตร ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นพระอารามหลวงในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงสร้างพระวิหารและพระประธานเป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ด้วยมีพระประสงค์จะให้เหมือนกรุงศรีอยุธยาที่มีวัดพนัญเชิงและพระโตอยู่นอกกำแพงเมือง หน้าบันของพระวิหารสลักลายดอกไม้ประดับกระจกตามแบบศิลปะสมัยรัชกาลที่ 3 บานประตูหน้าต่างเป็นไม้หนาแผ่นเดียวสลักลวดลายปิดทองประดับกระจก เสากภายในพระวิหารเขียนเป็นลายดอกไม้

8) **วัดช่างตาครุฑ** เป็นวัดคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกที่เก่าแก่ ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ภายในวัดมีโบสถ์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเมื่อปีพ.ศ. 2457 ซึ่งปัจจุบันก็ยังอยู่ในสภาพสวยงาม มั่นคง และเป็นที่สังเกตได้อย่างเด่นชัดจากพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตรงข้าม

9) **วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร** เป็นวัดที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ภายในวัดมีพระเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและบรรจุอัฐิของตระกูลขุนนาง เจดีย์นี้เป็นที่สังเกตได้อย่างชัดเจนจากย่านปากคลองตลาด

10) **วัดราชบูรณะราชวรวิหาร** ตั้งอยู่เชิงสะพานพระพุทธรูปท่าพระ ระหว่างถนนจักรเพชรกับถนนตรีเพชร เดิมชื่อวัดเลียบ เป็นวัดราษฎร์ที่ตั้งมาก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปีพ.ศ.2488 วัดนี้ได้รับผลกระทบจากสงครามเอเชียบูรพา จนทำให้พระอุโบสถและเสนาสนะสงฆ์ได้รับความเสียหายมาก ศิลปวัตถุสำคัญเช่นพระพุทธรูปและภาพเขียนผนังอุโบสถล้วนถูกทำลายจนหมดสิ้น เหลือเพียงพระปรางค์องค์ใหญ่ที่หน้าพระอุโบสถที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 องค์เดียวจนต้องประกาศยุบวัดไประยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งปีพ.ศ. 2491 พ่อค้า ประชาชน และผู้อุปการะวัดจึงได้ร่วมกันปฏิสังขรณ์วัดให้กลับมาเป็นตามเดิม วัดเลียบจึงได้รับพระบรมราชานุญาตสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง และพระราชทานนามว่าวัดราชบูรณะราชวรวิหารในเวลาต่อมา

11) **ศาลเจ้าบ้านหม้อ** เดิมเป็นเพียงศาลพระภูมิเล็กๆ แต่มีมานานแล้วกว่า 100 ปี เป็นที่นับถือของชาวจีน เชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ในทุกๆด้าน และหากผู้ใดให้ความเคารพกราบไหว้ก็มักจะสมความปรารถนา ศาลเจ้าในปัจจุบันเป็นอาคารคอนกรีตที่สร้างเมื่อประมาณ 40 กว่าปีที่แล้ว โดยชาวจีนผู้เลื่อมใสในความศักดิ์สิทธิ์ของศาลเจ้า ภายในมีรูปบูชาของเจ้าพ่อปู่เล่าปี่แก่กงประดิษฐานอยู่ มีรูปปั้นต่างๆ และเทพเจ้ากวนอู

12) **พิพิธภัณฑสถานสยาม** เดิมทีเคยเป็นที่ตั้งของวังสี่วัง เรียกว่า วังท้ายวัดพระเชตุพน วังที่ 1, 2, 3 และ 4 ซึ่งถูกสร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 เพื่อเป็นที่ประทับของพระราชโอรส จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงได้มีการปรับปรุงเป็นสถานที่ราชการ ลักษณะอาคารเป็นตึกสามชั้นตามแบบสถาปัตยกรรมยุโรป มีลูกกรงระเบียง หั้วเสาด และกรอบช่องเปิดต่างๆ ใช้เป็นที่ทำการกระทรวงพาณิชย์เมื่อปีพ.ศ.2465 ปัจจุบันกระทรวงพาณิชย์ได้ย้ายออกไป ณ ที่ทำการแห่งใหม่จึงได้มีการปรับปรุงสถานที่เป็นพิพิธภัณฑสถานสยาม

13) **สถานีตำรวจนครบาลพระราชวัง** หรือวังกรมหมื่นนฤบาลมุขมาตย์ ตั้งอยู่ริมถนนมหาชัยและถนนมหาราช พื้นที่นี้เคยเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มวังท้ายวัดโพธิ์ที่ชาวจีนเรียกกันว่า “ซาก็้วัง” หมายถึง วัง ณ ทางสามแพร่ง เป็นวังเก่าที่สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 มีลักษณะเป็นอาคารสูงชั้นเดียว สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมยุโรป การตกแต่งอาคารที่เห็นปัจจุบันได้รับอิทธิพลจากศิลปะบาร็อค ซึ่งก็ได้รับการอนุรักษ์รูปแบบเดิมไว้เพื่อใช้เป็นสถานที่ราชการตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ปัจจุบันเป็นสถานีตำรวจนครบาลพระราชวัง

14) **อาคารการไฟฟ้านครหลวง** เป็นอาคารเก่าหลังเดียวที่หลงเหลืออยู่ภายหลังสงครามเอเชียบูรพา ปัจจุบันถูกใช้งานเป็นอาคารสำนักงานผู้ว่าการไฟฟ้านครหลวง เป็นอาคารอนุรักษ์ที่ทำให้ระลึกถึงการเริ่มใช้ไฟฟ้าในประเทศไทย

15) **อาคารตึกยาว โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย** ตั้งอยู่บริเวณหัวมุมถนนจักรเพชรตัดกับถนนตรีเพชร ตัดกับวิทยาเขตเพาะช่าง เดิมเป็นวังถนนจักรเพชร ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ถึงกรมพระเทวศน์วัชรินทร์ และถูกเปลี่ยนแปลงการใช้งานกลายเป็นที่ตั้งของโรงเรียนสวนกุหลาบในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อปีพ.ศ.2430 อาคารตึกยาวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของโรงเรียนสวนกุหลาบถูกสร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2453 มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบยุโรปสร้างยาวขนานไปกับถนน มีเฉลียงทางเดินอยู่ด้านหลัง ส่วนด้านหน้าเป็นช่องหน้าต่าง อาคารตึกยาวนี้ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของการศึกษาแผนใหม่ของไทยที่ริเริ่มในสมัยรัชกาลที่ 5

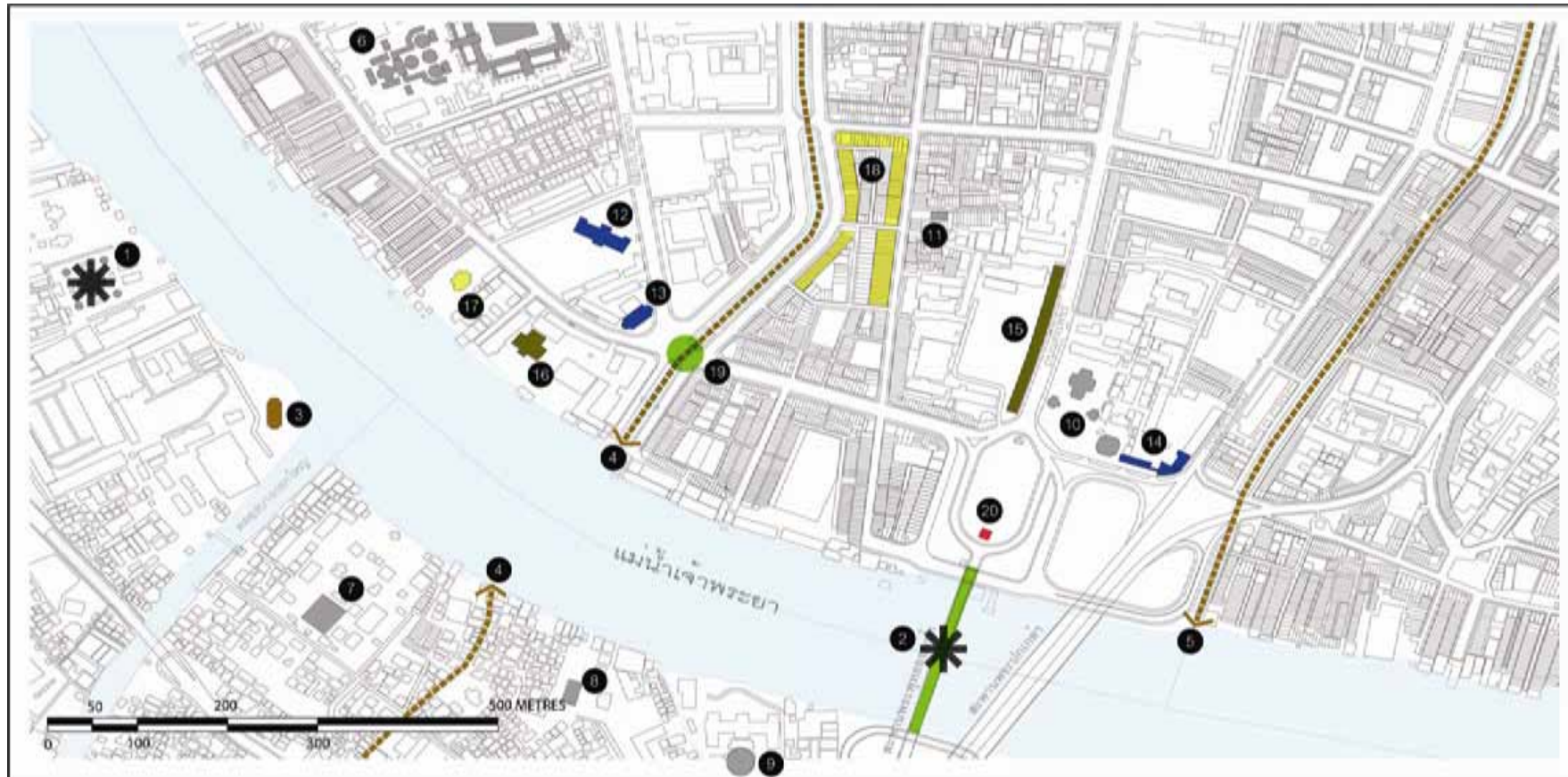
16) **ตึกสุนันทาลัย** เป็นอาคารที่รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สร้างขึ้นเมื่อพ.ศ.2423 เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี เป็นสถาปัตยกรรมแบบยุโรป หันหน้าตึกไปทางทิศตะวันตก ปัจจุบันได้รับการอนุรักษ์เป็นอย่างดีในเขตของโรงเรียนราชินี

17) **บ้านจักรพงษ์** เดิมทีเรียกว่าวังท่าเตียนหรือบ้านท่าเตียน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ทรงสร้างไว้สำหรับพระราชทานเป็นวังของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์เมื่อปีพ.ศ. 2457 ปัจจุบันยังเป็นอาคารที่พำนักของทายาท และได้รับการอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดี

18) **ตึกแถวบ้านหม้อ** สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นตึกแถวสองชั้นก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องว่าว มีลวดลายการตกแต่งอาคารและกระบังหน้าปูนปั้นที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก เดิมทีบริเวณนี้เป็นแหล่งค้าขายที่สำคัญมาก่อน เช่น ห้างขายรถยนต์ ซ่อมเครื่องเรือนยนต์ เนื่องจากใกล้ปากคลองตลาดที่พ่อค้าแม่ค้าใช้เรือกันมากในสมัยนั้น แม้ว่าตัวตึกแถวยังคงอยู่ปัจจุบัน แต่กิจกรรมการค้าได้เปลี่ยนไป โดยมีกิจกรรมเกี่ยวกับเครื่องใช้ไฟฟ้าและรถยนต์เข้ามาแทน ตึกแถวบ้านหม้อในปัจจุบันได้รับการคุ้มครองด้วยการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานโดยกรมศิลปากรเรียบร้อยแล้ว

19) **สะพานเจริญรัช 31** ถูกสร้างเมื่อปีพ.ศ.2453 ซึ่งเป็นปีแรกที่รัชกาลที่ 6 เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนมายุ 31 พรรษา และเป็นสะพานแรกตามพระราชประสงค์ที่ทรงสร้างสะพานเป็นธารณสมบัติทุกปี มีลักษณะเป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็ก ลูกกรงสะพานเป็นปูนปั้น ลวดลายเป็นรูปเสื่อยืนหันข้างถือพระขรรค์เรียงเป็นแถว ราวปลายสะพานมีปั้นกลมจารึกชื่อสะพานและเลข 31 บริเวณกลางสะพานเป็นที่ประดิษฐานพระปรมาภิไธยย่อ ว.ป.ร.

20) **พระปฐมบรมราชานุสรณ์** ประดิษฐานอยู่ ณ เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ฝั่งพระนคร สร้างขึ้นเนื่องในโอกาสฉลองพระนคร 150 ปี พร้อมกับการก่อสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าเมื่อปีพ.ศ. 2475 ผู้ออกแบบและผู้อำนวยการสร้างคือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยมีศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรีเป็นผู้ปั้นและหล่อด้วยทองสำริด

แผนที่ 5-10 โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ย่านปากคลองตลาดและบริเวณโดยรอบ

(ที่มา: โดญ์วิชัย, 2551)

สัญลักษณ์

จุดหมายตาระดับเมือง	สถาบันราชการ	ศาลาสนทนา
สะพาน	อาคารพักอาศัย	สถาบันการศึกษา
โครงสร้างเชิงกายภาพของเกาะรัตนโกสินทร์	ซบุดาววชิร	

ศูนย์วิจัยพื้นที่และการฟื้นฟูชุมชนย่านพาณิชย์ริมแม่น้ำ
 ภูมิศึกษาปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
 DYNAMICS OF SPACE
 AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
 A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK
 สาขาวิชาภูมิสถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.1.2.7 สรุปลักษณะเชิงกายภาพของอาคารหรือสิ่งก่อสร้าง

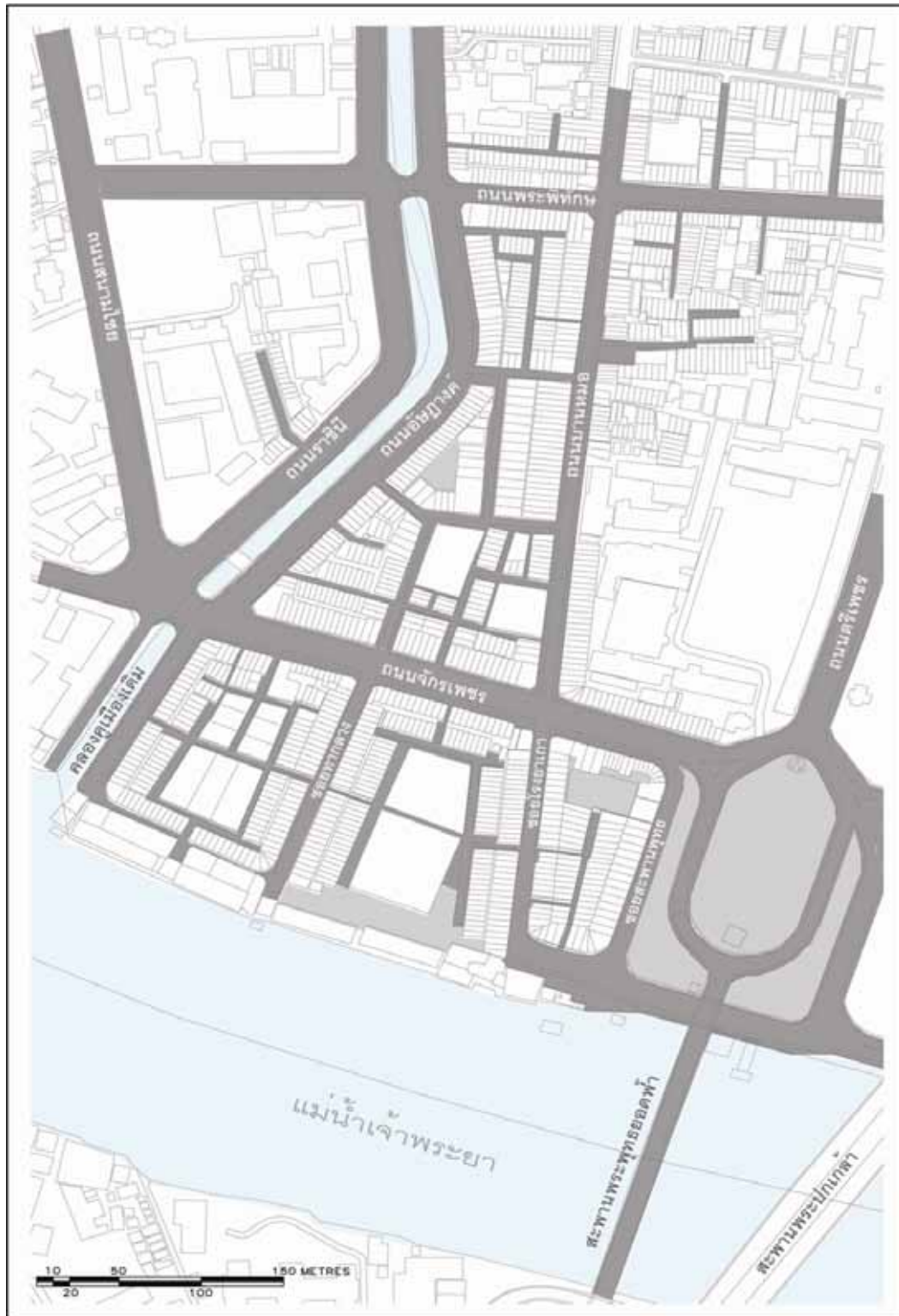
ลักษณะทางกายภาพของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างถาวรในย่านปากคลองตลาด ประกอบด้วย อาคาร 2 ประเภทหลัก คือ อาคารตึกแถวและอาคารตลาด โดยอาคารตึกแถวนั้นจะเป็นองค์ประกอบหลักของพื้นที่ ที่กำหนดรูปแบบและลักษณะการปิดล้อมของพื้นที่ว่างสาธารณะและบล็อกอาคารภายในย่าน ทั้งนี้ ตึกแถวดังกล่าวนั้นถูกสร้างขึ้นมาในหลากหลายยุคสมัยตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาด้วยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นที่นิยมในช่วงเวลานั้น โดยอาคารเก่าแก่ที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สวยงามในอดีตนั้น บางส่วนยังคงหลงเหลือให้เห็นเป็นหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ และถูกใช้งานอย่างต่อเนื่องมาควบคู่กับอาคารสมัยใหม่ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ความต้องการพื้นที่ใช้สอยที่เพิ่มขึ้นจากอดีตและความทรุดโทรมตามกาลเวลา ทำให้อาคารตึกแถวภายในย่านร้อยละ 48 มีการซ่อมแซมหรือต่อเติมพื้นที่ทางแนวดิ่งและเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรม จนส่งผลให้อาคารตึกแถวในอดีตนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากลักษณะดั้งเดิมเป็นอย่างมาก ในขณะที่อาคารที่ถูกก่อสร้าง ซ่อมแซม หรือต่อเติมขึ้นมาในยุคสมัยใหม่นั้นมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรม วัสดุ และความสูงที่หลากหลาย ทำให้ภาพลักษณ์ของอาคารสมัยใหม่ในปัจจุบันไม่มีความเด่นชัดจนเป็นที่จดจำได้ เทียบเท่ากับอาคารเก่าในอดีตที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ทั้งนี้ อาคารภายในย่านส่วนใหญ่ยังมีสภาพปานกลางถึงเสื่อมโทรม โดยพบว่าพื้นที่บริเวณตลาดองค์การตลาดและตลาดยอดพิมานนั้นเป็นพื้นที่ที่อาคารมีความเสื่อมโทรมมากที่สุด

สำหรับกลุ่มอาคารโบราณสถานและสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์นั้น พบว่าย่านปากคลองตลาดซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก เป็นพื้นที่ที่แวดล้อมไปด้วยกลุ่มโบราณสถานและสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์มากมาย โดยอาคารและสิ่งก่อสร้างจำนวนมากนั้นได้รับการอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ในสภาพดีและเป็นจุดหมายตาที่สามารถสังเกตเห็นได้ทั้งจากระดับเมืองและระดับพื้นที่

5.1.3 ลักษณะเชิงกายภาพของพื้นที่ว่างสาธารณะ และองค์ประกอบทางกายภาพชั่วคราว

พื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่านปากคลองตลาดโดยส่วนใหญ่ เกิดขึ้นจากการปิดล้อมของอาคารภายในพื้นที่ พบได้ใน 2 ลักษณะคือ พื้นที่ว่างสาธารณะที่อยู่ในรูปแบบพื้นที่สัญจร (circulation space) และลานโถง (square) ตามแผนที่แสดงประเภทของพื้นที่ว่างสาธารณะ (แผนที่ 5-11) ซึ่งสามารถพิจารณารายละเอียดตามหลักฐานเชิงพื้นที่ได้ดังนี้

แผนที่ 5-11 ประเภทของพื้นที่ว่างสาธารณะ ย่านปากคลองตลาด

(ที่มา: โยสุวิทย์, 2551)

สัญลักษณ์

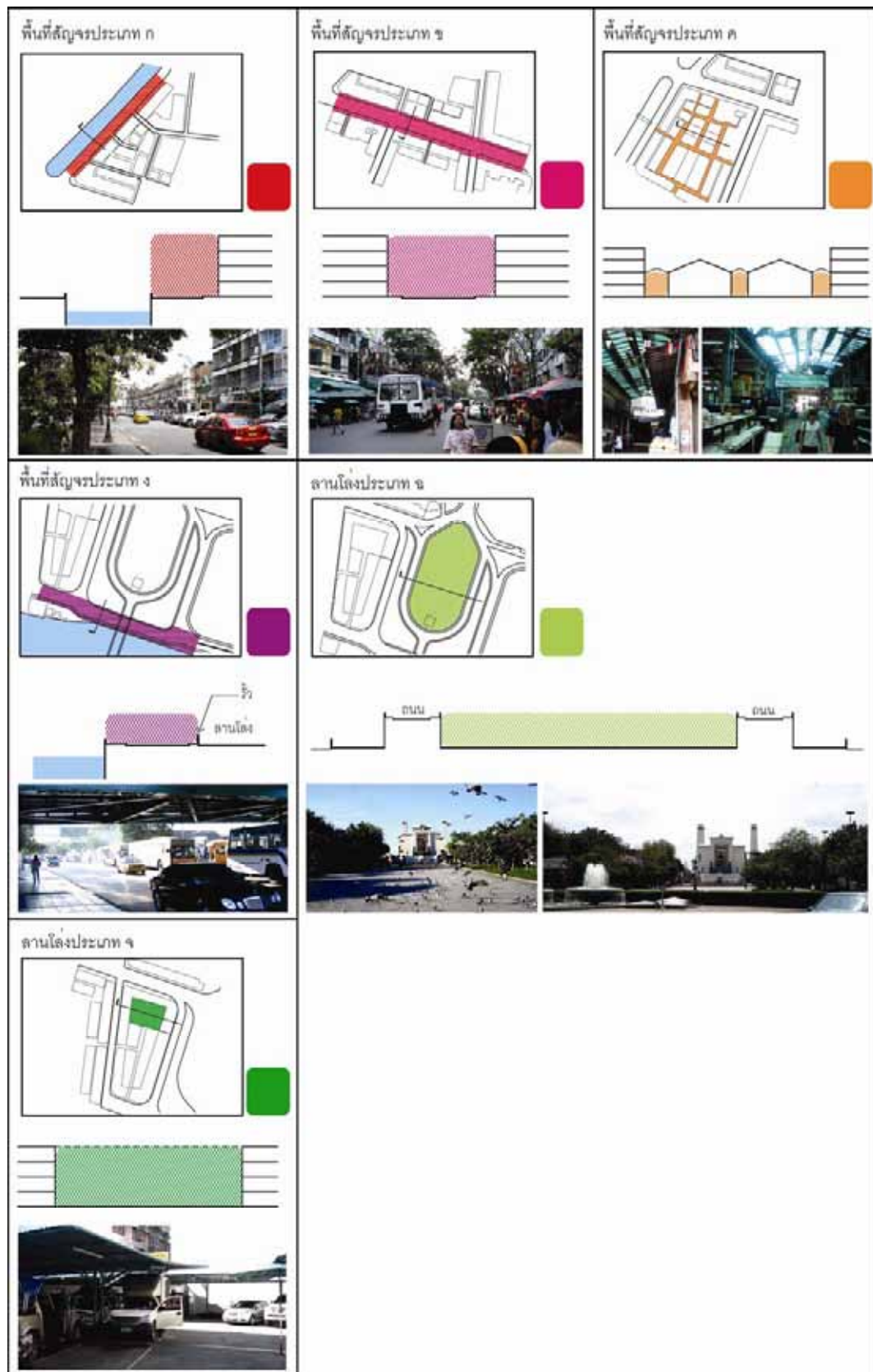
- พื้นที่ว่างสาธารณะ ประเภททางสัญจร
- พื้นที่ว่างสาธารณะ ประเภทลานโล่ง

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์โบราณปากอินทจักร
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK
ศาสตราจารย์ ดร. วิจัย บุญชูเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

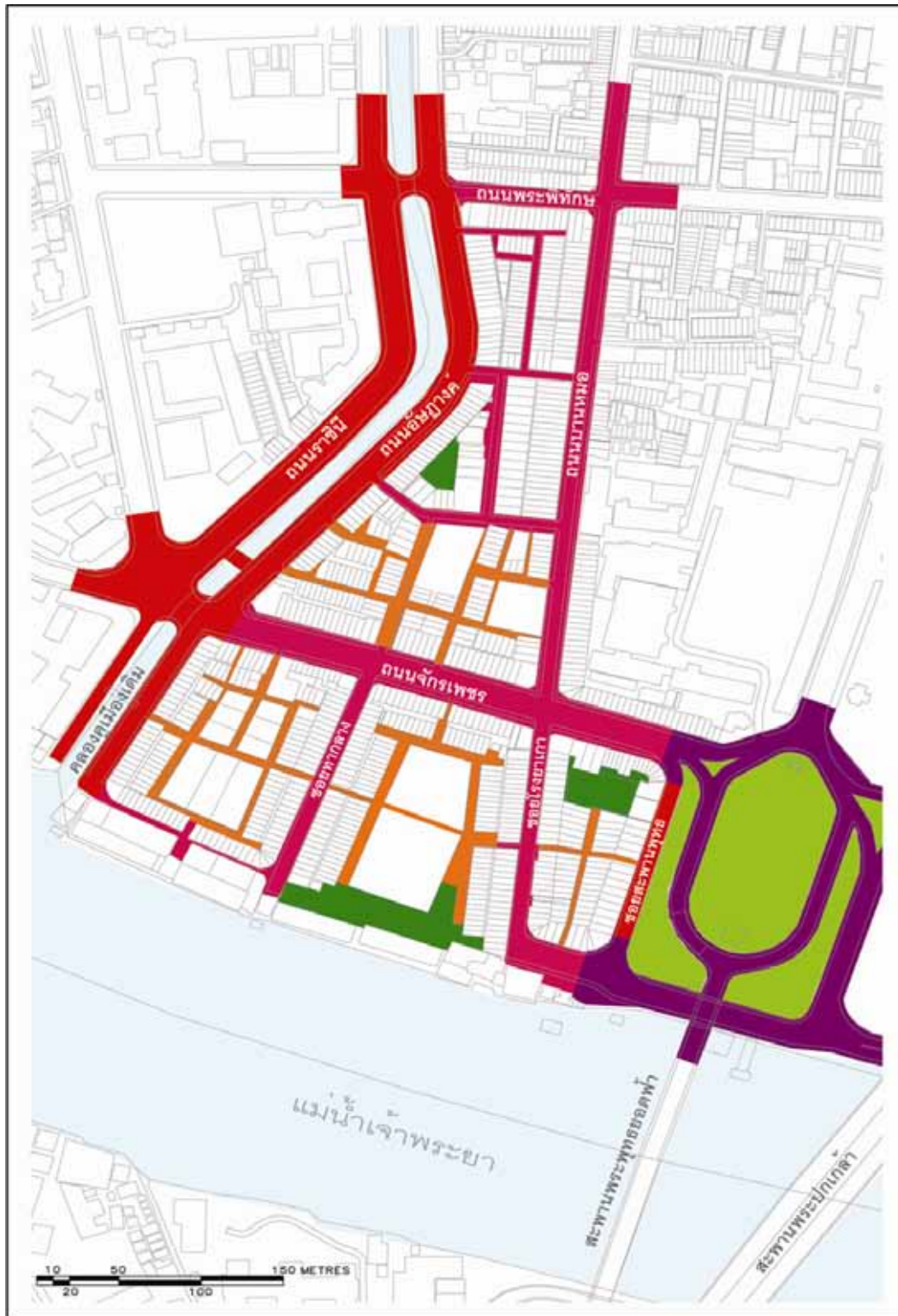
5.1.3.1 พื้นที่ว่างสาธารณะตามรูปแบบการปิดล้อม 2 มิติ

พื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่านปากคลองตลาดตามรูปแบบการปิดล้อม 2 มิติ สามารถแบ่งพื้นที่ได้เป็น 6 ประเภท ดังนี้

- **พื้นที่สัญจรประเภท ก** มีการปิดล้อมตามแนวยาวโดยอาคารตึกแถวริมถนนเพียง 1 ด้าน การปิดล้อมพื้นที่ในลักษณะนี้ทำให้ผู้ใช้ยากต่อการรับรู้การปิดล้อม แต่ง่ายต่อการสังเกตและจดจำผนังของอาคารที่มีอยู่เพียงด้านเดียว มักพบว่าพื้นที่ริมทางสัญจรด้านตรงข้ามของอาคารจะเป็นพื้นที่ว่างที่ไม่สามารถใช้งานต่อเนื่องกันได้ เช่น แม่น้ำลำคลอง ถนนยกระดับ หรือลานโล่งที่มีรั้วล้อมรอบ
- **พื้นที่สัญจรประเภท ข** มีการปิดล้อมโดยอาคารที่ตั้งอยู่ริมถนนทั้ง 2 ด้านตรงข้าม มักพบในรูปแบบของถนนและเส้นทางเดินเท้าที่เป็นรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีหน้ากว้างไม่มากนัก แต่มีความยาวต่อเนื่อง สัดส่วนของพื้นที่ตามแนวตั้งต่อแนวนอนจึงมีผลต่อการรับรู้การปิดล้อมของพื้นที่ในลักษณะนี้
- **พื้นที่สัญจรประเภท ค** มีการปิดล้อมโดยอาคารที่ตั้งอยู่ริมถนนทั้ง 2 ด้านตรงข้ามและมีหลังคาถาวรปกคลุม มักพบในรูปแบบของเส้นทางเดินเท้าที่มีขนาดเล็กและอยู่ระหว่างอาคาร
- **พื้นที่สัญจรประเภท ง** มีการปิดล้อมตามแนวยาวโดยพื้นที่โล่งว่างที่ไม่สามารถใช้งานอย่างต่อเนื่องทั้ง 2 ด้านตรงข้าม พื้นที่สัญจรในลักษณะนี้นั้นยากต่อการรับรู้ขอบเขตและการปิดล้อม แต่ง่ายต่อการสังเกตจากภายนอก
- **ลานโล่งประเภท จ** เป็นพื้นที่ว่างสาธารณะที่ถูกปิดล้อมโดยอาคารทุกด้าน ทำให้ง่ายต่อการรับรู้การปิดล้อม แต่ยากต่อการสังเกตเห็นจากภายนอก ทางเข้าออกพื้นที่ในลักษณะนี้อาจถูกกำหนดโดยทางเดินเท้าขนาดเล็กหรือคูหาของอาคารตึกแถวที่ใช้สำหรับลอดผ่านไปสู่อื่นๆ ทำให้สะดวกต่อการรักษาความปลอดภัย และส่งผลให้พื้นที่มีความเป็นส่วนตัวสูง
- **ลานโล่งประเภท ฉ** เป็นพื้นที่ว่างสาธารณะที่ถูกปิดล้อมโดยถนนทุกด้าน มีข้อดีคือสามารถสังเกตจากพื้นที่ภายนอกได้อย่างชัดเจน มีความเป็นพื้นที่สาธารณะสูง มีข้อเสียคือยากต่อการเข้าถึงโดยการเดินเท้า เนื่องจากพื้นที่มีลักษณะตั้งเกาะกลางถนน และยากต่อการรับรู้การปิดล้อมของพื้นที่ในเชิง 3 มิติ

ภาพที่ 5-11 ประเภทของพื้นที่ว่างสาธารณะตามรูปแบบการปิดล้อม 2 มิติ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

แผนที่ 5-12 ประเภทของพื้นที่ว่างสาธารณะตามรูปแบบการปิดล้อม 2 มิติ

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

- พื้นที่สีถาวรประเภท ก
- พื้นที่สีถาวรประเภท ข
- พื้นที่สีถาวรประเภท ค
- พื้นที่สีถาวรประเภท ง
- ลานโล่งประเภท จ
- ลานโล่งประเภท ข

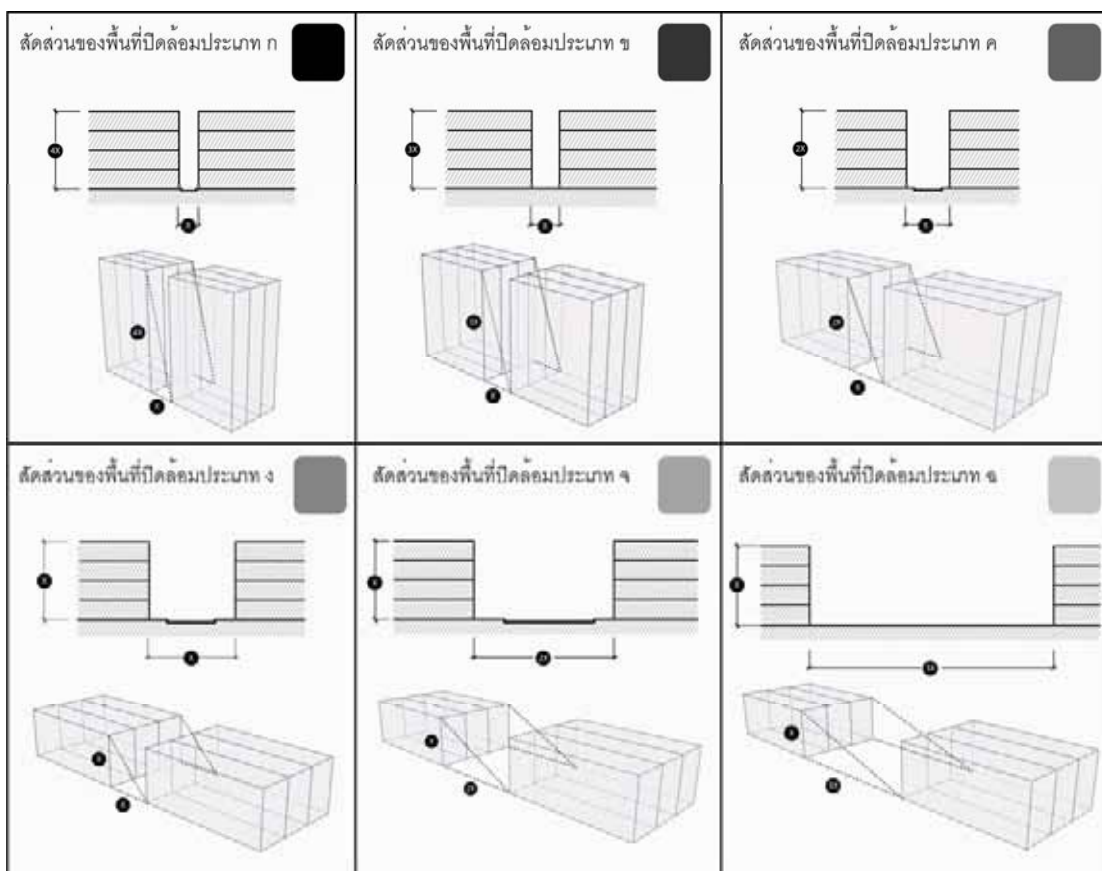
พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูระบบย่านพาณิชย์กรรมเก่าบริเวณ:
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KHONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชา การออกแบบภูมิสถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.1.3.2 พื้นที่ว่างสาธารณะตามสัดส่วนการปิดล้อม 3 มิติ

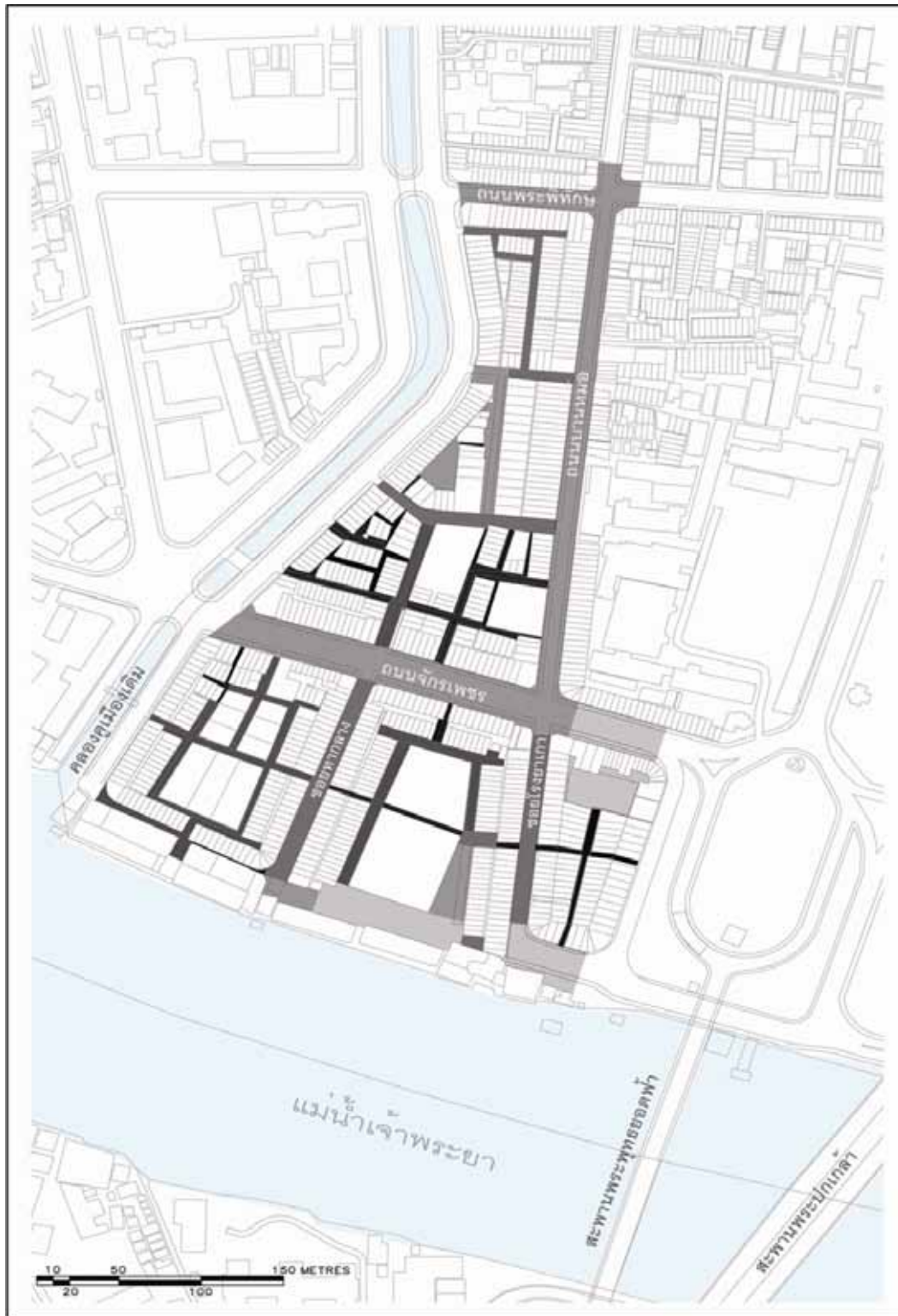
การพิจารณาพื้นที่ว่างสาธารณะตามสัดส่วนการปิดล้อม 3 มิติ จะทำให้ทราบถึงรูปทรงของพื้นที่ว่าง ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างความกว้างและความสูง โดยพื้นที่ว่างสาธารณะที่ดีและเอื้อให้เกิดการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพจะต้องมีขนาดหรือสัดส่วนที่เหมาะสม รวมทั้งสามารถตอบรับกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ พื้นที่ว่างสาธารณะในย่านปากคลองตลาดโดยทั่วไปจะมีรูปแบบการปิดล้อม 3 มิติใน 2 ลักษณะสำคัญคือ พื้นที่ว่างสาธารณะที่มีสัดส่วนของความกว้างน้อยกว่าความสูง และพื้นที่ว่างสาธารณะที่มีสัดส่วนของความกว้างมากกว่าความสูง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ (ภาพที่ 5-11)

- **สัดส่วนของพื้นที่ปิดล้อมประเภท ก** ได้แก่ พื้นที่ว่างสาธารณะที่มีความกว้างระหว่างอาคารน้อยกว่าความสูงของอาคารที่ปิดล้อม 4 เท่า รูปทรงของพื้นที่ประเภทนี้จึงเป็นไปในลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่สูง แคบ และยาวต่อเนื่องไปตามแนวอาคาร โดยเฉพาะระหว่างกลุ่มอาคารตึกแถว
- **สัดส่วนของพื้นที่ปิดล้อมประเภท ข** ได้แก่ พื้นที่ว่างสาธารณะที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับพื้นที่ปิดล้อมประเภท ก แต่มีความกว้างระหว่างอาคารน้อยกว่าความสูงของอาคารที่ปิดล้อม 3 เท่า
- **สัดส่วนของพื้นที่ปิดล้อมประเภท ค** ได้แก่ พื้นที่ว่างสาธารณะที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับพื้นที่ปิดล้อมประเภท ก และ ข แต่มีความกว้างระหว่างอาคารน้อยกว่าความสูงของอาคารที่ปิดล้อม 2 เท่า จึงทำให้มีความรู้สึกอึดอัดจากการถูกปิดล้อมน้อยกว่าพื้นที่ปิดล้อมประเภทข้างต้น
- **สัดส่วนของพื้นที่ปิดล้อมประเภท ง** ได้แก่ พื้นที่ว่างสาธารณะที่มีสัดส่วนของความกว้างระหว่างอาคารและความสูงของอาคารที่ปิดล้อมเท่ากัน รูปทรงของพื้นที่จึงเป็นไปในลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่ยาวต่อเนื่องกันไปตามแนวอาคาร
- **สัดส่วนของพื้นที่ปิดล้อมประเภท จ** ได้แก่ พื้นที่ว่างสาธารณะที่มีสัดส่วนของความกว้างระหว่างอาคารมากกว่าความสูงของอาคารที่ปิดล้อม 2 เท่า รูปทรงของพื้นที่ประเภทนี้จึงเป็นไปในลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่กว้างและแบน
- **สัดส่วนของพื้นที่ปิดล้อมประเภท ฉ** ได้แก่ พื้นที่ว่างสาธารณะที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับพื้นที่ปิดล้อมประเภท จ แต่มีความกว้างระหว่างอาคารมากกว่าความสูงของอาคารที่ปิดล้อม 3 เท่า มักพบในรูปแบบของพื้นที่สาธารณะที่เป็นลานโล่ง

ภาพที่ 5-12 ประเภทของพื้นที่ว่างสาธารณะตามสัดส่วนการปิดล้อม 3 มิติ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

จากแผนที่แสดงประเภทของพื้นที่ว่างสาธารณะตามสัดส่วนการปิดล้อม 3 มิติ (แผนที่ 5-13) พบว่าพื้นที่ว่างสาธารณะที่เป็นเส้นทางสัญจรประเภทถนนสายหลัก ถนนสายรอง และถนนซอย รวมทั้งลานโล่งนั้นจะมีสัดส่วนของความกว้างของพื้นที่เท่ากับหรือมากกว่าความสูงของอาคาร รูปทรงของพื้นที่กว้างและแบน ในขณะที่พื้นที่ว่างสาธารณะที่เป็นเส้นทางเดินเท้าภายในพื้นที่ตลาดสดนั้น มีความกว้างของพื้นที่น้อยกว่าความสูงของอาคาร โดยเฉพาะพื้นที่ว่างสาธารณะบริเวณตลาดสะพานพุทธและตลาดส่งเสริมเกษตรไทย ที่มีความกว้างเป็น 1 ใน 3 ของความสูงอาคารที่ปิดล้อม ทำให้พื้นที่มีรูปทรงสูงและแคบ ทั้งนี้ รูปทรงของพื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่านยังสัมพันธ์กับศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่ กล่าวคือ พื้นที่ที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นที่สูงกว่าจะมีรูปทรงของพื้นที่ที่กว้างและแบนกว่า โดยพื้นที่ที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นที่ต่ำกว่าจะมีรูปทรงของพื้นที่ที่สูงและแคบกว่านั่นเอง

แผนที่ 5-13 ประเภทของพื้นที่วางสาธารณะตามสัดส่วนการปิดล้อม 3 มิติ

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

 พื้นที่ปิดล้อมประเภท ก	 พื้นที่ปิดล้อมประเภท ง
 พื้นที่ปิดล้อมประเภท ข	 พื้นที่ปิดล้อมประเภท จ
 พื้นที่ปิดล้อมประเภท ค	 พื้นที่ปิดล้อมประเภท ฉ

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมแม่น้ำ
กรณีศึกษาย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KHONG THAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมและผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.1.3.3 มุมมองสู่พื้นที่สำคัญโดยรอบ

มุมมองคือผลลัพธ์ของความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเชิงกายภาพที่เป็นสิ่งก่อสร้างและพื้นที่ว่างสาธารณะ ซึ่งผู้ใช้พื้นที่จะสามารถรับรู้ได้ทั้งในขณะที่ยุคนิ่งและเคลื่อนไหว การศึกษามุมมองจึงมีความสำคัญต่อการรับรู้สภาพแวดล้อมที่ดี ซึ่งจะมีผลสัมพันธ์ต่อการรับรู้ภูมิทัศน์และจินตภาพที่ชัดเจนของพื้นที่ (Cullen, 1961) ในขณะเดียวกันที่เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เราทราบถึงศักยภาพของการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่สำคัญต่างๆ ได้อีกด้วย (Hillier, 1999)

การศึกษามุมมองสู่พื้นที่สำคัญของย่านปากคลองตลาดและบริเวณโดยรอบนั้น สามารถแบ่งกลุ่มของมุมมองได้ตามระบบการมองเห็นพื้นที่ ที่ประกอบด้วย มุมมองทางน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาสู่ย่านปากคลองตลาด มุมมองทางบกจากย่านปากคลองตลาดสู่จุดหมายตาสำคัญริมแม่น้ำเจ้าพระยา และมุมมองทางบกสู่จุดหมายตาสำคัญริมถนน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ (แผนที่ 5-14)

- มุมมองทางน้ำสู่ย่านปากคลองตลาด

มุมมองจากแม่น้ำเจ้าพระยาสู่พื้นที่ย่านปากคลองตลาดเป็นมุมมองพาโนรามา (panorama) ที่สามารถเห็นพื้นที่ทั้งจากทิศเหนือและใต้ได้ตั้งแต่ระยะทางไกลและเปิดกว้างมากที่สุด โดยบริเวณที่มองเห็นจะเป็นด้านกว้างของย่านที่มีอาคารตลาดวางขนานตามแนวนอนไปกับแม่น้ำยาวประมาณ 400 เมตร โดยมีป้ายชื่อตลาดและท่าเรือขนส่งสินค้าเป็นจุดๆ แต่เนื่องจากการใช้ประโยชน์อาคารในปัจจุบันไม่ได้พึ่งพิงการขนส่งทางน้ำ เช่นในอดีต กลุ่มอาคารริมน้ำเหล่านี้จึงถูกเปลี่ยนการใช้ประโยชน์เป็นโกดังสินค้า ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อมุมมองจากริมน้ำ และถูกปล่อยให้สภาพทรุดโทรม

ภาพที่ 5-13 มุมมองจากแม่น้ำเจ้าพระยาสู่พื้นที่ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

- มุมมองทางบกสู่จุดหมายตาสำคัญริมแม่น้ำเจ้าพระยา

มุมมองทางบกจากย่านปากคลองตลาดสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เป็นมุมมองที่เกิดจากพื้นที่ว่างสาธารณะที่อยู่ในรูปแบบของเส้นทางสัญจรที่ตั้งฉากกับแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งปัจจุบันปรากฏให้เห็นได้ทั้งหมด 4

แกน ได้แก่ มุมมองจากถนนอัษฎางค์ ซอยท่ากลาง ซอยท่าโรงยา และซอยสะพานพุทธ โดยแกนมุมมองจากถนนอัษฎางค์และซอยสะพานพุทธซึ่งต่อเนื่องกับถนนบ้านหม้อนั้นจะเป็นแกนที่มีช่องมอง (vista) ซึ่งเกิดจากการขนาบข้างของอาคารสองข้างถนนที่เปิดกว้างกว่าแกนมุมมองจากซอยท่ากลางและซอยสะพานพุทธ อย่างไรก็ตาม แกนมุมมองที่จะสามารถเปิดทะลุสู่แม่น้ำเจ้าพระยาได้นั้นมีเพียงแคแกนของถนนอัษฎางค์และซอยสะพานพุทธเท่านั้น เพราะแกนมุมมองจากซอยท่ากลางและซอยท่าโรงยานั้นถูกอาคารโกดังสินค้าริมน้ำกีดขวางไว้ ซึ่งถ้าหากมีการเปิดมุมมองสู่พื้นที่ริมน้ำได้มากขึ้น ก็จะทำให้สามารถเปิดมุมมองจากย่านสู่พื้นที่ริมน้ำและสิ่งก่อสร้างสำคัญที่ตั้งอยู่ริมฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำเจ้าพระยาได้มากขึ้นนั่นเอง

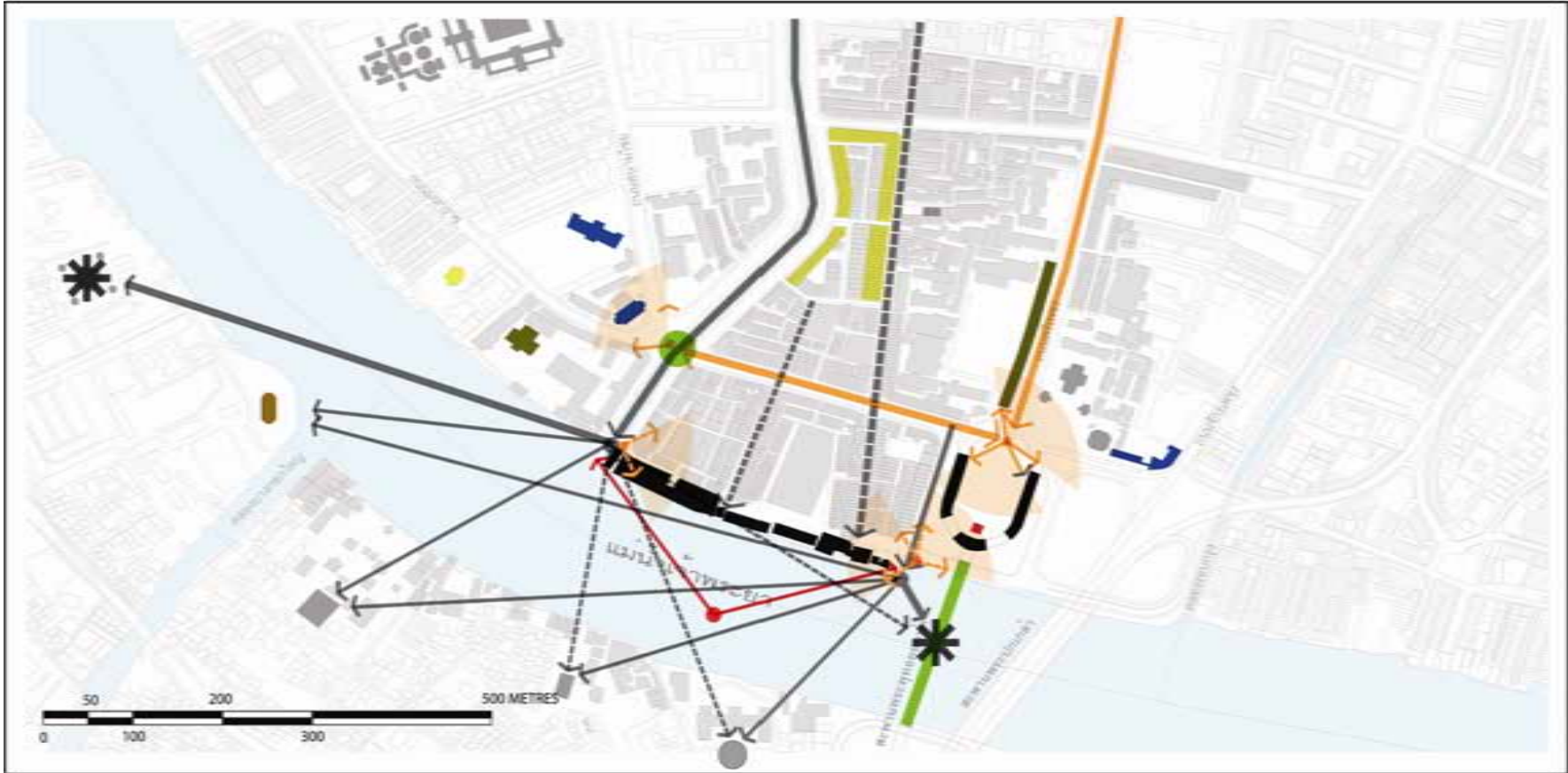
ภาพที่ 5-14 มุมมองจากย่านปากคลองตลาดสู่ริมฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำเจ้าพระยา (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

- มุมมองทางบกสู่จุดหมายตาสำคัญริมถนน

มุมมองทางบกสู่จุดหมายตาสำคัญริมแม่น้ำเจ้าพระยา คือมุมมองที่เกิดขึ้นจากถนนสายสำคัญของย่าน ซึ่งได้แก่ ถนนตรีเพชร และถนนจักรเพชร สู่โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบพื้นที่ มีอยู่ 2 บริเวณ ได้แก่ บริเวณสะพานเจริญรัช 31 ปลายถนนจักรเพชรทางด้านทิศเหนือ และบริเวณจุดตัดกันระหว่างถนนตรีเพชรและถนนจักรเพชรทางด้านทิศใต้ บริเวณทั้ง 2 นี้เป็นจุดที่สามารถสังเกตเห็นสิ่งก่อสร้างที่มีความสำคัญริมถนนมากมาย ทั้งยังเป็นจุดสำคัญที่เปิดมุมมองกลับสู่พื้นที่ย่านปากคลองตลาดด้วยเช่นเดียวกัน พื้นที่ทั้งสองจึงมีศักยภาพในการมองเห็นและมีคุณสมบัติเป็นประตู (gate) ที่สามารถบ่งบอกการมาถึง การออกจาก และทำหน้าที่เสมือนจุดเปลี่ยนระหว่างพื้นที่ภายในและภายนอกย่านได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 5-15 มุมมองจากย่านปากคลองตลาดสู่สถานีตำรวจนครบาลพระราชวัง (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

แผนที่ 5-14 มุมมองสู่พื้นที่สำคัญของย่านปากคลองตลาดและบริเวณโดยรอบ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

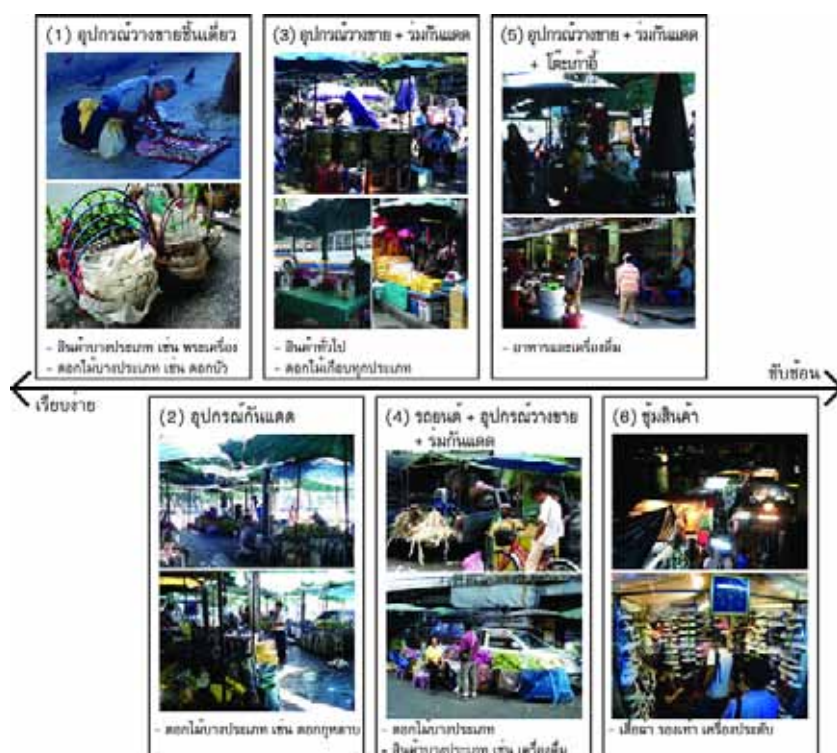
สัญลักษณ์	สถาบันการศึกษา	ศาสนสถาน	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง
* จุดหมายปลายทางเดินเรือ	สถานีราชการ	สิ่งก่อสร้างที่ปิดขวางมุมมอง	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง
สะพาน	อาคารพาณิชย์	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง
ป้อมโบราณ	ชุมชนเก่า	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง	เขตของชุมชนสายสีน้ำเงินที่ถูกต้องขวาง

วัตถุประสงค์ในการศึกษาพื้นที่ศึกษาและพื้นที่โดยรอบ: การศึกษาพื้นที่ศึกษาและพื้นที่โดยรอบ: DYNAMICS OF SPACE AND RENOVATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA: A CASE STUDY OF THE PAKLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่ศึกษา: สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่ศึกษา

5.1.3.4 องค์ประกอบทางกายภาพชั่วคราว

ย่านปากคลองตลาดเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรม ที่มีการใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะชั่วคราวเพื่อการค้าขายปลีกอย่างคึกคัก โดยเฉพาะบริเวณทางเดินเท้าริมถนนสายต่างๆ ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทสำคัญ คือ การใช้พื้นที่ชั่วคราวแบบผลัดเปลี่ยนหมุนเวียน และการใช้พื้นที่แบบเคลื่อนที่จากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง ซึ่งการใช้พื้นที่ในแต่ละลักษณะล้วนมีความสัมพันธ์กับวงรอบของกิจกรรม ประเภทของสินค้า และองค์ประกอบทางกายภาพแบบชั่วคราว

ภาพที่ 5-16 องค์ประกอบทางกายภาพแบบชั่วคราวในย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

องค์ประกอบทางกายภาพแบบชั่วคราวในย่านปากคลองตลาด สามารถแบ่งได้เป็น 6 ประเภทตามความซับซ้อนในการติดตั้ง (ภาพที่ 5-15) ตั้งแต่การใช้พื้นที่แบบง่ายโดยอาศัยอุปกรณ์ชิ้นเดียวหรืออุปกรณ์กันแดดเป็นเครื่องมือในการสร้างพื้นที่ค้าขาย ไปจนกระทั่งการมีซุ้มสินค้าที่สามารถกันแดดและฝน ทั้งยังสามารถจัดแสดงสินค้าได้ 3 มิติ โดยความซับซ้อนของอุปกรณ์เหล่านี้จะสัมพันธ์กับประเภทของสินค้าที่วางขายและความต้องการพื้นฐาน เช่น การค้าขายดอกไม้เน้นใช้อุปกรณ์ที่ไม่มีความซับซ้อนในการติดตั้งมากนัก ต้องการอุปกรณ์กันแดดและอุปกรณ์สำหรับการวางสินค้า ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปตามประเภทของดอกไม้ เช่น ดอกกุหลาบไม่ต้องการภาชนะใดๆและสามารถวางขายบนพื้นได้โดยตรง ดอกบัวและดอกกล้วยไม้ต้องการตะกร้าขนาดต่างกันเพื่อวางสินค้า ดอกดาวเรือง ดอกมะลิ และดอกไม้ถวายพระประเภทอื่นต้องการโต๊ะเพื่อวาง

สินค้า ในขณะที่ดอกไม้จากต่างประเทศต้องการถึงน้ำและชั้นวางขาย แต่ไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์ลักษณะใดก็ตาม ล้วนต้องการอุปกรณ์บังแดดเพื่อป้องกันสินค้าจากแสงแดดในช่วงเวลากลางวัน ซึ่งอุปกรณ์กันแดดที่ถูกใช้อยู่ทั่วไปในพื้นที่ มีตั้งแต่ร่มกันแดดขาเดียว กันสาดแบบชั่วคราวที่มีความยืดหยุ่นในการใช้งานสูงและสามารถพับเก็บได้เมื่อไม่ต้องการ และกันสาดแบบถาวรที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของอาคาร โดยบ่อยครั้งที่อุปกรณ์กันแดดหลากหลายประเภทจะถูกใช้งานร่วมกันเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด (ภาพที่ 5-16)

ภาพที่ 5-17 การใช้อุปกรณ์กันแดดในย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

5.1.3.5 สรุปลักษณะเชิงกายภาพของพื้นที่ว่างสาธารณะและองค์ประกอบทางกายภาพชั่วคราว

พื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่านปากคลองตลาดส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการปิดล้อมของอาคาร ปรากฏอยู่ใน 2 รูปแบบสำคัญ คือ พื้นที่ว่างสาธารณะที่เป็นลานโล่งและพื้นที่สัญจร ซึ่งรูปแบบของการปิดล้อมทั้งในเชิง 2 และ 3 มิติ ที่แตกต่างกันนี้ได้ส่งผลให้พื้นที่ว่างสาธารณะแต่ละบริเวณเกิดมุมมองการมองเห็นและการเข้าถึงพื้นที่ที่แตกต่างกัน โดยพื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่านที่มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงที่ดีคือพื้นที่สัญจรหลักที่รวมทั้งถนนสายหลักและรองของย่านและลานโล่งหน้าอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 ในขณะที่พื้นที่ว่างสาธารณะที่มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่ที่ต่ำกว่า คือ พื้นที่สัญจรและลานโล่งที่อยู่ด้านในอาคารตลาดต่างๆ และพื้นที่ริมน้ำ ทั้งนี้ องค์ประกอบที่สำคัญของพื้นที่ว่างสาธารณะในย่านปากคลองตลาด คือ องค์ประกอบทางกายภาพชั่วคราว ที่ประกอบด้วยแผงลอยประเภทต่างๆที่เป็นอุปกรณ์เพื่อการวางขายสินค้าและอุปกรณ์กันแดดและฝน ซึ่งมักจะถูกใช้ควบคู่กันไปเพื่อสร้างพื้นที่ขายสินค้าบนเส้นทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชร โดยประเภทของสินค้าจะเป็นเงื่อนไขที่กำหนดความซับซ้อนของอุปกรณ์ หรือรูปแบบในการใช้พื้นที่สาธารณะแบบชั่วคราวที่แตกต่างกัน

5.2 กิจกรรมและการใช้พื้นที่ของย่านปากคลองตลาด

ย่านปากคลองตลาดเป็นย่านพาณิชย์กรรมที่มีพัฒนาอย่างยาวนาน ระบบกิจกรรมภายในย่านส่วนใหญ่จึงเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้าขาย ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นกิจกรรมการจับจองพื้นที่และกิจกรรมการสัญจร ดังนี้

5.2.1 ลักษณะของกิจกรรมการจับจองพื้นที่

กิจกรรมการจับจองในที่นี้หมายถึงกิจกรรมที่ทำให้เกิดการหยุดนิ่ง (static) เพื่อจับจองอาคารและที่ว่างสาธารณะภายในย่าน การศึกษากิจกรรมการจับจองพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด จะครอบคลุมทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นในอาคารและที่ว่างสาธารณะโดยรอบ โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้พื้นที่กับประเภทของสินค้าและช่วงเวลา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

5.2.1.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2549 ระบุว่าพื้นที่ย่านปากคลองตลาด ซึ่งตั้งอยู่ในเกาะรัตนโกสินทร์ เขตพระนคร เป็นพื้นที่ที่กำหนดให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินตามผังเมืองรวมเป็นพื้นที่สีน้ำตาลอ่อน (ศ.2) กล่าวคือ เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งพื้นที่นี้จะถูกควบคุมการก่อสร้างอาคารและลักษณะการดัดแปลง รื้อถอน ปรับปรุงอาคาร รวมถึงเป็นเขตห้ามสร้างอาคารบางชนิด เช่น อาคารเพื่อการอยู่อาศัยหรือพาณิชย์กรรมขนาดใหญ่ ที่มีข้อกำหนดเรื่องอัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน (FAR) ไว้ไม่เกิน 4:1 ในขณะที่อัตราส่วนของที่ว่างต่อพื้นที่อาคารรวม (OSR) ไว้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 7.5 อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจการใช้ประโยชน์ที่ดินตามสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน (แผนที่ 5-15) พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินของย่านปากคลองตลาดเป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่เชิงพาณิชย์กรรมแบบตลาดสดท้องถิ่น ที่แวดล้อมไปด้วยพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลาย ทั้งเพื่อสถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถานที่ราชการ พาณิชยกรรม และพื้นที่เปิดโล่ง

การใช้ประโยชน์อาคารบริเวณย่านปากคลองตลาด เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่ผสมผสาน (mix-used) ระหว่างพาณิชย์กรรมและการอยู่อาศัย กล่าวคือ ใช้พื้นที่อาคารระดับพื้นดินประกอบธุรกิจการค้า และใช้อาคารในระดับชั้นที่สองเป็นต้นไปเพื่อการพักอาศัยและการเก็บสินค้าในบางส่วน โดยตึกแถวที่มีการใช้ประโยชน์อาคารชั้นล่างเพื่อพาณิชย์กรรมคิดเป็นร้อยละ 76 ในขณะที่การใช้ประโยชน์อาคารชั้นบนเพื่อเป็นที่พักอาศัยคิดเป็นร้อยละ 94 (ตารางที่ 5-02, แผนที่ 5-16, 5-17) ทั้งนี้ พบว่าร้อยละ 70 ของกลุ่มประชากรที่ใช้อาคารตึกแถวเหล่านี้ คือประชากรที่มีระยะเวลาอาศัยอยู่ในย่านตั้งแต่ 10-40 ปี ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าการใช้พื้นที่ย่านปากคลองตลาดเพื่อการค้าขายและอยู่อาศัยนั้นยังดำเนินไปด้วยกลุ่มชุมชนผู้อยู่อาศัยดั้งเดิมมาโดยตลอด (สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, 2542)

ตารางที่ 5-02 การใช้ประโยชน์อาคาร ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

การใช้ประโยชน์อาคาร	จำนวนคูลา			
	อาคารชั้นล่าง		อาคารชั้นสองเป็นต้นไป	
	จำนวนคูลา	สัดส่วนร้อยละ	จำนวนคูลา	สัดส่วนร้อยละ
พาณิชย์กรรม	596	76	19	3
ที่พักอาศัย	139	18	745	94
โกดังสินค้า	8	1	13	2
อาคารปิดร้าง	41	5	7	1
รวม	784	100	784	100

5.2.1.2 การใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะ

การใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะในย่านปากคลองตลาด ปรากฏอยู่ในรูปแบบของกิจกรรมการค้าขายหาบเร่แผงลอยเสียเป็นส่วนใหญ่ โดยพื้นที่ที่พบว่ามีการใช้ประโยชน์อย่างหนาแน่นและต่อเนื่องที่สุดตลอดทั้งกลางวันและกลางคืนคือบริเวณทางเดินทำริมสองฝั่งถนนจักรเพชร จากการแจงนับพบว่ามีความหนาแน่นประมาณ 250 หน่วยตั้งอยู่บนพื้นที่ โดยแผงลอยเหล่านี้จะถูกใช้งานหมุนเวียนโดยผู้ค้าที่แตกต่างกัน 3 ครั้งต่อวัน ครั้งละ 8 ชั่วโมง ซึ่งผลจากการสำรวจโดยสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบังเมื่อปี พ.ศ.2542 ได้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มผู้ค้าหาบเร่แผงลอยเหล่านี้มาจากภูมิภาคต่างๆทั่วประเทศ และจะสลับสับเปลี่ยนกันเข้ามาใช้พื้นที่เพื่อการค้าขายเป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ ไม่ยาวนานเหมือนกลุ่มผู้ใช้อาคาร

นอกจากนี้จากทางเดินทำริมถนนจักรเพชร พบว่าพื้นที่ทางเดินเท้าและถนนได้สะพานพระพุทธรูปฟ้าและสะพานพระปกเกล้าก็เป็นอีกหนึ่งบริเวณที่เกิดกิจกรรมการค้าขายในพื้นที่เพื่อการค้าขาย ลักษณะของการใช้พื้นที่บริเวณนี้จะอยู่ในรูปแบบของตลาดนัดกลางคืน ตั้งแต่เวลาประมาณ 18.00-24.00 ของทุกวัน ยกเว้นวันพุธ รูปแบบของแผงที่ใช้จะอยู่ในลักษณะของซุ้มสินค้าที่มีขนาดประมาณ 2-4 ตารางเมตรวางต่อเนื่องกันไป โดยซุ้มสินค้าเหล่านี้จะถูกติดตั้งตอนหัวค่ำและถูกนำไปไว้ที่ห้องเก็บของใต้สะพานพระพุทธรูปฟ้าภายหลังการใช้งานของทุกวัน กลุ่มผู้ค้าและผู้ซื้อสินค้าในบริเวณนี้ค่อนข้างจะมีลักษณะแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆในย่านปากคลองตลาด เนื่องจากเป็นกลุ่มวัยรุ่นที่มีอายุประมาณ 15-30 ปี และส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มิถุมิลาเนาอยู่ในกรุงเทพมหานคร การใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะในลักษณะข้างต้นจึงเป็นรูปแบบการใช้พื้นที่ ที่เอื้อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่คึกคักและมีชีวิตชีวา อย่างไรก็ตาม ผลจากการสำรวจไม่แสดงให้เห็นว่ามีการจับจองใช้พื้นที่ว่างสาธารณะเพื่อกิจกรรมทางสังคมมากเท่าไรนัก ที่พบเห็นได้มีเพียงบริเวณศาลเจ้าซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปกรมพระบรมมหาราชูสีหนาท (บุญมา) ที่ตั้งอยู่ด้านในของตลาดองค์การ ตลาด ศาลเจ้าด้านหลังตลาดยอดพิมาน ศาลเจ้าบ้านหม้อ และบริเวณลานโล่งหน้าพระบรมรูปรัชกาลที่ 1 ในช่วงเวลาเย็นบ้างเท่านั้น

แผนที่ 5-15 การใช้ประโยชน์อาคาร พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

สัญลักษณ์

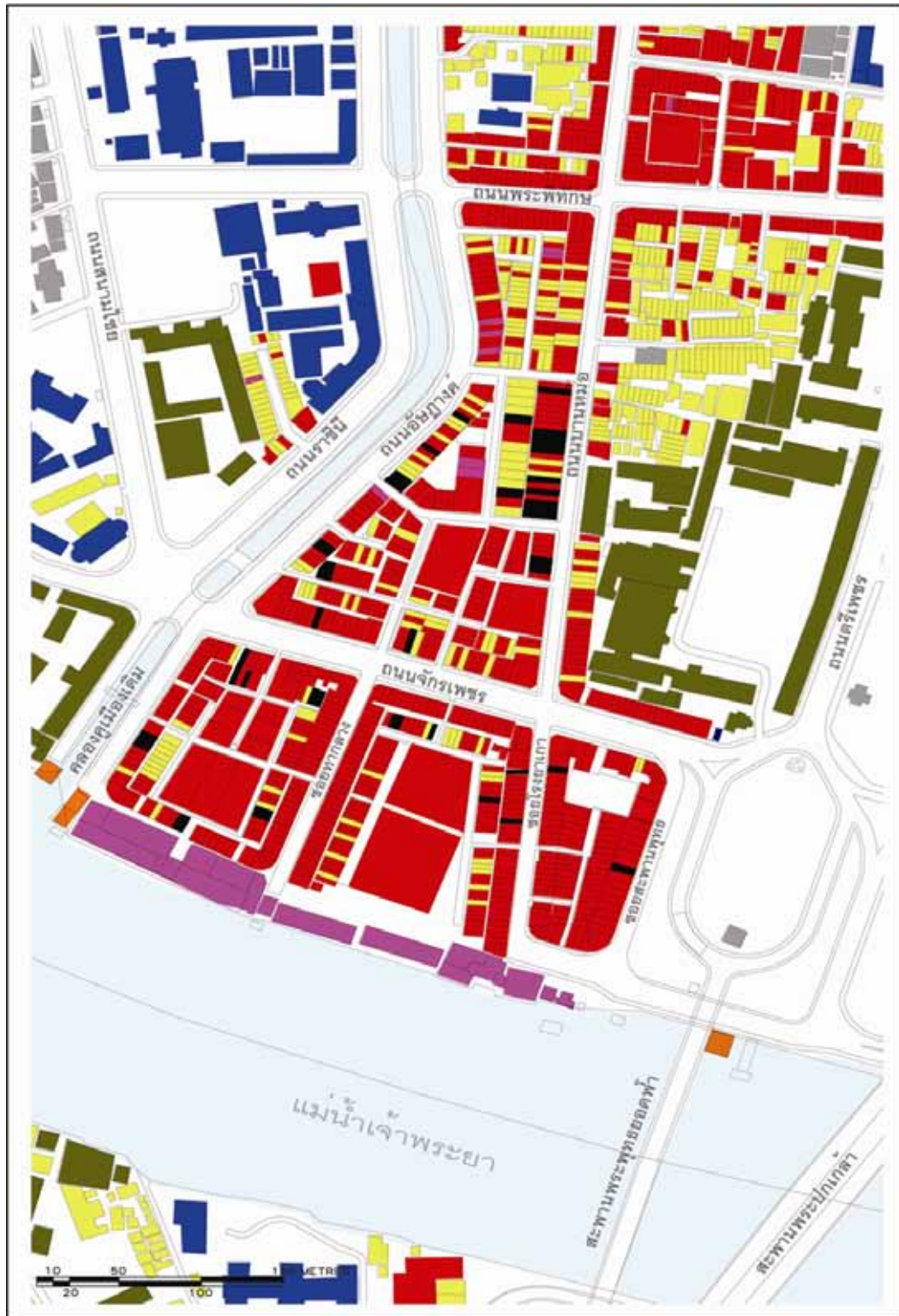
■ พาณิชยกรรม	■ สถานศึกษา
■ ที่พักอาศัย	■ ศาสนสถาน
■ ภาครัฐ	■ สถานที่ราชการ

(ที่มา: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร)

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าบริเวณ:
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร

SPATIAL DYNAMICS
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF BANGKOK TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาการออกแบบบูรณาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5-16 การใช้ประโยชน์อาคารชั้นล่าง ย่านปากคลองตลาด

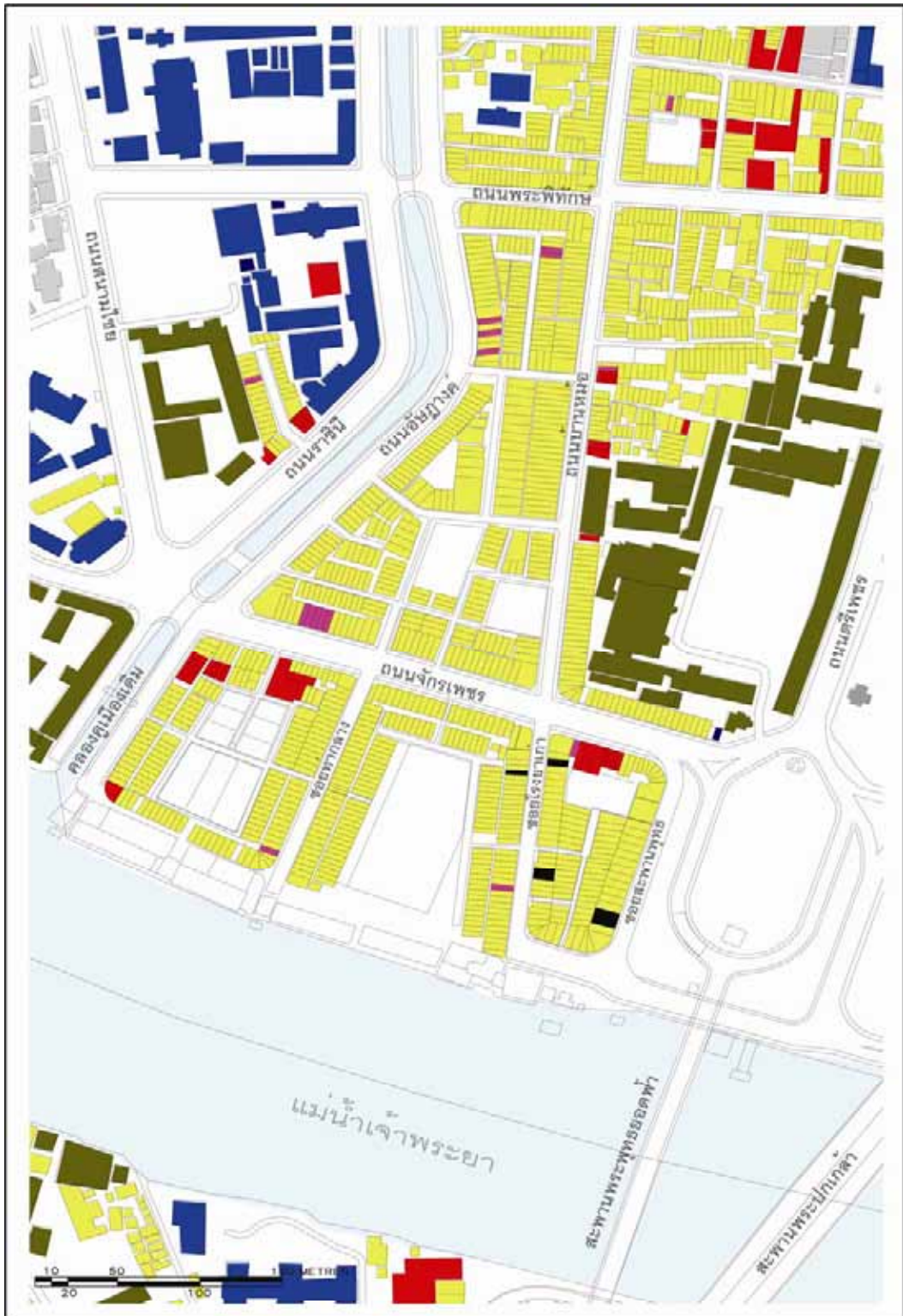
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

■ พาณิชยกรรม	■ สถานศึกษา	■ อาคารปิดร้าง
■ ที่พักอาศัย	■ ศาสนสถาน	■ โกดัง
■ คมนาคมขนส่ง	■ สถานที่ราชการ	

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรุงเทพมหานครเก่า
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

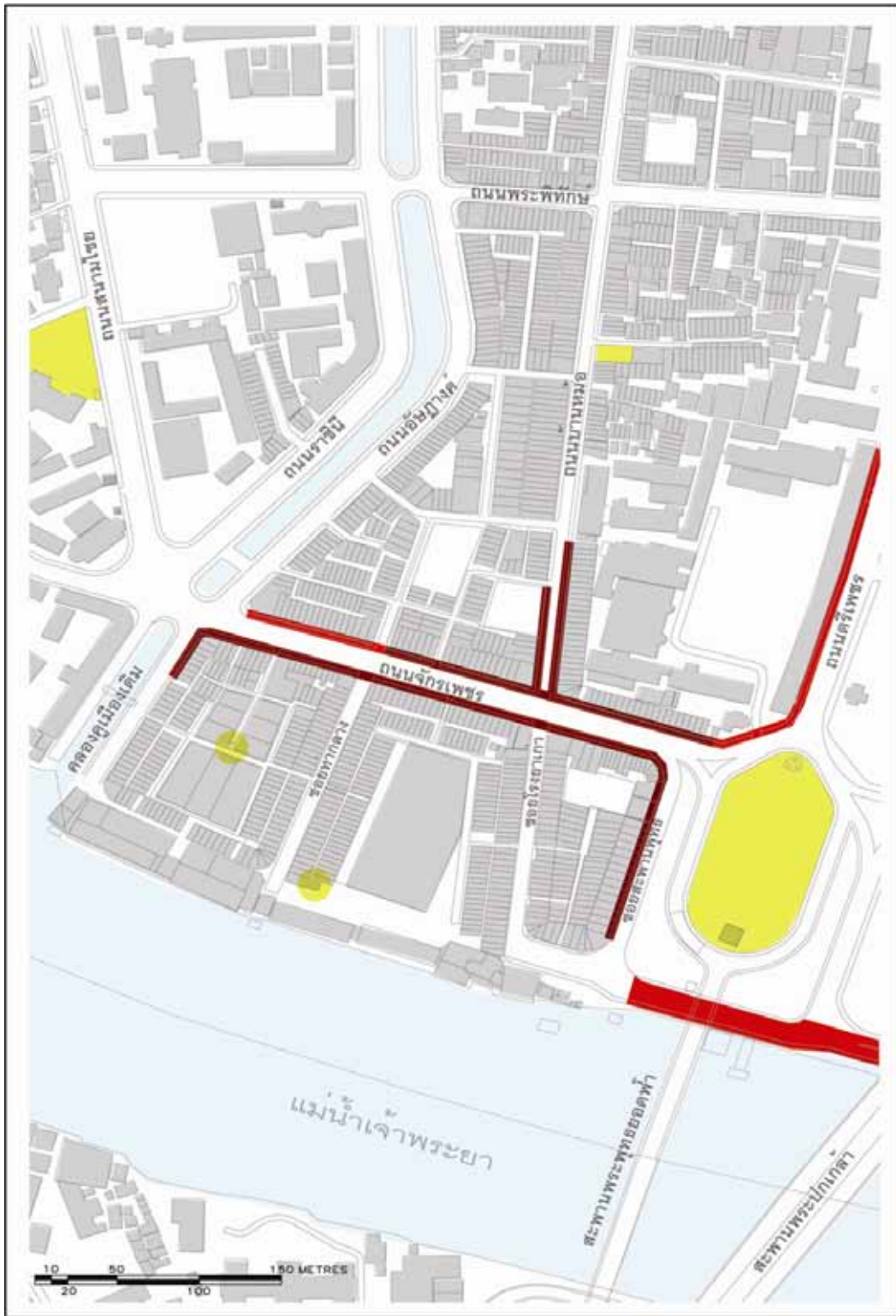
แผนที่ 5-17 การใช้ประโยชน์อาคารชั้นบน ย่านปากคลองตลาด

(ที่มา: โคเฮงวิจิตร, 2551)

สัญลักษณ์	
■	พาณิชย์ยกรรม
■	ที่พักอาศัย
■	โบสถ์
■	สถานศึกษา
■	ศาสนสถาน
■	สถานที่ราชการ
■	อาคารมิดวง

 พฤติกรรมพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมแม่น้ำ
 กรณีศึกษาย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
 BEHAVIOR OF SPACE
 AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA
 A CASE STUDY OF PAKKLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK.

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5-18 การใช้พื้นที่ว่างสาธารณะ ย่านปากคลองตลาด

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

- กิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ ตลอดทั้ง 24 ชั่วโมง
- กิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ เฉพาะเวลากลางคืน
- กิจกรรมเชิงสังคม

พลวัตพื้นที่และสภาพฟื้นฟูย่านพาณิชย์กรุงเทพมหานคร
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA
A CASE STUDY OF PAK KLONG TAI DISTRICT BANGKOK

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมนิเทศ และสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.2.1.3 การใช้ประโยชน์พื้นที่กับประเภทของสินค้า

ปากคลองตลาดคือย่านพาณิชย์กรรมเฉพาะทาง ที่เป็นแหล่งกลางการค้าส่งผลิตผลทางการเกษตร ประเภทผัก ผลไม้ และดอกไม้สดที่มีชื่อเสียงระดับภูมิภาค โดยสินค้าทางการเกษตรเหล่านี้จะถูกขนส่งมาจากจังหวัดต่างๆทั้งที่อยู่ใกล้เคียงและห่างไกลออกไป โดยรถบรรทุกขนาดเล็กหรือรถกระบะในช่วงเวลาต่างๆ จากนั้นสินค้าจะถูกลำเลียงไปสู่พื้นที่ต่างๆภายในย่าน ทั้งพื้นที่ตลาดสดซึ่งประกอบด้วย ตลาดองค์การตลาด ตลาดยอดพิมาน ตลาดสะพานพุทธ และตลาดส่งเสริมเกษตรไทย และพื้นที่การค้าแผงลอยริมถนน ดังสามารถแบ่งกลุ่มการใช้พื้นที่ได้ตามประเภทของสินค้า ดังนี้ (แผนที่ 5-19)

- **สินค้าประเภทผัก** ใช้พื้นที่บริเวณตลาดส่งเสริมเกษตรไทย ตลาดองค์การตลาด ส่วนหนึ่งของตลาดยอดพิมาน โกดังสินค้าริมน้ำ และพื้นที่ว่างสาธารณะโดยรอบ การใช้พื้นที่ในปัจจุบันอยู่ในรูปแบบของการใช้พื้นที่ลานโล่งเพื่อวางกองสินค้าสินค้า หรือภาชนะบรรจุประเภทแข็งและตะกล้าสำหรับการรอจำหน่าย

- **สินค้าประเภทผลไม้** ใช้พื้นที่บริเวณตลาดสะพานพุทธ ส่วนหนึ่งของตลาดยอดพิมาน และพื้นที่ว่างสาธารณะโดยรอบ การใช้พื้นที่ในปัจจุบันคือการใช้อาคารตึกแถวเป็นที่จัดวางสินค้า ซึ่งส่วนใหญ่จะถูกบรรจุอยู่ในกล่องกระดาษหรือตะกล้าขนาดใหญ่

- **สินค้าประเภทดอกไม้** ใช้พื้นที่ทางเดินเท้าของทั้ง 2 ฝั่งถนนจักรเพชรตั้งแต่หน้าตลาดส่งเสริมเกษตรไทยไปจรดหน้าโรงเรียนสวนกุหลาบ ถนนบ้านหม้อ และซอยสะพานพุทธในช่วงเวลากลางวัน และขยายอาณาเขตของพื้นที่เข้าไปในตลาดส่งเสริมเกษตรไทยและคลองคลุมถนนตรีเพชรในช่วงเวลากลางคืน รูปแบบการใช้พื้นที่ในปัจจุบันคือ สินค้าจะถูกนำมาจัดแสดงที่บริเวณ 2 ข้างทางเดินเท้าต่อเนื่องกันไป โดยใช้อุปกรณ์จัดวางสินค้าหรือภาชนะที่แตกต่างกันไปตามประเภทของดอกไม้ ส่วนอาคารตึกแถวนั้นจะถูกใช้ประโยชน์เป็นเพียงแค่พื้นที่หลังร้านเท่านั้น

- **สินค้าทั่วไปและการบริการ** หมายถึง สินค้าประเภทของที่มีได้เกี่ยวข้องกับผลิตผลทางการเกษตร ได้แก่ ของชำ เครื่องใช้ไฟฟ้า สิ่งขมภัณฑ์ ยา หนังสือ ท่อง และอาคารที่เป็นสำนักงานหรือการบริการ เช่น อาหารและเครื่องดื่ม การเงิน สถานพยาบาล ห้องสุขา ไปรษณีย์ และสำนักงาน สินค้าในลักษณะนี้เป็นสินค้าประเภทของที่เข้ามารองรับกิจกรรมต่างๆของย่าน พบว่ามีการเกาะกลุ่มใช้พื้นที่อาคารตึกแถวริมถนนสายหลัก สายรอง และพื้นที่ว่างสาธารณะโดยรอบในการให้บริการ รูปแบบการใช้พื้นที่ส่วนใหญ่จะอยู่ในลักษณะของการใช้ประโยชน์อาคารตึกแถวและแผงลอย

เมื่อพิจารณาการกระจายตัวของสินค้าประเภทต่างๆในอาคารตึกแถว (แผนที่ 5-20, ภาพที่ 5-19) พบว่ามีอาคารเป็นสัดส่วนร้อยละ 46 ที่ขายสินค้าผลิตผลทางการเกษตรประเภทผัก ผลไม้ และดอกไม้สด ซึ่งหากพิจารณารวมกับอาคารที่ขายสินค้าประเภทผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร และโกดังเก็บสินค้าและรถเข็น จะพบว่ามีอาคารที่ขายสินค้าและการบริการหลักของย่านถึงร้อยละ 50 หรือครึ่งหนึ่งของอาคารตึกแถวทั้งหมด โดยมีอาคารที่ขายสินค้าทั่วไปที่มีได้เกี่ยวข้องกับผลิตผลทางการเกษตร เป็นร้อยละ 27 ของอาคารตึกแถวทั้งหมด

(ตารางที่ 5-03) ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่ากลุ่มสินค้าและบริการประเภทของนี้มีแนวโน้มที่จะเลือกใช้พื้นที่อาคารที่อยู่ริมถนนสายหลักและรองในพื้นที่ ทั้งริมถนนจักรเพชร ถนนอัษฎางค์ ถนนบ้านหม้อ และซอยสะพานพุทธ ในขณะที่กลุ่มกิจกรรมการค้าขายผลิตผลทางการเกษตรซึ่งเป็นสินค้าหลักของพื้นที่นั้นมีการกระจายใช้ประโยชน์อาคารครอบคลุมทั้ง 4 พื้นที่ตลาดสดอย่างทั่วถึง ผลของการสำรวจข้างต้นจึงเป็นหลักฐานที่สามารถยืนยันบทบาทของการเป็นพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมผลิตผลทางการเกษตรของย่านปากคลองตลาดในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 5-18 รูปแบบการใช้พื้นที่ที่แตกต่างกันตามประเภทของสินค้า (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

ตารางที่ 5-03 การใช้ประโยชน์อาคารตามประเภทของสินค้าและบริการ ย่านปากคลองตลาด
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

ประเภทของสินค้าและบริการ	จำนวนคูหา	
	อาคารชั้นล่าง	
	จำนวนคูหา	สัดส่วนร้อยละ
ผลิตผลทางการเกษตร	362	46
ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร	25	3
โกดังสินค้าและรถเข็น	8	1
สินค้าทั่วไป	109	14
สำนักงานและบริการ	100	13
ที่พักอาศัย	139	18
อาคารปิดร้าง	41	5
รวม	784	100

ภาพที่ 5-19 ประเภทของสินค้าในย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

5.2.1.4 การใช้ประโยชน์พื้นที่กับช่วงเวลา

ย่านปากคลองตลาดคือย่านพาณิชย์กรรมที่มีกิจกรรมการค้าเกิดขึ้นอย่างคึกคักตลอดทั้ง 24 ชั่วโมง ระบบการใช้พื้นที่ในภาพรวม คือ การค้าปลีกในช่วงเวลากลางวัน และการค้าส่งในช่วงเวลากลางคืน ดังนี้

1) การใช้พื้นที่ในช่วงเวลากลางวัน

- **ช่วงเวลา 06:00-09:00** เป็นช่วงเวลาเริ่มต้นวันใหม่ที่มีผู้คนทั่วไปเดินทางเข้าและออกจากพื้นที่ และเป็นเวลาเริ่มต้นการขายของในช่วงเช้า โดยกิจกรรมการค้าขายส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นที่บริเวณทางเท้าริมถนนจักรเพชร ตลาดองค์การตลาด และตลาดยอดพิมาน เป็นการค้าส่งผักสดไปสู่อุปค้าปลีกที่อยู่ตามตลาดต่างๆ

- **ช่วงเวลา 09:00-12:00** เป็นช่วงเวลาที่กิจกรรมการค้าบริเวณตลาดสดทั้ง 4 แห่งเริ่มเบาบางตา หลงเหลือเพียงการขนส่งสินค้าจากตลาดไปสู่รถกระบะที่จอดอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ เพื่อกระจายไปสู่ตลาดสดที่อยู่ห่างไกลออกไป ทำให้กิจกรรมการค้าหลักของย่านกระจุกตัวอยู่บริเวณทางเท้าริมถนนจักรเพชรและซอยสะพานพุทธเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลานี้เป็นเวลาที่กิจกรรมการค้าบริเวณสี่แยกบ้านหม้อเริ่มเปิดกิจการ จึงทำให้บรรยากาศการค้าบริเวณทิศตะวันออกของย่านมีความคึกคักขึ้นมาบ้าง

- **ช่วงเวลา 12:00-15:00** เป็นช่วงเวลาที่กิจกรรมการค้าหลักยังคงบางตาอย่างต่อเนื่อง ส่วนใหญ่จะเป็นการลงของและจัดของเพื่อการค้าขายในรอบค่ำ ทำให้กิจกรรมยังคงกระจุกตัวอยู่บริเวณริมถนนจักรเพชรเพียงที่เดียวเช่นเดิม

- **ช่วงเวลา 15:00-18:00** เป็นช่วงเวลาสิ้นสุดการทำงานของผู้คนทั่วไป และเป็นเวลาเริ่มต้นการค้าขายในรอบค่ำ จึงสามารถพบเห็นผู้มากมายเดินทางเข้าและออกจากพื้นที่ กิจกรรมการค้าผักที่บริเวณตลาดองค์การตลาดเริ่มคึกคักขึ้นอีกครั้ง เช่นเดียวกับการค้าขายริมถนนที่เริ่มมีการขายการใช้พื้นที่ไปจนถึงทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชร

2) การใช้พื้นที่ในช่วงเวลากลางคืน

- **ช่วงเวลา 18:00-21:00** เป็นช่วงเวลาที่กิจกรรมการค้าที่บริเวณสี่แยกบ้านหม้อสิ้นสุดลง ในขณะที่ปากคลองตลาดเริ่มกลับมาคึกคักมีชีวิตชีวาอีกครั้งด้วยการค้าขายรอบค่ำ มีการใช้พื้นที่ทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชรและถนนตรีเพชรตลอดแนวเพื่อการขายดอกไม้ และใช้พื้นที่ถนนบริเวณซอยสะพานพุทธเพื่อขนถ่ายผลไม้สดจัดวางรอการมาซื้อหาของลูกค้าในช่วงดึกกว่านี้ นอกจากนี้ ยังมีการใช้พื้นที่ทางเดินเท้าใต้สะพานพระพุทธยอดฟ้าและสะพานพระปกเกล้าเพื่อการค้าขายเสื้อผ้าและเครื่องประดับของวัยรุ่น

- **ช่วงเวลา 21:00-00:00** เป็นช่วงเวลาที่กิจกรรมการค้าขายสินค้าหลายหลายประเภทเกิดขึ้นพร้อมกันทีเดียว ทั้งการขายดอกไม้ริมถนนจักรเพชรและถนนตรีเพชรที่ยังต่อเนื่องมาจาก

ช่วงเวลาก่อนหน้านี้ การค้าขายผลไม้ที่มีจุดศูนย์กลางของกิจกรรมอยู่ที่บริเวณซอยสะพานพุทธ การค้าขายผักซึ่งเริ่มมีการขนถ่ายสินค้าบางส่วนลงที่ซอยท่ากลาง และการค้าขายเสื้อผ้าและเครื่องประดับวัยรุ่นที่กำลังเข้าสู่ช่วงเวลาที่คึกคักที่สุดก่อนที่จะปิดกิจกรรมการค้าที่เวลาประมาณเที่ยงคืน

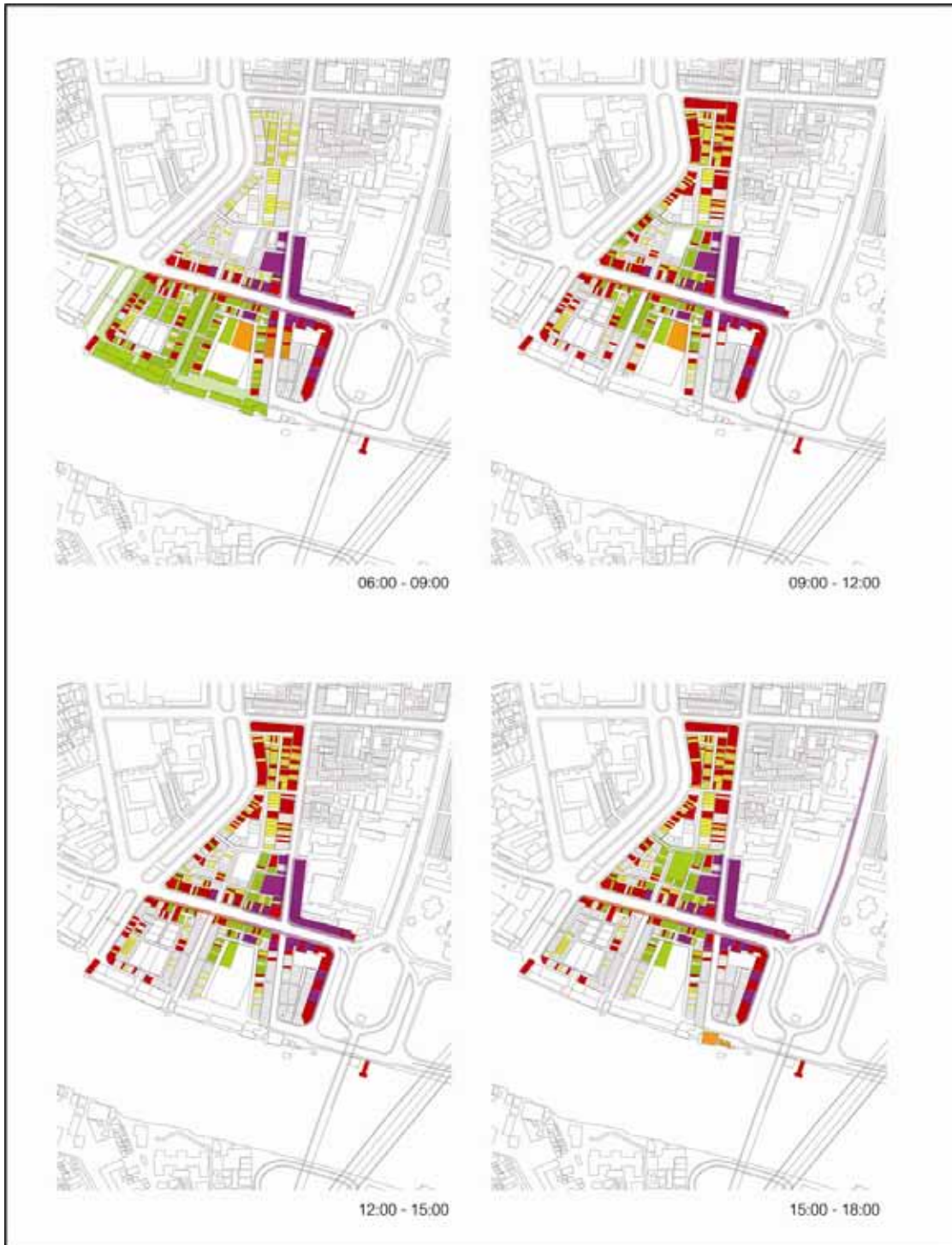
- **ช่วงเวลา 00:00-03:00** เป็นช่วงเวลาที่กิจกรรมการค้าส่งผักกำลังจะเริ่มต้นขึ้นอย่างจริงจัง เริ่มมีการขนถ่ายสินค้าลงสู่ซอยท่ากลางและลานโล่งด้านหลังตลาดยอดพิมานเพื่อรอการค้าขายในช่วงเวลาต่อไป โดยการค้าดอกไม้และผลไม้ก็ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

- **ช่วงเวลา 03:00-06:00** เป็นช่วงเวลาที่ย่านปากคลองตลาดคึกคักด้วยกิจกรรมการค้าส่งผัก ทำให้กิจกรรมส่วนใหญ่จึงเกิดขึ้นที่บริเวณตลาดองค์การตลาดและตลาดยอดพิมาน ในขณะที่กิจกรรมที่เกิดขึ้นบริเวณริมถนนจักรเพชรนั้น เป็นการเตรียมตัวลงสินค้าของผู้ค้ารายใหม่ที่จะเข้ามาเปลี่ยนผลัดในรอบเช้า ซึ่งภาพรวมของการค้าขายในช่วงเวลานับจากนี้จะเป็นการเปลี่ยนจากการค้าส่งไปสู่การค้าปลีกต่อไป

5.2.1.5 แนวโน้มของกิจกรรมการค้าในอนาคต

จากการสำรวจทัศนคติเกี่ยวกับการค้าในอนาคต โดยสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เมื่อปีพ.ศ.2542 พบว่ากลุ่มผู้ใช้ประโยชน์อาคารตึกแถวภายในย่านประมาณร้อยละ 43 มีความคิดเห็นว่าการค้าในอนาคตของย่านปากคลองตลาดจะมีแนวโน้มลดลง เนื่องจากเหตุผล 2 ประการคือ มีตลาดค้าส่งชานเมืองเพิ่มขึ้น และการจราจรและที่จอดรถภายในย่านที่ขาดความสะดวกสบาย ในขณะที่มีผู้ให้ความคิดเห็นว่าการค้าภายในย่านนั้นจะยังคงอยู่หรือเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 35 โดยมีเหตุผลว่าปากคลองตลาดนั้นยังคงมีความเป็นศูนย์กลางทางการค้าสินค้าทางการเกษตรที่สูง และมีศักยภาพในการเข้าถึงที่สะดวกทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งก็สอดคล้องกับเหตุผลของการเข้ามาใช้พื้นที่ของกลุ่มผู้ค้าหาบเร่แผงลอยที่ได้ให้ความคิดเห็นไว้ว่า ย่านปากคลองตลาดเป็นพื้นที่การค้าที่คนมีกำลังซื้อสูง และเอื้อให้เกิดการค้าขายแบบแผงลอยที่สะดวกสบาย โดยผู้ค้าแผงลอยร้อยละ 16 คือกลุ่มผู้ค้าที่ค้าขายมาตั้งแต่มียาวนานกว่า 30 ปี

เมื่อพิจารณาศักยภาพของกิจกรรมการค้าในอนาคตเปรียบเทียบกับในอดีตจะพบว่า การเติบโตสู่การเป็นตลาดริมน้ำขนาดใหญ่ของย่านปากคลองตลาดมีเงื่อนไขสำคัญมาจากการขนส่งทางน้ำในอดีต แต่เมื่อการขนส่งทางบกได้เข้ามามีบทบาทแทนที่ในปัจจุบัน และมีตลาดค้าส่งชานเมืองเข้ามารองรับความหนาแน่นของกิจกรรมบางส่วนบ้างแล้ว สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบังจึงได้วิเคราะห์สถานการณ์ที่มีความเป็นไปได้ต่อกิจกรรมการค้าในอนาคตไว้ว่า กิจกรรมการค้าส่งพืชผลทางการเกษตรนั้นน่าจะคงอยู่ แต่จะลดขนาดส่วนลง โดยแหล่งของสินค้าทางการเกษตรในอนาคตนี้น่าจะมาจากทางทิศใต้และทิศตะวันตก ทั้งนี้ กิจกรรมการค้าที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนั้นน่าจะต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบในบางส่วน โดยจะต้องเน้นไปที่การบริการและการท่องเที่ยวที่เกิดจากการอนุรักษ์กิจกรรมดั้งเดิมของพื้นที่ ทั้งการค้าส่งผักและผลไม้ และการค้าขายดอกไม้ภายในย่าน

แผนที่ 5-21 การใช้ประโยชน์อาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะย่านปากคลองตลาด ตอนกลางวัน

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

- การค้าขายผัก
- การค้าขายผลไม้
- การค้าขายดอกไม้
- การค้าขายสินค้าทั่วไป
- การอยู่อาศัย

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรณาภิรมน้ำ
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5-22 การใช้ประโยชน์อาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะย่านปากคลองตลาด ตอนกลางคืน

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

- การค้าขายผัก
- การค้าขายผลไม้
- การค้าขายดอกไม้
- การค้าขายสินค้าทั่วไป
- การอยู่อาศัย

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์ริมแม่น้ำ:
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.2.1.6 สรุปลักษณะของกิจกรรมการจับจองพื้นที่

การจับจองพื้นที่ของย่านปากคลองตลาดมีทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างถาวรและชั่วคราว โดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างถาวรนั้นสามารถพิจารณาได้จากการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร และกิจกรรมที่เกิดขึ้นแบบชั่วคราวนั้นพิจารณาได้จากการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่าน ซึ่งผลจากการสำรวจได้แสดงให้เห็นว่าการจับจองใช้พื้นที่ย่านปากคลองตลาดนั้นไม่มีการหยุดนิ่ง แต่จะมีความหนาแน่นแตกต่างกันไปตามช่วงเวลา กิจกรรมส่วนใหญ่คือการค้าผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ประเภทผัก ผลไม้ และดอกไม้ โดยกิจกรรมการค้าปลีกรดอกไม้และสินค้าทั่วไป จะกระจุกตัวอยู่บริเวณริมถนนสายหลักและรองเป็นจำนวนมากในช่วงเวลากลางวัน ในขณะที่พื้นที่ด้านในตลาดและบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาจะเงียบเหงา มีกิจกรรมให้เห็นบางตาเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเวลากลางคืน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กิจกรรมการค้าผัก ผลไม้ และดอกไม้ เกิดขึ้นภายในอาคารตลาดและพื้นที่สาธารณะโดยรอบอย่างหนาแน่น นอกจากนี้กิจกรรมการค้าส่งผลิตภัณฑ์ที่เป็นสินค้าหลักของพื้นที่แล้ว ยังพบว่ามีการใช้พื้นที่ทางเดินเท้าใต้สะพานพระพุทธยอดฟ้าและสะพานพระปกเกล้าเพื่อเป็นตลาดนัดขายปลีกรเสื้อผ้าและเครื่องประดับของกลุ่มวัยรุ่น ย่านปากคลองตลาดในช่วงเวลากลางคืนจึงคึกคักเป็นพิเศษและเป็นพื้นที่ศูนย์กลางกิจกรรมของกลุ่มคนที่หลากหลายวัย เพศ และอาชีพ

สำหรับกลุ่มกิจกรรมการค้าบริเวณสี่แยกบ้านหม้อนั้น ถึงแม้ว่าจะมีความต่อเนื่องเชิงกายภาพกับกลุ่มอาคารอื่นๆภายในย่าน แต่กิจกรรมการค้าที่เกิดขึ้นทั้งประเภทของการบริการและสินค้าซึ่งส่วนใหญ่คือเครื่องใช้ไฟฟ้า และเวลาในการเปิดกิจการค้าซึ่งเน้นที่การค้าขายในช่วงเวลากลางวันนั้นมิได้สัมพันธ์กับกิจกรรมการค้าหลักของย่านปากคลองตลาดเท่าใดนัก ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งผลดีและผลเสีย กล่าวคือ การใช้พื้นที่เพื่อการค้าขายในช่วงเวลากลางวันเป็นหลักนั้นมิได้สอดคล้องกับความคึกคักของย่านในภาพรวม เพราะจะทำให้ย่านเกิดกิจกรรมการค้าขายที่กระจายไปตามพื้นที่ต่างๆได้อย่างทั่วถึง แต่ประเภทของสินค้าที่แตกต่างกันเกินไปนักก็อาจจะทำให้ความเป็นย่านการค้าเฉพาะทางนั้นลางเลือนได้ในบริเวณดังกล่าว จึงทำให้พิจารณาได้ว่าขอบเขตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาดในเชิงกายภาพและกิจกรรมนั้นมีความแตกต่างกัน และควรจะเป็นประเด็นที่ได้รับการคำนึงถึงในกระบวนการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ต่อไป โดยภาพรวมของแนวโน้มของการค้าในอนาคตนั้น พบว่ากิจกรรมการค้าเฉพาะทางนั้นน่าจะยังคงอยู่ แต่อาจจะต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและขนาดส่วนของการค้าให้เข้ากับความต้องการร่วมสมัยมากขึ้น โดยกิจกรรมการบริการและการท่องเที่ยวจะเป็นกิจกรรมที่มีโอกาสในการส่งเสริมให้เกิดขึ้นได้ในอนาคต

5.2.2 ลักษณะของกิจกรรมการเคลื่อนที่

นอกจากการใช้พื้นที่แบบจับจองเพื่อกิจกรรมการค้าขายตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น กิจกรรมการสัญจรทางเท้าซึ่งเป็นการใช้พื้นที่ในลักษณะของกิจกรรมการเคลื่อนที่ (moving activities) ก็มีบทบาทสำคัญต่อความคึกคักและมีชีวิตชีวาของย่านปากคลองตลาด ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาพฤติกรรมการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะเพื่อการสัญจรทางเท้าภายในย่านปากคลองตลาดในช่วงเวลาต่างๆ ด้วยวิธีการสำรวจภาคสนาม 2 วิธีคือ การสังเกตเพื่อบันทึกอัตราการสัญจรผ่านของคนเดินเท้า และการสักระบายเพื่อบันทึกรูปแบบการเลือกเส้นทางของคนเดินเท้า โดยแบ่งกลุ่มประชากรที่ใช้พื้นที่ย่านปากคลองตลาดเป็น 4 ประเภทหลัก คือ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้า กลุ่มคนงานเข็นรถส่งสินค้า กลุ่มลูกค้าหรือผู้ใช้พื้นที่ชาวไทย และกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ แล้วทำการสำรวจพื้นที่ตาม 8 ช่วงเวลาที่ได้มีการกำหนดไว้เบื้องต้น ด้วยการสุ่มเลือกเวลาที่คาดว่าจะมีการสัญจรทางเท้าเกิดขึ้นหนาแน่นที่สุดสำหรับการสำรวจ โดยไม่แบ่งแยกระหว่างวันราชการและวันหยุดสุดสัปดาห์ เนื่องจากการใช้พื้นที่ในแต่ละวันมีความแตกต่างกันน้อยมาก

ภาพที่ 5-20 กลุ่มผู้ใช้พื้นที่ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

5.2.2.1 อัตราการสัญจรผ่านของผู้สัญจรทางเท้า

การบันทึกอัตราการสัญจรผ่านพื้นที่ว่างสาธารณะ(Pedestrian's movement rate) เป็นการนับปริมาณผู้สัญจรผ่านแต่ละด่านสังเกต (gate) ในระยะเวลาที่กำหนดไว้ 10 นาที เพื่อนำมาคำนวณเป็นข้อมูลเชิงสถิติของระดับความนิยมในการใช้เส้นทางเดินเท้าในช่วงเวลาต่างๆ (คน / ชั่วโมง) โดยผู้วิจัยได้กำหนดตำแหน่งของด่านที่เป็นทางเข้าหลักของผู้สัญจรทางเท้าสู่พื้นที่ศึกษาทั้งหมด 5 ด่าน (แผนที่ 5-23) และทำการสำรวจในระหว่างวันที่ 21-22 พฤศจิกายน พ.ศ.2551 ตามช่วงเวลาที่ได้มีการกำหนดไว้

ผลบันทึกอัตราการสัญจรผ่านทางเท้าผ่านทางเข้าหลักทั้ง 5 ด่าน (ภาคผนวก ก) พบว่ากิจกรรมการสัญจรภายในย่านปากคลองตลาดนั้นไม่มีการหยุดนิ่ง แต่มีระดับความหนาแน่นแตกต่างกันไปตามความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้ง กิจกรรม และช่วงเวลา กล่าวคือ มีปริมาณเฉลี่ยของผู้สัญจรทางเท้าผ่านทั้ง 5 ด่านสังเกตในสัดส่วนที่ลดหลั่นไม่เท่ากัน (แผนที่ 5-24) โดยด่านสังเกตที่ 1, 4 และ 5 เป็นพื้นที่ที่มีปริมาณของผู้สัญจรทางเท้าสู่ย่านปากคลองตลาดมากกว่าด่านที่ 2 และ 3 โดยมีอัตราเฉลี่ยของผู้สัญจรทางเท้าผ่านด่านที่ 1, 4 และ 5 เป็น 762, 642 และ 510 คน/ชั่วโมงตามลำดับ ทั้งนี้ พบว่ากลุ่มลูกค้าชาวไทยเป็นกลุ่มประชากรที่ใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการเดินเท้าสูงที่สุด ตามมาด้วยกลุ่มคนงานเข็นรถส่งสินค้า กลุ่มพ่อค้าแม่ค้า และกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติ โดยด่านที่ 5 ซึ่งตั้งอยู่บริเวณท่าเรือสะพานพุทธเป็นพื้นที่ที่มีสัดส่วนและอัตราเฉลี่ยของผู้สัญจรทางเท้าประเภทลูกค้าคนไทยผ่านเข้าและออกมากที่สุด ในขณะที่ด่านที่ 1 ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของถนนจักรเพชร ริมคลองคูเมืองเดิมเป็นพื้นที่ที่กลุ่มคนงานเข็นรถส่งสินค้าใช้ผ่านเข้าและออก และด่านที่ 4 ซึ่งตั้งอยู่บริเวณถนนจักรเพชรหน้าโรงเรียนสวนกุหลาบเป็นพื้นที่ที่กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าใช้เพื่อผ่านเข้าและออกมากที่สุด

5.2.2.2 อัตราการสัญจรผ่านกับเวลา

เมื่อพิจารณาปริมาณผู้สัญจรทางเท้าที่ผ่านเข้าและออกย่านปากคลองตลาดในช่วงเวลาต่างๆ (แผนภูมิที่ 5-01) พบว่าปริมาณเฉลี่ยของผู้สัญจรทางเท้าในแต่ละเวลานั้นแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยช่วงเวลาที่ผู้สัญจรทางเท้ามากที่สุด 3 ลำดับแรกคือช่วงเวลากลางคืนตั้งแต่ 18:00-03:00 มีปริมาณเฉลี่ยของผู้สัญจรทางเท้ามากกว่า 2,500 คน/ชั่วโมง ในขณะที่ช่วงเวลาที่ปริมาณเฉลี่ยผู้สัญจรทางเท้าน้อยที่สุดคือน้อยกว่า 2,000 คน/ชั่วโมงนั้นคือช่วงเวลากลางวันตั้งแต่ 09:00-15:00

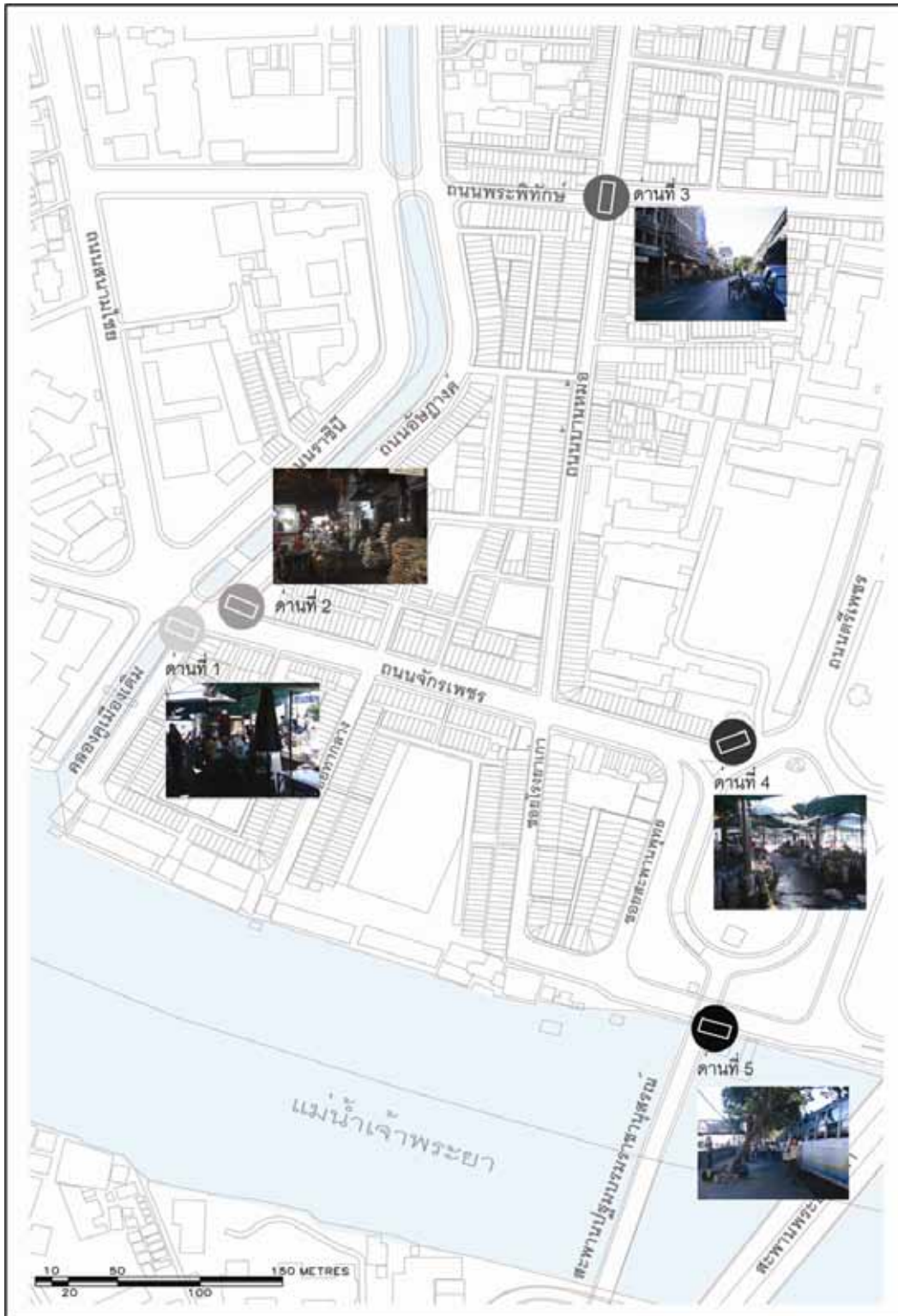
จากแผนภูมิแสดงสัดส่วนของผู้สัญจรทางเท้าที่ผ่านแต่ละด่านสังเกตในช่วงเวลาต่างๆ (แผนภูมิที่ 5-02) พบว่าสัดส่วนของผู้สัญจรทางเท้าที่ผ่านด่านที่ 2, 3 และ 4 นั้นมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในช่วงเวลากลางวันมากกว่ากลางคืน ในขณะที่สัดส่วนของผู้สัญจรทางเท้าที่ผ่านด่านที่ 5 นั้นจะเป็นไปในทางกลับกันคือเพิ่มสูงขึ้นในช่วงเวลากลางคืนมากกว่ากลางวัน โดยที่สัดส่วนของผู้สัญจรทางเท้าที่ด่านที่ 1 ซึ่งเป็นด่านที่มีอัตราการสัญจรเฉลี่ยทั้งวันสูงที่สุดในด่านสังเกตทั้ง 5 นั้น พบว่ามีความเปลี่ยนแปลงของสัดส่วนผู้สัญจรในแต่ละ

ช่วงเวลาเช่นเดียวกัน แต่ไม่ปรากฏเป็นแนวโน้มชัดเจนเช่นด้านสังเกตอื่นๆ โดยช่วงเวลาที่มียอดสูงสุดของผู้สัญจรผ่านด่านที่ 1 มากที่สุดคือช่วงเช้า ตั้งแต่ 06:00-09:00 และช่วงเวลาที่มียอดสูงสุดของผู้สัญจรทางเท้าผ่านด่านที่ 1 น้อยที่สุดคือช่วงดึกตั้งแต่เวลา 21:00-24:00 ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าปริมาณของผู้สัญจรทางเท้าผ่านด่านที่ 1 และ 2 ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งตรงข้ามคือทิศเหนือและใต้ของถนนจักรเพชรนั้นมีผู้สัญจรทางเท้าผ่านพื้นที่ในระดับที่ไม่เท่ากัน โดยปริมาณเฉลี่ยของผู้สัญจรทางเท้าผ่านด้านสังเกตที่ 1 นั้นมากกว่าด่านที่ 2 ประมาณ 1.8 เท่า ซึ่งปริมาณเฉลี่ยของผู้สัญจรทางเท้าที่แตกต่างกันนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าสัมพันธ์กับความต่อเนื่องของกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนทางเดินเท้าทั้ง 2 เส้น กล่าวคือ ทางเดินเท้าทางทิศใต้ของถนนจักรเพชรซึ่งเป็นที่ตั้งของด้านสังเกตที่ 1 นั้นมีกิจกรรมการค้าขายแบบหาบเร่แผงลอยตั้งอยู่ตลอดเส้นทาง ในขณะที่ทางเดินเท้าทางทิศเหนือของถนนจักรเพชรในช่วงเวลากลางวันนั้นถูกจำกัดกิจกรรมการค้าหาบเร่แผงลอยไว้ที่บริเวณหน้าตลาดส่งเสริมเกษตรไทยเท่านั้น (แผนที่ 5-25)

5.2.2.3 อัตราการสัญจรผ่านกับประเภทของผู้เดินเท้า

เมื่อพิจารณาประเภทของผู้สัญจรทางเท้าภายในย่านปากคลองตลาด (แผนที่ 5-24, แผนภูมิที่ 5-01, 5-03) พบว่าผู้ใช้พื้นที่หลักคือลูกค้าชาวไทยทั่วไป คนเข็นเข็นรถส่งสินค้า พ่อค้าแม่ค้า และนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติตามลำดับ โดยด่านที่ 3 และ 5 คือประตูทางเข้าหลักสู่พื้นที่ย่านปากคลองตลาดของลูกค้าชาวไทย ในขณะที่ด่านที่ 1 และ 2 คือประตูทางเข้าหลักของกลุ่มคนเข็นรถส่งสินค้า และด่านที่ 3 และ 4 คือประตูทางเข้าหลักของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ โดยช่วงเวลาที่มียอดลูกค้าชาวไทยทั่วไปเข้ามาใช้พื้นที่สูงสุดคือช่วงเวลาดึกตั้งแต่ 18:00-03:00 และเข้ามาใช้พื้นที่น้อยที่สุดในช่วงเวลา 03:00-09:00 ซึ่งในทางกลับกันเป็นช่วงเวลาที่กลุ่มคนงานเข็นรถส่งสินค้ามีอัตราส่วนของการใช้พื้นที่สูงสุด อัตราการสัญจรผ่านของผู้เดินเท้าจึงมีความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันกับลักษณะของกิจกรรมการจับจองพื้นที่อย่างเห็นได้ชัด โดยช่วงเวลาที่มียอดกิจกรรมการจับจองพื้นที่อย่างหนาแน่นและคึกคักจะมีอัตราการสัญจรผ่านของผู้เดินเท้าสูงกว่าช่วงเวลาที่มียอดกิจกรรมการจับจองพื้นที่ที่ต่ำกว่า

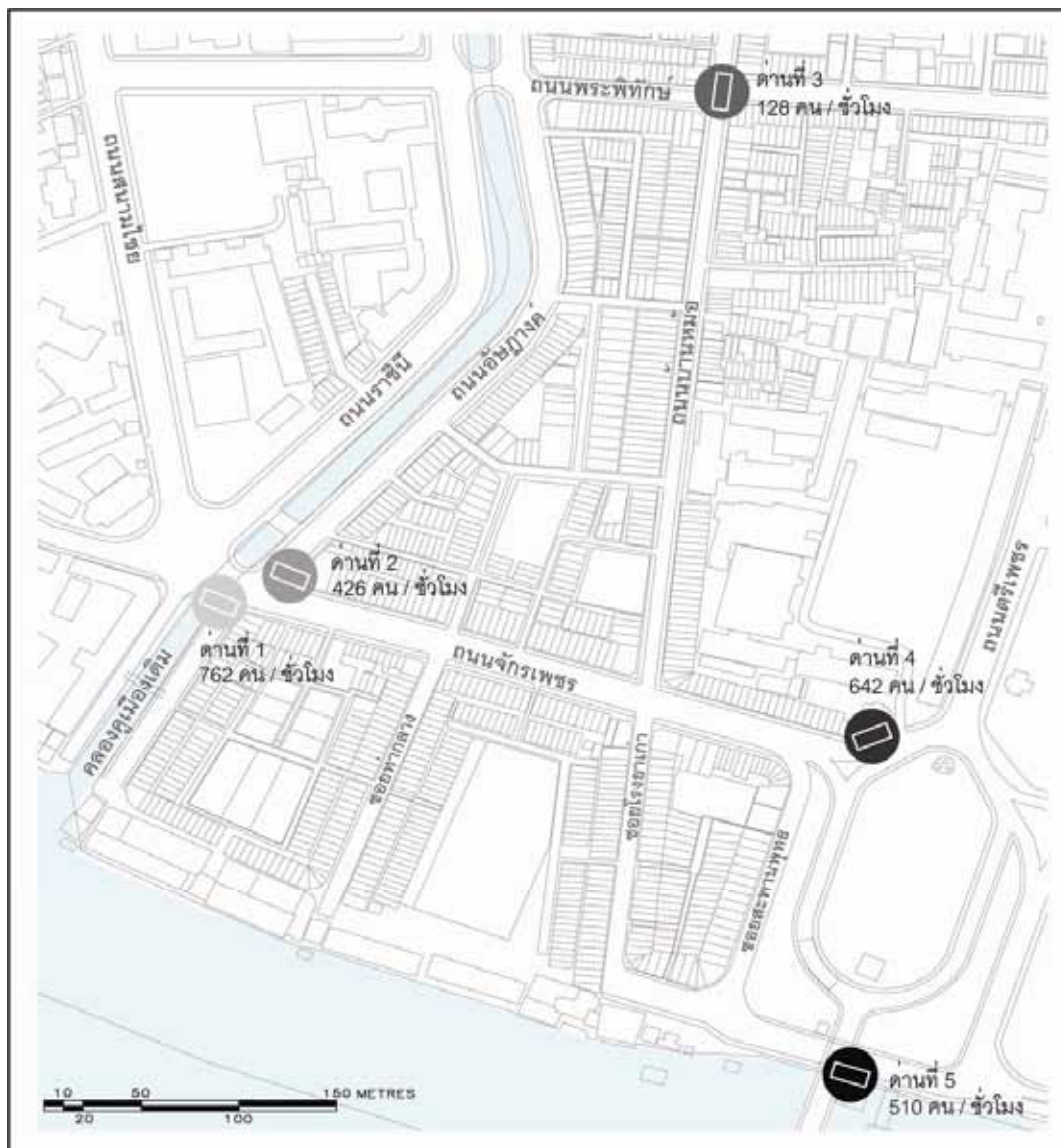
ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าอัตราการเดินเท้าของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีสัดส่วนเป็นจำนวนที่น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับผู้สัญจรประเภทอื่นๆ ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์ว่ามีสาเหตุมาจาก 2 ปัจจัย โดยสาเหตุหลักคือวิธีการเข้าถึงพื้นที่ของนักท่องเที่ยว จากการสำรวจพบว่ากลุ่มนักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทางเข้าสู่พื้นที่ในรูปแบบของคณะทัวร์ด้วยการโดยสารรถบัส และใช้วิธีสังเกตการณ์พื้นที่จากรถโดยสารที่ใช้ถนนจักรเพชรเป็นเส้นทางผ่านไปสู่อำเภอรัตนโกสินทร์ชั้นใน ซึ่งปริมาณของนักท่องเที่ยวประเภทนี้มีประมาณ 100 คนต่อวัน และคาดว่าจะมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอีก 50% ในอนาคต (สรกิจ, 2551) อีกหนึ่งปัจจัยซึ่งอาจเป็นตัวแปรที่ทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีปริมาณน้อยคือ ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยใช้ในการสำรวจภาคสนามซึ่งอยู่ในระหว่างวันที่ 21-22 พฤศจิกายน พ.ศ.2551 นั้นเป็นช่วงเวลาที่มีปัญหาทางการเมืองภายในประเทศ สถานการณ์ที่ไม่มั่นคงจึงส่งผลต่อบรรยากาศการท่องเที่ยว และทำให้ตัวเลขของผู้สัญจรประเภทนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีจำนวนลดลงกว่า 50% ของสภาวะปกติ

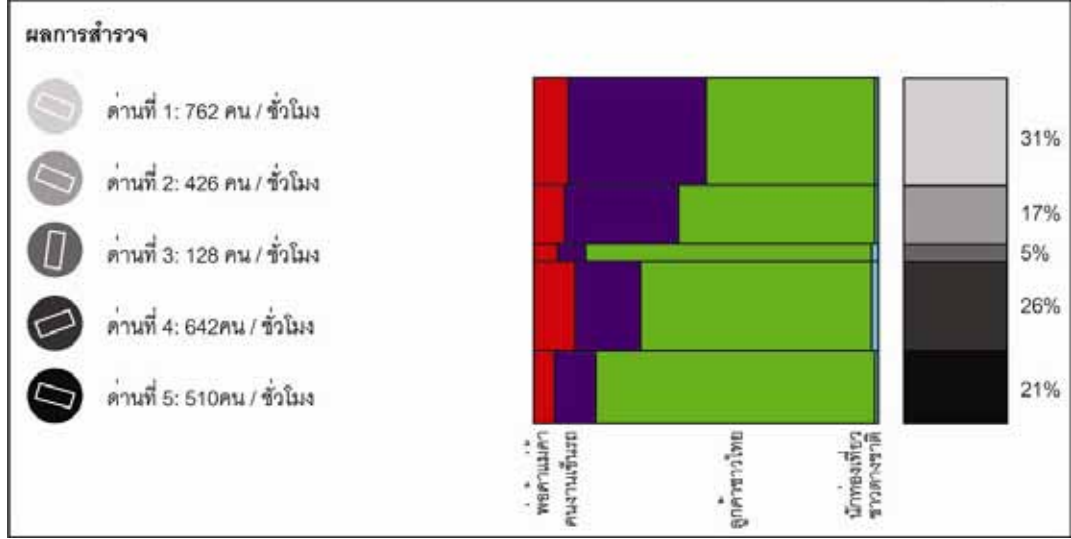
แผนที่ 5-23 ตำแหน่งของ 5 ตำแหน่งเหตุการณ์สัญจรผ่านพื้นที่วางสาธารณะ ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

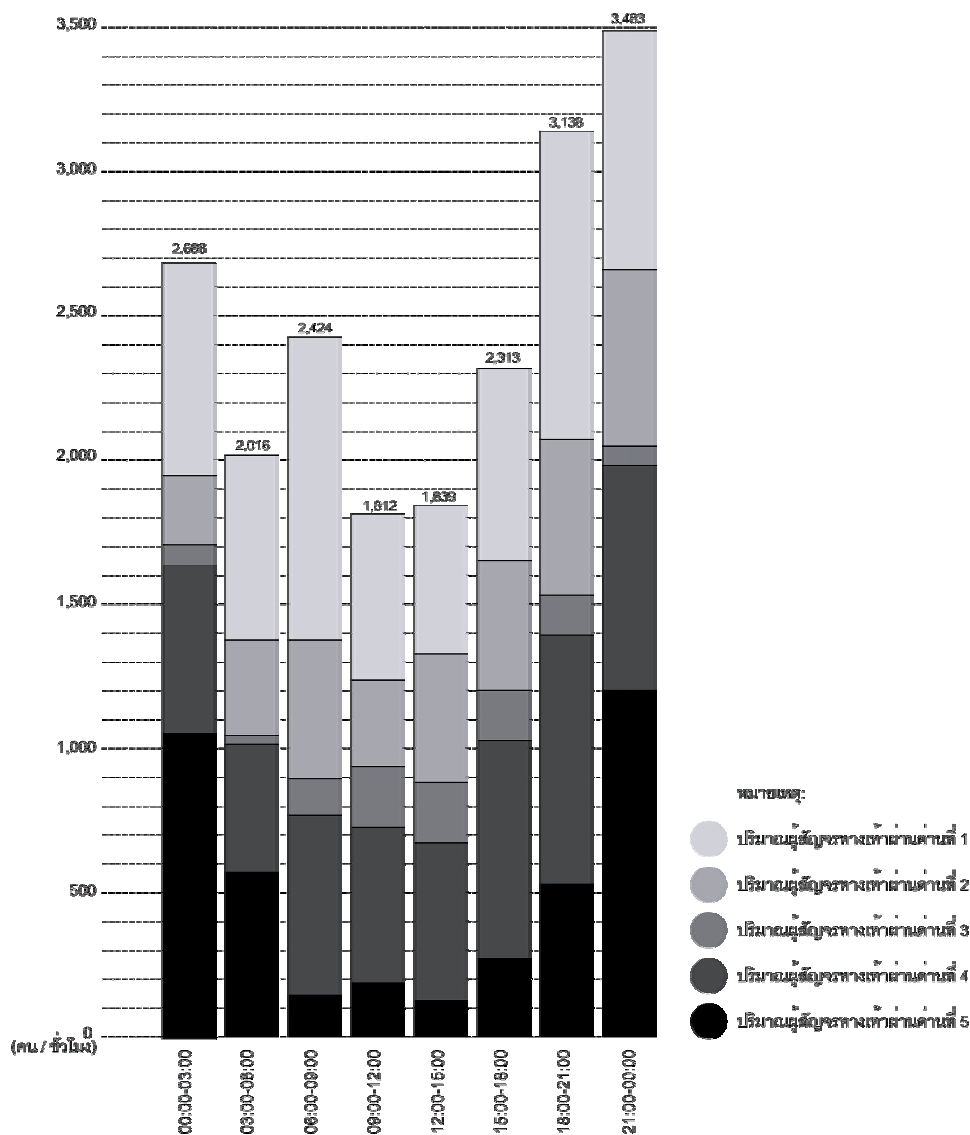
สัญลักษณ์ ตำแหน่ง 1 บริเวณร้านเช่าเล่นสกีเลเวน หิวมุมถนนจักรเพชรทางทิศเหนือ
 ตำแหน่ง 2 บริเวณธนาคารกรุงไทย หิวมุมถนนจักรเพชรทางเหนือ
 ตำแหน่ง 3 บริเวณสี่แยกบ้านหม้อ ถนนบ้านหม้อ
 ตำแหน่ง 4 บริเวณโรงเรียนสวนกุหลาบ หิวมุมถนนจักรเพชรทางทิศใต้
 ตำแหน่ง 5 บริเวณท่าเรือสะพานสุพรรณ

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูชุมชนย่านพาณิชย์กรุงเทพมหานครเก่า:
 กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
 DYNAMICS OF SPACE
 AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA
 A CASE STUDY OF PAK HONG TALAT DISTRICT, BANGKOK
 สาขาวิชาออกแบบภูมิสถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

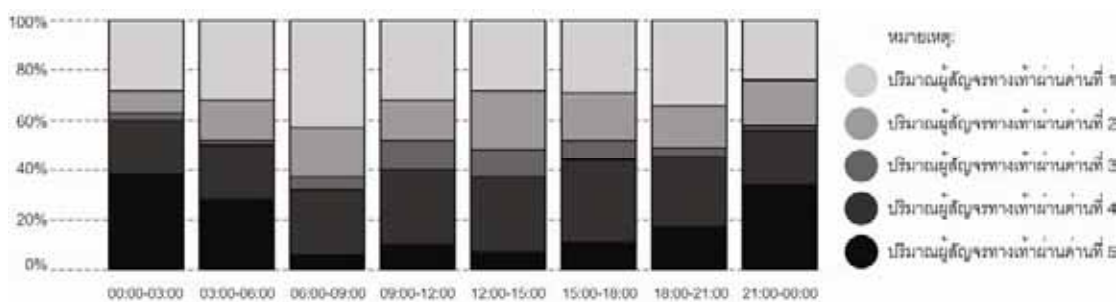

แผนที่ 5-24 อัตราเฉลี่ยการสัญจรทางเท้าผ่านด่านสังเกตทั้ง 5 พื้นที่ของย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

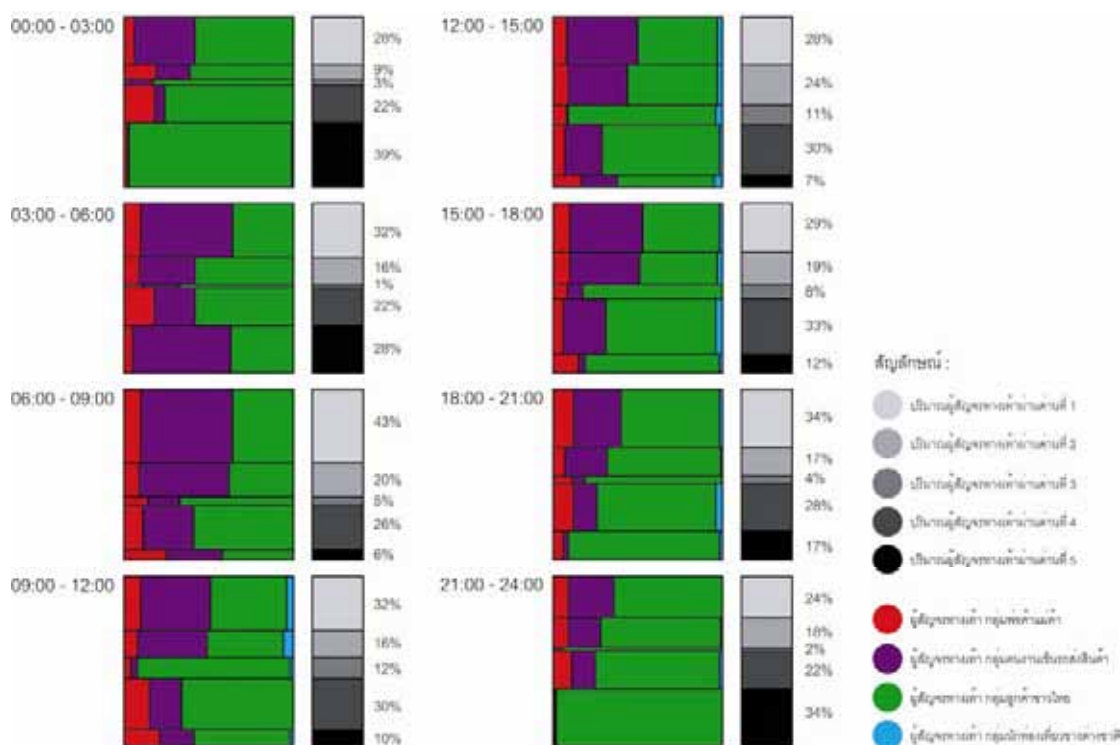

แผนภูมิที่ 5-01 ปริมาณเฉลี่ยของผู้สัญจรทางเท้าที่เดินผ่านด่านสังเกตทั้ง 5 ในช่วงเวลา 24 ชั่วโมง (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

แผนภูมิที่ 5-02 สัดส่วนของผู้สัญจรทางเท้าที่เดินผ่านด่านสังเกตทั้ง 5 ในช่วงเวลา 24 ชั่วโมง (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

แผนภูมิที่ 5-03 สัดส่วนของกลุ่มผู้สัญจรทางเท้าที่เดินผ่านด้านทั้ง 5 ในช่วงเวลา 24 ชั่วโมง (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

5.2.2.4 รูปแบบการเลือกเส้นทางของผู้สัญจรทางเท้า

การระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการเลือกเส้นทางของผู้สัญจรทางเท้า (pedestrian's movement trace) เป็นการศึกษาระดับความนิยมในการเลือกเส้นทางของกลุ่มผู้สัญจรประเภทต่างๆ ในช่วงเวลา 24 ชั่วโมง ซึ่งผลจากการสำรวจนี้สามารถนำไปวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างระดับการเข้าถึงและใช้พื้นที่ลักษณะทางกายภาพ และรูปแบบของกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในย่าน ทั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เงื่อนไขในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการบันทึกอัตราการสัญจรผ่านของผู้สัญจรทางเท้า คือ กำหนดให้มีการจำแนกกลุ่มผู้ใช้พื้นที่เป็น 4 ประเภท แล้วทำการสำรวจพื้นที่ตาม 8 ช่วงเวลา โดยมีข้อกำหนดในการติดตามผู้ใช้พื้นที่คือ ผู้ติดตามจะใช้เวลาในการระดมคนละ 6 นาที และจะเลิกติดตามเมื่อหมดเวลา 6 นาที หรือเมื่อผู้ถูกติดตามหยุดทำกิจกรรมนานเกินกว่า 3 นาที โดยให้ถือว่าผู้ถูกติดตามได้เดินทางมาถึงจุดหมายของการสัญจรแล้ว หรือเมื่อผู้ถูกติดตามออกนอกพื้นที่ศึกษา ทั้งนี้ สัดส่วนของประชากรตัวอย่างที่จะติดตามในแต่ละประตุนั้นได้มาจากการคำนวณร้อยละอย่างง่ายจากอัตราการสัญจรผ่านทางเข้าหลักที่ได้มีการสำรวจไปแล้วเบื้องต้น

ผลจากการสำรวจในระหว่างวันที่ 25-26 พฤศจิกายน พ.ศ.2551 (แผนที่ 5-25) พบว่าพื้นที่สาธารณะที่มีอัตราการสัญจรผ่านสูงที่สุดคือบริเวณทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชร ซึ่งเป็นถนนสายหลักของย่านรองลงมาคือบริเวณทางเดินเท้าริมถนนบ้านหม้อและซอยสะพานพุทธ โดยเป็นที่สังเกตได้ว่าการสัญจรทางเท้า

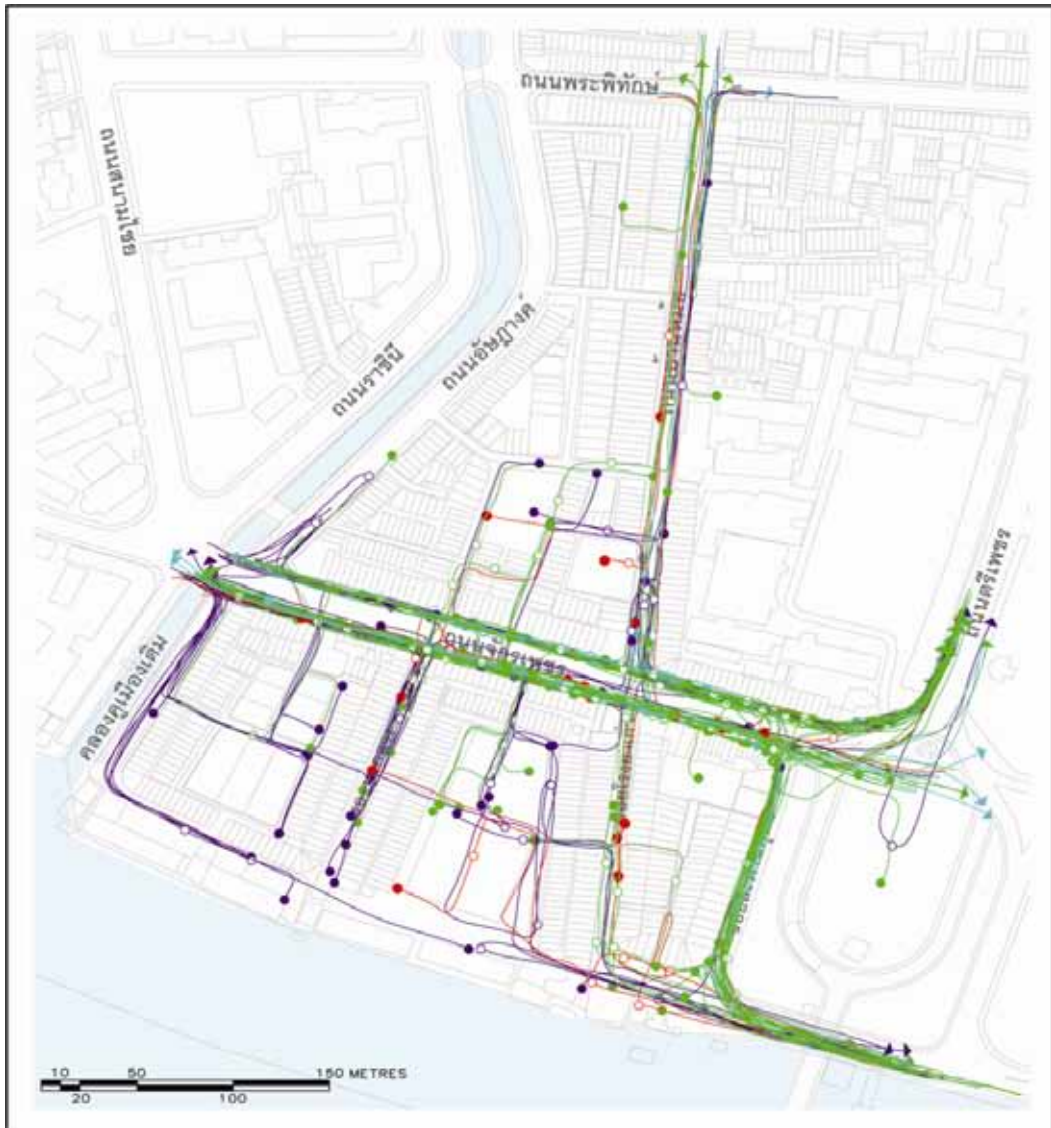
ผ่านถนนจักรเพชรนั้นได้รับความนิยมจากผู้สัญจรทั้ง 4 ประเภท และเป็นลักษณะของการสัญจรเพื่อการเข้าถึงที่มีการหยุดพักเป็นระยะเพื่อการซื้อขายสินค้า ในขณะที่การสัญจรบนถนนบ้านหม้อและซอยสะพานพุทธนั้นเป็นลักษณะของการสัญจรผ่านไปสู่พื้นที่อื่นๆทั้งในและนอกย่านปากคลองตลาด

5.2.2.6 รูปแบบการเลือกเส้นทางกับเวลา

ระดับความนิยมในการเลือกใช้เส้นทางต่างๆนั้นยังแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา (แผนที่ 5-26) กล่าวคือ พื้นที่ที่มีผู้นิยมเลือกใช้เป็นเส้นทางสัญจรมากที่สุดตลอดทุกช่วงเวลา โดยเฉพาะในช่วงเวลากลางวัน คือบริเวณทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชร ถนนสายหลักของย่านปากคลองตลาด โดยในระหว่างเวลา 21:00-03:00 พบว่ามีการเลือกใช้เส้นทางเท้าริมถนนซอยสะพานพุทธจรดไปจนถึงพื้นที่ได้สะพานพุทธมากที่สุด หลังจากนั้นไปจนกระทั่งเวลา 09:00 จึงเป็นช่วงเวลาที่พบว่ามีการเลือกเส้นทางสัญจรมากขึ้นที่บริเวณด้านในของตลาดองค์การตลาดและตลาดยอดพิมาน อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่ารูปแบบการเลือกเส้นทางของผู้ใช้พื้นที่ย่านปากคลองตลาดในช่วงเวลากลางคืนนั้นมีความหลากหลายมากกว่าเวลากลางวัน ซึ่งไปสัมพันธ์กับผลการบันทึกปริมาณเฉลี่ยของผู้สัญจรทางเท้า(แผนภูมิที่ 5-01) ที่พบว่าปริมาณการสัญจรทางเท้าผ่านพื้นที่ย่านปากคลองตลาดในช่วงเวลากลางคืนมากกว่ากลางวัน ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีรูปแบบและลักษณะของกิจกรรมที่เกิดขึ้นมาเป็นปัจจัยเกี่ยวข้อง แต่ลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นก็ก็เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ระดับความหนาแน่นของผู้คนบนพื้นที่สาธารณะคือหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความหลากหลายของการใช้ประโยชน์พื้นที่และความชีวิตชีวาบนพื้นที่สาธารณะนั้นๆ

5.2.2.7 รูปแบบการเลือกเส้นทางกับประเภทของผู้สัญจร

เมื่อพิจารณารูปแบบการเลือกเส้นทาง และลักษณะของการสัญจรตามประเภทของผู้สัญจร (แผนที่ 5-27) พบว่าทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชรคือพื้นที่สาธารณะที่พบการทับซ้อนของผู้สัญจรหลากหลายประเภท และหลากหลายวัตถุประสงค์มากที่สุด กล่าวคือ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าและคนงานเข็นรถส่งสินค้าเป็นกลุ่มผู้สัญจรที่ใช้พื้นที่ดังกล่าวนี้เพื่อการเข้าถึง เช่นเดียวกับกลุ่มลูกค้าชาวไทยและชาวต่างชาติที่นิยมเลือกใช้เส้นทางบนถนนจักรเพชรและซอยสะพานพุทธเพื่อการเข้าถึง โดยมีการหยุดพักเพื่อซื้อขายสินค้าหรือสังเกตการณ์เป็นระยะและสัญจรผ่านไปสู่พื้นที่อื่นๆ โดยจุดที่มีแนวโน้มว่าจะพบบันทึกเที่ยวหยุดพักเพื่อสังเกตกิจกรรมการซื้อขายมากที่สุด คือบริเวณริมถนนจักรเพชรที่ติดกับถนนบ้านหม้อ ในทางกลับกัน พื้นที่สัญจรสาธารณะที่มีแนวโน้มว่าจะมีเพียงกลุ่มผู้สัญจรบางประเภทเข้าไปใช้พื้นที่ คือบริเวณภายในอาคารตลาดทั้ง 4 แห่งและถนนอัษฎางค์ริมคลองคูเมืองเดิม ที่ปัจจุบันพบว่ามีเพียงกลุ่มคนงานเข็นรถส่งสินค้าและพ่อค้าแม่ค้าบางส่วนเท่านั้นที่เข้าไปใช้พื้นที่

แผนที่ 5-25 รูปแบบการเลือกเส้นทางเดินเท้าผ่านด่านสังเกตทั้ง 5 พื้นที่ของย่านปากคลองตลาด

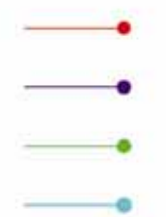
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

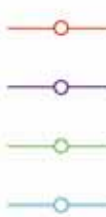
ประเภทของผู้สัญจร

1. พ่อค้าแม่ค้า
2. คนงานเข็นรถขนส่งสินค้า
3. ลูกค้าชาวไทย
4. นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ

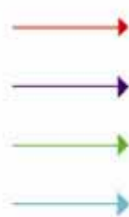
เริ่ม / หยุดการเดินทาง

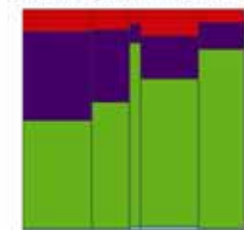
หยุดชั่วคราว

ผ่านไปสู่อีกพื้นที่ขึ้น

อัตราการสัญจรผ่านของคนเดินเท้า

ด้านที่ 1
 ด้านที่ 2
 ด้านที่ 3
 ด้านที่ 4
 ด้านที่ 5

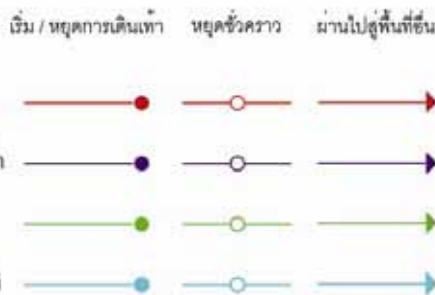
แผนที่ 5-26 รูปแบบการเลือกเส้นทางเดินเท้าภายในย่านปากคลองตลาด ตอนกลางวัน

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

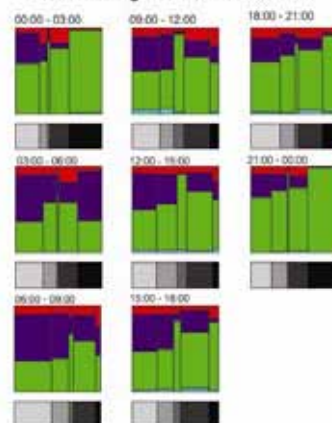
สัญลักษณ์

ประเภทของผู้สัญจร

- 1. พ่อค้าแม่ค้า
- 2. คนงานเข็นรถขนส่งสินค้า
- 3. ลูกค้าชาวไทย
- 4. นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ

อัตราการสัญจรผ่านของคนเดินเท้า

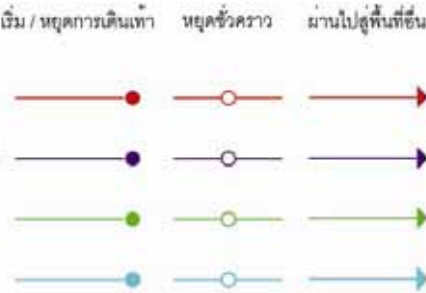
แผนที่ 5-26 รูปแบบการเลือกเส้นทางเดินเท้าภายในย่านปากคลองตลาด ตอนกลางคืน

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

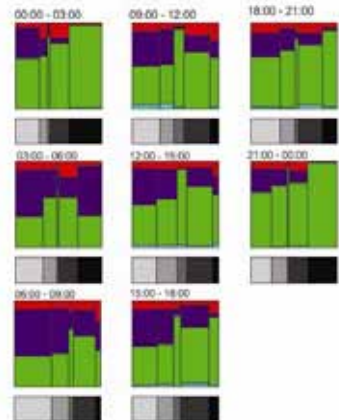
สัญลักษณ์

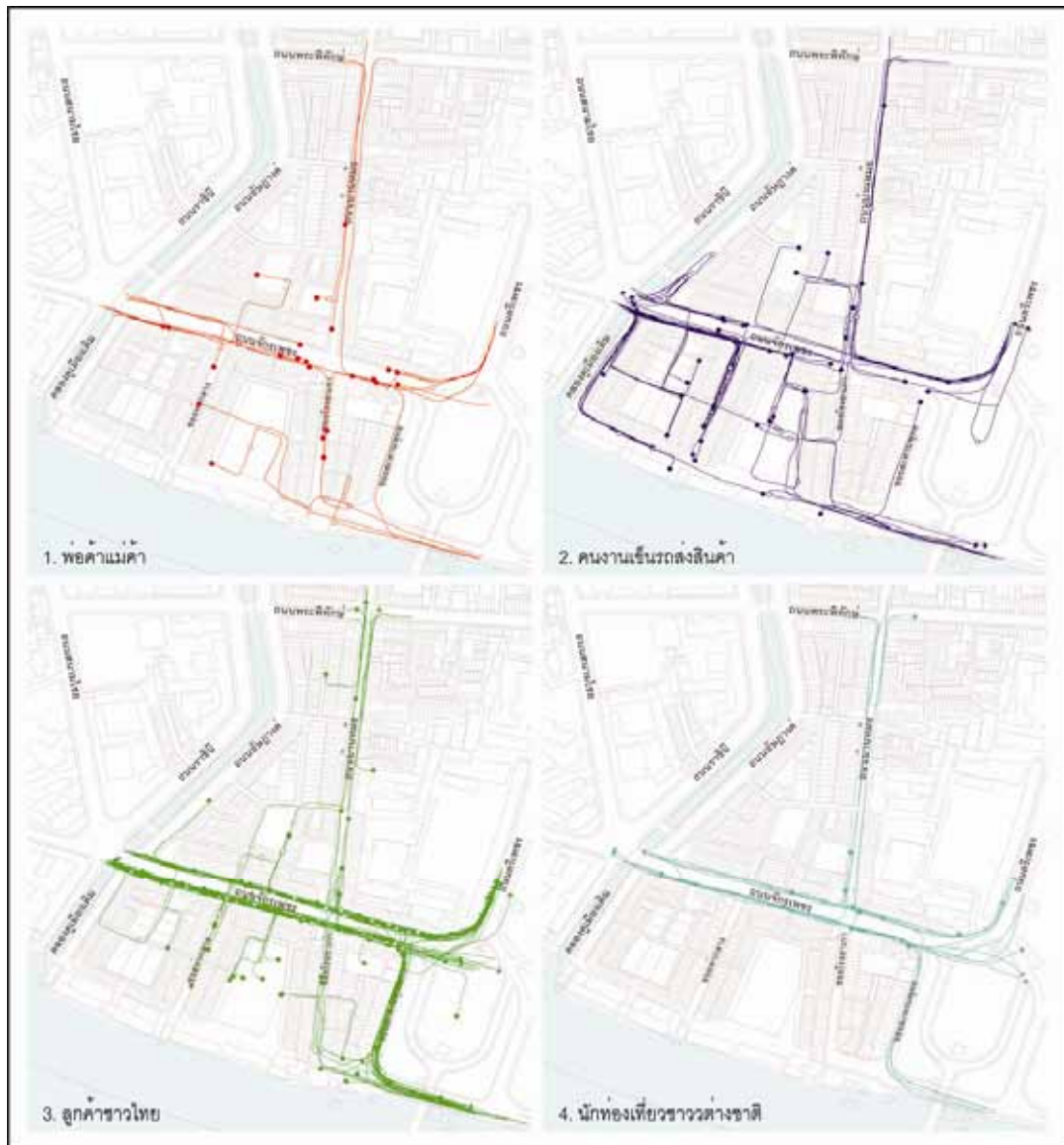
ประเภทของผู้สัญจร

- 1. พ่อค้าแม่ค้า
- 2. คนงานเข็นรถขนส่งสินค้า
- 3. ลูกค้าชาวไทย
- 4. นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ

อัตราการสัญจรผ่านของคนเดินเท้า

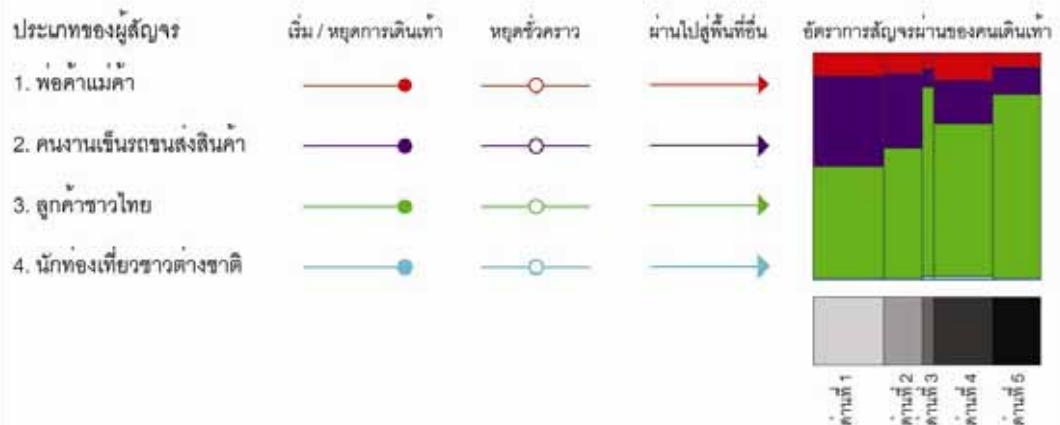

แผนที่ 5-28 รูปแบบการเลือกเส้นทางเดินเท้าภายในย่านปากคลองตลาด ตามประเภทของผู้สัญจรทางเท้า

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

5.2.2.8 สรุปลักษณะของกิจกรรมการเคลื่อนที่

กิจกรรมการเคลื่อนที่ของย่านปากคลองตลาดถูกสำรวจผ่านช่วงเวลาต่างๆ ด้วยการสำรวจภาคสนาม 2 วิธีคือ การสังเกตเพื่อบันทึกอัตราการสัญจรผ่านของคนเดินเท้า และการสะกดรอยเพื่อบันทึกรูปแบบการเลือกเส้นทางของคนเดินเท้า โดยแบ่งประเภทของผู้ใช้พื้นที่เป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย พ่อค้าแม่ค้า คนงานเข็นรถส่งสินค้า ลูกค้าชาวไทยทั่วไป และนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ

ผลจากการสำรวจทำให้ทราบว่า กิจกรรมการเคลื่อนที่หรือการสัญจรของผู้เดินเท้าในย่านปากคลองตลาดนั้นมีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา ไม่มีการหยุดนิ่ง แต่จะมีความหนาแน่นแตกต่างกันไปตามความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้ง ช่วงเวลา และกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยรอบ โดยพื้นที่ที่มีผู้คนใช้เป็นประตูผ่านเข้าและออกสู่อ่านปากคลองตลาดมากที่สุด และมีการสัญจรทางเท้าเกิดขึ้นอย่างคึกคักตลอดทั้งวันคือถนนจักรเพชร รองลงมาคือถนนบ้านหม้อ ซอยสะพานพุทธ และถนนใต้สะพานพระพุทธยอดฟ้า ส่วนพื้นที่ที่อยู่ลึกเข้าไปทางริมแม่น้ำเจ้าพระยาและด้านในของอาคารตลาดนั้นกลับพบว่าขาดการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ จะเกิดกิจกรรมการสัญจรผ่านบ้างในช่วงเวลาที่มีกิจกรรมเกิดขึ้นโดยรอบ แต่ก็ยังเป็นอัตราส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่นๆ ที่มีความคึกคักตลอดทั้งวัน

กลุ่มลูกค้าชาวไทยเป็นกลุ่มประชากรที่ใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการเดินเท้าสูงที่สุด ตามมาด้วยกลุ่มคนงานเข็นรถส่งสินค้า กลุ่มพ่อค้าแม่ค้า และกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ โดยกลุ่มลูกค้าชาวไทยมีแนวโน้มที่จะเลือกใช้ท่าเรือสะพานพุทธเป็นประตูหลักเพื่อเข้าและออกสู่อ่านปากคลองตลาด ในขณะที่กลุ่มคนงานเข็นรถส่งสินค้ามีแนวโน้มที่จะเลือกใช้พื้นที่ทางทิศเหนือของถนนจักรเพชร กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าจะเลือกใช้พื้นที่ทางทิศใต้ของถนนจักรเพชร และกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติจะเลือกใช้ถนนบ้านหม้อเพื่อผ่านเข้าและออกสู่อ่านปากคลองตลาดมากที่สุด ซึ่งลักษณะของการเลือกใช้พื้นที่เพื่อเข้าและออกสู่อ่านที่แตกต่างกันเช่นนี้จะสัมพันธ์กับกิจกรรมและรูปแบบการใช้พื้นที่ที่เกิดขึ้นโดยรอบนั่นเอง

ทั้งนี้ ช่วงเวลาที่มีผู้สัญจรทางเท้ามากที่สุดคือช่วงเวลากลางคืนตั้งแต่ 18:00-03:00 ในขณะที่ช่วงเวลาที่ปริมาณเฉลี่ยผู้สัญจรทางเท้ามีน้อยที่สุดคือช่วงเวลากลางวันตั้งแต่ 09:00-15:00 ผลของการสำรวจกิจกรรมการเคลื่อนที่จึงค่อนข้างสัมพันธ์กับกิจกรรมการจับจองพื้นที่ที่เกิดขึ้นโดยรอบ กล่าวคือ อัตราการสัญจรผ่านในช่วงเวลากลางคืนที่มีความหนาแน่นสูงที่สุดนั้นเกิดขึ้นสอดคล้องกับกิจกรรมการค้าที่หนาแน่น คึกคัก และหลากหลาย ทั้งกิจกรรมการค้าขายดอกไม้ ผลไม้ ผัก และเสื้อผ้าเครื่องประดับ กิจกรรมการจับจองพื้นที่และการสัญจรในช่วงเวลากลางคืนของย่านปากคลองตลาด จึงมีผลสำคัญส่งเสริมความคึกคักและความมีชีวิตชีวาซึ่งกันและกัน ทั้งยังมีผลต่อความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้ามาใช้พื้นที่ ซึ่งก็สอดคล้องกับทฤษฎีเศรษฐกิจสัญจรของฮิลลีเออร์ (Hillier, 1999) ที่ได้กล่าวไว้ว่า พื้นที่ที่มีระดับการสัญจรอิสระสูงนั้นจะดึงดูดกิจกรรมการค้าหรือกิจกรรมที่ต้องอาศัยประโยชน์ทางธุรกิจจากคนเดินเท้าเป็นหลักมากกว่าจุดตัวกันมากกว่าปกติ และบริเวณที่มีกิจกรรมการค้าที่เกิดจากการสัญจรอิสระที่มากอยู่แล้วจะยิ่งดึงดูดการสัญจรให้มากยิ่งขึ้นไปอีก เกิดเป็น

ผลกระทบที่วิญญูที่เพิ่มการสัญจรอิสระให้มากขึ้น และเอื้อให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างหลากหลาย คึกคัก และมีชีวิตชีวาได้อย่างต่อเนื่อง

5.3 การวิเคราะห์องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด

5.3.1 องค์ประกอบทางกายภาพ

องค์ประกอบทางกายภาพของย่านปากคลองตลาด แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ที่ตั้งและโครงข่ายการสัญจร อาคารหรือสิ่งก่อสร้างถาวร และพื้นที่ว่างสาธารณะโดยรอบกับองค์ประกอบทางกายภาพแบบชั่วคราว โดยแต่ละองค์ประกอบมีลักษณะเด่นดังนี้

1) ที่ตั้งและโครงข่ายการสัญจร

ย่านปากคลองตลาดคือย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำเก่าแก่ ที่มีพัฒนาการของพื้นที่มาตั้งแต่กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยการขนส่งในอดีตนั้นจะสัมพันธ์กับการเดินทางทางน้ำที่มี**แม่น้ำเจ้าพระยาและคลองคูเมือง**เดิมเป็นเส้นทางหลักในการเข้าถึง ตำแหน่งของพื้นที่ที่มีความสำคัญเป็นจุดรวมของกิจกรรมการค้าและการสัญจรหลักของย่านจึงอยู่ที่**ท่าเรือ** ซึ่งในอดีตนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมากและมีการใช้งานอย่างคึกคัก ต่อมาเมื่อมีการคมนาคมทางบกเข้ามาแทนที่ ท่าเรือเหล่านี้จึงถูกลดบทบาทลง บางแห่งก็ถูกปล่อยให้ทิ้งร้าง และบางแห่งก็มีการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยเพื่อเป็นท่าเรือข้ามฟากในปัจจุบัน

สำหรับโครงข่ายการคมนาคมทางบกที่เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในเวลาต่อมานั้น พบว่า**ถนนบ้านหม้อ ถนนจักรเพชร และซอยต่างๆที่เชื่อมต่อระหว่างถนนจักรเพชรกับท่าเรือริมแม่น้ำเจ้าพระยา** นั้นคือเส้นทางสัญจรทางบกที่มีบทบาทสำคัญต่อความรุ่งเรืองของกิจกรรมการค้าในอดีต อย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีผลต่อการพัฒนาเชิงกายภาพและการค้าของย่านปากคลองตลาดในยุคปัจจุบันมากที่สุดคือ **สะพานพระพุทธยอดฟ้า** ซึ่งเป็นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่ทำให้การเดินทางโดยรถยนต์ระหว่างฝั่งพระนครและธนบุรีเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี.ศ. 2475 การเปิดใช้สะพานดังกล่าวส่งผลให้ปากคลองตลาดซึ่งตั้งอยู่ ณ เชิงสะพาน มีข้อได้เปรียบเชิงที่ตั้งที่สามารถเข้าถึงได้ทั้งทางบกและน้ำ และพัฒนาจนกลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางการค้าส่งผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรระดับภูมิภาคดังเช่นปัจจุบัน

2) อาคารหรือสิ่งก่อสร้างถาวร

อาคารหรือสิ่งก่อสร้างถาวรซึ่งส่วนใหญ่คืออาคาร**ตึกแถว**ที่ถูกสร้างขึ้นในหลากหลายยุคสมัยนั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญที่กำหนดลักษณะเชิงกายภาพและกิจกรรมของย่านปากคลองตลาด กล่าวคือ การจัดวางอาคารตึกแถวเป็นสิ่งที่กำหนดรูปแบบการปิดล้อมของพื้นที่ว่างสาธารณะ โครงข่ายการสัญจร และบลิ๊อคถนน โดยรูปแบบการจัดวางอาคารที่สำคัญและเป็นพื้นฐานของการวางผังพื้นที่ย่านปากคลองตลาดในอดีตคือ

การสร้างอาคารตึกแถวโอบล้อมพื้นที่ว่างที่หันหน้าเข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยา พบได้ 2 บริเวณที่ตลาดองค์การ ตลาดและตลาดยอดพิมาน แต่เป็นที่น่าเสียดายว่ามีการแทนที่พื้นที่ว่างดังกล่าวด้วยอาคารตลาด ทั้งยังมีการ สร้างโกดังสินค้าที่วางขนานกับแม่น้ำขึ้นมาในยุคสมัยที่กิจกรรมการค้าหนาแน่นมากขึ้นในอดีต ทำให้รูปแบบ การวางอาคารในอดีตที่เคยให้ความสำคัญกับน้ำนั้นถูกลดทอนไปในปัจจุบัน

รูปแบบเชิงสถาปัตยกรรมของอาคารตึกแถวที่ถูกสร้างขึ้นตามความนิยมและเหมาะสมในแต่ละ ยุคสมัยก็เป็นเสน่ห์อีกประการหนึ่งของย่านปากคลองตลาด โดยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในอดีตที่ได้รับการ ยอมรับว่ามีคุณค่าเชิงสถาปัตยกรรมคือกลุ่มอาคารที่ถูกสร้างขึ้นในระหว่างรัชกาลที่ 5-7 โดยเฉพาะกลุ่ม**ตึกแถว บ้านหม้อ**ที่มีรูปแบบของสถาปัตยกรรมยุโรปเข้ามาผสมผสาน มีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นที่ สวยงาม ซึ่งอาคารเหล่านี้ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพปานกลางถึงดี เพราะยังได้รับการใช้งานมาอย่างต่อเนื่อง โดย กลุ่มอาคารบางหลังนั้นได้รับการจดทะเบียนเพื่อการอนุรักษ์ไว้โดยกรมศิลปากรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

นอกเหนือจากกลุ่มอาคารตึกแถวแล้ว ยังพบว่าสิ่งก่อสร้างและโบราณสถานที่มีความสำคัญ และมีคุณค่าทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ สังคม และเศรษฐกิจอีกมากมายในพื้นที่ย่านปากคลองตลาดและบริเวณ โดยรอบ โดยเฉพาะสิ่งก่อสร้างและโบราณสถานประเภท **วัด** และ **วัง** ที่ในอดีตเคยมีบทบาทเป็นศูนย์กลาง ชุมชนที่สำคัญควบคู่มาที่ย่านการค้า บริเวณโดยรอบย่านปากคลองตลาดเองนั้นก็ยังคงหลงเหลือให้เห็นอยู่ เป็นจำนวนมาก โดยวัดส่วนใหญ่ก็ยังคงบทบาทเป็นพื้นที่ศูนย์กลางทางศาสนาเช่นเดียวกับในอดีต แต่วังจำนวน มากนั้นถูกปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยให้เหมาะสมกับความต้องการร่วมสมัย เช่น เปลี่ยนการใช้งานเป็น สถานศึกษา สถานข้าราชการ และพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น โดยอาคารส่วนใหญ่ก็ยังคงอยู่ในสภาพที่ดี มีศักยภาพใน การเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญระดับพื้นที่และเมืองได้

3) พื้นที่ว่างสาธารณะและองค์ประกอบเชิงกายภาพชั่วคราว

ย่านปากคลองตลาดมีศักยภาพสูงมากในเชิงที่ตั้งที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเปรียบได้ดัง พื้นที่ว่างสาธารณะระดับประเทศ แต่เนื่องจากพื้นที่ริมน้ำเกือบทั้งหมดภายในย่านนั้นถูกใช้ประโยชน์เป็นอาคาร โกดังสินค้า ย่านปากคลองตลาดจึงปราศจากพื้นที่ว่างสาธารณะริมน้ำ มีเพียงแต่พื้นที่ว่างสาธารณะบนบกที่เกิด จากการปิดล้อมของกลุ่มอาคาร ปรากฏให้เห็นเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ลานโล่งและเส้นทางสัญจร โดยลานโล่งที่มี ความสำคัญมากต่อย่านปากคลองตลาดและพื้นที่โดยรอบคือ **ลานโล่งหน้าอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1** ที่บริเวณ เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ฝั่งพระนคร ลานโล่งนี้ถูกพัฒนามาพร้อมกับการก่อสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า และ **พระปฐมบรมราชานุสรณ์** เมื่อปีพ.ศ.2475 ปัจจุบันมีลักษณะเป็นลานโล่งลาดเชิงขนาดใหญ่ ที่ปราศจาก การใช้พื้นที่เพื่อกิจกรรมใดๆมากนัก

พื้นที่ว่างสาธารณะที่เป็น **เส้นทางสัญจร** จึงมีบทบาทสำคัญต่อความเป็นสถานที่ของย่านได้ ดีกว่าในสภาวะปัจจุบัน โดยเฉพาะเมื่อเส้นทางสัญจรเหล่านี้เปรียบได้ดังภาษาขณะที่เอื้อให้เกิดการใช้พื้นที่แบบ อเนกประโยชน์ ที่มีทั้งกิจกรรมการสัญจรและการจับจองพื้นที่เพื่อการค้าขายแบบหาบเร่แผงลอย โดยเส้นทางที่

พบว่ามีการใช้พื้นที่เพื่อการค้าหาบเร่แผงลอยมากที่สุดคือเส้น**ทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชร** และพื้นที่ต่อเนื่องมีการตั้ง**แผงลอย**หลากหลายประเภท ซับซ้อนแตกต่างกันไปตามประเภทของสินค้าที่วางขาย แต่ไม่ว่าจะเป็นแผงลอยลักษณะใดก็ตาม ล้วนต้องการ**อุปกรณ์บังแดดและฝน**เพื่อป้องกันสินค้าจากแสงแดดในช่วงเวลากลางวัน องค์ประกอบเชิงกายภาพแบบชั่วคราวเพื่อการค้าขายในย่านจึงเกิดจากการใช้งานร่วมกันระหว่างแผงลอยและอุปกรณ์บังแดดลักษณะต่าง ๆ นั้นเอง

5.3.2 ลักษณะของกิจกรรม

กิจกรรมที่สะท้อนความเป็นย่านปากคลองตลาดคือ **การค้าขายผลิตผลทางการเกษตร** ประเภทผักผลไม้ และดอกไม้ ซึ่งแม้ว่าความเป็นศูนย์กลางทางการค้าเฉพาะทางจะมีแนวโน้มลดทอนลงในอนาคตก็ตาม การใช้ประโยชน์อาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นไปเพื่อประโยชน์ทางการค้า โดยกิจกรรมการค้าขายในย่านปากคลองตลาดนี้จะมีลักษณะเด่นอยู่ 2-3 ประการ ได้แก่ **มีกิจกรรมการค้าเกิดขึ้นตลอดทั้งวัน** โดยจะมีความหนาแน่น คึกคัก และมีชีวิตชีวามากขึ้นในช่วงเวลากลางคืน **มีการใช้ประโยชน์อาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะเพื่อกิจกรรมการค้า**ขายสินค้าอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะพื้นที่ทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชรที่ได้รับการส่งเสริมให้มีการใช้พื้นที่อย่างอเนกประโยชน์ ด้วยกิจกรรมการค้าขายแบบหาบเร่แผงลอย ทำให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวเกิดการหมุนเวียนของกิจกรรมทั้งถาวรและชั่วคราวได้ตลอด 24 ชั่วโมง และทำให้**มีกลุ่มผู้ใช้พื้นที่ที่หลากหลายประเภท**สลับกันเข้าอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าแม่ค้า ลูกค้าส่งและปลีก คนงานรับจ้าง หรือแม้กระทั่งนักท่องเที่ยว ซึ่งมีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

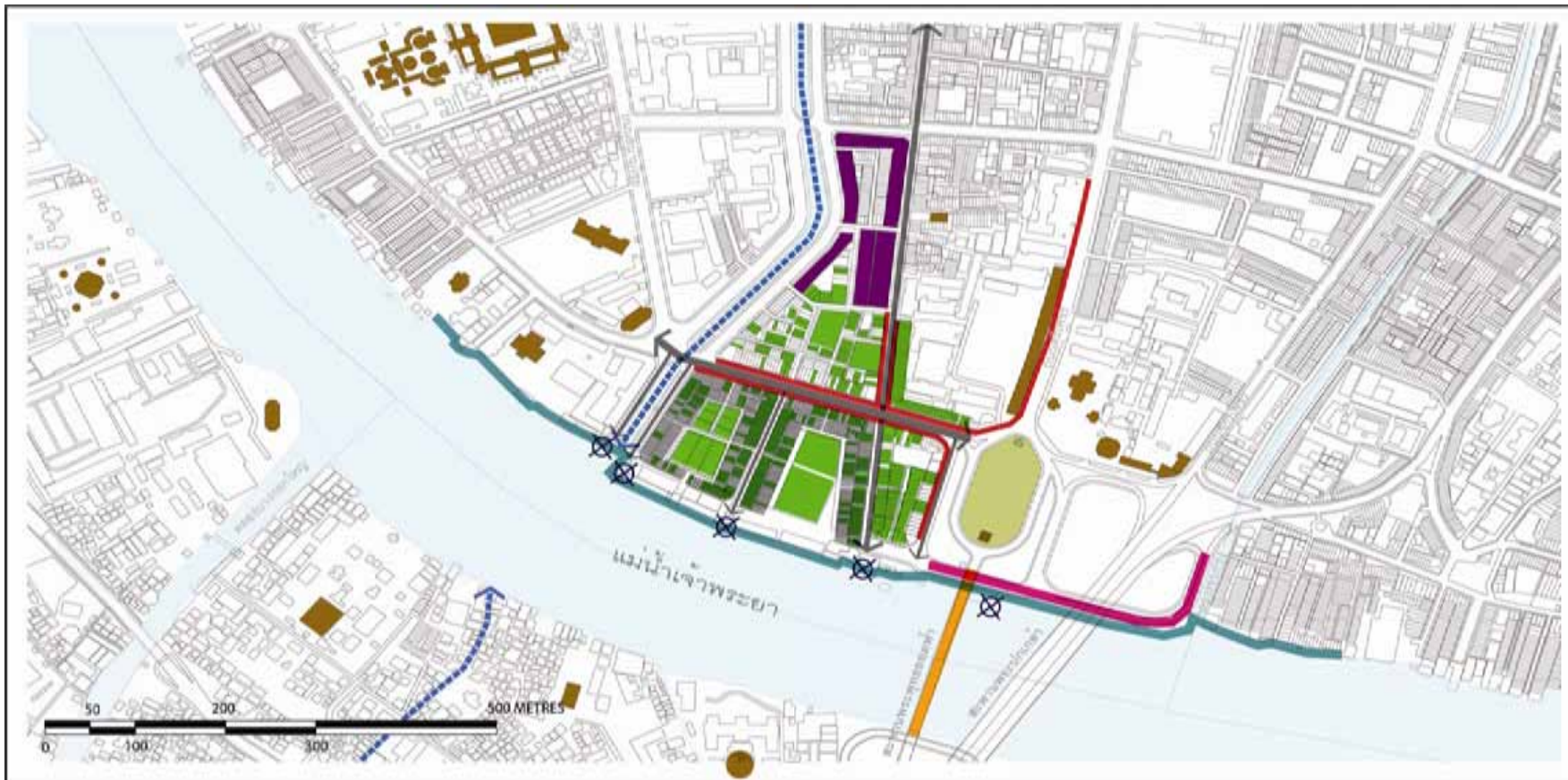
ทั้งนี้ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายหลักของย่านและมีแนวโน้มว่าจะได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวมากขึ้นเรื่อยๆคือ **การค้าขายดอกไม้ต่อนกลางคืน** ซึ่งในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้จะมีกิจกรรมการค้าส่งผัก ผลไม้ และมีตลาดนัดค้าปลีกเสื้อผ้าและเครื่องประดับเกิดขึ้นพร้อมกัน ซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะใช้วิธีการเดินเท้าเข้ามาเยี่ยมชมและถ่ายรูปกลับไปเป็นที่ระลึก กิจกรรมการค้าในช่วงเวลากลางคืนจึงมีเสน่ห์มากสำหรับย่านปากคลองตลาดและควรที่จะได้รับการส่งเสริมในการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ต่อไป

5.3.3 ความหมายและบทบาท

ย่านปากคลองตลาดคือย่านการค้า “ริมน้ำ” ที่มีกิจกรรมผูกพันกับการค้าขายมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน กิจกรรมการค้าจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ผู้คนที่หลากหลายทั้งวัย เพศ หรือฐานะเข้ามาใช้พื้นที่ริมน้ำเพื่อการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า พบปะสังสรรค์ และเปลี่ยนถ่ายการเดินทาง โดยในอดีตสมัยที่ยังมีการเดินทางทางน้ำนั้น ปากคลองตลาดมีบทบาทเป็นตลาดน้ำ และพัฒนาต่อมาเป็นตลาดบกริมน้ำที่อาศัยแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองคูเมืองเดิมเป็นเส้นทางสายหลักในการลำเลียงสินค้า **ท่าเรือและพื้นที่ริมน้ำ**จึงมีบทบาทสำคัญมากต่อกิจกรรมค้าและการขนส่งของย่านปากคลองตลาดในอดีต เพราะเป็นจุดที่ลำเลียงหรือขนถ่ายผลิตผลทางการเกษตรและผู้คนจากน้ำสู่บก ความสำคัญของท่าเรือหรือพื้นที่ริมน้ำนี้ สามารถสังเกตได้จากรูปแบบการวางผัง

อาคารหรือพื้นที่ว่างในอดีตของย่านปากคลองตลาดที่ให้ความสำคัญต่อน้ำ ด้วยการเว้นพื้นที่โล่งว่างริมน้ำไว้เป็นหน้าบ้านและมีท่าเรือเทียบไว้เป็นประตูสู่บ้าน แต่ต่อมาเมื่อรูปแบบการวางผังอาคารมีความเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการประโยชน์ใช้สอย และเกิดการพัฒนาระบบคมนาคมทางบกมากขึ้น ท่าเรือจึงย้ายตำแหน่งมาสู่พื้นที่ว่างสาธารณะที่เป็นสุดทางของเส้นทางสัญจรที่เชื่อมระหว่างถนนสายหลักและแม่น้ำลำคลอง แต่ก็ยังทำหน้าที่เป็นประตูหรือจุดเปลี่ยนผ่านระหว่างน้ำและบกที่มีบทบาทสำคัญเช่นเดิม สังเกตได้จากการเกิดชื่อเรียกชานถนนซอยหรือละแวกพื้นที่ไปตามชื่อของท่าเรือที่ตั้งอยู่ ซึ่งในย่านปากคลองตลาดนี้เองก็มีการเรียกชานชื่อของพื้นที่ในลักษณะดังกล่าว เช่น ซอยท่ากลาง และซอยท่าโรงยา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อการคมนาคมทางบกเข้ามามีบทบาทสำคัญแทนที่การคมนาคมทางน้ำ ท่าเรือซึ่งเคยเป็นจุดรวมกิจกรรมที่สำคัญในอดีตก็ต้องลดทอนบทบาทของตนเองลงให้กับ **สะพาน** และ **ถนน** ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการเร่งพัฒนาระบบคมนาคมทางบก สะพานพระพุทธยอดฟ้าซึ่งเป็นสะพานรถยนต์ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งแรกของกรุงเทพมหานคร จึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเดินทางจากน้ำสู่บก และการเปลี่ยนแปลงลักษณะเชิงกายภาพกับรูปแบบการใช้พื้นที่ของย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำไปสู่พื้นที่พาณิชย์กรรมริมถนน สังเกตได้จากการเข้าถึงพื้นที่ การขนส่งสินค้า และกิจกรรมการค้าหลักของย่านที่มักจะกระจุกตัวกันเป็นแนวยาวขนานไปกับถนน หรือรูปแบบของลานโล่งหน้าอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 ที่ถูกสร้างขึ้นมาพร้อมกับสะพานพระพุทธยอดฟ้าที่หันหน้าสู่บก หันหลังให้น้ำ ซึ่งผลจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวคือการขาดการใช้พื้นที่ริมน้ำและท่าเรือเฉกเช่นในอดีต พื้นที่ริมน้ำที่เคยมีคุณค่าจึงต้องแปรเปลี่ยนไปอาคารโกดังสินค้าและมีสภาพเป็นพื้นที่หลังบ้าน ซึ่งถ้าหากปล่อยให้การพัฒนาดำเนินต่อไปเรื่อยๆ เช่นนี้ ความสำคัญและความหมายของย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำก็จะมีโอกาสสูญหายไปได้ในที่สุด

แผนที่ 5-29 องค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

1. แม่น้ำเจ้าพระยา	4. ถนนจักรเพชร	8. การจัดวางอาคารตึกแถวโอบล้อมพื้นที่ว่าง	12. ลานโล่งหน้าอนุสาวรีย์วีรชาติที่ 1
2. คลองคูเมืองเดิม	5. ถนนบ้านหม้อ	9. ตึกแถวที่มีคุณค่าเชิงสถาปัตยกรรม	13. หอนาฬิกาของยุวมณฑลนครจักรเพชร
3. ท่าเรือ	6. ถนนชอมสุท่าเรือ	10. โบราณสถานและสิ่งก่อสร้างที่สำคัญโดยรอบ	14. ร้านค้าสมัยกลางทางถนนจักรเพชร
	7. สะพานพระพุทธยอดฟ้า	11. พื้นที่ริมน้ำ	15. ตลาดนัดกลางคืน

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์ริมแม่น้ำ
กรณีศึกษาย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

พลวัตเชิงพื้นที่ และการวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพเพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

การศึกษาพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด คือ การศึกษาปรากฏการณ์ใช้พื้นที่ที่เกิดขึ้นจริงในสภาพปัจจุบัน โดยพื้นที่ที่จะมีพลวัตหรือเกิดประโยชน์การใช้งานสูงนั้นจะประกอบไปด้วยความหลากหลายของกิจกรรม ช่วงเวลาในการใช้งาน และผู้คนที่เข้ามาใช้สถานที่ โดยมีเงื่อนไขเชิงคุณลักษณะ 4 ประการที่สนับสนุนให้เกิดการใช้พื้นที่ในลักษณะดังกล่าว ได้แก่ ความยืดหยุ่น ความหนาแน่น ความเชื่อมต่อ และคุณภาพเชิงพื้นที่ ดังที่ได้มีการกล่าวรายละเอียดไว้แล้วในการทบทวนวรรณกรรมเบื้องต้น

ทั้งนี้ การวิเคราะห์พลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด จะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงกายภาพและกิจกรรมที่ได้มาจากการสำรวจภาคสนามด้วยเทคนิคการซ้อนทับแผนที่ เพื่อให้ทราบถึงสภาพการใช้พื้นที่และเงื่อนไขเชิงคุณลักษณะที่เป็นปัญหาและศักยภาพต่อพลวัตเชิงพื้นที่ แล้วนำเสนอแนวทางการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดในอนาคต ดังนี้

6.1 พลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด

- 6.1.1 ความหลากหลายของกิจกรรม
- 6.1.2 ความหลากหลายของช่วงเวลา
- 6.1.3 ความหลากหลายของผู้คน
- 6.1.4 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม ช่วงเวลา และผู้คน

6.2 เงื่อนไขที่เป็นปัญหาและศักยภาพต่อพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด

- 6.2.1 ความยืดหยุ่น
- 6.2.2 ความหนาแน่น
- 6.2.3 ความเชื่อมต่อ
- 6.2.4 คุณภาพเชิงพื้นที่
- 6.2.5 สรุปเงื่อนไขที่เป็นปัญหาและศักยภาพต่อพลวัตเชิงพื้นที่

6.3 การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพเพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

6.1 พลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด

พลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม ช่วงเวลา และผู้คนที่เข้ามาใช้พื้นที่ สามารถวิเคราะห์ได้ด้วยเทคนิคการซ้อนทับแผนที่ต่างๆที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

6.1.1 ความหลากหลายของกิจกรรม

กิจกรรมในย่านปากคลองตลาดมีทั้งกิจกรรมการจับจองพื้นที่ (static activities) ซึ่งหมายถึง กิจกรรมที่ทำให้เกิดการหยุดนิ่งเพื่อจับจองอาคารและที่ว่างสาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นการนั่ง ยืน ค้าขาย หรือจับกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ (ไชศรี, 2551) และกิจกรรมการสัญจร ซึ่งหมายถึงกิจกรรมที่ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ (moving) ทั้งการสัญจรเพื่อเข้าถึง (moved to) และการสัญจรผ่าน (moved through) ดังนี้

- **การจับจองใช้ประโยชน์ที่ดิน** ย่านปากคลองตลาดเป็นย่านพาณิชยกรรมค้าส่งที่แวดล้อมไปด้วยการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลาย มีทั้งที่พักอาศัย สถานที่ราชการ ศาสนสถาน และสถานศึกษา ซึ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายนี้จะมีกลุ่มคนที่หลากหลายเข้ามาใช้พื้นที่ และทำให้เกิดอุปสงค์ของกิจกรรมที่หลากหลาย (แผนที่ 5-15)

- **การจับจองใช้ประโยชน์อาคาร** อาคารตึกแถวที่มีความสูงตั้งแต่ 2-5 ชั้น คือองค์ประกอบเชิงกายภาพที่เอื้อให้เกิดการใช้ประโยชน์อาคารแบบกระชับและผสมผสาน โดยพื้นที่อาคารชั้นล่างส่วนใหญ่จะถูกใช้ประโยชน์เพื่อการค้าขายผลิตผลทางการเกษตร และพื้นที่อาคารระดับชั้นสองเป็นต้นไปจะถูกใช้ประโยชน์เพื่อการอยู่อาศัย ทำให้เกิดการใช้พื้นที่อย่างต่อเนื่องทั้งเวลากลางวันและกลางคืน (แผนที่ 5-16, 5-17)

- **การจับจองใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะ** เป็นลักษณะของการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะเพื่อการค้าขายแบบชั่วคราวที่เรามักพบเห็นได้ในย่านพาณิชยกรรมทั่วไปที่มีความหนาแน่นของกิจกรรมสูง สำหรับการจับจองใช้พื้นที่ว่างสาธารณะในย่านปากคลองตลาดนั้นพบว่า มี 2 ลักษณะ คือ การใช้ประโยชน์พื้นที่สัญจรเพื่อการค้าขายและการใช้ประโยชน์พื้นที่สัญจรเพื่อการขนถ่ายสินค้า โดยการใช้ประโยชน์ประเภทแรกนั้นจะพบได้ที่บริเวณริมถนนจักรเพชร และทางเดินเท้าริมแม่น้ำเจ้าพระยาใต้สะพานพระพุทธยอดฟ้า (แผนที่ 5-18) ส่วนการใช้ประโยชน์ประเภทหลังนั้นพบได้ทั่วไปบนถนนอัษฎางค์ ซอยท่ากลาง ซอยท่าโรงยา และพื้นที่ริมน้ำใกล้กับตลาดสะพานพุทธ (แผนที่ 5-02)

- **การสัญจรของผู้เดินเท้า** (แผนที่ 5-25) พบว่ามีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาเช่นเดียวกับกิจกรรมการจับจองพื้นที่ มีทั้งการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ โดยพื้นที่ที่พบการสัญจรทางเท้าคึกคักและหนาแน่นตลอดทั้งวันคือทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชร รองลงมาคือถนนบ้านหม้อ ซอยสะพานพุทธ และทางเดินเท้าริมแม่น้ำเจ้าพระยาใต้สะพานพระพุทธยอดฟ้า ส่วนพื้นที่ที่อยู่ลึกเข้าไปริมแม่น้ำเจ้าพระยานั้นกลับพบว่าขาดการใช้งาน

อย่างมีประสิทธิภาพ จะเกิดกิจกรรมการสัญจรบ้างในช่วงเวลาที่มีกิจกรรมการจับจองพื้นที่เกิดขึ้นโดยรอบ แต่ก็ยังเป็นอัตราส่วนที่น้อยเมื่อเปรียบเทียบกับทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชรที่มีความคึกคักตลอดทั้งวัน

6.1.2 ความหลากหลายของช่วงเวลา

ปากคลองตลาดเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดทั้ง 24 ชั่วโมง แต่จะมีความหนาแน่นของกิจกรรมแตกต่างกันไปตามความสัมพันธ์กับกิจกรรมและช่วงเวลา ระบบการใช้พื้นที่ในภาพรวมคือการค้าปลีกในช่วงเวลากลางวัน และการค้าส่งในช่วงเวลากลางคืน โดยในช่วงเวลากลางวัน กิจกรรมการค้าปลีกดอกไม้และสินค้าทั่วไปจะกระจุกตัวอยู่บริเวณริมถนนสายหลักและรอง ในขณะที่พื้นที่ด้านในตลาดและบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาจะเงียบเหงา มีกิจกรรมให้เห็นบางตาเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเวลากลางคืน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ย่านปากคลองตลาดมีความคึกคักและมีกิจกรรมเกิดขึ้นอย่างหนาแน่น มีทั้งกิจกรรมการค้าส่งผักและผลไม้ที่เกิดขึ้นภายในอาคารตลาดและพื้นที่สาธารณะโดยรอบ กิจกรรมการค้าปลีกดอกไม้ที่ใช้พื้นที่ทางเดินเท้าสองข้างทางของถนนจักรเพชรและพื้นที่ต่อเนื่อง และกิจกรรมการค้าปลีกเสื้อผ้าและเครื่องประดับของกลุ่มวัยรุ่นที่ตั้งอยู่บนทางเดินเท้าใต้สะพานพระพุทธยอดฟ้าและสะพานพระปกเกล้า (แผนที่ 5-21, 5-22)

กิจกรรมการสัญจรในย่านปากคลองตลาดก็เกิดขึ้นในลักษณะที่สอดคล้องกับกิจกรรมการจับจองพื้นที่ กล่าวคือ มีการใช้ประโยชน์พื้นที่อยู่ตลอดเวลา แต่มีความหนาแน่นแตกต่างกันไปตามความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้งกิจกรรม และช่วงเวลา โดยช่วงเวลาที่มีอัตราการใช้พื้นที่สูงที่สุดคือช่วงเวลากลางคืน และช่วงเวลาที่มีอัตราการใช้พื้นที่ต่ำที่สุดคือช่วงเวลากลางวัน (แผนที่ 5-26, 5-27) ลักษณะของกิจกรรมการจับจองพื้นที่และการสัญจรที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่างๆจึงสอดคล้องกัน คือ อัตราการใช้พื้นที่สูงในช่วงเวลากลางคืนที่มีความหนาแน่นสูงที่สุดนั้นเกิดขึ้นสอดคล้องกับกิจกรรมการค้าที่หนาแน่น คึกคัก และหลากหลาย ทั้งกิจกรรมการค้าขายผัก ผลไม้ ดอกไม้ และเสื้อผ้าเครื่องประดับ ในขณะที่อัตราการใช้พื้นที่สูงในช่วงเวลากลางวันต่ำนั้นเกิดขึ้นในขณะที่กิจกรรมการค้าส่งในย่านยังไม่เริ่มต้น การสัญจรที่เกิดขึ้นจึงพบได้เพียงที่ทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชรซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าเกิดขึ้นตลอดทั้งวันเท่านั้น

6.1.3 ความหลากหลายของผู้คน

ผู้คนที่เข้ามาใช้พื้นที่ย่านปากคลองตลาดนั้นแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ พ่อค้าแม่ค้า คนงานเข็นรถส่งสินค้า ลูกค้าชาวไทยทั่วไป และนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ โดยกลุ่มผู้ใช้พื้นที่แต่ละประเภทจะมีวัตถุประสงค์ในการเข้ามาใช้พื้นที่ที่แตกต่างกัน แต่จะมีกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน ดังนี้ (ภาพที่ 5-20, แผนที่ 5-28)

- **กลุ่มพ่อค้าแม่ค้า** สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทย่อย คือ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่มีพื้นที่ขายตั้งอยู่ในย่านปากคลองตลาดอย่างถาวรหรือกึ่งถาวร และกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่ใช้วิธีการหาบเร่หรือเข็นรถเข้ามาขายชั่วคราว กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าทั้งสองประเภทยังมีวัตถุประสงค์ของการค้าที่แตกต่างกัน โดยผู้ค้าประเภทแรกจะมุ่ง

ขายสินค้าให้แก่ลูกค้าทั่วไปที่เข้ามาในย่าน ในขณะที่ผู้ค้าประเภทหลังจะขายสินค้าประเภทอาหารและเครื่องดื่มให้แก่กลุ่มผู้ค้าถาวรในย่านเป็นหลัก

- **กลุ่มคนงานเข็นรถส่งสินค้า** เป็นกลุ่มผู้ใช้พื้นที่ที่มีบทบาทสำคัญมากต่อกิจกรรมการค้าส่งในย่านปากคลองตลาด ส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่มาจากต่างจังหวัดหรือประเทศข้างเคียง เป็นกลุ่มคนที่ใช้พื้นที่ย่านปากคลองตลาดเพื่อการทำงาน และกินอยู่หลับนอนตลอดทั้ง 24 ชั่วโมง ลักษณะการใช้พื้นที่ของกลุ่มคนเหล่านี้จะจับกลุ่มหนาแน่นอยู่บริเวณอาคารตลาดและพื้นที่ชนถ่ายสินค้าต่างๆ

- **กลุ่มลูกค้าชาวไทยทั่วไป** เป็นกลุ่มผู้ใช้พื้นที่ชั่วคราวที่มีความหลากหลายมากทั้งวัย ฐานะ และอาชีพ ซึ่งก็เป็นผลต่อเนื่องที่สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์พื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลายรูปแบบและช่วงเวลา กลุ่มผู้ใช้พื้นที่ประเภทนี้ส่วนใหญ่จะกระจายตัวกันอยู่บริเวณทางเดินเท้าริมถนนสายหลักและรองของย่าน มีการสลับหมุนเวียนกันเข้ามาในย่านตลอดทั้ง 24 ชั่วโมง

- **กลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติ** เป็นกลุ่มผู้ใช้พื้นที่เพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งในระยะหลังค่อนข้างมีบทบาทสำคัญต่อย่านปากคลองตลาดมากขึ้นเรื่อยๆ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ นักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้พื้นที่ด้วยการสังเกตการณ์จากรถยนต์โดยสาร และใช้วิธีการเดินเท้า ส่วนใหญ่จะใช้ย่านปากคลองตลาดเป็นพื้นที่สัญจรผ่านไปสู่วิวทัศนสถานหรือสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญแห่งอื่นๆ

6.1.4 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม ช่วงเวลา และผู้คน

พลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม ช่วงเวลา และผู้คนที่เข้ามาใช้พื้นที่ โดยกิจกรรมที่มีความหลากหลายทั้งถาวรและชั่วคราว และมีการผสมผสานการใช้ประโยชน์เพื่อวัตถุประสงค์ที่หลากหลายจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มคนที่หลากหลายวัย ฐานะ และอาชีพเข้ามาใช้ประโยชน์พื้นที่ร่วมกันได้ตลอด 24 ชั่วโมง ดังสามารถสรุปความสัมพันธ์ได้คือ

กิจกรรมที่ทำให้ย่านปากคลองตลาดมีบทบาทสำคัญและทำให้เกิดการใช้พื้นที่ได้ตลอดทั้ง 24 ชั่วโมง ดังเช่นปัจจุบันนี้คือกิจกรรมการค้าขายผลผลิตทางการเกษตร ประเภทผัก ผลไม้ และดอกไม้ โดยระบบของการใช้พื้นที่ในภาพรวมคือการค้าปลีกในช่วงเวลากลางวัน และการค้าส่งในช่วงเวลากลางคืน โดยกิจกรรมการค้าในช่วงเวลากลางคืนจะมีความคึกคักและหนาแน่นมากกว่าในช่วงเวลากลางวัน ซึ่งก็ส่งผลให้ปริมาณของผู้คนและกิจกรรมการสัญจรในช่วงเวลากลางคืนนั้นหนาแน่นกว่าช่วงเวลากลางวันด้วยเช่นเดียวกัน ความสัมพันธ์ของกิจกรรมทั้งสองรูปแบบนี้จึงไปสอดคล้อง และสามารถอธิบายหลักการได้ด้วยทฤษฎีเศรษฐกิจของฮิลลีเออร์ (Hillier, 1999) กล่าวคือ พื้นที่ที่มีระดับการเดินเท้าที่สูงกว่าจะดึงดูดกิจกรรมการค้าหรือกิจกรรมที่ต้องอาศัยประโยชน์ทางธุรกิจจากคนเดินเท้าเป็นหลักมากกว่าปกติ ในขณะที่พื้นที่ที่มีระดับการเดินเท้าที่ต่ำกว่านั้น จะดึงดูดประเภทของกิจกรรมที่หลีกเลี่ยงคนเดินผ่านจอบอกมาเกาะตัว ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าบริเวณที่มีกิจกรรมการค้าที่เกิดจากการเดินเท้าที่มากอยู่แล้วจะยิ่งดึงดูดการสัญจรทางเท้าให้มากยิ่งขึ้นไปอีก เกิดเป็น

ผลกระทบที่วิญญูที่เป็นลูกโซ่ต่อเนื่อง ทำให้เกิดการแบ่งซอยพื้นที่ออกเป็นโครงข่ายขนาดย่อย ทำให้สัดส่วนเชิงกายภาพมีขนาดเล็ก ละเอียด และหนาแน่นกว่าเดิม ซึ่งก็เท่ากับเป็นการเอื้อให้เกิดกิจกรรมการจับจองพื้นที่ และการสัญจรผ่านที่หนาแน่นยิ่งขึ้น (แผนที่ 6-01, 6-02)

ลักษณะของกิจกรรมยังมีผลสัมพันธ์กับประเภทของผู้คนที่เข้ามาใช้ย่านปากคลองตลาด โดยเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้ย่านปากคลองตลาดมีผู้ใช้พื้นที่ที่หลากหลายนั้น เกิดจากการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายของพื้นที่บริเวณโดยรอบ มีทั้งกลุ่มผู้ใช้พื้นที่ในช่วงกลางวันและกลางคืน ซึ่งระดับความหลากหลายของผู้คนเหล่านี้ก็จะกลับไปสัมพันธ์ต่อความหลากหลายของกิจกรรมภายในพื้นที่ ยังมีคนใช้พื้นที่ที่มากเท่าใด ความหลากหลายของเพศและวัยของผู้ใช้พื้นที่ก็จะยิ่งหลากหลายขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้เกิดวัตถุประสงค์ของการใช้พื้นที่และกิจกรรมที่หลากหลายในช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่ากิจกรรมการค้าขายของย่านปากคลองตลาดในระยะหลังนี้จะมีกลุ่มผู้ค้าและลูกค้าที่อายุต่ำกว่าวัยกลางคนเป็นจำนวนมาก ทั้งยังมีประเภทของสินค้าที่รองรับกลุ่มผู้ใช้พื้นที่ที่หลากหลายวัยและฐานะมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นร้านดอกไม้ หรือร้านค้าเสื้อผ้าและเครื่องประดับ

ย่านปากคลองตลาดในภาพรวมจึงเป็นย่านที่มีพลวัตการใช้งานสูง และมีความเคลื่อนไหวของกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา แต่เมื่อพิจารณาในเชิงรายละเอียดจะพบว่าพื้นที่ที่อยู่ลึกเข้าไปจากถนนสายหลักอีกมากมายที่มีปัญหาการใช้งานได้ไม่เต็มประสิทธิภาพ ซึ่งสาเหตุของปัญหาในส่วนที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรม เวลา และผู้คนนี้ สามารถสันนิษฐานได้น่าจะมีความสัมพันธ์กับรูปแบบของกิจกรรมการค้าส่ง กล่าวคือ กิจกรรมการค้าส่งซึ่งเป็นกิจกรรมหลักของย่านนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะเกิดขึ้นในช่วงเวลากลางดึกไปจนถึงเช้ามืด และจะหยุดพักในช่วงเวลากลางวัน เหลือเพียงการขนถ่ายและจัดเก็บสินค้าบางส่วน กับกิจกรรมการปลีกที่บริเวณริมถนนจักรเพชรเท่านั้น กิจกรรมการค้าส่งที่ขาดช่วงไปในช่วงเวลากลางวัน จึงส่งผลให้ปริมาณของผู้คนที่เข้ามาใช้พื้นที่ลดต่ำลงไปด้วยเช่นเดียวกัน

รูปแบบของกิจกรรมที่แตกต่างกันระหว่างการค้าปลีกและส่งออกจะเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้ระดับการใช้พื้นที่ของผู้สัญจรทางเท้าแตกต่างกัน โดยผลจากการสำรวจในบทที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่า พื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าปลีกจะเอื้อให้เกิดกิจกรรมการสัญจรทางเท้าได้ดีกว่ากิจกรรมการค้าส่ง โดยเส้นทางสัญจรในย่านปากคลองตลาดที่พบว่ามีการสัญจรเกิดขึ้นอย่างหนาแน่นนั้น ล้วนแต่เป็นเส้นทางสัญจรที่มีกิจกรรมการค้าปลีกที่มีประเภทของสินค้าและการบริการที่หลากหลายตั้งอยู่ ไม่ว่าจะเป็นทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชร ถนนบ้านหม้อ ซอยสะพานพุทธ หรือทางเดินเท้าใต้สะพานพระพุทธยอดฟ้า ในทางกลับกัน พื้นที่ที่พบว่ามีการสัญจรทางเท้าของผู้คนเกิดขึ้นอย่างเบาบาง คือพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของกิจกรรมการค้าส่งผักและผลไม้ ซึ่งโดยปกติแล้วกิจกรรมประเภทนี้จะเน้นที่การขนถ่ายสินค้า และไม่เอื้อให้ผู้คนทั่วไปเข้าไปใช้พื้นที่เท่าใดนัก

ทั้งนี้ ประเภทของสินค้าและการบริการที่จำกัดอยู่เพียงบางประเภทก็อาจจะเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่มีผลต่อระดับความหลากหลายของผู้ใช้พื้นที่ สังเกตได้จากความแตกต่างของระดับความหนาแน่นและหลากหลายของผู้ที่สัญจรทางเท้าผ่านพื้นที่ถนนจักรเพชรและพื้นที่ด้านในของกลุ่มอาคารตลาดต่างๆ โดยถนนจักรเพชรซึ่งเป็นถนนสายหลักที่พบว่ามีการสัญจรผ่านหนาแน่นที่สุดนั้นจะมีประเภทของสินค้าและการบริการที่ครอบคลุมทั้งสินค้าหลัก

ที่เป็นผลผลิตทางการเกษตร และสินค้าหรือการบริการประเภทรอง ในขณะที่พื้นที่ด้านในของอาคารตลาดนั้น จะเป็นกลุ่มสินค้าเฉพาะทาง จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าความหลากหลายของสินค้าและบริการเหล่านี้ อาจเป็น อีกหนึ่งปัจจัยที่ดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาใช้พื้นที่ได้อย่างหลากหลายกว่าการจำกัดประเภทของสินค้าไว้เพียงชนิดเดียว อย่างไรก็ตาม ข้อควรระวังของการวางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ในลักษณะนี้คือ การสูญเสียภาพลักษณ์ของการ เป็นแหล่งสินค้าเฉพาะทางที่เป็นเอกลักษณ์ของย่านนั้นๆ

แผนที่ 6-01 กิจกรรมการจับจองและการสัญจรภายในย่านปากคลองตลาด ตอนกลางวัน

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

<p>สัญลักษณ์</p> <p>กิจกรรมการจับจองพื้นที่</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● การสัญจรรองพ่อค้าแม่ค้า ● การสัญจรรองคนงานเข็นรถ ● การสัญจรรองลูกค้าชาวไทย ● การสัญจรรองนักท่องเที่ยวต่างชาติ 	<p>พลวัตเชิงพื้นที่และทางที่สัญจรของย่านพาณิชย์ริมแม่น้ำ กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร</p> <p>DYNAMICS OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS A CASE STUDY OF PAK KHLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK</p> <p>ศาสตราจารย์ ดร. อนุชิต วัฒนพานิชย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>
--	--	---

แผนที่ 6-02 กิจกรรมการจับจองและการสัญจรภายในย่านปากคลองตลาด ตอนกลางคืน

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

กิจกรรมการจับจองพื้นที่

- การสัญจรของพ่อค้าแม่ค้า
- การสัญจรของคนงานเข็นรถ
- การสัญจรของลูกค้าชาวไทย
- การสัญจรของนักท่องเที่ยวต่างชาติ

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมฝั่ง:
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

ศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพร นนทนนท์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.2 เงื่อนไขที่เป็นปัญหาและศักยภาพต่อพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด

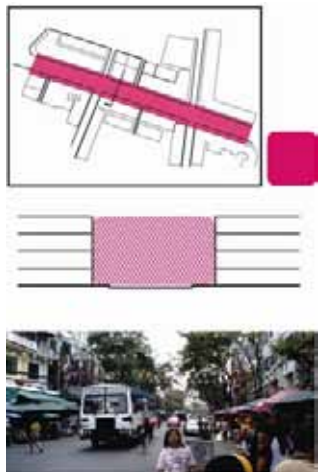
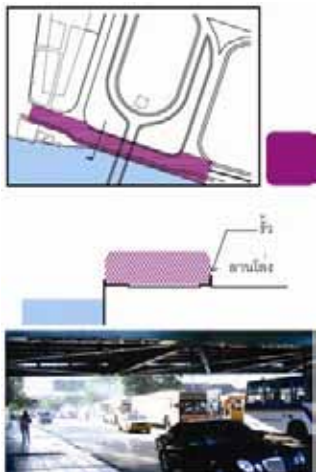

ผลจากการสำรวจภาคสนามในระหว่างปีพ.ศ.2551 ได้แสดงให้เห็นว่าพลวัตของย่านปากคลองตลาด ซึ่งถูกสะท้อนออกมาด้วยความหลากหลายของกิจกรรม ผู้คน และเวลานั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอทุกพื้นที่ แต่กระจุกตัวอยู่ที่บริเวณริมถนนต่างๆของย่าน ในขณะที่พื้นที่ริมน้ำหรือพื้นที่ด้านในของอาคารตลาดซึ่งเคยเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพการใช้งานสูงในอดีตนั้นกลับขาดการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ (แผนที่ 6-01, 6-02) ทั้งนี้สามารถอธิบายเงื่อนไขที่ทำให้พื้นที่ทั้ง 2 บริเวณของย่านปากคลองตลาดมีระดับการใช้งานที่แตกต่างกันนั้นได้ด้วย 4 คุณลักษณะเชิงกายภาพและกิจกรรมของพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย ความยืดหยุ่น ความหนาแน่น ความเชื่อมต่อ และคุณภาพของพื้นที่ ดังนี้

6.2.1 ความยืดหยุ่น

การทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่า ความยืดหยุ่นจะทำให้เกิดการใช้พื้นที่แบบอเนกประโยชน์ ซึ่งจะมีผลดีคือเอื้อให้เกิดความหลากหลายและความหนาแน่นของกิจกรรมทั้งในมิติของพื้นที่และเวลา สำหรับการที่พื้นที่แบบอเนกประโยชน์เพื่อกิจกรรมการค้าขายในย่านปากคลองตลาดนั้นพบว่ามี 2 ลักษณะคือ การใช้พื้นที่ทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชรเพื่อการค้าขายแบบหาบเร่แผงลอย และการใช้พื้นที่ทางเดินเท้าได้สะพานพุทธเป็นพื้นที่ตลาดนัดขายเสื้อผ้าเครื่องประดับ โดยรูปแบบของการใช้พื้นที่ทั้งสองประเภทจะแตกต่างกันเล็กน้อย กล่าวคือ การค้าขายแผงลอยริมถนนจักรเพชรนั้นจะเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นต่อเนื่องตลอดทั้งวัน ลักษณะของการตั้งแผงจะยาวต่อเนื่องกันไปตลอดทางเดินเท้าในลักษณะกึ่งถาวร อุปกรณ์ที่ใช้เป็นอุปกรณ์ขั้นพื้นฐาน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ถังน้ำ ร่มกันแดด จึงไม่มีความซับซ้อนมากนักในการติดตั้ง ในขณะที่รูปแบบการใช้พื้นที่ของผู้ค้าตลาดนัดนั้นจะมีซับซ้อนในการติดตั้งและจัดเก็บมากกว่า ลักษณะการใช้พื้นที่จะเป็นการจัดวางแผงต่อกันเป็นแนวยาวซ้อนกันหลายแถวไปตลอดเส้นทางสัญจร รูปแบบของแผงมีลักษณะคล้ายซุ้มขนาดเล็กที่มีโครงสร้างหลังคาปกคลุม มีความซับซ้อนในการติดตั้งมากกว่าแต่มีความมั่นคงถาวรมากกว่า อย่างไรก็ตาม ผู้ค้าในกลุ่มนี้จะต้องติดตั้งและรื้อถอนแผงทุกวันเพราะมีโอกาสค้าขายได้เฉพาะช่วงกลางวัน พื้นที่ที่ก่อตั้งสินค้าเพื่อเก็บอุปกรณ์การค้าขายในช่วงเวลากลางวันจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับรูปแบบการใช้พื้นที่ประเภทนี้

อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนให้เกิดการใช้พื้นที่สัญจรแบบอเนกประโยชน์ในลักษณะข้างต้นนี้ยังเป็นสิ่งที่ยังค่อนข้างมีอุปสรรค เพราะจะต้องได้รับผ่อนผันการอนุญาตจากสำนักงานเทศกิจ กรุงเทพมหานคร ซึ่งภายในย่านปากคลองตลาดเองก็มีเพียง 2 บริเวณข้างต้นนี้เท่านั้น การส่งเสริมให้เกิดการใช้พื้นที่ของภาคเอกชนแบบอเนกประโยชน์จึงน่าจะเป็นไปได้และทำให้เกิดแรงจูงใจที่ดีกว่า ซึ่งในระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา ก็มีแนวโน้มว่าจะเกิดการพัฒนาพื้นที่ว่างแบบอเนกประโยชน์ในพื้นที่สำคัญต่างๆโดยภาคเอกชนมากขึ้น ย่านปากคลองตลาดเองก็เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพดังกล่าวอยู่ จึงน่าจะได้รับการส่งเสริมให้เกิดการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะที่มีรูปแบบที่ชัดเจนและหลากหลายขึ้นในอนาคต

ตารางที่ 6-01 รูปแบบการใช้พื้นที่แบบอเนกประโยชน์ในสภาพปัจจุบัน (โดยผู้วิจัย, 2551)

	การใช้พื้นที่แบบอเนกประโยชน์	
	การค้าขายริมถนนจักรเพชร	การค้าขายใต้สะพานพุทธ
รูปแบบการค้า	แผงลอย	ตลาดนัด
ช่วงเวลาของกิจกรรม	ตลอดทั้งวัน	18:00-00:00
รูปแบบของพื้นที่ว่าง	<p>เส้นทางสัญจร</p> 	<p>เส้นทางสัญจรกึ่งลานโล่ง</p>
รูปแบบของแผงลอย	<p>โต๊ะเก้าอี้ ถังน้ำ ร่มกันแดด</p> 	<p>ซุ้มสินค้า แผงขาย</p>
รูปแบบการวางผัง	แนวยาวไปตามถนน	แนวยาวซ้อนกันหลายแถว
ความซับซ้อนในการติดตั้ง	น้อยถึงปานกลาง	ปานกลางถึงมาก
ความถาวรในการใช้พื้นที่	กึ่งถาวร	ชั่วคราว
ความต้องการก่อตั้งสินค้า	ไม่ต้องการ	ต้องการ

6.2.2 ความหนาแน่น

ปัจจัยที่มีผลต่อความมีชีวิตชีวาของย่านปากคลองตลาดมากคือความหนาแน่นในเชิงกิจกรรม ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมการจับจองพื้นที่และกิจกรรมการสัญจร

ความหนาแน่นของกิจกรรมการจับจองพื้นที่ในย่านปากคลองตลาดเกิดขึ้นอย่างซับซ้อน เพราะมีการใช้พื้นที่แบบ “ผสม” (mix-used) และ “อเนกประโยชน์” (multi-used) ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาพื้นที่ในระดับย่าน จะพบว่าปากคลองตลาดคือพื้นที่พาณิชย์กรรมที่ตั้งอยู่ท่ามกลางพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างหลากหลาย ทั้งสถาบันการศึกษา ราชการ ศาสนา พักอาศัย และพาณิชย์กรรม และมีการใช้ประโยชน์อาคารที่ผสมผสานกันระหว่างพาณิชย์กรรมที่ระดับพื้นดินและพักอาศัยที่ระดับอาคารชั้น 2 เป็นต้นไป ซึ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารในลักษณะผสมเช่นนี้จะมีผลดีต่อความหลากหลายของกิจกรรม ผู้คน และช่วงเวลาในการใช้ประโยชน์พื้นที่ นอกเหนือจากนั้น ปากคลองตลาดยังมีลักษณะพิเศษของการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะแบบอเนกประโยชน์ โดยมีองค์ประกอบทางกายภาพแบบชั่วคราวเป็นเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดการใช้พื้นที่เดิมแบบผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนตลอด 24 ชั่วโมง ซึ่งการจับจองพื้นที่ในลักษณะนี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นบนพื้นที่สัญจรทางเท้าที่มีผู้คนเดินผ่านไปมาเป็นจำนวนมาก

ส่วนกิจกรรมการสัญจรนั้น พบว่าผู้สัญจรส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่เพื่อการสัญจรแบบเข้าถึงหรือมีพื้นที่ย่านปากคลองตลาดเป็นจุดหมายในการเดินเท้า ยกเว้นนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เป็นการสัญจรเพื่อผ่านไปสู่อสถานที่ท่องเที่ยวแห่งอื่น ผู้สัญจรจะมีรูปแบบการเลือกเส้นทางที่แตกต่างกันไปตามกิจกรรมที่เป็นวัตถุประสงค์ เช่น พ่อค้าแม่ค้าและคนงานเข็นรถส่งสินค้าจะเลือกใช้เส้นทางที่อยู่ลึกเข้าไปทางด้านในของตลาดซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าส่ง ในขณะที่กลุ่มลูกค้าชาวไทยและนักท่องเที่ยวต่างชาติจะเลือกใช้เส้นทางเดินเท้าที่อยู่ริมถนนสายหลักและรองที่มีกิจกรรมการค้าปลีก อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ผลการสำรวจพื้นที่ด้วยสถิติความนิยมใช้เส้นทางเดินเท้า จะพบว่าพื้นที่ริมถนนจักรเพชรและซอยสะพานพุทธนั้นเป็นเส้นทางที่ได้รับความนิยมมากที่สุด ในขณะที่เส้นทางเดินเท้าที่อยู่ถัดเข้าไปจากถนนสายหลักและพื้นที่ด้านในของอาคารตลาด นั้นกลับมีผู้ใช้จำนวนเบาบางทั้งในช่วงเวลากลางวันและกลางคืน ซึ่งก็สอดคล้องกันกับกิจกรรมการจับจองพื้นที่ (แผนที่ 6-01, 6-02) กล่าวคือ บริเวณที่มีกิจกรรมการจับจองพื้นที่เกิดขึ้นอย่างหนาแน่นจะดึงดูดให้มีผู้สัญจรทางเท้าผ่านไปเป็นจำนวนมากกว่าบริเวณที่มีกิจกรรมการจับจองพื้นที่อย่างเบาบาง โดยปริมาณของคนเดินเท้าที่มากกว่าก็จะทำปฏิกิริยาถูกดึงดูดให้เกิดกิจกรรมการจับจองพื้นที่ที่มากขึ้น และส่งผลให้เกิดการแบ่งซอยพื้นที่ขนาดเล็กเกิดเป็นสัดส่วนเชิงกายภาพที่มีโครงข่ายขนาดเล็ก ละเอียดยิ่ง และหนาแน่นมากขึ้น

ความหนาแน่นเชิงกิจกรรมจึงส่งผลสัมพันธ์ต่อความหนาแน่นในเชิงกายภาพของย่านปากคลองตลาด โดยเรามักพบว่าพื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าขายเกิดขึ้นอย่างหนาแน่น มักจะมีแนวโน้มแบ่งใช้พื้นที่อาคารให้มีขนาดเล็กลง หรือเพิ่มความหนาแน่นในเชิงกายภาพด้วยการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะมากขึ้น เป็นผลทำให้เกิดรูปแบบการใช้พื้นที่ที่ซ้อนกันทับกันหลายชั้น กล่าวคือ มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ด้านในอาคาร และมีการใช้ประโยชน์พื้นที่แบบแผ่ลอยด้านนอกอาคาร ซึ่งแผ่ลอยเหล่านี้จะตั้งอยู่สองข้างทางเดินเท้า ลักษณะเด่นของกิจกรรมการค้าขายในย่านปากคลองตลาดจึงอยู่ที่เพิ่มความหนาแน่นด้วยการใช้พื้นที่ทั้ง “ภายนอก / ภายใน”

อาคารที่ต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพตลอดทั้ง 24 ชั่วโมง ลักษณะของการใช้พื้นที่แบบนี้จึงเป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขสำคัญที่ส่งเสริมพลวัตเชิงพื้นที่ ทั้งยังทำให้ผู้คนที่สัญจรผ่านไปมารู้ได้ถึงกิจกรรมของพื้นที่ และทำให้ภูมิทัศน์ของกิจกรรมในย่านเกิดความน่าสนใจมากขึ้น

ภาพที่ 6-01 การเพิ่มความหนาแน่นด้วยการใช้พื้นที่ทั้ง “ภายนอก / ภายใน” อาคาร (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

6.2.3 ความเชื่อมต่อ

ทฤษฎีการสัญจรอิสระของฮิลลีเออร์ (hillier et al., 1993 อ้างโดยไชศรี, 2548) ได้กล่าวไว้ว่าความเชื่อมต่อของโครงข่ายการเดินเท้าที่มีศักยภาพจะทำให้เกิดการสัญจรอิสระที่มากกว่าปกติ ซึ่งระดับการสัญจรอิสระของถนนแต่ละสายจะไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึง สำหรับโครงข่ายการสัญจรทางเท้าในย่านปากคลองตลาดนั้นพบว่ามีการเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงค่อนข้างเป็นระบบ แต่จะมีกลุ่มพื้นที่ที่มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงที่สูงและต่ำแตกต่างกันไปตามรูปแบบการปิดล้อมของอาคาร (แผนที่ 5-05) โดยพื้นที่ที่มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงที่สูงกว่าคือบริเวณถนนจักรเพชร ถนนบ้านหม้อ ซอยสะพานพุทธ ซอยท่ากลาง และถนนอัษฎางค์ ในขณะที่พื้นที่ที่มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงที่ต่ำกว่าคือบริเวณด้านในของอาคารตลาดและริมแม่น้ำเจ้าพระยา

ศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงจากพื้นที่ภายนอกที่แตกต่างกันนี้ ส่งผลให้ระดับการสัญจรของคนเดินเท้าภายในย่านมีความแตกต่างกัน โดยพื้นที่ที่มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงที่ดีกว่าจะมีระดับการสัญจรทางเท้าที่สูงกว่า ถนนจักรเพชรซึ่งเป็นถนนสายหลักที่มีระดับการมองเห็นและเข้าถึงที่ดีที่สุดในย่านจึงเป็นพื้นที่ที่มีระดับการสัญจรทางเท้าที่หนาแน่นที่สุด โดยในทางกลับกัน พื้นที่ด้านในของอาคารตลาดและพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งมีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่ที่ต่ำกว่า จึงมีระดับการสัญจรทางเท้าที่ต่ำกว่าพื้นที่อื่นๆด้วยเช่นเดียวกัน (แผนที่ 6-03) อย่างไรก็ตาม ผลจากการสำรวจยังแสดงให้เห็นว่านอกเหนือจากศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่แล้ว ความเชื่อมต่อระหว่างโครงข่ายการเดินเท้าและจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรยังมีผลสำคัญต่อระดับการสัญจรทางเท้าภายในย่าน สังเกตได้จากการที่ถนนจักรเพชร ซอยท่าโรงยา และซอยสะพานพุทธ ซึ่งเป็นเส้นทางที่ตั้งอยู่ระหว่างจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรทางบกและน้ำของย่านในปัจจุบันเป็น

เส้นทางที่ได้รับความนิยมในการเลือกใช้งานสูงที่สุด ซึ่งก็สอดคล้องกับทฤษฎีการออกแบบตลาดสาธารณะที่โอเนล (O'Neil, 2551) ได้กล่าวไว้ว่านอกจากศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นที่เข้าใจง่ายแล้ว เส้นทางที่สอดคล้องกับจุดเปลี่ยนถ่ายระบบขนส่งมวลชนจะมีโอกาสประสบความสำเร็จได้มากกว่า ความเชื่อมต่อนี้ระหว่างจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรกับการโครงข่ายทางเดินเท้าจึงเป็นโอกาสในการเพิ่มความหนาแน่นของผู้สัญจรทางเท้า และเป็นเงื่อนไขที่ควรนำไปใช้ในการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดต่อไปในอนาคต

6.2.4 คุณภาพเชิงพื้นที่

การพิจารณาคุณภาพเชิงพื้นที่ในย่านปากคลองตลาดนั้นจะต้องแบ่งประเด็นการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ คุณภาพของพื้นที่ที่เป็นกิจกรรมขั้นพื้นฐาน และคุณภาพของพื้นที่ที่เป็นกิจกรรมทางเลือก

คุณภาพของพื้นที่ที่เป็นกิจกรรมขั้นพื้นฐาน หมายถึงคุณภาพของพื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าทั่วไป พบว่ามีปัญหาเรื่องคุณภาพของเส้นทางเดินเท้าซึ่งเกิดจากการสูญเสียพื้นที่ครึ่งหนึ่งของทางเดินเท้าให้กับการค้าแฝง ลอย ส่งผลให้คนเดินเท้าต้องลงไปใช้ฝั้วถนนร่วมกับรถยนต์ ขาดความสะดวกและความปลอดภัย ทั้งยังมีปัญหาเรื่องความสะอาด และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของอุปกรณ์การค้าขายบ้างในบางบริเวณ อย่างไรก็ตาม ผลจากการสำรวจการใช้พื้นที่ในสภาพปัจจุบันได้แสดงให้เห็นว่า คุณภาพเชิงพื้นที่อาจจะไม่มีอิทธิพลมากนักต่อการเลือกใช้พื้นที่ที่เป็นกิจกรรมขั้นพื้นฐานนี้ สังเกตได้จากกรณีที่ถนนจักรเพชรซึ่งเป็นถนนที่มีปัญหามากในเรื่องความปลอดภัยของผู้เดินเท้าและความเป็นระเบียบเรียบร้อยเชิงกายภาพ ก็ยังคงเป็นพื้นที่และเส้นทางที่ได้รับความนิยมใช้สูงสุดอยู่ในปัจจุบัน

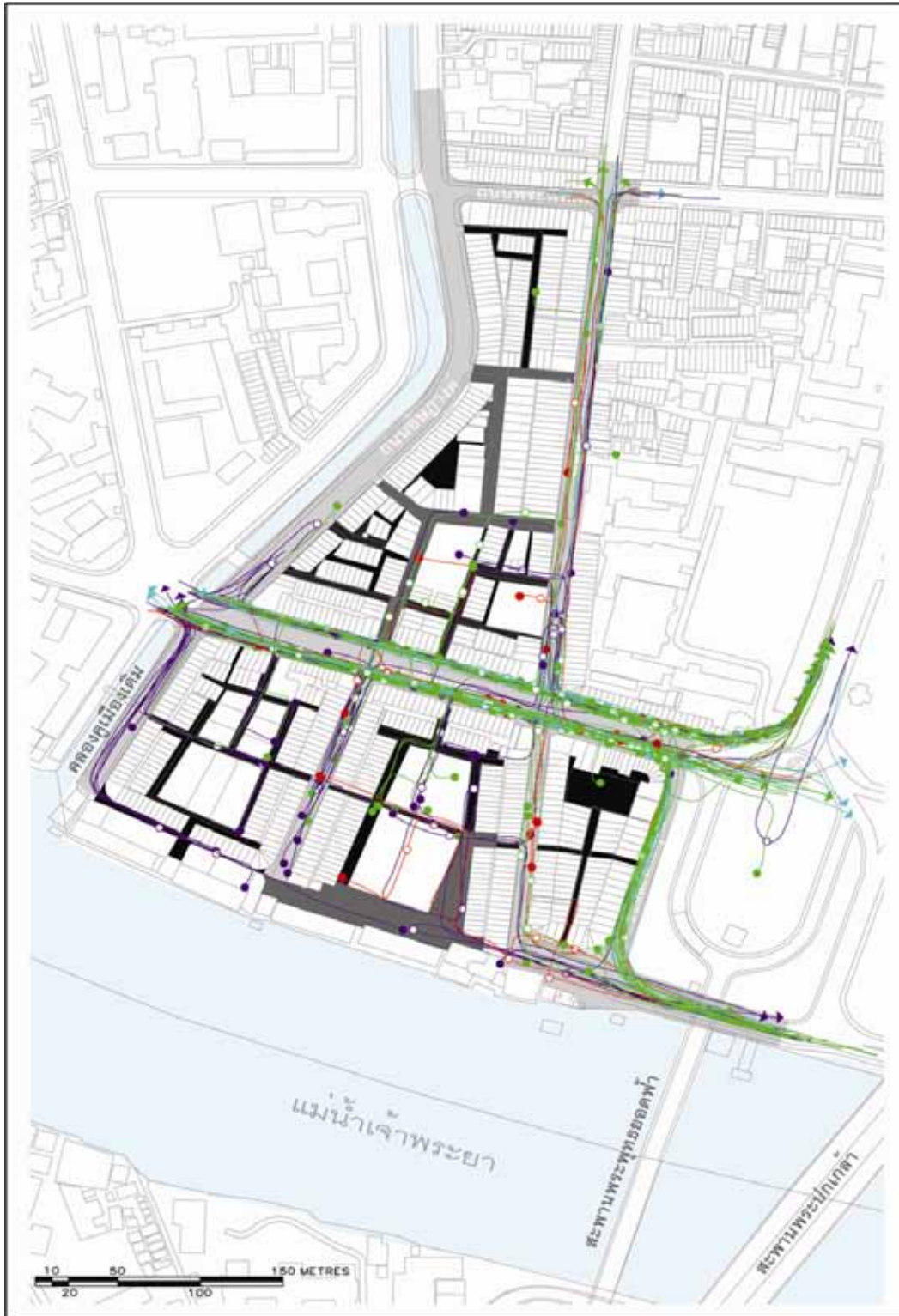
ในทางกลับกันนั้น คุณภาพของพื้นที่ที่เป็นกิจกรรมทางเลือกซึ่งหมายถึงคุณภาพของพื้นที่ที่มีกิจกรรมนันทนาการ การพักผ่อนหย่อนใจ หรือการเล่นกีฬา นั้นจะต้องให้ความสำคัญต่อคุณภาพเชิงพื้นที่มากเท่ากับคุณลักษณะด้านอื่น ๆ สำหรับย่านปากคลองตลาดนั้นพบว่าพื้นที่เพื่อกิจกรรมในลักษณะดังกล่าวเพียงแห่งเดียวคือบริเวณลานโล่งหน้าอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 มีสภาพปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่ขาดการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีถนนโอบล้อม 3 ด้าน มีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ที่ต่ำและขาดความปลอดภัย ทั้งลักษณะเชิงกายภาพของพื้นที่ซึ่งเป็นพื้นลาดแข็งโล่งแจ้งขนาดใหญ่ และไร้ร่มเงา ก็ไม่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและพฤติกรรมของคนท้องถิ่น โดยลักษณะของพื้นที่ว่างสาธารณะที่ดีและเหมาะสมกว่าสำหรับคนไทยนั้นควรจะเป็นพื้นที่ขนาดเล็กที่เชื่อมต่อกันไปตามแนวทางสัญจร และมีร่มเงาที่ดีจากมวลาอาคารหรือต้นไม้ที่โอบล้อม (ไซศรี, 2551)

แผนที่ 6-03 การปิดล้อมของอาคารกับระดับของการสัญจรทางเท้า ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

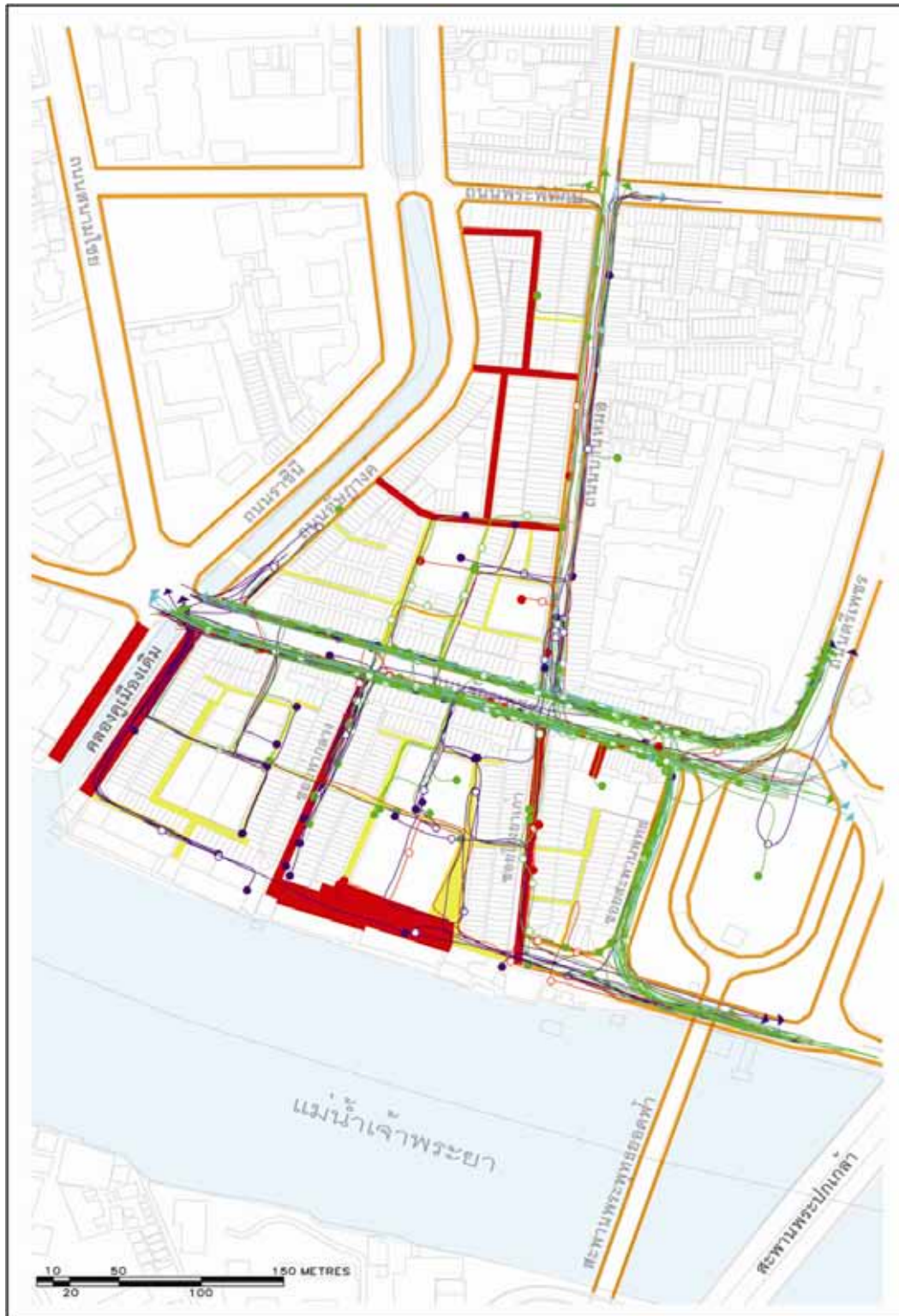
สัญลักษณ์	●	●
■ มวลอาคาร	—	—
□ พื้นที่ว่าง	●	●
	—	—

พลวัตพื้นที่และการฟื้นฟูย่านพาณิชย์เก่าในน้ำ:
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK
ศาสตราจารย์ ดร. อนุชิต วัฒนานนท์ และคณะนักวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

แผนที่ 6-04 การมองเห็นและเข้าถึงกับระดับของการสัญจรทางเท้า ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

<p>สัญลักษณ์</p> <ul style="list-style-type: none"> ศึกษาภาพการมองเห็นและเข้าถึงต่ำ ศึกษาภาพการมองเห็นและเข้าถึงปานกลาง ศึกษาภาพการมองเห็นและเข้าถึงสูง 	<ul style="list-style-type: none"> ● การสัญจรของพ่อค้าแม่ค้า ● การสัญจรของคนงานเรือด ● การสัญจรของลูกค้าชาวไทย ● การสัญจรของนักท่องเที่ยวต่างชาติ 	<p>พหุวิธีเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำ: กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร</p> <p>DYNAMICS OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK</p> <p>ศาสตราจารย์ ดร. อรุณรัตน์ นานเมือง / ศาสตราจารย์ ดร. อรุณรัตน์ นานเมือง / จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>
--	---	--

แผนที่ 6-05 ความปลอดภัยของทางเดินเท้ากับระดับการสัญจรทางเท้า ย่านปากคลองตลาด

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

- เส้นทางเดินเท้าที่มีความปลอดภัยต่ำ
- เส้นทางเดินเท้าที่มีความปลอดภัยปานกลาง
- เส้นทางเดินเท้าที่มีความปลอดภัยสูง
- การสำรวจของพ่อค้าแม่ค้า
- การสำรวจของคนงานเร็นรถ
- การสำรวจของลูกค้าชาวไทย
- การสำรวจของนักท่องเที่ยวต่างชาติ

พอดีจึงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรมท่าใหม่
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
STRENGTHS OF SPACES
AND RENOVATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.2.5 สรุปร่องไขที่เป็นปัญหาและศักยภาพต่อพลวัตเชิงพื้นที่

เมื่อประมวลผลจากการสำรวจภาคสนามและวิเคราะห์ด้วยการซ้อนทับข้อมูลเชิงแผนที่ตามสมมติฐานเรื่องการใช้พื้นที่ว่างแบบมีพลวัตกับเงื่อนไขเชิงกายภาพตามที่ได้มีการสรุปไว้แล้วข้างต้น จะพบว่าเงื่อนไขเชิงกายภาพทั้ง 4 คุณลักษณะนั้นมีความสัมพันธ์สอดคล้องซึ่งกันและกัน กล่าวคือ

พื้นที่ที่จะเกิดพลวัตการใช้งานสูงนั้นจะต้องมีคุณสมบัติพื้นฐานขั้นต้นคือมี **ความหนาแน่น** ของกายภาพและกิจกรรมที่เข้มข้น และจะต้องมีโครงข่ายการสัญจรทางเท้าที่สั้นไหลและ **เชื่อมต่อ** อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ความหนาแน่นของกิจกรรมจะแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ กิจกรรมการจับจองพื้นที่และ กิจกรรมการสัญจร ซึ่งทั้งสองกิจกรรมนี้มักจะมีความสัมพันธ์ของระดับความหนาแน่นในลักษณะที่สอดคล้องและส่งเสริมซึ่งกันและกัน กล่าวคือ กิจกรรมการจับจองพื้นที่ที่หนาแน่นจะเอื้อให้เกิดการสัญจรที่หนาแน่นกว่าและในทางกลับกัน กิจกรรมการสัญจรที่หนาแน่นจะเอื้อให้เกิดกิจกรรมการจับจองพื้นที่ที่หนาแน่นมากขึ้นเช่นเดียวกัน สำหรับวิธีการในการสร้างความหนาแน่นของกิจกรรมการจับจองพื้นที่นั้น พบว่ามีหลากหลายวิธีการ เช่น การส่งเสริมให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลาย การใช้ประโยชน์อาคารแบบผสม การเพิ่มความหนาแน่นของกิจกรรมในมิติทางตั้งหรือเวลา และการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะแบบชั่วคราว ซึ่งการจะทำให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่ในลักษณะนั้นได้ จะต้องเตรียมความพร้อมของพื้นที่ให้เกิดการใช้งานได้อย่าง **ยืดหยุ่น** และมีประสิทธิภาพที่สุด ส่วนการเพิ่มความหนาแน่นของกิจกรรมการสัญจรนั้น สามารถทำได้โดยการปรับปรุงโครงข่ายการสัญจรให้เชื่อมต่อ สั้นไหล มีการมองเห็นและเข้าถึงที่มีประสิทธิภาพ ปลอดภัย และควรจะให้โครงข่ายของการเดินเท้ามีความสัมพันธ์ที่ต่อกับจุดเปลี่ยนถ่ายระบบขนส่งมวลชนโดยรอบพื้นที่ สำหรับคุณภาพเชิงพื้นที่นั้นถึงแม้ว่าจะมีความสำคัญที่ต่างกันไปตามลักษณะการใช้งานพื้นที่ แต่พื้นที่ใดที่มี **คุณภาพเชิงพื้นที่** ที่เอื้ออำนวยให้เกิดการใช้งานของกลุ่มคนที่หลากหลายประเภทก็จะเป็นการส่งเสริมให้การใช้งานพื้นที่ในช่วงเวลาที่ยาวนานและหลากหลายขึ้น และทำให้เกิดโอกาสพัฒนาระบบกิจกรรมที่หลากหลายมากยิ่งขึ้นต่อไปในอนาคต

สำหรับกรณีศึกษาย่านปากคลองตลาดนี้ พบว่ามีทั้งพื้นที่ที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับความสัมพันธ์เบื้องต้นและมีพลวัตการใช้งานสูงมาก และพื้นที่ที่ไม่ได้เป็นไปตามลักษณะดังกล่าวเลยสอดคล้องกันอยู่ โดยพื้นที่ที่ค่อนข้างมีคุณสมบัติครบถ้วนตามเงื่อนไขทั้ง 4 คุณลักษณะคือบริเวณทางเดินเท้าริมถนนจักรเพชร ในขณะที่พื้นที่ที่พบว่าค่อนข้างมีปัญหาขาดการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพในปัจจุบันคือ พื้นที่ด้านในของอาคารตลาดและพื้นที่ที่อยู่ลึกเข้าไปทางริมแม่น้ำเจ้าพระยา โดยสาเหตุที่ทำให้เกิดสภาพขาดการใช้งานดังกล่าวนี้เกิดขึ้นจากหลายสาเหตุประกอบกัน ได้แก่ การปิดล้อมของกลุ่มอาคารตึกแถวทำให้ศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่ด้านในนั้นต่ำกว่าพื้นที่อื่น การขาดความเชื่อมต่อกับโครงข่ายการสัญจรทางเท้าและจุดเปลี่ยนถ่ายระบบขนส่งมวลชนที่สำคัญโดยรอบพื้นที่ การใช้พื้นที่เพื่อการค้าส่งและโกดังสินค้าทำให้หนาแน่นของกิจกรรมการจับจองพื้นที่และการสัญจรผ่านนั้นลดน้อยกว่ากิจกรรมประเภทอื่น การขาดความยืดหยุ่นในการเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยหรือใช้พื้นที่แบบอเนกประโยชน์ และการขาดคุณภาพเชิงพื้นที่ทั้งในเรื่องของแสงสว่าง ความสะอาด การระบายอากาศ และความเป็นระเบียบเรียบร้อย

การปรับปรุงคุณลักษณะเชิงกายภาพของพื้นที่ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่ส่งเสริมพลวัตเชิงพื้นที่ซึ่งเป็นแนวทางปรับปรุงระดับการใช้ประโยชน์พื้นที่ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชยกรรมริมน้ำเก่าแก่เช่นย่านปากคลองตลาดนี้ จะต้องมีการคำนึงถึงเงื่อนไขในการอนุรักษ์ความเป็นสถานที่ของย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต ควบคู่ไปกับมาตรฐานหรือวิธีการออกแบบและปรับปรุงฟื้นฟูย่านพาณิชยกรรมริมน้ำที่ดี ซึ่งจะได้มีการสรุปผลการวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพเพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดในหัวข้อต่อไป

6.3 การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพเพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

ปัญหาและศักยภาพเพื่อการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ จะได้มาจากการประมวลและวิเคราะห์ข้อมูล 2 ประเภทสำคัญร่วมกัน คือ องค์ประกอบของความเป็นสถานที่ และพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบถึงปัญหาที่ควรจะได้รับปรับปรุงฟื้นฟู และศักยภาพของพื้นที่ที่ควรจะได้รับ การรักษาไว้หรือส่งเสริมให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของย่านปากคลองตลาดจะแบ่งประเด็นในการวิเคราะห์เป็น 5 หัวข้อ ได้แก่ 1) การมองเห็น การเข้าถึง และความเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจร 2) การใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ 3) มวลอาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะ 4) คุณภาพของสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม และ 5) องค์ประกอบทางจินตภาพและความเป็นสถานที่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

6.3.1 การมองเห็น การเข้าถึง และความเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจร

- การสัญจรทางน้ำ	<u>ปัญหา</u>	- ตำแหน่งของท่าเรือด่วนเจ้าพระยาที่ไม่สอดคล้องกับกายภาพและกิจกรรมโดยรอบ
	<u>ศักยภาพ</u>	- การเข้าถึงพื้นที่ได้ทั้งทางน้ำและบก - โอกาสในการพัฒนาท่าเรือเดิมที่ถูกทิ้งร้าง
- การสัญจรทางบก	<u>ปัญหา</u>	- ความแออัดของการจราจรบนถนนจักรเพชร ซึ่งเป็นถนนสายหลักในการเข้าถึงพื้นที่ทางบก - การขาดแคลนพื้นที่จอดรถ ทำให้เกิดปัญหาการลुक้าใช้พื้นที่ผิวถนน เพิ่มความแออัดของการจราจร
	<u>ศักยภาพ</u>	- โครงสร้างของบล็อกถนนเดิมมีความชัดเจน เข้าใจง่าย และมีระยะที่เหมาะสมต่อกิจกรรมการเดินเท้า - โครงการรถไฟฟ้าใต้ดิน คือโอกาสในการลดความแออัดของการจราจรทางบก และเพิ่มศักยภาพของการเป็นพื้นที่เปลี่ยนถ่ายการสัญจรในอนาคต

- เส้นทางเดินเท้า	<u>ปัญหา</u>	- การซ้อนทับกันของเส้นทางขนถ่ายสินค้าและการสัญจรทั่วไป และการซ้อนทับกันของเส้นทางเดินเท้าและรถยนต์
	<u>ศักยภาพ</u>	- การขาดศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่สาธารณะที่สำคัญ โดยเฉพาะพื้นที่ริมน้ำและด้านในอาคารตลาด
		- เส้นทางเดินเท้าที่เชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบ ละเอียด และมีประสิทธิภาพ
		- ความคึกคักที่เกิดจากความหลากหลายของผู้คนและกิจกรรม

6.3.2 การใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ

- การใช้ประโยชน์ที่ดิน	<u>ปัญหา</u>	- การขาดการใช้ประโยชน์พื้นที่ริมน้ำตามศักยภาพร่วมสมัย
	<u>ศักยภาพ</u>	- กรอบแนวคิดของคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์
		- ความเป็นย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำเก่าแก่ในพื้นที่อนุรักษ์
		- บทบาทของการเป็นพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมระดับภูมิภาค
		- ประเภทของสินค้าผลิตผลทางการเกษตรที่ยังเหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในย่านประวัติศาสตร์
		- การใช้ประโยชน์ที่ดินแบบผสมผสาน
		- โอกาสในการลดขนาดของกิจกรรมการค้าส่งตามนโยบายของรัฐ
		- การใช้ประโยชน์พื้นที่ตลอดทั้งวัน และความคึกคักของกิจกรรมในช่วงเวลากลางคืน
		- การผสมผสานระหว่างกิจกรรมการค้าส่งและปลีก
		- ศักยภาพเชิงที่ตั้ง ที่สามารถพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อวัฒนธรรม การศึกษา นันทนาการ และการท่องเที่ยว
		- โอกาสในการพัฒนาที่ดินภายใต้ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน
- การใช้ประโยชน์อาคาร	<u>ปัญหา</u>	- การขาดความต่อเนื่องของกิจกรรมการค้าในช่วงเวลากลางวัน โดยเฉพาะด้านในของอาคารตลาดและพื้นที่ริมน้ำ
	<u>ศักยภาพ</u>	- การผสมผสานระหว่างค้าขายและพักอาศัย
- การใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะ	<u>ปัญหา</u>	- ทศนคติของภาครัฐที่มีต่อการค้าหาบเร่แผงลอย
	<u>ศักยภาพ</u>	- การขาดการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะที่สำคัญอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะลานโล่งหน้าอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1
		- การใช้พื้นที่ว่างสาธารณะแบบอเนกประโยชน์
		- ความต่อเนื่องของกิจกรรมภายนอกและภายในอาคาร

6.3.3 มวลอาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะ

- มวลอาคาร	<u>ปัญหา</u>	- คุณภาพของเส้นขอบฟ้าที่สูญเสียไปจากการต่อเติมอาคารแบบ พื้นหลอ
	<u>ศักยภาพ</u>	- มวลอาคารขนาดเล็กและมีความสูงไม่มากนัก เหมาะกับสัดส่วน ของมนุษย์ - ความชัดเจนและเข้าใจง่ายของบลิ๊อคถนนและอาคาร - เอกลักษณะของผังอาคารจากรูปแบบการวางอาคารในอดีตที่ให้ ความสำคัญกับแม่น้ำเจ้าพระยา
- พื้นที่ว่างสาธารณะ	<u>ปัญหา</u>	- การขาดความต่อเนื่องระหว่างโครงข่ายพื้นที่โล่งว่างของ “น้ำ” และ “บก”
	<u>ศักยภาพ</u>	- การทอนขนาดของพื้นที่ว่างสาธารณะด้วยองค์ประกอบเชิง กายภาพแบบชั่วคราว

6.3.4 คุณภาพของสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม

- สถาปัตยกรรม	<u>ปัญหา</u>	- การต่อเติมอาคารและสภาพเสื่อมโทรมของอาคารที่มีคุณค่าทาง สถาปัตยกรรม - การขาดเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมของ อาคารในยุคสมัยใหม่
	<u>ศักยภาพ</u>	- การคงอยู่ในสภาพดีและถูกใช้งานอย่างต่อเนื่องของอาคาร ตึกแถวที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม - ความน่าสนใจของระบบหลังคาและสิ่งป้องกันแดดและฝนที่ถูก ใช้งานอยู่ในปัจจุบัน
- ภูมิสถาปัตยกรรม	<u>ปัญหา</u>	- คุณภาพของพื้นที่ริมน้ำที่ยังถูกละเลยอยู่ในปัจจุบัน
	<u>ศักยภาพ</u>	- คุณภาพของพื้นที่ว่างสาธารณะที่ไม่เอื้อให้เกิดการใช้งานอย่างมี ประสิทธิภาพ โดยเฉพาะลานโล่งหน้าอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1

6.3.5 องค์ประกอบทางจินตภาพและความเป็นสถานที่

- จุดหมายตา	<u>ปัญหา</u>	- การขาดศักยภาพในการมองเห็นแม่น้ำเจ้าพระยาและจุดหมาย ตาสำคัญที่อยู่ริมน้ำ
	<u>ศักยภาพ</u>	- สิ่งก่อสร้างและโบราณสถานสำคัญมากมายที่เป็นจุดหมายตา ระดับเมืองและระดับย่าน

- จุลรวมกิจกรรม	<u>ปัญหา</u>	- การละเลยความสำคัญของท่าเรือซึ่งเคยเป็นจุลรวมกิจกรรมที่สำคัญในอดีต
- เส้นทาง	<u>ปัญหา</u>	- ความลาดเอียงของความสัมพันธ์ระหว่างถนนกับท่าเรือในอดีต
	<u>ศักยภาพ</u>	- ความต่อเนื่องของผนังอาคารและกิจกรรมริมถนน
- ย่าน	<u>ปัญหา</u>	- ความลาดเอียงของจินตภาพและความเป็นสถานที่ของย่านพาณิชยกรรมริมย่านในอดีต
	<u>ศักยภาพ</u>	- กิจกรรมและบรรยากาศการค้าขายที่เป็นเอกลักษณ์และโดดเด่น โดยเฉพาะการค้าขายดอกไม้
- ขอบเขต	<u>ศักยภาพ</u>	- ความชัดเจนของขอบเขตเชิงกายภาพและกิจกรรมของย่าน

กล่าวโดยสรุป ประเด็นเรื่องการมองเห็น การเข้าถึง และความเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจร กับประเด็นเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ เป็นประเด็นหลักที่เป็นปัญหาและศักยภาพต่อพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาด กล่าวคือ ระดับการใช้พื้นที่ในย่านปากคลองตลาดจะมีความแตกต่างกันไปตามความสัมพันธ์ของระดับการมองเห็นและเข้าถึงจากพื้นที่ภายนอก และความหนาแน่นของกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยรอบ โดยพื้นที่บริเวณด้านในของอาคารตลาดและพื้นที่ริมน้ำที่พบว่ามีการใช้พื้นที่ต่านั้นมีสาเหตุมาจากการขาดช่วงของกิจกรรม การขาดความเชื่อมต่ออย่างเป็นระบบของจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรกับโครงข่ายทางเดินเท้า และระดับการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่ที่ต่ำกว่า ซึ่งจะไปสัมพันธ์กับรูปแบบของการวางผังอาคาร ปัญหาที่นอกเหนือจากนั้นก็จะเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่ริมน้ำได้ไม่เต็มศักยภาพ การขาดการใช้ประโยชน์พื้นที่ในเชิงสังคมและวัฒนธรรม และการซ้อนทับกันระหว่างกิจกรรมเดินเท้าและการสัญจรของรถยนต์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดนั้นจะต้องมีการคำนึงถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูบูรณะเอกลักษณ์และองค์ประกอบความเป็นสถานที่ของย่านควบคู่กันไป ซึ่งผลจากการวิเคราะห์ทำให้ทราบว่าย่านปากคลองตลาดในปัจจุบันนี้ค่อนข้างจะมีความเสี่ยงต่อการสูญเสียองค์ประกอบความเป็นสถานที่ หรือจินตภาพของย่านพาณิชยกรรมริมน้ำในอดีต พบว่าการพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับความรุ่งเรืองของกิจกรรมในช่วงครึ่งทศวรรษที่ผ่านมาได้มีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง "น้ำ" กับ "บก" ซึ่งเคยปรากฏให้เห็นชัดเจนในอดีต ทั้งจากองค์ประกอบเชิงกายภาพ เช่น ท่าเรือ การวางผังอาคาร เส้นทางสัญจรสู่น้ำ และระบบกิจกรรมที่เคยเปิดโอกาสให้ผู้คนได้สัมผัสน้ำอย่างใกล้ชิด และมีการใช้พื้นที่ริมน้ำเป็นหลักนั้นไม่สามารถเป็นที่รับรู้ได้ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ย่านปากคลองตลาดก็ยังคงเป็นพื้นที่ที่มีพลวัตและเอกลักษณ์ที่ชัดเจนจากกิจกรรมร่วมสมัย ซึ่งก็คือการค้าขายผลิตผลทางการเกษตร ผัก ผลไม้ และดอกไม้สด โดยกิจกรรมการค้าดอกไม้สดที่เกิดขึ้นตลอดทั้ง 24 ชั่วโมงนี้เองคือสาเหตุที่ทำให้จินตภาพของย่านปากคลองตลาดในบทบาทของตลาดดอกไม้ค่อนข้างที่จะมีความชัดเจนและได้รับการยอมรับมากขึ้นอย่างต่อเนื่องและจะเป็นศักยภาพที่สำคัญต่อไปในอนาคต

บทที่ 7

แนวทางการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

จากการได้มาซึ่งปัญหาและศักยภาพเพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดในบทที่ผ่านมา สามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์การฟื้นฟูบูรณะ และบทบาทของย่านปากคลองตลาดในอนาคต โดยข้อสรุปที่ได้มานั้นจะถูกนำไปประมวลร่วมกับแนวความคิดในการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด เพื่อให้ได้มาซึ่งโปรแกรมหรือข้อกำหนดในการออกแบบและวางผังเชิงกายภาพต่อไป

7.1 วิสัยทัศน์การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

- 7.1.1 วัตถุประสงค์การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด
- 7.1.2 แนวความคิดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด
- 7.1.3 บทบาทของย่านปากคลองตลาดในอนาคต

7.2 ข้อกำหนดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

- 7.2.1 การฟื้นฟูบูรณะการมองเห็น การเข้าถึง และความเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจร
- 7.2.2 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ
- 7.2.3 การฟื้นฟูบูรณะมวลอาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะ
- 7.2.4 การฟื้นฟูบูรณะคุณภาพของสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม
- 7.2.5 การฟื้นฟูบูรณะองค์ประกอบทางจินตภาพและความเป็นสถานที่
- 7.2.6 ผังแนวความคิดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด
- 7.2.7 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่บริเวณต่างๆ ย่านปากคลองตลาด

7.3 ผังแม่บทการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

- 7.3.1 ผังแม่บทการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด
- 7.3.2 ผังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดในประเด็นต่างๆ
- 7.3.3 ภาพทัศนียภาพภายหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

7.4 ผังรายละเอียดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

- 7.4.1 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ริมน้ำ ย่านปากคลองตลาด
- 7.4.2 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่พาณิชย์กรรม ย่านปากคลองตลาด
- 7.4.3 การฟื้นฟูบูรณะเส้นทางสัญจร ย่านปากคลองตลาด

7.1 วิสัยทัศน์การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

7.1.1 วัตถุประสงค์การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

การฟื้นฟูบูรณะความเป็นสถานที่และพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านปากคลองตลาดคือแนวคิดการ “ฟื้นชีวิต” ย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำเก่าบนเกาะรัตนโกสินทร์ ที่กำลังเผชิญกับสภาวะการไม่สามารถปรับตัวจาก “น้ำสือบ” ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ให้กลับมามีบทบาทสำคัญร่วมสมัยและเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตสังคมเมืองอีกครั้ง โดยการนำผลการวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพในการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดในเบื้องต้น มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกับทฤษฎีและแนวความคิดในการออกแบบพื้นที่ที่มีพลวัต และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำ ความเป็นสถานที่ และการออกแบบชุมชนเมือง เพื่อกำหนดบทบาท และข้อกำหนดในการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดในอนาคต

7.1.2 แนวความคิดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

แนวความคิดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด เกิดขึ้นจากการประสานแนวความคิดเรื่องการฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ริมน้ำ และการฟื้นฟูบูรณะพลวัตเชิงพื้นที่ ดังนี้

7.1.2.1 การฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต

หลักการที่สำคัญที่สุดของการฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตคือ การพิจารณาสภาพแวดล้อมแบบบูรณาการและคัดเลือกวิธีการอย่างเหมาะสม กล่าวคือ ต้องมีการพิจารณาองค์ประกอบทางกายภาพควบคู่ไปกับระบบกิจกรรมที่หลากหลาย ต้องครอบคลุมถึงวิถีชีวิตของเมือง และทำให้องค์ประกอบทางประวัติศาสตร์กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน โดยสิ่งที่สำคัญที่สุดคือต้องระมัดระวังไม่ให้นโยบายการอนุรักษ์เข้าไปหยุดพลวัตของเมือง (Feilden, 1996) แต่จะต้องสนับสนุนให้เมืองเกิดการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง หลากหลาย และสามารถตอบสนองต่อวิถีชีวิตในปัจจุบัน (Maeno อ้างโดยทิพย์สุตา, 2543)

ทั้งนี้ แนวทางการสนับสนุนเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างต่อเนื่องจะต้องให้ความสำคัญต่อบริบทเชิงวัฒนธรรมของที่ตั้ง กิจกรรม และผู้คนที่อยู่อาศัยดั้งเดิม ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 3 นี้จะเป็นแรงผลักดันภายในให้เกิดการรักษาการใช้ประโยชน์พื้นที่ และคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ในขณะที่เป็นแรงดึงดูดปัจจัยภายนอกที่ทำให้เกิดการพัฒนาพื้นที่เพื่อตอบสนองความต้องการร่วมสมัย รวมทั้งการพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยว (Logan, 2002) ซึ่งเมื่อใดก็ตามที่การอนุรักษ์และพัฒนาตั้งอยู่บนจุดที่สมดุล จะทำให้เกิดชีวิตเมืองที่เปี่ยมไปด้วยวัฒนธรรมและชีวิตชีวา ทั้งยังเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่อื่นๆในลำดับต่อไป ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อการฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน (Cohen, 1999: 39)

7.1.2.2 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ริมน้ำ

การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ริมน้ำจะต้องคำนึงถึงเงื่อนไขของพื้นที่ในหลากหลายมิติ ทั้งมิติในเชิงพื้นที่ (spatial dimension) มิติด้านการออกแบบชุมชนเมือง (urban design dimension) และมิติทางด้านเศรษฐกิจสังคม (socio-economic dimension) สามารถสรุปได้ดังนี้ (www.pps.org, 2551)

- การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ริมน้ำที่ดีจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่สาธารณะชนจะได้รับเป็นหลัก และให้ความสำคัญกับเจ้าของพื้นที่ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นลำดับถัดมา
- การสร้างโปรแกรมเพื่อการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ริมน้ำ จะต้องให้ความสำคัญต่อพื้นที่สาธารณะสำหรับประชาชน ควรมีสัดส่วนของพื้นที่การค้าและพื้นที่สาธารณะอย่างลงตัว และควรมีอาคารริมแม่น้ำที่ใช้งานแบบสาธารณะประโยชน์ ทั้งนี้ อาคารดังกล่าวควรมีประโยชน์ใช้สอยที่หลากหลาย และมีความเป็นจุดหมายตา เป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ได้
- การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ริมน้ำที่ดีควรตอบสนองต่อหลายเป้าหมาย กล่าวคือ ควรจะพัฒนาไปในแนวทางที่ทำให้เกิดการใช้งานได้อย่างอเนกประโยชน์ มากกว่าการเป็นพื้นที่โล่งหรือสวนสาธารณะเพียงอย่างเดียว เช่น สนับสนุนให้มีงานเทศกาล ตลาดนัด การจัดแสดงดนตรี ศิลปะ และกิจกรรมต่างๆ และควรสนับสนุนให้เกิดการใช้งานตลอด 24 ชั่วโมง
- การออกแบบพื้นที่ริมน้ำที่ดีจะต้องสามารถรองรับการจัดกิจกรรมในฤดูกาลต่างๆได้ และควรกำหนดโปรแกรมการใช้พื้นที่ริมน้ำที่สอดคล้องไปกับสภาพแวดล้อม และเกิดผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่คุ้มค่า
- ควรพัฒนาให้เส้นทางการเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำเกิดประโยชน์สูงสุด ด้วยการสร้างความเชื่อมต่อกับโครงข่ายการสัญจรโดยรอบ เช่น การออกแบบทางเดินเท้าสู่พื้นที่ริมน้ำให้ตัดกับเส้นทางเดินเท้าในเมืองจะมีผลดีคือ เป็นการสร้างความต่อเนื่องและเปิดโอกาสให้มีการเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำเพื่อไปทำกิจกรรมต่างๆที่หลากหลายได้
- ควรกำหนดให้การเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำเป็นรูปแบบการสัญจรที่ใช้ความเร็วต่ำ เช่น การเข้าถึงทางน้ำ การเดินเท้า และการปั่นจักรยาน เพื่อให้ผู้ที่มาใช้งานได้สูดอากาศบริสุทธิ์ริมแม่น้ำ และทำกิจกรรมอื่นอย่างเต็มที่

7.1.2.3 การฟื้นฟูบูรณะพลวัตเชิงพื้นที่

พื้นที่ที่จะเกิดพลวัตการใช้งานสูงคือพื้นที่ที่สามารถพบกิจกรรมที่หลากหลาย ในช่วงเวลาที่หลากหลาย และผู้คนที่หลากหลาย โดยมีเงื่อนไข 4 ประการที่จะส่งเสริมให้เกิดคุณลักษณะดังกล่าว คือ ความยืดหยุ่น ความหนาแน่น ความเชื่อมต่อ และคุณภาพเชิงพื้นที่ ดังนี้

- **ความยืดหยุ่น** เป็นคุณลักษณะสำคัญที่จะทำให้เกิดการใช้พื้นที่แบบอเนกประโยชน์ได้ ซึ่งจะมีผลดีคือเป็นการเพิ่มความหนาแน่นและความหลากหลายของกิจกรรม ทำให้เกิดขึ้นทั้งกิจกรรมที่ถาวรและชั่วคราว ซึ่งความหนาแน่นและความหลากหลายของกิจกรรมนี้ จะส่งผลดีต่อความหลากหลายของผู้คนและช่วงเวลา ทำให้พื้นที่เกิดความคึกคักและมีชีวิตชีวา ทั้งนี้ เราสามารถพบการใช้พื้นที่แบบอเนกประโยชน์ได้ในหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการใช้พื้นที่ริมถนนเป็นร้านค้าแผงของชาวยุโรป การใช้พื้นที่ทางเดินเท้าเป็นเพื่อการค้าหาบเร่แผงลอยขายสินค้าและอาหารของชาวเอเชีย การใช้พื้นที่แบบอเนกประโยชน์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น และเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้าง "ชีวิตบนท้องถนน" ตามแนวความคิดของจาคอบอีกด้วย (Jacob, 1961)

- **ความหนาแน่น** ความหนาแน่นเชิงกายภาพและกิจกรรมมีผลต่อความมีชีวิตชีวาและพลวัตเชิงพื้นที่ของชุมชนเมือง (Dantzig and Saaty, 1973, Jacob, 1961) ทั้งนี้ มีผู้นำเสนอแนวความคิดในการเพิ่มความหนาแน่นของเมืองไว้มากมาย ทั้งการใช้ประโยชน์พื้นที่แบบกระชับและผสมผสาน การเพิ่มความหนาแน่นเชิงพื้นที่ทางแนวตั้ง การใช้ประโยชน์พื้นที่แบบชั่วคราว การใช้ประโยชน์พื้นที่แบบผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนในช่วงเวลาต่างๆ และการส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมการเดินเท้า เพราะการสัญจรทางเท้าจะเป็นการนำผู้คนมาอยู่รวมกันอย่างใกล้ชิดและหนาแน่น ทำให้เกิดกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลายวัตถุประสงค์ ในช่วงเวลาต่างๆของวันได้มากขึ้น (กรินทร์, 2544: 1-16)

- **ความเชื่อมต่อ** ความเคลื่อนไหวเชื่อมต่อของมุมมอง และโครงข่ายทางเดินเท้าที่ต่อเนื่องกันตลอดและสัมพันธ์เป็นโครงข่ายกับพื้นที่สาธารณะอื่นๆของเมืองนั้น ส่งผลโดยตรงต่อระดับการเข้าใช้พื้นที่ว่างสาธารณะของคนเดินเท้า (Burden, 1977, Miles et al., 1978, Whyte, 1980, Zeidler, 1983: 180) ทั้งนี้ ทฤษฎีการสัญจรอิสระของฮิลลีเออร์ (Hillier et al., 1993 อังไนไซศรี ภักดีสุขเจริญ, 2548) ได้อธิบายความสำคัญของการเชื่อมต่อโครงข่ายทางเดินเท้าว่า พื้นที่รวมกลุ่มของกิจกรรมการค้าและพาณิชย์กรรมนั้นจะเกิดขึ้นได้เมื่อมีการหลอ่เลี้ยวด้วยการสัญจรอิสระที่มากกว่าปกติ หากโครงข่ายถนนและพื้นที่สาธารณะมีการประสานเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ คนเดินเท้าจะสามารถสัญจรจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งในระบบได้อย่างเสรี ถนนและพื้นที่สาธารณะก็จะมีทั้งกิจกรรมการสัญจรเพื่อผ่านไป (moving through) และเข้าถึง (moving to) เกิดการไหลเวียนปะปนกันของผู้คนเดินถนนที่มีวัตถุประสงค์หลากหลาย มีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างเอื้อให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างหลากหลาย คึกคัก และมีชีวิตชีวาได้

- **คุณภาพเชิงพื้นที่** เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดการใช้งานพื้นที่ว่างสาธารณะอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ที่เป็นกิจกรรมทางเลือกเชิงนันทนาการและการพักผ่อนหย่อนใจ ทั้งนี้ ขวัญสรวง อติโพธิได้อธิบายคุณภาพของพื้นที่ว่างสาธารณะคืออย่างไรว่า “นอกจากจะต้องเป็นพื้นที่ขนาดเล็กที่มีชั้นเชิง หรือเป็นชุดของพื้นที่ที่เชื่อมไหลต่อเนื่องกันแล้ว จะต้องเอื้อให้เกิดการนั่งพักผ่อนคุยกันได้ภายใต้ร่มเงาที่ดี โดยมีน้ำเป็นองค์ประกอบสำคัญของพื้นที่ ทั้งยังต้องมีกิจกรรมการกินหรือมีอาหารและเครื่องดื่มขายที่บริเวณข้างเคียง” (ขวัญสรวง อติโพธิ อ้างโดยไชศรี, 2551) ซึ่งก็สอดคล้องกับคุณภาพของพื้นที่ว่างในย่านตลาดของโอเนล (O'Neil, 2551) ที่ได้เสนอแนะไว้ว่าขนาดของพื้นที่ที่เหมาะสม และร่มเงาหรือที่นั่งที่มีไว้เพื่อสร้างโอกาสสำหรับการพบปะพูดคุยกันของผู้ที่เข้ามาใช้พื้นที่ จะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยเพิ่มบทบาททางสังคมให้ตลาดได้มากขึ้น

7.1.2.4 สรุปแนวความคิดในการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด ซึ่งเป็นย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำเก่าแก่นั้นจะต้องคำนึงถึงเงื่อนไขในการออกแบบที่หลากหลายมิติ ทั้งการฟื้นฟูบูรณะประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ริมน้ำ และการฟื้นฟูบูรณะพลวัตเชิงพื้นที่ และจะต้องพิจารณาสภาพแวดล้อมแบบบูรณาการ ทั้งในเชิงกายภาพ กิจกรรม และความหมายควบคู่กัน

หลักแนวคิดสำคัญในการฟื้นฟูย่านปากคลองตลาดในภาพรวมคือ การรักษาความเป็นสถานที่และพลวัตเชิงพื้นที่ของย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำให้ยังคงอยู่อย่างต่อเนื่อง หลากหลาย และสามารถตอบสนองความต้องการร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีหลักแนวคิดย่อยในการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ดังนี้

- การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด จะต้องให้ความสำคัญต่อบริบทเชิงวัฒนธรรมของที่ตั้ง กิจกรรม และผู้คนที่อยู่อาศัยดั้งเดิม ด้วยการส่งเสริมให้รักษาไว้ซึ่งองค์ประกอบเชิงกายภาพและระบบกิจกรรมดั้งเดิมที่มีคุณค่าทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคม

- การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดจะต้องให้ความสำคัญต่อการปรับตัวของพื้นที่ ให้มีลักษณะเชิงกายภาพและกิจกรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับศักยภาพและความต้องการร่วมสมัย

- การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด จะต้องคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนและสาธารณะเป็นอันดับแรก ด้วยการสร้างความสัมพันธ์ที่ลงตัวระหว่างพื้นที่สาธารณะและพื้นที่การค้า และจะต้องส่งเสริมให้พื้นที่สาธารณะเกิดการใช้ประโยชน์ที่หลากหลาย ในช่วงเวลาที่หลากหลาย และด้วยผู้คนที่หลากหลาย

- การฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด จะต้องไม่ทำลายความเป็นสถานที่ของย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำ โดยส่งเสริมให้มีการออกแบบเชิงกายภาพที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและองค์ประกอบเชิงกายภาพเดิม มีการใช้ขนาดสัดส่วนที่เข้ากันได้ดีกับมนุษย์ และส่งเสริมให้เกิดการเดินทาง

- การออกแบบเชิงกายภาพของย่านปากคลองตลาด จะต้องสอดคล้องกับเงื่อนไขเชิงกายภาพที่ส่งเสริมพลวัตเชิงพื้นที่ทั้ง 4 คุณลักษณะ ได้แก่ความยืดหยุ่น ความหนาแน่น ความเชื่อมต่อ และคุณภาพเชิงพื้นที่

7.1.3 บทบาทของย่านปากคลองตลาดในอนาคต

จากการศึกษาแนวคิดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดร่วมกับผลการวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของความเป็นสถานที่และพลวัตเชิงพื้นที่ และมาตรการทางกฎหมายและแนวทางการพัฒนาพื้นที่ที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์เพื่อกำหนดบทบาทของย่านปากคลองตลาดในอนาคต ได้ดังต่อไปนี้

7.1.3.1 การเป็นพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรมเฉพาะทาง

แม้ว่าย่านปากคลองตลาดจะต้องเผชิญกับนโยบายของภาครัฐ ที่ต้องการลดความหนาแน่นของกิจกรรมตามแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์ แต่ผลจากการสำรวจพื้นที่ในบทที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่า ปากคลองตลาดนั้นยังคงบทบาทของการเป็นพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรมเฉพาะทางที่มีความสำคัญเช่นเดิม นโยบายซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกจึงไม่ใช่เงื่อนไขสำคัญที่จะมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านได้เท่ากับปัจจัยภายใน ซึ่งก็คือการไม่สามารถปรับตัวจาก “น้ำท่วม” ได้อย่างมีประสิทธิภาพจนทำให้เกิดสภาพ “หน้าบ้าน-หลังบ้าน” ที่มีระดับการใช้งานแตกต่างกันมากดังเช่นปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ด้วยการเกิดขึ้นของตลาดค้าส่งสี่มุมเมืองและนโยบายการสนับสนุนของภาครัฐ โอกาสในการลดขนาดของกิจกรรมการค้าส่งเพื่อลดปัญหาความแออัดของการขนส่ง และแก้ปัญหาการใช้พื้นที่ที่ขาดความสมดุลในย่านจึงค่อนข้างมีความเป็นไปได้สูงมาก โดยกิจกรรมการค้าที่คาดการณ์ได้ว่าจะมีบทบาทสำคัญต่อไปในอนาคตคือการค้าขายดอกไม้ซึ่งปัจจุบันนี้ก็เป็นกิจกรรมหลักของย่านที่เกิดขึ้นอย่างหนาแน่นและต่อเนื่องตลอดทั้ง 24 ชั่วโมง

7.1.3.2 การเป็นพื้นที่สาธารณะระดับเมือง

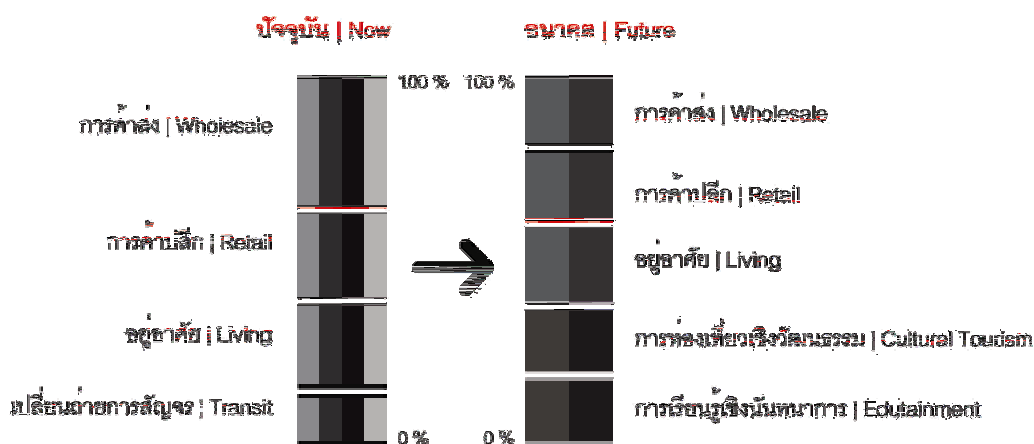
ถึงแม้ว่าย่านปากคลองตลาดในปัจจุบันจะมีบทบาทเป็นพื้นที่ศูนย์กลางทางพาณิชยกรรมเฉพาะทางที่มีการใช้พื้นที่ตลอด 24 ชั่วโมง มีศักยภาพเชิงที่ตั้งที่สามารถเข้าถึงได้ทั้งทางบกและน้ำ และมีพื้นที่เปิดโล่งสำคัญระดับเมืองถึง 2 แห่ง คือ แม่น้ำเจ้าพระยา และลานโล่งหน้าอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 แต่กลับไม่ปรากฏว่ามีบทบาทชัดเจนในฐานะพื้นที่สาธารณะเชิงสังคมของชุมชนเมืองเช่นในอดีต การที่จะฟื้นฟูบูรณะย่านให้กลับมามีความสำคัญในฐานะพื้นที่ศูนย์กลางทางสังคมอีกครั้ง จึงจำเป็นต้องปรับปรุงลักษณะเชิงกายภาพในปัจจุบันให้ตอบรับกับกิจกรรมหรือวิถีชีวิตใหม่ของย่าน ซึ่งควรจะต้องมีความหลากหลายทั้งกิจกรรม เวลา และผู้ที่เข้ามาใช้พื้นที่ โดยเฉพาะการเพิ่มสัดส่วนของกิจกรรมทางเลือกที่ทำให้เกิดการใช้พื้นที่เป็นระยะเวลาที่ยาวนานขึ้น

7.1.3.3 การเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้

ด้วยศักยภาพของย่านที่เป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมท้องถิ่นขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก การอนุรักษ์กิจกรรมการค้าของย่านให้ยังคงอยู่ไว้จึงมิได้มีประโยชน์เพียงแค่เชิงเศรษฐกิจและสังคม แต่ยังเป็นการอนุรักษ์ “ศูนย์การเรียนรู้ที่มีชีวิต” ที่ทั้งคนไทยและชาวต่างชาติสามารถเข้ามาเรียนรู้รูปแบบการค้าท้องถิ่น หรือสัมผัสบรรยากาศของตลาดค้าผัก ผลไม้ ดอกไม้ที่เป็นจริงได้ ซึ่งบทบาทของพื้นที่ในลักษณะนี้ก็เป็นแนวคิดที่พิพิธภัณฑ์แห่งการเรียนรู้กำลังดำเนินการและขยายเครือข่ายอยู่ในปัจจุบัน

7.1.3.4 การเป็นประตูสู่พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์

ปากคลองตลาดเป็นย่านพาณิชย์กรรมที่ตั้งอยู่บริเวณปากคลองคูเมืองเดิม บนพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก มีศักยภาพเชิงที่ตั้งที่แวดล้อมไปด้วยแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปะและวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก ทั้งวัง วัด พิพิธภัณฑ์ และย่านพาณิชย์กรรมเก่าแก่ สามารถเข้าถึงได้ทั้งทางบกและน้ำในปัจจุบัน และทางรถไฟฟ้าใต้ดินในอนาคต การพัฒนาย่านปากคลองตลาดด้วยบทบาทของการเป็นประตูสู่พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ และจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรจึงมีความเป็นไปได้ และสอดคล้องกับแนวทางการใช้ที่ดินตามนโยบายของภาครัฐ

ภาพที่ 7-01 การเปลี่ยนแปลงบทบาทและกิจกรรมของย่านปากคลองตลาดในปัจจุบันและอนาคต (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

7.2 ข้อกำหนดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

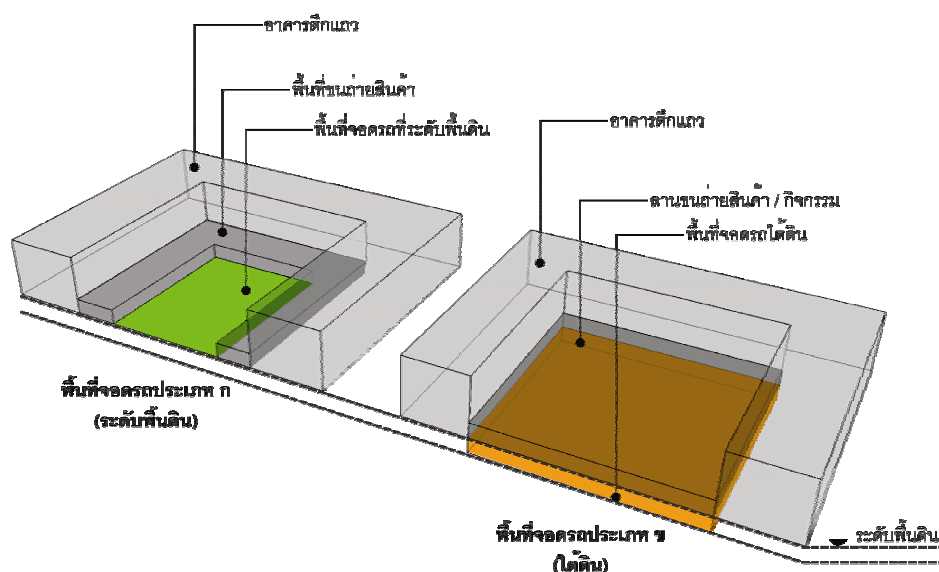
แนวความคิดเพื่อการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด คือแนวทางในการปรับปรุงกายภาพ กิจกรรม และความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด ประกอบไปด้วย 5 กลุ่มหัวข้อ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

7.2.1 การฟื้นฟูบูรณะการมองเห็น การเข้าถึง และความเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจร

- ฟื้นฟูบูรณะความสำคัญของแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองคูเมือง ด้วยการส่งเสริมแกนของถนนหรือทางเดินเท้าเดิมที่ตั้งฉาก 90 องศากับลำน้ำให้ชัดเจน และมีลักษณะเชิงกายภาพที่เหมาะสมกับกิจกรรมรอบข้าง

- ฟื้นฟูบูรณะจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรทางน้ำของย่าน ให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับโครงข่ายการสัญจรทางเท้าและกิจกรรมอื่นๆของย่าน โดยการปรับเปลี่ยนท่าเรือขนส่งสินค้าเดิมที่ปลายซอยท่ากลางให้เป็นท่าเรือข้ามฟากปากคลองตลาด-วัดกัลยา และรวมท่าเรือราชินีและท่าสะพานพุทธให้เหลือเพียงหนึ่งท่าแล้วย้ายตำแหน่งมาตั้งอยู่ที่ท่าเรือเดิมปลายซอยท่าโรงยา แล้วส่งเสริมให้เกิดการเดินทางเพื่อเปลี่ยนถ่ายการสัญจรระหว่างการสัญจรทางน้ำ บก และราง

- จัดระบบการจราจรของการขนส่งสินค้าให้มีความคล่องตัวมากขึ้น โดยการกำหนดให้มีพื้นที่จอดรถเพื่อรองรับกิจกรรมการขนส่งสินค้ากระจายตัวอยู่อย่างทั่วถึงตามตลาดต่างๆ ทั้งนี้ พื้นที่จอดรถจะมี 2 รูปแบบคือ จอดรถที่ระดับพื้นดิน และจอดรถที่ระดับชั้นใต้ดิน พิจารณารูปแบบการจอดรถตามศักยภาพเชิงที่ตั้งของแต่ละพื้นที่ กล่าวคือ ให้พื้นที่จอดรถที่อยู่ทางทิศใต้ของถนนจักรเพชรริมแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นที่จอดรถใต้ดิน และให้พื้นที่จอดรถที่อยู่ทางทิศเหนือของถนนจักรเพชรเป็นที่จอดรถที่ระดับพื้นดิน

ภาพที่ 7-02 รูปแบบของพื้นที่จอดรถที่ระดับพื้นดินและใต้ดิน (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

- กำหนดเส้นทางการเข้าถึงพื้นที่สาธารณะที่สำคัญตามประเภทของผู้สัญจรทางเท้า ให้ชัดเจน สะดวกสบาย และมีความปลอดภัยมากขึ้น โดยการทำให้เกิดจุดตัดกันของผู้สัญจรทางเท้าทั่วไปและคนงานเข็นรถส่งสินค้าน้อยที่สุด
- พื้นที่ปูประณาศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่ว่างสาธารณะที่สำคัญ ได้แก่ พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นที่ลานตลาด และพื้นที่ลานโล่งหน้าอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 ให้เป็นส่วนหนึ่งในโครงข่ายการเดินเท้าของย่าน โดยพิจารณาจากเส้นทางเท้าที่มีอยู่เดิมและเชื่อมต่อในส่วนที่ขาดหายไป
- ส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมการเดินเท้ามากขึ้น โดยการสร้างสภาวะน่าสบายสำหรับการเดิน ด้วยการขยายความกว้างของทางเดินเท้าโดยรอบย่านให้ไม่ต่ำกว่า 4 เมตร การดึงพื้นที่สัญจรของรถยนต์เดิมบริเวณซอยท่าโรงยาให้กลับมาเป็นพื้นที่สำหรับการเดินเท้าโดยเฉพาะ การสร้างร่มเงาให้กับผู้เดินเท้าโดยการสร้างหลังคาคลุมแนวทางเดินหรือแนวไม้ยืนต้น เป็นต้น
- สร้างความปลอดภัยที่บริเวณจุดตัดกันระหว่างถนนและทางเดินเท้ามากขึ้น โดยการออกแบบทางข้ามของผู้สัญจรทางเท้าให้ยื่นบางส่วนเข้าไปสู่พื้นที่ถนน เพื่อลดระยะการตัดผ่านระหว่างคนและรถให้สั้นที่สุด และกำหนดให้รถยนต์ต้องชะลอความเร็วก่อนถึงจุดดังกล่าว หรือการเปลี่ยนวัสดุถนนเพื่อแยกประเภทของทางเดินเท้า

ภาพที่ 7-03 การสร้างความปลอดภัยให้ผู้เดินเท้าด้วยการยื่นทางสัญจรบางส่วนเข้าไปในพื้นที่ถนน (ซ้าย) และการเปลี่ยนผิววัสดุเพื่อแยกประเภทของทางเดินเท้า (ขวา) (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

7.2.2 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ

- ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพาณิชย์กรรมให้ดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง เพื่ออนุรักษ์ความเก๋ไก๋ย่านการค้าริมน้ำเดิมไว้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้รูปแบบการค้าท้องถิ่น และคงไว้ซึ่งโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของย่าน
- ส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินบางส่วนเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับกฎหมายผังเมืองรวม โดยกำหนดให้รูปแบบของการใช้ประโยชน์พื้นที่แบบนี้เป็นกิจกรรมเพื่อการศึกษาเชิง

นันทนาการ (edutainment) เกี่ยวกับย่านปากคลองตลาดและพื้นที่โดยรอบ และเพื่อการรวมกลุ่มกันทางสังคมของคนในชุมชน

- ฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ริมน้ำให้เหมาะสมกับศักยภาพพร้อมสมัย ด้วยการรื้อถอนอาคารโกดังริมน้ำและปรับปรุงพื้นที่ให้มีการใช้งานที่สอดคล้องกัน 3 ลักษณะคือ เป็นลานพานิชยกรรมริมน้ำ ลานวัฒนธรรมริมน้ำ และลานนันทนาการริมน้ำ

- ส่งเสริมให้มีการเปิดพื้นที่ส่วนหนึ่งเพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อตอบรับกับนโยบายการส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ โดยการส่งเสริมศักยภาพของท่าเรือปากคลองตลาดให้เป็น “ประตูสู่เกาะรัตนโกสินทร์” ทางทิศใต้ และเสนอให้มีเส้นทางเดินเท้าเชื่อมต่อไปสู่พื้นที่สำคัญทางการท่องเที่ยวแห่งอื่น

- ส่งเสริมการใช้ประโยชน์อาคารแบบผสมผสาน (mix used) เพื่อให้เกิดการใช้พื้นที่ได้ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน โดยใช้ประโยชน์อาคารชั้น 1-2 เพื่อพานิชยกรรมและชั้น 3-4 เพื่อการพักอาศัย แต่ให้มีการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมของกิจกรรมโดยรอบ และลำดับศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ได้

- ส่งเสริมให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะแบบอเนกประโยชน์ ทั้งการค้าขาย การสัญจร การท่องเที่ยว และการพักผ่อนหย่อนใจ ให้สามารถรองรับผู้ใช้งานทั้งภายในและนอกพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม โดยการเตรียมพื้นที่และสาธารณูปการที่เหมาะสมกับกิจกรรมประเภทต่างๆ

- ส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนและตำแหน่งการใช้พื้นที่ (zoning) ของสินค้าประเภทหลัก โดยลดสัดส่วนของตลาดค้าผักให้เล็กลง และกำหนดให้ใช้พื้นที่ทางทิศตะวันออกของถนนจักรเพชร คงสัดส่วนของตลาดค้าผลไม้ไว้เท่าเดิมแต่โยกย้ายไปตั้งอยู่ที่ตลาดองค์การตลาด และเพิ่มสัดส่วนของตลาดค้าดอกไม้ให้สูงขึ้น โดยใช้พื้นที่บริเวณตลาดสะพานพุทธและพื้นที่สาธารณะบริเวณโดยรอบ

- คำนึงถึงสภาพความเป็นจริงในการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ควบคู่ไปกับการพิจารณาศักยภาพของพื้นที่ในภาพรวมอย่างเหมาะสม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ที่เป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชน

7.2.3 การฟื้นฟูบูรณะมวลาอาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะ

- ควบคุมการเจริญเติบโตเชิงกายภาพของย่าน โดยการควบคุมความหนาแน่นของมวลาอาคารและพื้นที่ว่างให้เป็นไปตามกฎหมายผังเมืองและกฎหมายท้องถิ่น คือมีอัตราส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน (FAR) ไร่ไม่เกิน 4:1 ในขณะที่อัตราส่วนของที่ว่างต่อพื้นที่อาคารรวม (OSR) ไร่ไม่น้อยกว่าร้อยละ 7.5 ความสูงอาคารไม่เกิน 16 เมตร เป็นต้น

- กำหนดความสูงของอาคาร ให้สอดคล้องกับกฎหมายท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างลำดับการเข้าถึงและพื้นที่ว่างสาธารณะโดยรอบ เช่น อาคารที่ตั้งอยู่ริมถนนสายหลักและรองจะมีความสูงได้มากกว่าอาคารที่ตั้งอยู่บนถนนซอย อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้วความสูงของอาคารภายในย่านจะมีแนวโน้มลดลงจากปัจจุบันเพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายผังเมืองรวม

- ฟื้นฟูบูรณะรูปแบบของอาคารที่โอบล้อมพื้นที่ว่างสาธารณะ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของการจัดวางอาคารริมน้ำในย่านปากคลองตลาดให้เป็นส่วนหนึ่งในการวางผังพื้นที่ตลาดส่งเสริมเกษตรไทยใหม่ โดยกำหนดให้ใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะตรงกลางเป็นลานตลาดที่มีหลังคาปกคลุมป้องกันแดดและฝนได้อย่างเหมาะสม

7.2.4 การฟื้นฟูบูรณะคุณภาพของสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม

- อนุรักษ์อาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม เช่น อาคารตึกแถวบ้านหม้อ โดยการฟื้นฟูบูรณะสภาพอาคารให้มีการใช้ประโยชน์ต่อเนื่องได้ และส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูบูรณะผนังอาคารอื่นที่อยู่รอบอาคารอนุรักษ์ให้มีรูปแบบของผนังอาคารที่สอดคล้องกัน

- ฟื้นฟูบูรณะสภาพอาคาร โดยการเสนอให้มีแรงจูงใจในการปรับปรุงแนวระดับความสูง รูปแบบ ผนังอาคาร สี และวัสดุ ให้สอดคล้องกับกฎหมายท้องถิ่นและแนวทางการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดในอนาคต

- ส่งเสริมความสัมพันธ์ของพื้นที่ภายนอก-ในอาคารให้ชัดเจน เพื่อเป็นการส่งเสริม “ชีวิตสังคมเมือง” และกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนทางเดินเท้า ด้วยการรักษาความต่อเนื่องของประตูอาคารที่หันหน้าเข้าสู่ทางเดินเท้า การแบ่งระดับความเป็นสาธารณะของพื้นที่ทางเดินเท้าและที่ว่างภายในเป็น 3 ระดับ คือ พื้นที่กึ่งส่วนตัว (semi-private) พื้นที่กึ่งสาธารณะ (semi-public) และพื้นที่สาธารณะ (public) เพื่อให้เกิดความเชื่อมต่อของกิจกรรมที่ราบรื่น

- กำหนดระบบการใช้หลังคาปกคลุมพื้นที่ให้ชัดเจน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางภูมิทัศน์ ความสะดวกสบาย และความปลอดภัยในการใช้งาน โดยอ้างอิงจากรูปแบบของสิ่งปกคลุมที่ถูกใช้งานจริงในปัจจุบันที่มีถาวร กึ่งถาวร และชั่วคราว

- ฟื้นฟูบูรณะกายภาพของพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองคูเมือง ให้มีองค์ประกอบที่เหมาะสมกับลักษณะของกิจกรรมรอบข้างและผู้ใช้งานหลัก โดยกำหนดให้พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยามีผู้ใช้งานหลักเป็นทั้งคนในและนอกพื้นที่ ในขณะที่พื้นที่ริมคลองคูเมืองเดิมมีผู้ใช้งานหลักคือคนในพื้นที่

- ฟื้นฟูบูรณะคุณภาพของที่ว่างสาธารณะที่มีอยู่เดิมให้เหมาะสม โดยเฉพาะลานโล่งหน้าอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 ที่ขาดการใช้งานในปัจจุบัน ให้มีองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับสภาพอากาศร้อนชื้น เช่น ไม้ยืนต้น สนาบหญ้า น้ำ ที่นั่งพัก และสอดคล้องกับกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

- ส่งเสริมให้มีการใช้ไม้ยืนต้นเป็นองค์ประกอบสำคัญของภูมิสถาปัตยกรรม โดยการปลูกต่อเนื่องกันไปตลอดแนวถนนสายหลัก รอง และทางเดินเท้าที่สำคัญให้เกิดขึ้นเป็นโครงข่ายพื้นที่สีเขียวและร่มเงาที่ต่อเนื่อง โดยเลือกประเภทของไม้ยืนต้นที่สามารถผลิดอกไม้ที่มีสีสันสดใสต่อเนื่องกันไปได้ตลอดทั้งปี

7.2.5 การฟื้นฟูบูรณะองค์ประกอบทางจินตภาพและความเป็นสถานที่

ฟื้นฟูบูรณะองค์ประกอบทางจินตภาพของย่าน โดยการพัฒนาและปรับปรุงจินตภาพที่มีอยู่เดิมให้ดีขึ้น ร่วมกับการส่งเสริมให้เกิดจินตภาพใหม่ที่สอดคล้องกับกิจกรรมและกายภาพของพื้นที่ ผ่านองค์ประกอบทางจินตภาพทั้ง 5 ประเภทดังต่อไปนี้

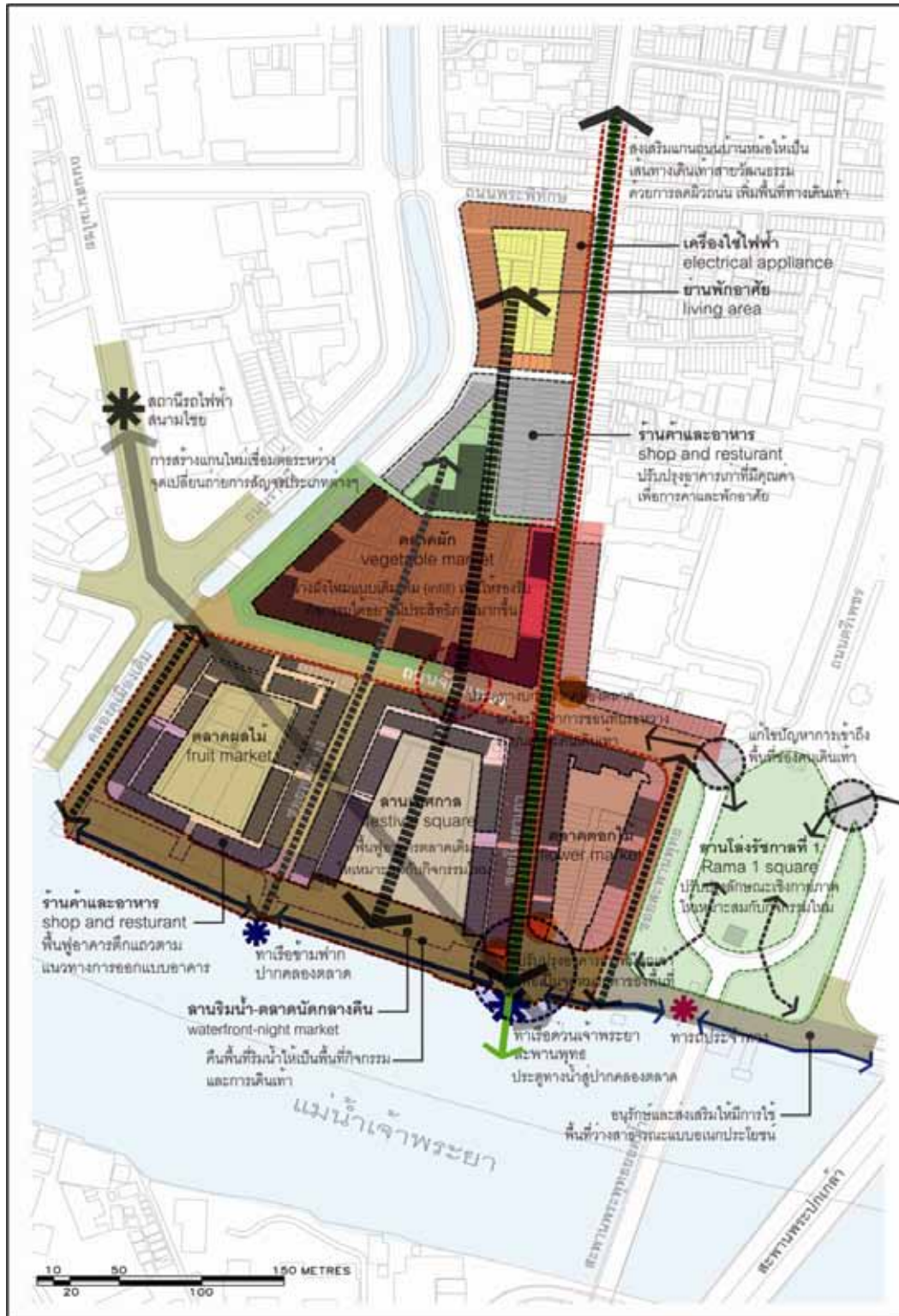
- **จุดหมายตา** ฟื้นฟูบูรณะจุดหมายตาระดับย่านเดิม เช่น สะพานพระพุทธยอดฟ้า อนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 เจดีย์วัดประยูรวงศาวาส พระปรางค์วัดเลียบ โบสถ์วัดชานตาครุส โบสถ์วัดกัลยาณมิตร และสถานีตำรวจสำนักพระราชวัง และส่งเสริมให้มีจุดหมายตาระดับพื้นที่เป็นองค์ประกอบใหม่ที่จะช่วยในการกำหนดความเป็นสถานที่ของแต่ละพื้นที่ย่อยๆ ได้

- **จุดรวมกิจกรรม** ฟื้นฟูบูรณะจุดศูนย์รวมกิจกรรมให้สอดคล้องกับจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรทางน้ำ เส้นทางเดินเท้า ตลอดจนพื้นที่ที่คาดการณ์ได้ว่าจะมีกิจกรรมหนาแน่น เช่น บริเวณทางเข้าของอาคารตลาด ให้มีพื้นที่รองรับและเกิดสภาวะน่าใช้งานได้อย่างเหมาะสม

- **เส้นทาง** ส่งเสริมให้เกิดโครงข่ายเส้นทางที่ชัดเจน ต่อเนื่อง และง่ายต่อการจดจำ ด้วยความต่อเนื่องของผนังอาคาร องค์ประกอบของสถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม และกลุ่มสินค้า

- **ย่าน** ฟื้นฟูบูรณะความเป็นสถานที่ของย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำขายสินค้าผลผลิตทางการเกษตรที่มีกลุ่มคนที่หลากหลายเข้ามาใช้พื้นที่ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน ด้วยการถ่ายทอดผ่านงานประติมากรรมลอยตัวของบุคคลกลุ่มต่างๆที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของย่าน ทั้งนี้ เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศให้ระลึกถึงพัฒนาการของพื้นที่ในอดีต ในขณะที่เดียวกับที่เป็นการให้ความรู้แก่ผู้ที่เข้ามาใช้พื้นที่ในอนาคต

- **ขอบเขต** ส่งเสริมองค์ประกอบเดิมที่แสดงขอบเขตของย่านให้ชัดเจนขึ้นในขณะที่เดียวกับที่ฟื้นฟูบูรณะจุดรวมกิจกรรมที่เป็นทางเข้าหลักของย่าน เพื่อให้เกิดการรับรู้เมื่อเข้าถึงย่าน

แผนที่ 7-01 มังแนวความคิดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

<p>สัญลักษณ์</p> <ul style="list-style-type: none"> * จุดเปลี่ยนภายใต้การสำรวจประเภทต่างๆ [] การสร้างแนวแกนและเชื่อมต่อนครหลวงภายใต้การสำรวจ ■ กลุ่มอาคารที่อนุรักษ์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและต้องได้รับการปรับปรุงตามแนวทางการออกแบบอาคาร □ กลุ่มพื้นที่ที่ต้องการฟื้นฟูบูรณะเชิงกายภาพ 	<p>พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์ริมแม่น้ำ: กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร</p> <p>DYNAMICS OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA: A CASE STUDY OF PHRA PRACHIN TALEY DISTRICT, BANGKOK</p> <p>สาขาวิชาสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย</p>
---	--

ตารางที่ 7-01 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่บริเวณต่างๆ ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

1. พื้นที่	2. ภาพภาพเดิม	3. กิจกรรม	4. ประเภทสินค้า	5. เวลา	6. ผู้ใช้	7. ลักษณะพิเศษ
		ก่อน - การค้าปลีก พักอาศัย หลัง - การค้าปลีก พักอาศัย ที่จอดรถ	ก่อน - เครื่องใช้ไฟฟ้า หลัง - เครื่องใช้ไฟฟ้า การบริการและสินค้าทั่วไป 	ก่อน 06:00 18:00 หลัง 06:00 18:00	ก่อน หลัง	- รูปแบบทางสถาปัตยกรรม
		ก่อน - การค้าปลีก พักอาศัย หลัง - การค้าปลีก ส่ง พักอาศัย ที่จอดรถ	ก่อน - การบริการและสินค้าทั่วไป หลัง - ผัก การบริการและสินค้าทั่วไป 	ก่อน 06:00 18:00 หลัง 06:00 18:00	ก่อน หลัง	- รูปแบบทางสถาปัตยกรรม
		ก่อน - การค้าปลีก ส่ง พักอาศัย หลัง - การค้าปลีก ส่ง พักอาศัย ที่จอดรถ	ก่อน - ผัก การบริการและสินค้าทั่วไป หลัง - ผัก การบริการและสินค้าทั่วไป	ก่อน 06:00 18:00 หลัง 06:00 18:00	ก่อน หลัง	- กิจกรรมการค้าส่งผักสด - การกองสินค้าบนลานโล่ง
		ก่อน - การค้าปลีก พักอาศัย หลัง - การค้าปลีก พักอาศัย	ก่อน - ดอกไม้ การบริการและสินค้าทั่วไป หลัง - ผัก ดอกไม้ ผลไม้ การบริการและสินค้าทั่วไป 	ก่อน 06:00 18:00 หลัง 06:00 18:00	ก่อน หลัง	- กิจกรรมการค้าบนทางเท้า - แผงลอย ฝ้าโต กันสาด
		ก่อน - การค้าปลีก ส่ง พักอาศัย หลัง - การค้าปลีก ส่ง พักอาศัย	ก่อน - ผัก หลัง - ผลไม้ การบริการและสินค้าทั่วไป 	ก่อน 06:00 18:00 หลัง 06:00 18:00	ก่อน หลัง	- ติดแถวล้อมรอบตลาด - สีเส้นของผลไม้ - การค้าขายตอนกลางคืน

ตารางที่ 7-01 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่บริเวณต่างๆ ย่านปากคลองตลาด (ต่อ) (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

1. พื้นที่	2. ภาพภาพเดิม	3. กิจกรรม	4. ประเภทสินค้า	5. เวลา	6. ผู้ใช้	7. ลักษณะพิเศษ
		ก่อน - การค้าปลีก ส่ง พักอาศัย หลัง - การค้าปลีก พักอาศัย ที่จอดรถ	ก่อน - ผัก หลัง - การบริการและสินค้าทั่วไป ดอกไม้ ผลไม้ 	ก่อน 06:00 18:00 หลัง 06:00 18:00	ก่อน ที่พักอาศัย ผู้ค้าปลีกส่ง รถจักรยานยนต์ หลัง รถจักรยานยนต์	- ติดแควล้อมรอบพื้นที่ว่าง - หลังคาปกคลุม - การใช้พื้นที่แบบชั่วคราว
		ก่อน - การค้าปลีก ส่ง พักอาศัย ที่จอดรถ หลัง - การค้าปลีก ส่ง พักอาศัย ที่จอดรถ	ก่อน - ผลไม้ การบริการและสินค้าทั่วไป หลัง - ดอกไม้ 	ก่อน 06:00 18:00 หลัง 06:00 18:00	ก่อน รถจักรยานยนต์ หลัง รถจักรยานยนต์	- ตลาดดอกไม้สีสันสดใส - ผาใบกันแดดกันฝน - การจัดแสดงหน้าร้าน
		ก่อน - การค้าส่ง โกดังสินค้า ที่จอดรถ หลัง - การค้าปลีก กิจกรรมริมน้ำ การคมนาคมทางน้ำ	ก่อน - ผัก หลัง - การบริการและสินค้าทั่วไป เสื้อผ้าและเครื่องประดับ สินค้าตามเทศกาล 	ก่อน 06:00 18:00 หลัง 06:00 18:00	ก่อน รถจักรยานยนต์ หลัง รถจักรยานยนต์	- ลานริมน้ำ - ร่มเงา บรรยากาศสบาย - กิจกรรมการค้าชั่วคราว
		ก่อน - ที่โล่งว่าง ที่จอดรถ หลัง - การค้าปลีก นันทนาการ	ก่อน - ไม่มี หลัง - เสื้อผ้าและเครื่องประดับ สินค้าตามเทศกาล 	ก่อน 06:00 18:00 หลัง 06:00 18:00	ก่อน รถจักรยานยนต์ หลัง รถจักรยานยนต์	- ร่มเงา บรรยากาศสบาย - ความชุ่มชื้นจากน้ำ - กิจกรรมนันทนาการ
		ก่อน - พื้นที่สัญจร การค้าปลีก หลัง - พื้นที่สัญจร กิจกรรมริมน้ำ	ก่อน - เสื้อผ้าและเครื่องประดับ หลัง - สินค้าตามเทศกาล	ก่อน 06:00 18:00 หลัง 06:00 18:00	ก่อน รถจักรยานยนต์ หลัง รถจักรยานยนต์	- ร่มเงาจากต้นไม้ - ทางเดินริมน้ำ

7.3 ผังแม่บทการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

7.3.1 ผังแม่บทการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด (แผนที่ 7-02)

7.3.2 ผังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาดในประเด็นต่างๆ

7.3.2.1 การฟื้นฟูบูรณะโครงข่ายและจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจร

- แผนที่ 7-03 การฟื้นฟูบูรณะโครงข่ายและจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจร
- แผนที่ 7-04 เปรียบเทียบโครงข่ายและจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจร ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด
- แผนที่ 7-05 การฟื้นฟูบูรณะโครงข่ายการสัญจรทางเท้า

7.3.2.2 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ

- แผนที่ 7-06 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน
- แผนที่ 7-07 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์อาคาร
- แผนที่ 7-08 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะ
- แผนที่ 7-09 เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะ ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด
- แผนที่ 7-10 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามประเภทของสินค้าและบริการ
- แผนที่ 7-11 เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามประเภทของสินค้าและบริการ ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด
- แผนภูมิที่ 7-01 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา 00:00-06:00
- แผนภูมิที่ 7-02 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา 06:00-12:00
- แผนภูมิที่ 7-03 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา 12:00-18:00

- แผนภูมิที่ 7-04 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา 18:00-24:00

7.3.2.3 การฟื้นฟูบูรณะมรดกอาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ

- แผนที่ 7-12 การฟื้นฟูบูรณะความหนาแน่นของมรดกอาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะ
- แผนที่ 7-13 เปรียบเทียบความหนาแน่นของมรดกอาคารและพื้นที่ว่างสาธารณะ ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด
- แผนที่ 7-14 การฟื้นฟูบูรณะความสูงของอาคาร
- แผนที่ 7-15 เปรียบเทียบความสูงของอาคาร ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

7.3.2.4 การฟื้นฟูบูรณะคุณภาพของสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม

- แผนที่ 7-16 การฟื้นฟูบูรณะสภาพและผนังอาคาร
- แผนที่ 7-17 การฟื้นฟูบูรณะโครงข่ายพื้นที่สีเขียว
- แผนที่ 7-18 การเลือกประเภทของไม้ยืนต้น

7.3.3 ภาพทัศนียภาพภายหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

แผนที่ 7-02 ผังแม่บทการฟื้นฟูบูรณะ ย่านปากคลองตลาด			(ที่มา: โดยผู้จัดทำ, 2551)
1. ตึกแถวพาณิชย์กรมบ้านหม้อ 2. สถานะศรตึกแถวบ้านหม้อ 3. สถานะศรตึกตลาดเล็ก 4. สถานะศรตึกตลาดคึก 5. ตลาดคึก ปากคลองตลาด 6. ถนนจักรพรรดิ	7. สถานะศรตึกดินตึกอาคารเดิม 8. ตลาดเดิม ปากคลองตลาด 9. สถานะศรตึกแถวประโชชน์ 10. ศูนย์วัฒนธรรมชุมชน 11. สถานะศรตึกดิน ตลาดคึกใหม่ 12. ตลาดคึกใหม่ ปากคลองตลาด	13. สถานพาณิชย์กรมวังน้ำ 14. สถานวัฒนธรรมวังน้ำ 15. สถานนันทนาการวังน้ำ 16. สถานะศรตึกโบราณไม้ประจักษ์ 17. สถานะศรตึกอาคารไม้ประจักษ์ 18. สวนหย่อม	ฟื้นฟูชีวิตพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะพาณิชย์กรมเก่าวังน้ำ กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร REVIVAL OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERMARK AREA A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK สาขาวิชาสถาปัตยกรรมนิเทศ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 7-04 เปรียบเทียบโครงข่ายและจุดเปลี่ยนด้านการสัญจร ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

<p>สัญลักษณ์</p> <ul style="list-style-type: none"> ☒ ท่าเรือขนส่งสินค้า ● ท่าเรือข้ามเจ้าพระยา ○ ท่าเรือรับสินค้า ○ จุดเชื่อมต่อโดยสถานีประจำทางและไม่ประจำทาง 	<ul style="list-style-type: none"> ▲ ประตูทางเข้าที่จอดรถ ▬ ถนนสายหลัก ▬ ถนนสายรอง ▬ ถนนซอย ▬ เส้นทางเดินเท้า 	<ul style="list-style-type: none"> ▬ ถนนที่วิ่งกับระลอกความเร็ว ▬ เส้นทางเดินเท้าใต้ดิน ▬ พื้นที่จอดรถบนพื้นดิน ▬ พื้นที่จอดรถใต้ดิน
--	--	--

พลริศจะพื้นที่และภาพฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์ริมแม่น้ำ
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KHONG TALAT DISTRICT, BANGKOK
สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 7-06 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน ย่านปากคลองตลาด

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

พาณิชยกรรม	สถานที่ราชการ	ศูนย์กันและวัฒนธรรม	สถานีโทรคมนาคม
พาณิชยกรรม-พักอาศัย	สถานศึกษา	ที่โล่งนันทนาการ	
ที่พักอาศัย	ศาสนสถาน	สถานีการขนส่งมวลชน	

พรทัศน์พื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชยกรรมเก่าริมฝั่ง
 ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 (DYNAMICS OF SPACE
 AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
 A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK)

ศาสตราจารย์ ดร. อนุสรณ์ ธรรมใจ
 ศาสตราจารย์ ดร. อนุสรณ์ ธรรมใจ

แผนที่ 7-07 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์อาคาร ย่านปากคลองตลาด

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

- พาณิชยกรรม
- ที่พักอาศัย
- วัดโบราณ
- สถานที่ราชการ
- สถานศึกษา
- ศาลมณฑล

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชยกรรมเก่าซึ่งนำ
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS:
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาออกแบบบูรณศิลป์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 7-08 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะ ย่านปากคลองตลาด

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

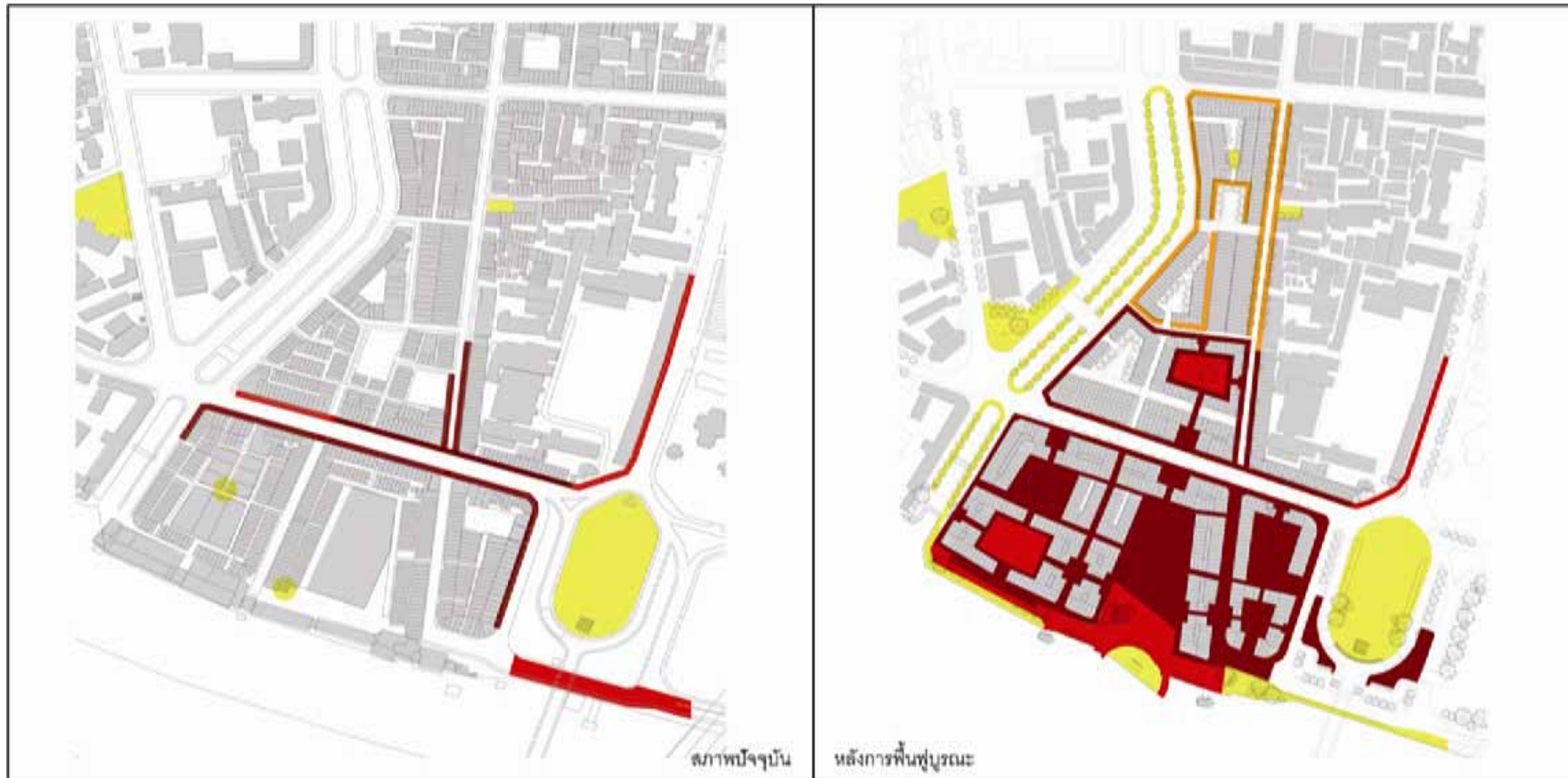
สัญลักษณ์

- กิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ ตลอดทั้ง 24 ชั่วโมง
- กิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ เฉพาะเวลากลางคืน
- กิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ เฉพาะเวลากลางวัน
- กิจกรรมเชิงสังคม

พลวัตพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชยกรรมเก่าใน
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

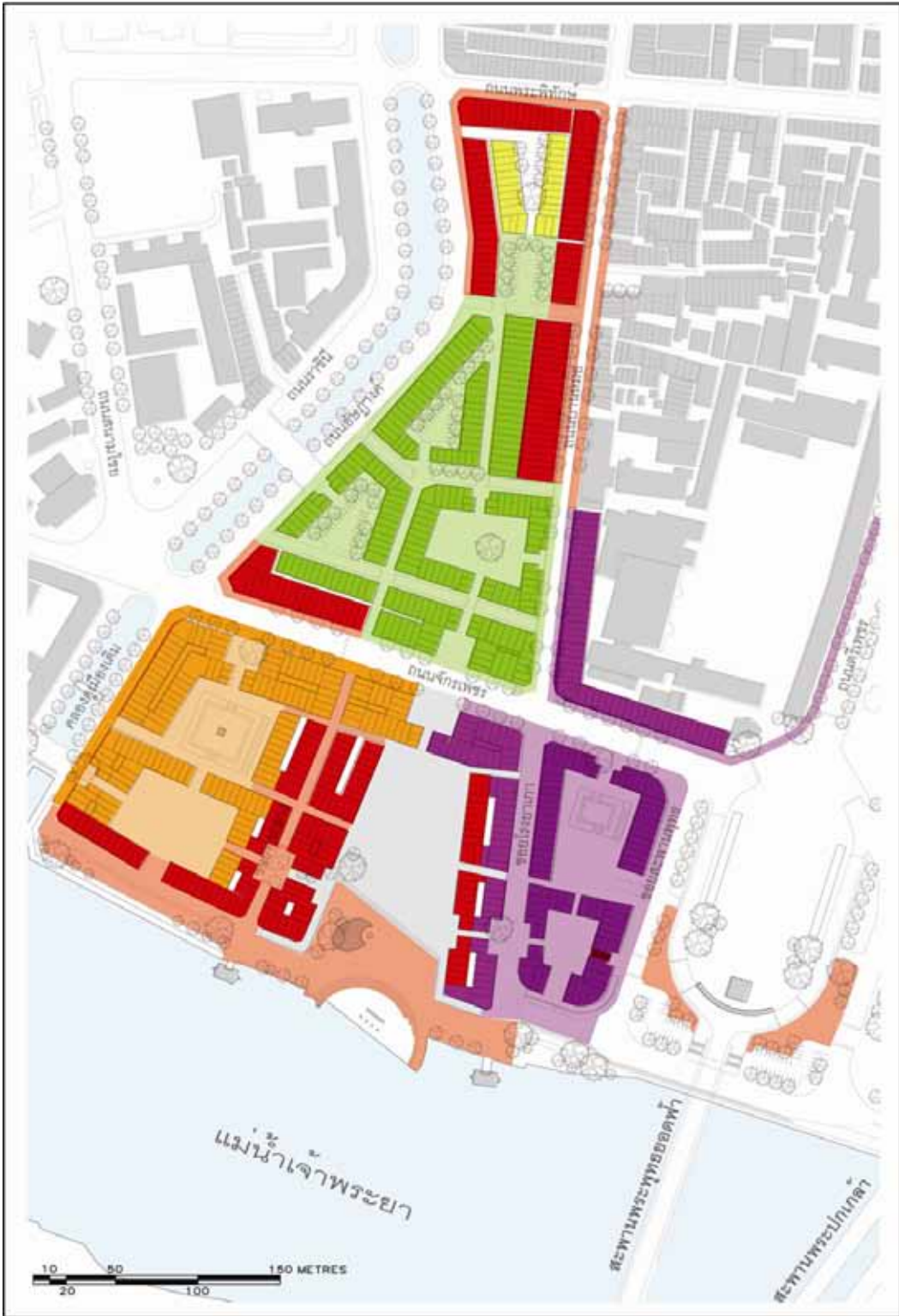
แผนที่ 7-09 เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างสาธารณะ ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

- กิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ ตลอดทั้ง 24 ชั่วโมง
- กิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ เฉพาะเวลากลางคืน
- กิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ เฉพาะเวลากลางวัน
- กิจกรรมเชิงสังคม

วัตถุประสงค์พื้นที่และภาพฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์โบราณเก่าริมน้ำ
 กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
 DYNAMICS OF SPACE
 AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
 A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

สาขาวิชาทางสถาปัตยกรรมเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

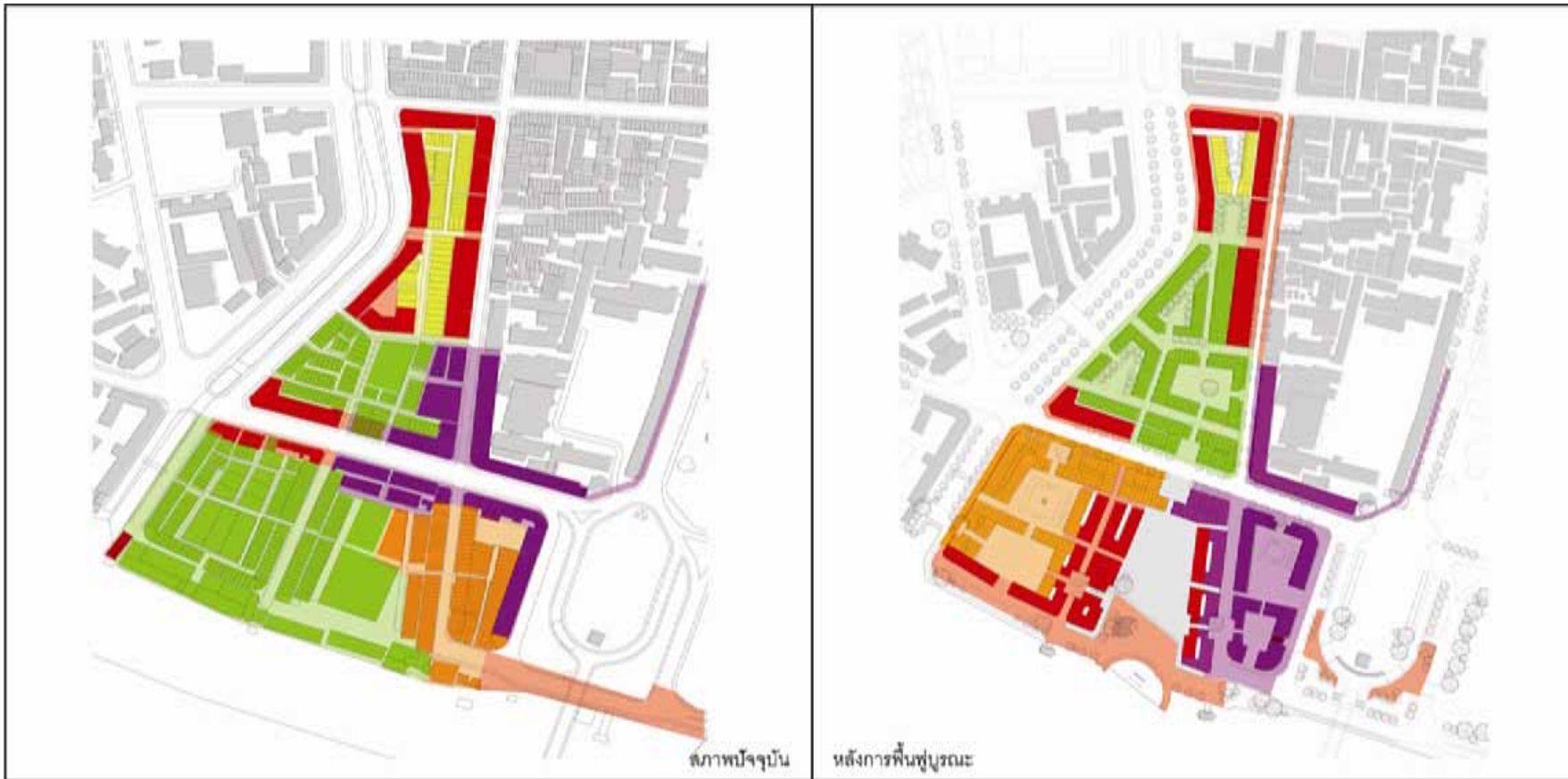

แผนที่ 7-10 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามประเภทของสินค้าและบริการ

(ที่มา: โยชูวิจิตร, 2551)

สัญลักษณ์	สินค้าประเภทผัก	สินค้าทั่วไป
สินค้าประเภทผลไม้	การอยู่อาศัย	อเนกประโยชน์
สินค้าประเภทดอกไม้		

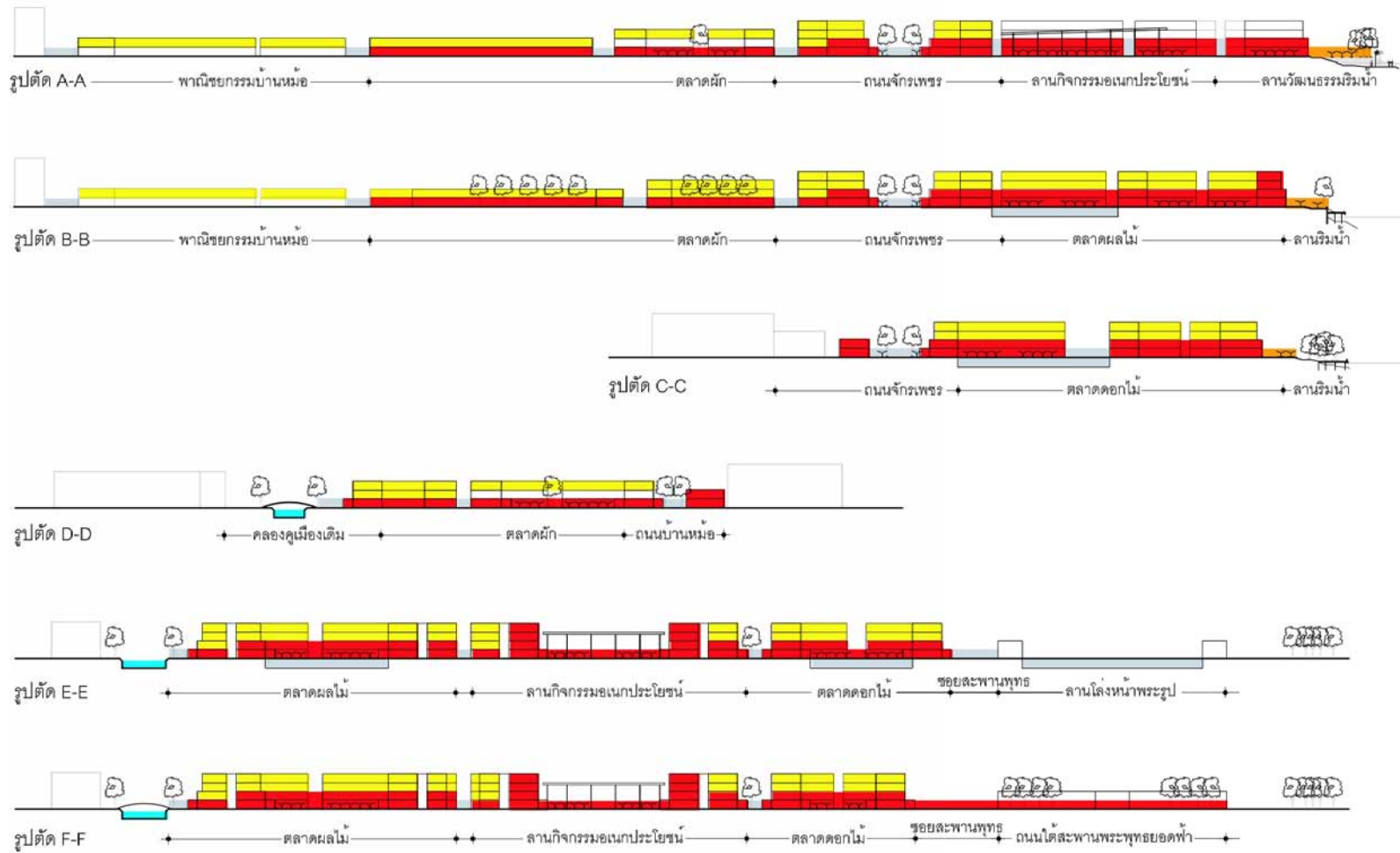
พลตรีสิงห์และภากรฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมาภิรักษ์
กรณีศึกษาย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK
สาขาวิชาสถาปัตยกรรมเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

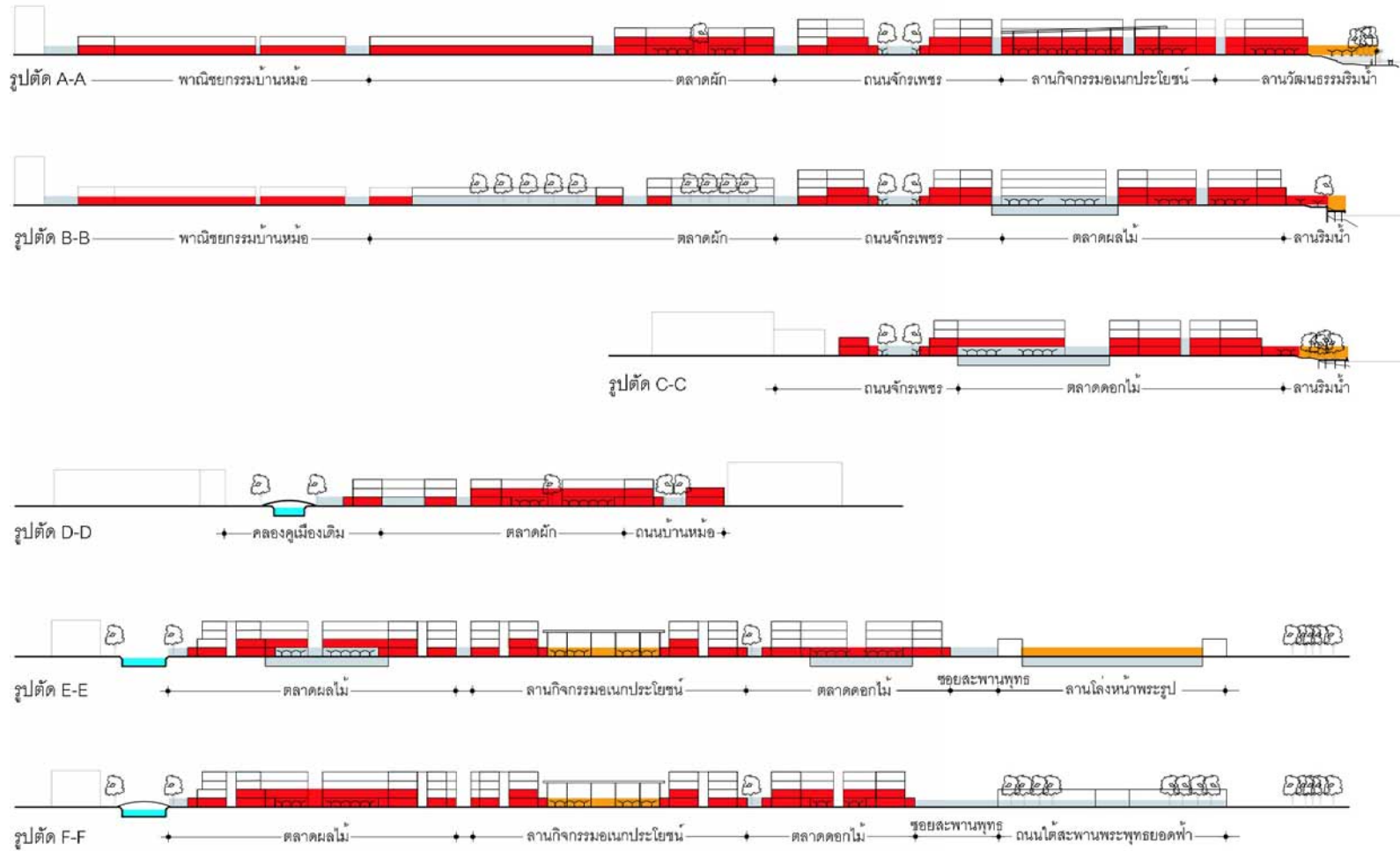
แผนที่ 7-11 เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามประเภทของสินค้าและการบริการ ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์ ■ สีน้ำตาลเข้มที่สุด ■ สีน้ำตาลทั่วไป ■ สีน้ำตาลเข้มปานกลาง ■ การอยู่อาศัย ■ สีน้ำตาลเข้มจาง ■ ถนนประโยชน์		วัตถุประสงค์ที่ศึกษาและการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์บริเวณปากน้ำ กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร DYNAMICS OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK สาขาวิชาทางสถาปัตยกรรมเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
---	--	---

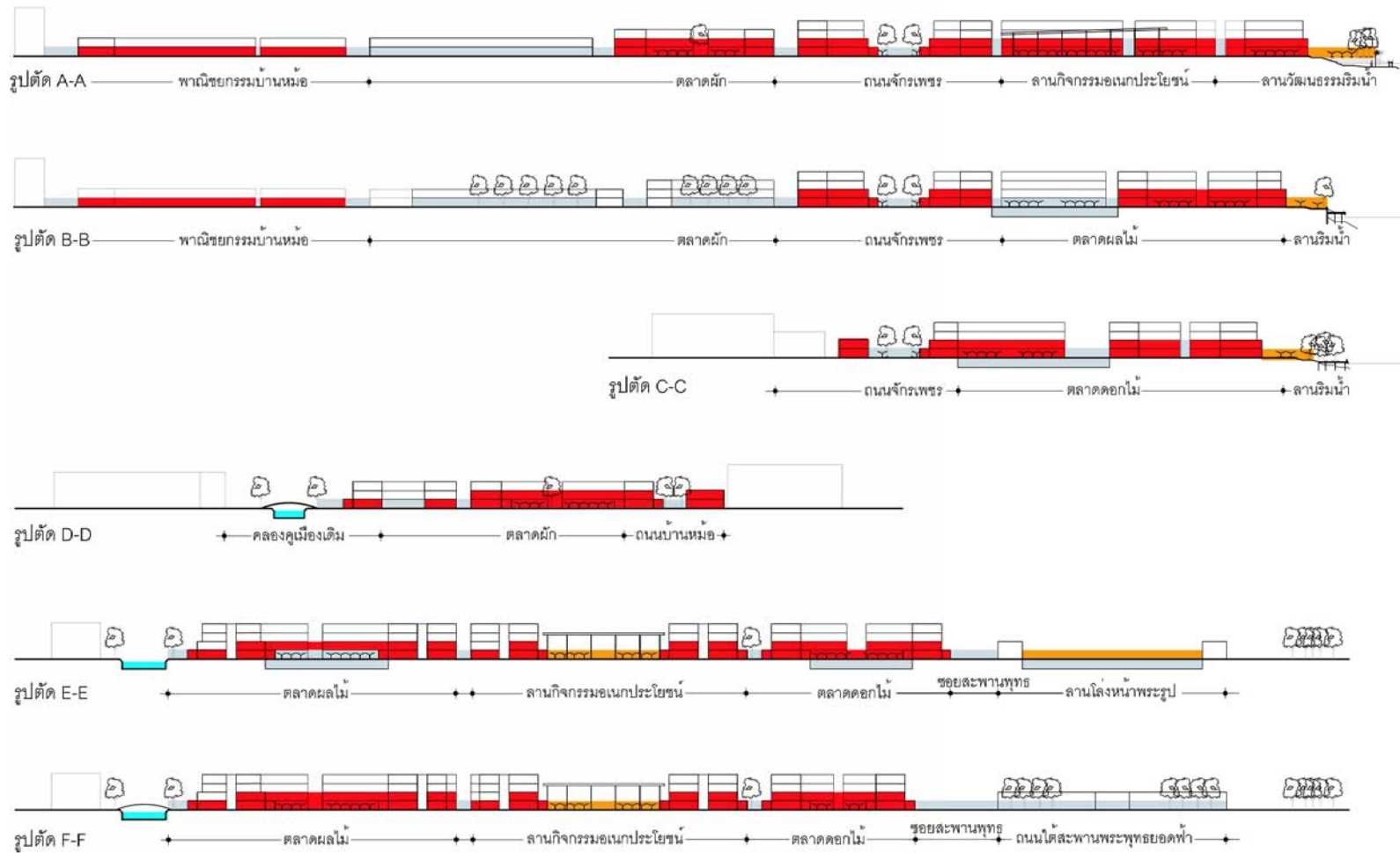
แผนภูมิที่ 7-01 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา 00:00-06:00 (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

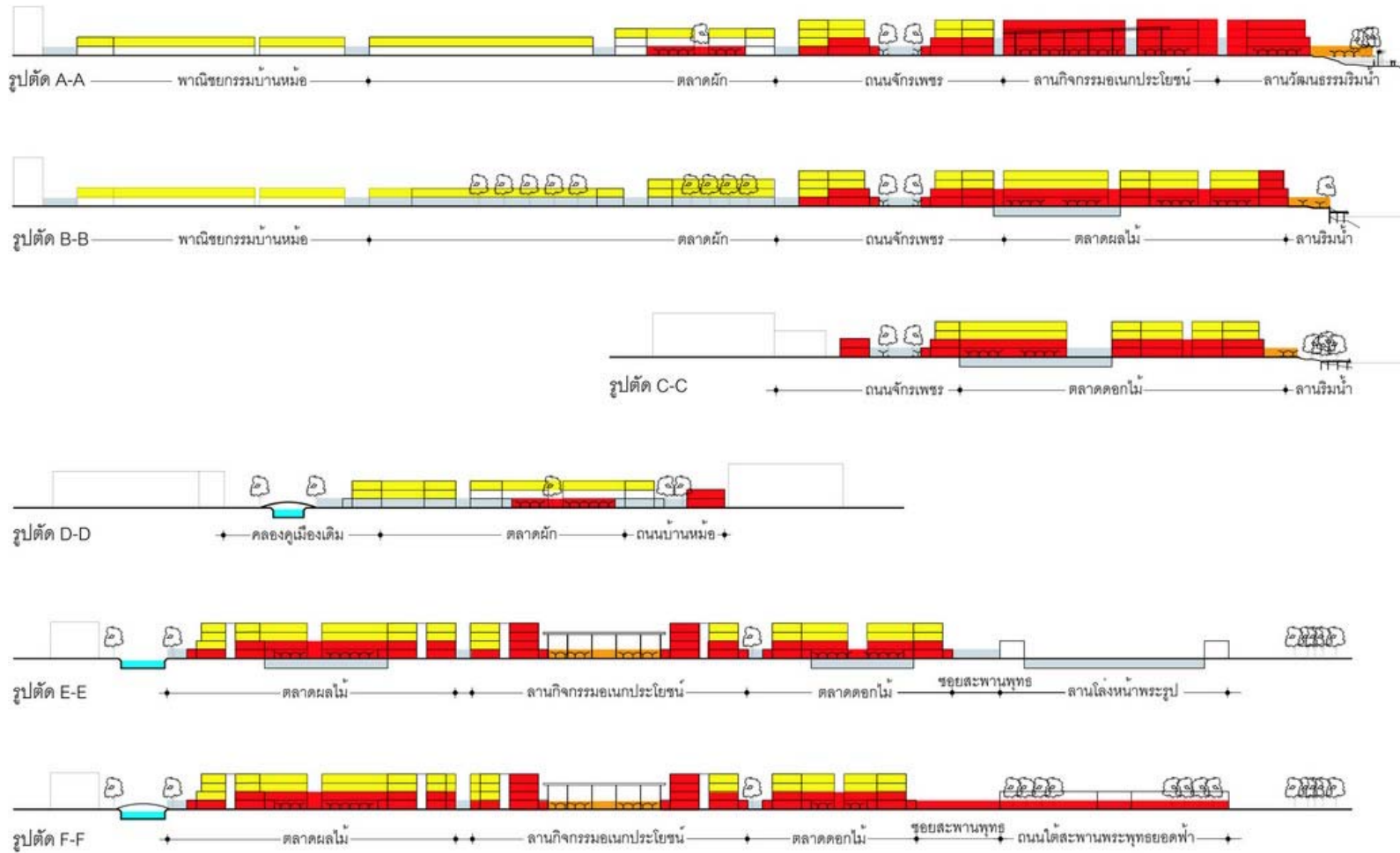
แผนภูมิที่ 7-02 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา 06:00-12:00 (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

แผนภูมิที่ 7-03 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา 12:00-18:00 (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

แผนภูมิที่ 7-04 การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ในช่วงเวลา 18:00-00:00 (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

แผนที่ 7-12 การฟื้นฟูบูรณะความหนาแน่นของมรดกอาคารและพื้นที่ว่าง ย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

- มรดกอาคาร
- พื้นที่ว่าง

พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชยกรรมเก่าริมน้ำ:
กรณีศึกษา ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
DYNAMICS OF SPACE
AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREAS
A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK

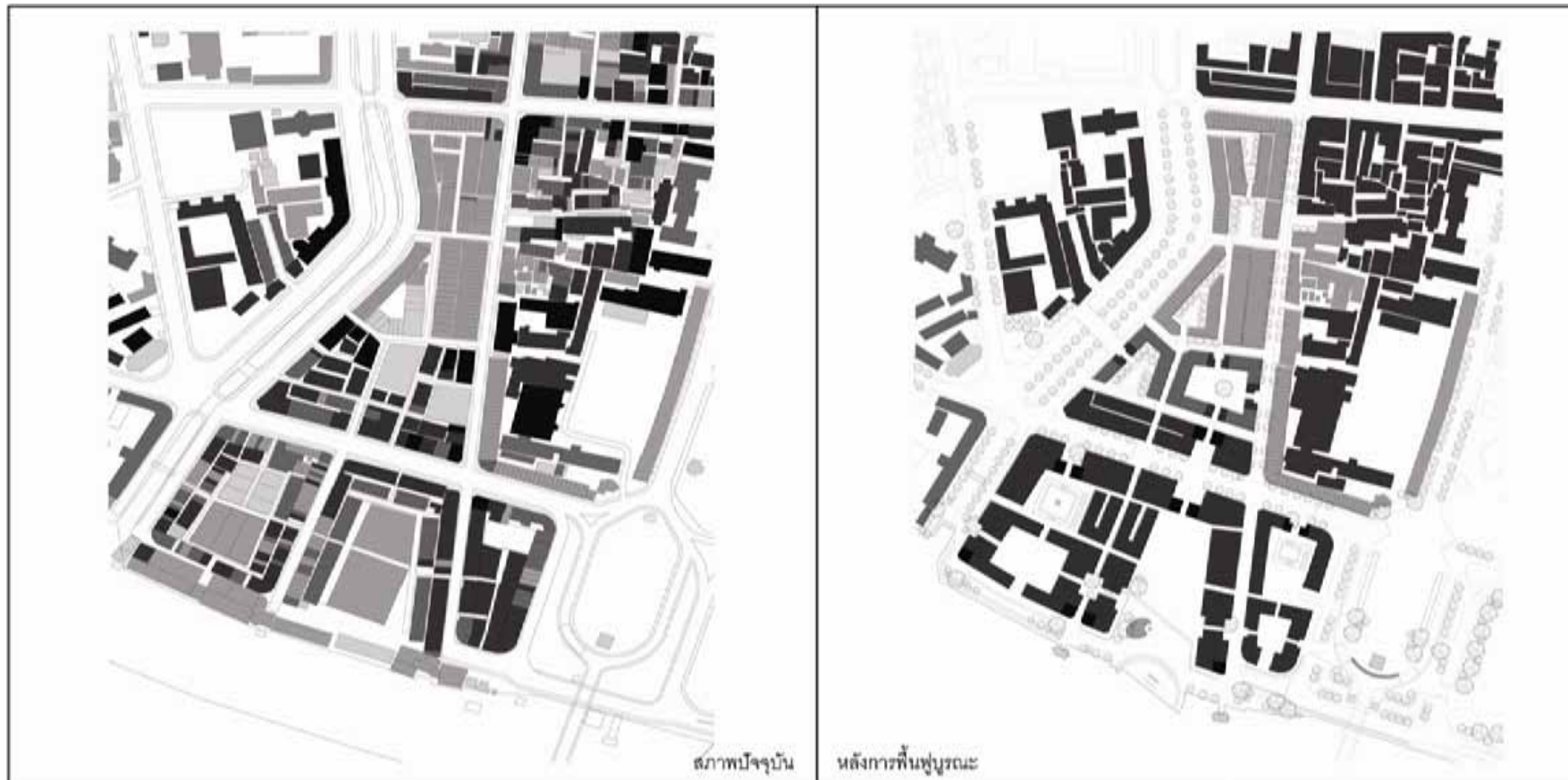
สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 7-13 เปรียบเทียบความหนาแน่นของมวลอาคารและพื้นที่ว่าง ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์
 ■ มวลอาคาร
 □ พื้นที่ว่าง

เพื่อวิเคราะห์พื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์บริเวณท่าเรือเก่า
 เขตการค้าปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
 IMPROVEMENT OF SPACE
 AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA
 A CASE STUDY OF PAK KLONG TALAT DISTRICT, BANGKOK
 สาขาวิชาสถาปัตยกรรมนิเวศ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 7-15 เปรียบเทียบความสูงของอาคารและพื้นที่ว่าง ก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

สัญลักษณ์

■ 1 ชั้น	■ 4 ชั้น
■ 2 ชั้น	■ 5 ชั้น
■ 3 ชั้น	

พลวัตพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์ริมแม่น้ำ การศึกษาย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร
 DYNAMICS OF SPACE AND REHABILITATION FOR OLD COMMERCIAL DISTRICTS IN WATERFRONT AREA: A CASE STUDY OF PAK KHONG TALAT DISTRICT, BANGKOK
 สาขาวิชาการออกแบบสถาปัตย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 7-04 ทศนียภาพมุมมองสูงภายหลังการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

7.4 ผังรายละเอียดการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

7.4.1 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ริมน้ำ ย่านปากคลองตลาด

7.4.1.1 ลานพาณิชยกรรมริมน้ำ (บริเวณหน้าตลาดองค์การตลาดเดิม)

7.4.1.2 ลานวัฒนธรรมริมน้ำ (บริเวณหน้าตลาดยอดพิมานเดิม)

7.4.1.3 ลานนันทนาการริมน้ำ (บริเวณหน้าตลาดสะพานพุทธเดิม)

7.4.2 การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่พาณิชยกรรม ย่านปากคลองตลาด

7.4.2.1 ตลาดผลไม้ (บริเวณตลาดองค์การตลาดเดิม)

7.4.2.2 ลานกิจกรรมอเนกประโยชน์ (บริเวณตลาดยอดพิมานเดิม)

7.4.2.3 ตลาดดอกไม้ (บริเวณตลาดสะพานพุทธเดิม)

7.4.2.4 ตลาดผัก (บริเวณตลาดส่งเสริมเกษตรไทยเดิม)

7.4.2.5 กลุ่มพาณิชยกรรมบ้านหม้อ

7.4.2.6 ลานโล่งหน้าอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1

7.4.3 การฟื้นฟูบูรณะเส้นทางสัญจร ย่านปากคลองตลาด

7.4.3.1 ถนนจักรเพชร

7.4.3.2 ถนนบ้านหม้อ

7.4.3.3 ถนนอัษฎางค์

7.4.3.4 ถนนขนส่งสินค้า ตลาดผัก ปากคลองตลาด

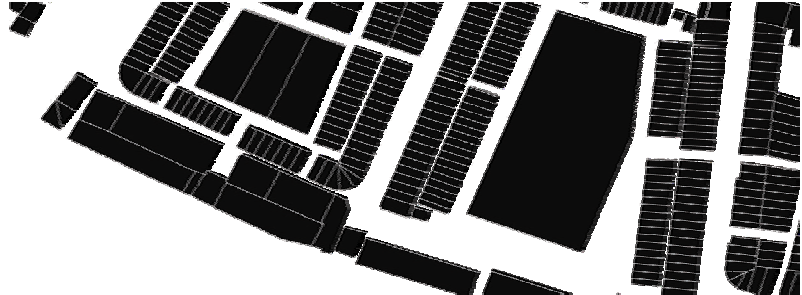
7.4.3.5 ถนนคนเดิน ซอยท่าโรงยาเก่า

7.4.1.1. ลานพาณิชย์กรรมริมน้ำ (บริเวณหน้าตลาดองค์การตลาดเดิม)

ผังหมายเหตุ (key plan)

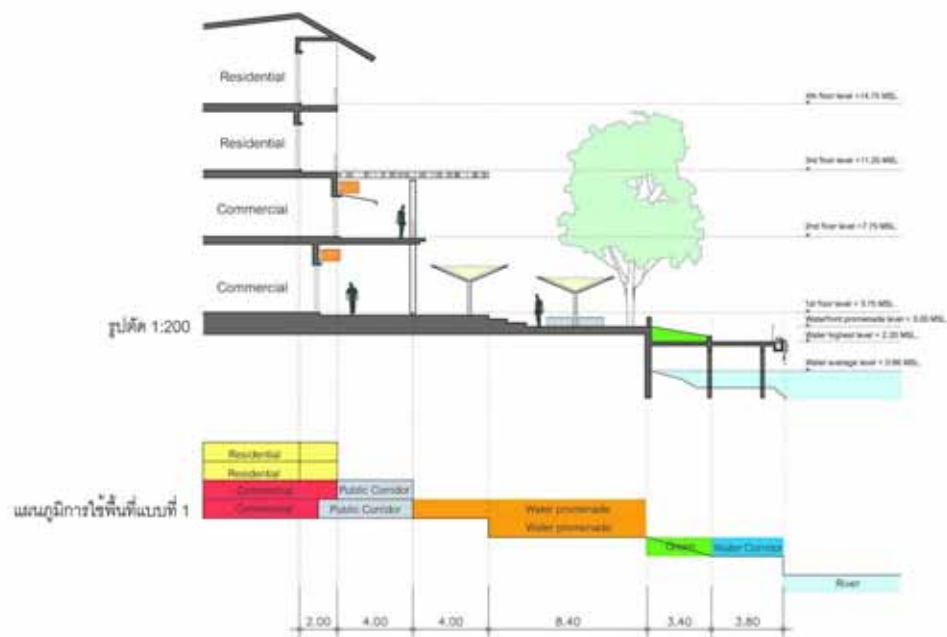
สภาพปัจจุบัน

ภายหลังการฟื้นฟูบูรณะ

รูปตัดตามขวาง

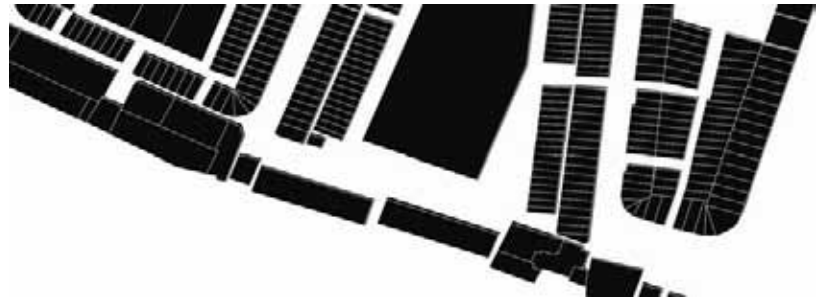

7.4.1.2 ลานวัฒนธรรมริมน้ำ (บริเวณหน้าตลาดยอดพิมานเดิม)

ผังหมายเหตุ (key plan)

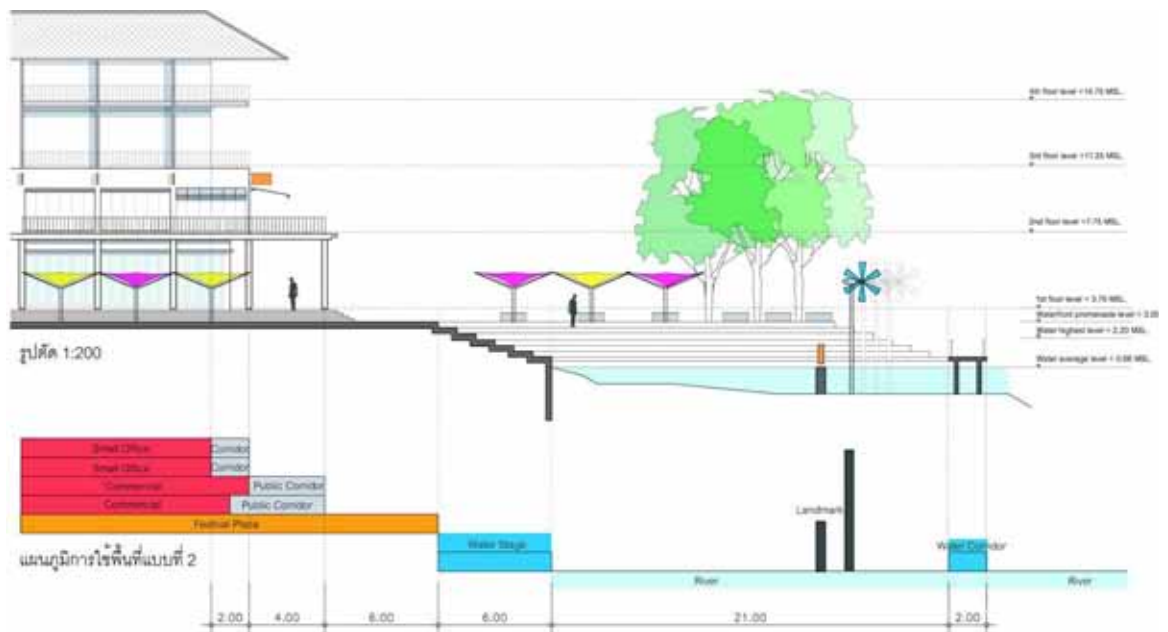
สภาพปัจจุบัน

ภายหลังการฟื้นฟูบูรณะ

รูปตัดตามขวาง

7.4.1.3 ลานนันทนาการริมน้ำ (บริเวณหน้าตลาดสะพานพุทธเดิม)

ผังหมายเหตุ (key plan)

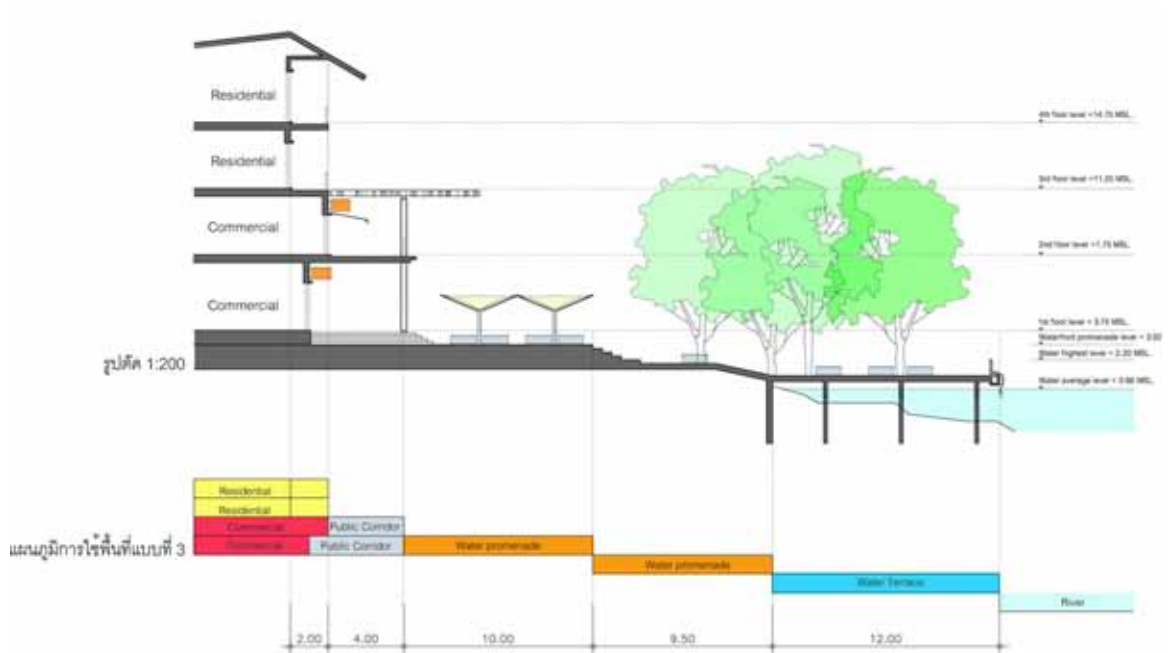
สภาพปัจจุบัน

ภายหลังการฟื้นฟูบูรณะ

รูปตัดตามขวาง

7.4.2.1 ตลาดผลไม้ (บริเวณตลาดองค์การตลาดเดิม)

ผังหมายเหตุ (key plan)

สภาพปัจจุบัน

ภายหลังการฟื้นฟูบูรณะ

รายละเอียดการฟื้นฟูบูรณะ

- รีตอนอาคารตลาด และเติมกลุ่มอาคารตึกแถวใหม่บางบริเวณ พร้อมทั้งปรับปรุงสภาพและผนังอาคารตึกแถวเดิม
- รีตอนโกดังสินค้าริมน้ำ และฟื้นฟูบูรณะเป็นลานพณิชยกรรมริมน้ำ ส่งเสริมให้มีการค้าขายแบบชั่วคราว
- ปรับเปลี่ยนกิจกรรมจากการค้าส่งผักสด เป็นการผสมผสานระหว่างการค้าส่งและปลีกผลไม้สด

สัญลักษณ์อาคาร

7. ลานขนถ่ายตลาดค้าส่งผลไม้สด
8. ลานตลาดค้าปลีกผลไม้สด
13. ลานพณิชยกรรมริมน้ำ

7.4.2.2 ลานกิจกรรมอเนกประโยชน์ ปากคลองตลาด (บริเวณตลาดยอดพิมานเดิม)

ผังหมายเหตุ (key plan)

สภาพปัจจุบัน

ภายหลังการฟื้นฟูบูรณะ

รายละเอียดการฟื้นฟูบูรณะ

- รื้อถอนอาคารตลาดและกลุ่มอาคารตึกแถวบางบริเวณเพื่อฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ด้านในให้เป็นลานกิจกรรมอเนกประโยชน์ และสามารถใช้งานร่วมกับลานวัฒนธรรมริมน้ำได้อย่างต่อเนื่อง
- สร้างอาคารศูนย์วัฒนธรรมชุมชน เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้และให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการค้าของย่าน
- ปรับเปลี่ยนกิจกรรมจากการค้าส่งผักสด เป็นกิจกรรมเชิงสังคมและเศรษฐกิจที่หลากหลาย

สัญลักษณ์อาคาร

9. ลานกิจกรรมอเนกประโยชน์
10. ศูนย์วัฒนธรรมชุมชนปากคลองตลาด
14. ลานวัฒนธรรมริมน้ำ

7.4.2.3 ตลาดดอกไม้ ปากคลองตลาด (บริเวณตลาดสะพานพุทธเดิม)

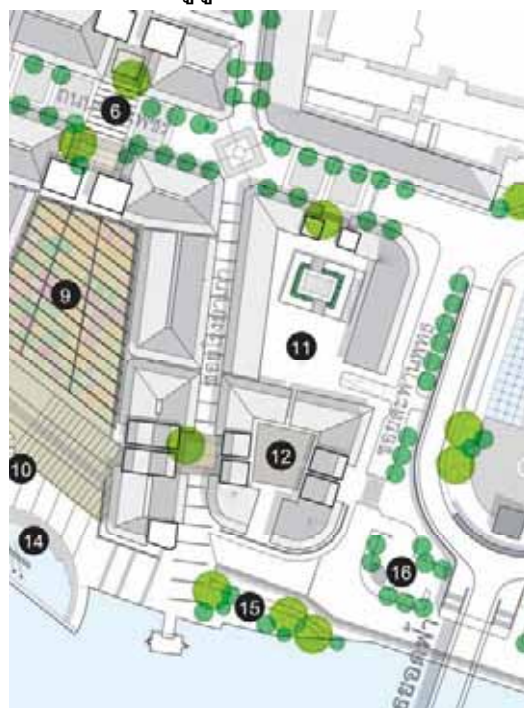
ผังหมายเหตุ (key plan)

สภาพปัจจุบัน

ภายหลังการฟื้นฟูบูรณะ

รายละเอียดการฟื้นฟูบูรณะ

- รื้อถอนอาคารตึกแถวที่อยู่บริเวณด้านในเพื่อฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ให้เป็นลานตลาดค้าดอกไม้ พร้อมทั้งปรับปรุงสภาพและผนังอาคารตึกแถวเดิม
- รื้อถอนโกดังสินค้าริมน้ำ และฟื้นฟูบูรณะเป็นลานนันทนาการริมน้ำ ส่งเสริมให้มีกิจกรรมต่อเนื่องกับพื้นที่ริมน้ำอื่นๆ
- ปรับเปลี่ยนกิจกรรมจากการค้าส่งผลไม้สด เป็นกิจกรรมการค้าส่งและปลีกดอกไม้สด

สัญลักษณ์อาคาร

- 11. ลานขนถ่ายตลาดค้าส่งดอกไม้สด
- 12. ลานตลาดค้าปลีกดอกไม้สด

- 15. ลานนันทนาการริมน้ำ
- 16. ลานจอดรถรับจ้างไม่ประจำ

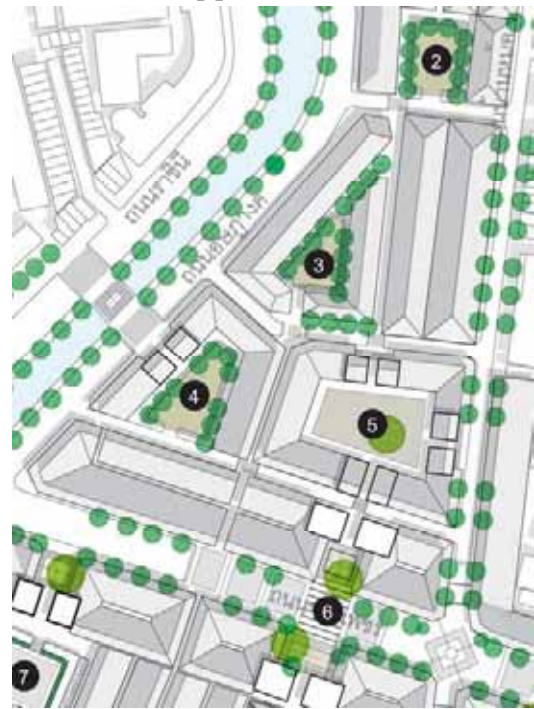
7.4.2.4 ตลาดผัก ปากคลองตลาด (บริเวณตลาดส่งเสริมเกษตรไทยเดิม)

ผังหมายเหตุ (key plan)

สภาพปัจจุบัน

ภายหลังการฟื้นฟูบูรณะ

รายละเอียดการฟื้นฟูบูรณะ

- รื้อถอนอาคารตึกแถวบางส่วนและวางผังอาคารใหม่ (re-blocking) เพื่อฟื้นฟูบูรณะเป็นลานโล่งรองรับกิจกรรมการค้า การขนถ่ายสินค้า และการจอดรถ พร้อมทั้งปรับปรุงสภาพและผนังอาคารตึกแถวเดิม
- สร้างแกนทางเดินเท้าที่ชัดเจนและต่อเนื่องกับลานกิจกรรมมอเนกประโยชน์ทางทิศใต้
- ส่งเสริมให้เป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมการค้าส่งและปลีกผักสด

สัญลักษณ์อาคาร

3. ลานขนถ่ายสินค้า

5. ลานตลาดค้าผัก

4. ลานขนถ่ายสินค้า

6. จุดขึ้นลงรถโดยสารบนถนนจักรเพชร

7.4.2.5 กลุ่มพาณิชย์กรรมบ้านหม้อ

ผังหมายเหตุ (key plan)

สภาพปัจจุบัน

ภายหลังการฟื้นฟูบูรณะ

รายละเอียดการฟื้นฟูบูรณะ

- รื้อถอนอาคารตึกแถวที่ตั้งอยู่ด้านในและวางผังอาคารใหม่ เพื่อฟื้นฟูบูรณะเป็นลานโล่งของชุมชน รองรับกิจกรรมการค้าปลีกขนาดเล็ก และการจอดรถ พร้อมทั้งปรับปรุงสภาพอาคารและอนุรักษ์ผนังอาคารตึกแถวเดิมที่มีคุณค่า
- สร้างความเชื่อมต่อทางกายภาพและกิจกรรมกับพื้นที่พาณิชย์กรรมบริเวณอื่นๆ ให้มากขึ้น
- ส่งเสริมให้มีกิจกรรมการค้าขายและอยู่อาศัยร่วมกันดังเช่นปัจจุบัน

สัญลักษณ์อาคาร

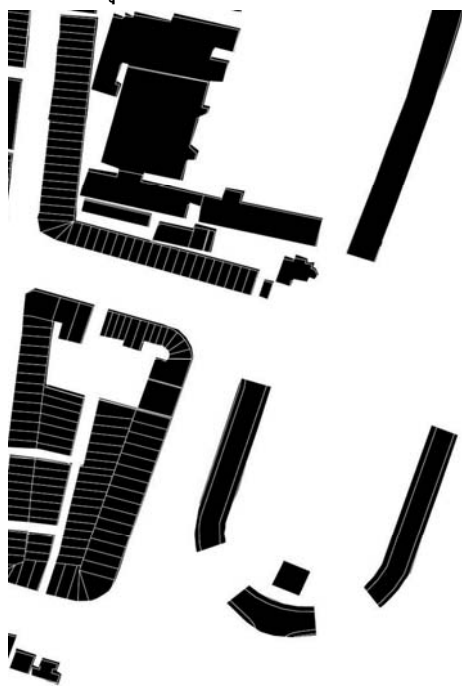
1. ลานชุมชน
2. ลานจอดรถ
3. ลานขนถ่ายสินค้า ตลาดผัก

7.4.2.6 ลานโล่งหน้าอนุเสาวรีย์รัชกาลที่ 1

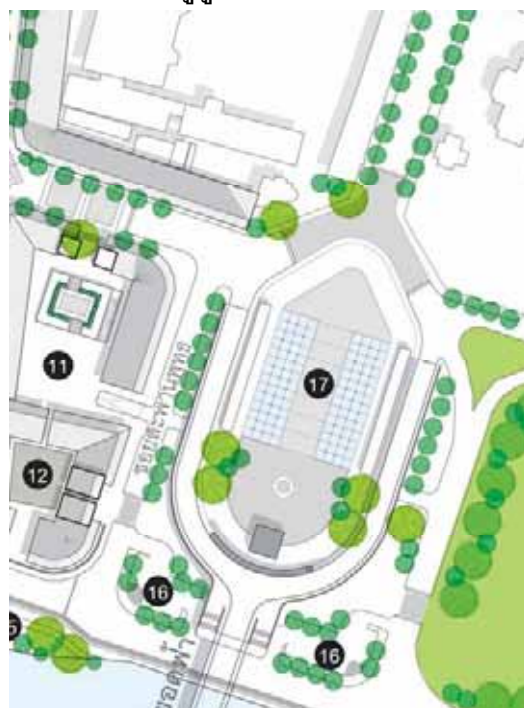
ผังหมายเหตุ (key plan)

สภาพปัจจุบัน

ภายหลังการฟื้นฟูบูรณะ

รายละเอียดการฟื้นฟูบูรณะ

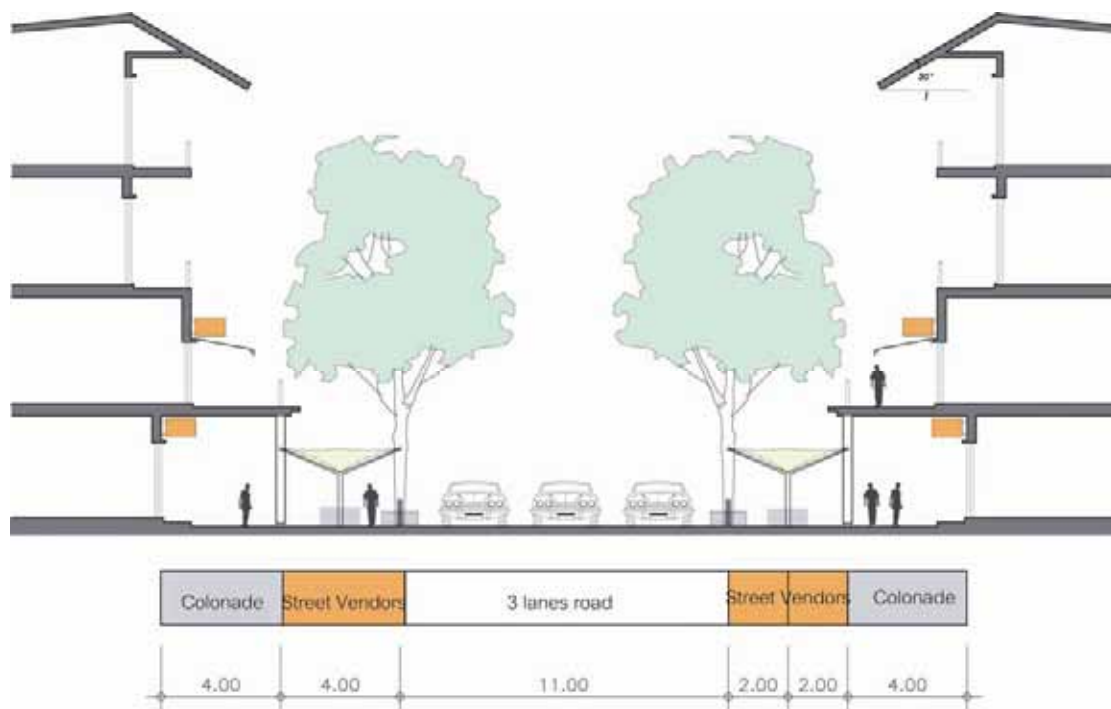
- ปรับปรุงพื้นที่บริเวณใต้ดินของลานโล่งเพื่อรองรับการจอดรถและเก็บอุปกรณ์การค้าขายแบบชั่วคราว
- สร้างความเชื่อมต่อของทางเดินเท้าสู่พื้นที่บริเวณโดยรอบมากขึ้น
- ปรับปรุงบรรยากาศของลานโล่งโดยใช้องค์ประกอบประเภทลานน้ำพุ เพื่อให้เกิดความเชื่อมต่อกับพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา และสร้างบรรยากาศที่เย็นตา น่าสบาย

สัญลักษณ์อาคาร

16. ที่จอดรถรับจ้างไม่ประจำทาง	11. ตลาดค้าส่งดอกไม้
17. ลานน้ำพุนันทนาการ พร้อมทั้งจอดรถใต้ดิน	12. ตลาดค้าปลีกดอกไม้

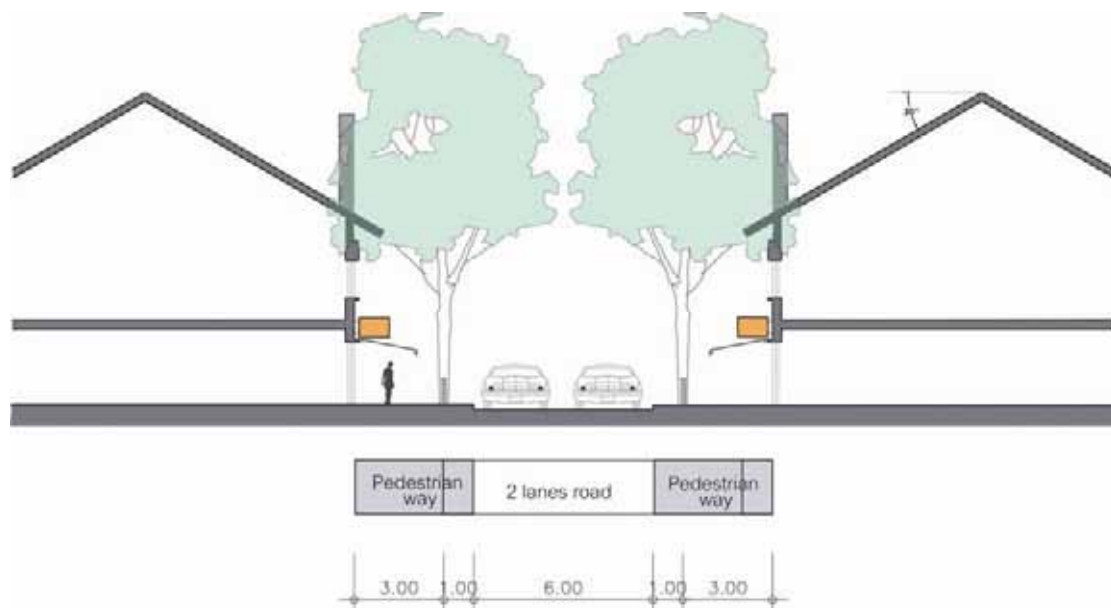
7.4.3 การฟื้นฟูบูรณะเส้นทางสัญจร ย่านปากคลองตลาด

7.4.3.1 ถนนจักรเพชร

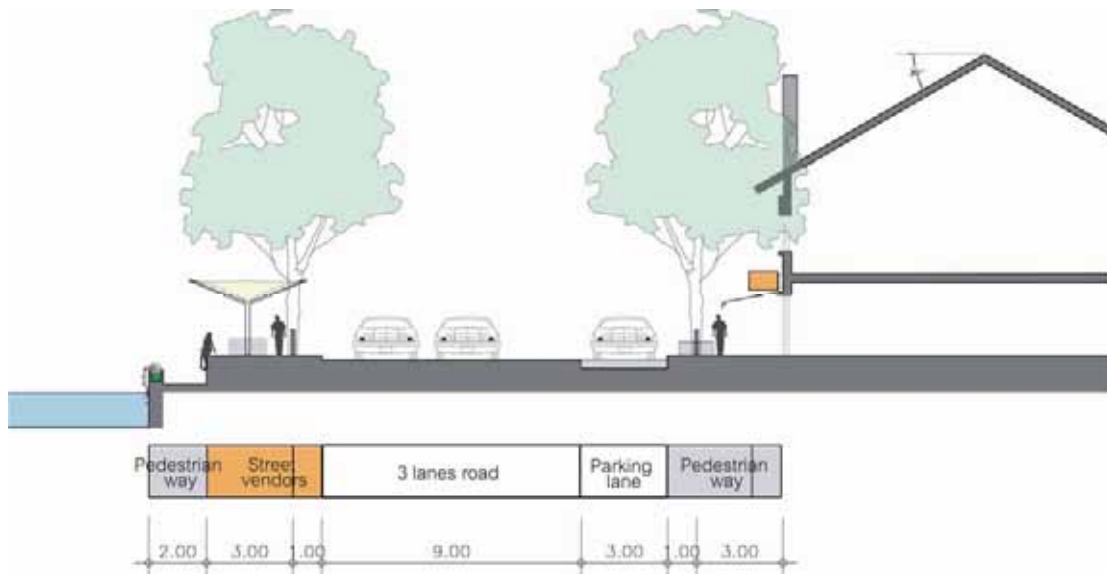
ภาพที่ 7-05 รูปตัดถนนจักรเพชร หลังการฟื้นฟูบูรณะ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

7.4.3.2 ถนนบ้านหม้อ

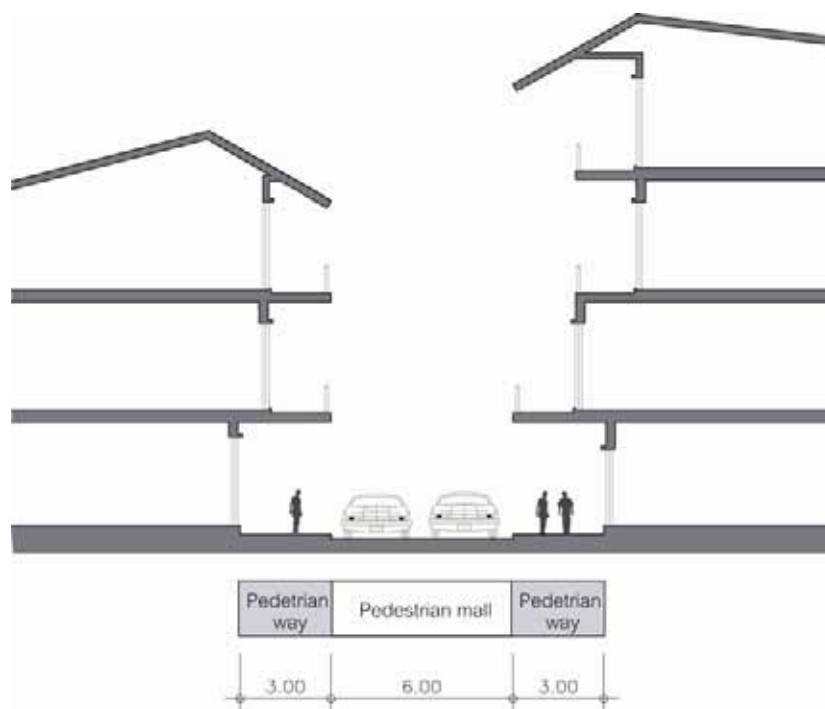
ภาพที่ 7-06 รูปตัดถนนบ้านหม้อ หลังการฟื้นฟูบูรณะ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

7.4.3.3 ถนนอู่รางค์

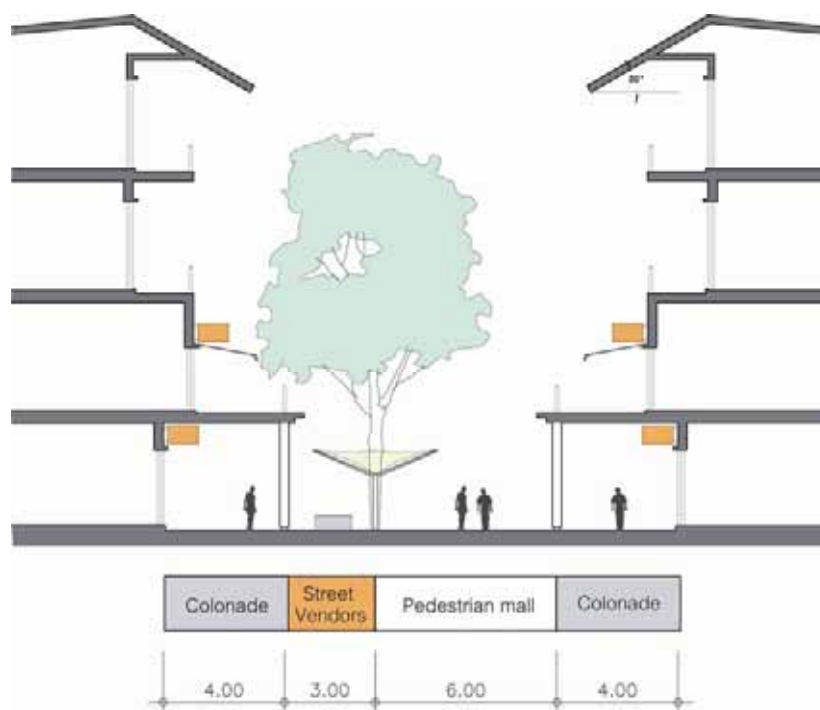
ภาพที่ 7-07 รูปตัดถนนอู่รางค์ หลังการฟื้นฟูบูรณะ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

7.4.3.4 ถนนขนส่งสินค้า ตลาดผัก ปากคลองตลาด

ภาพที่ 7-08 รูปตัดถนนขนส่งสินค้า หลังการฟื้นฟูบูรณะตลาดผัก (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

7.4.3.5 ถนนคนเดิน ซอยท่าโรงยาเก่า

ภาพที่ 7-09 รูปตัดถนนคนเดินซอยท่าโรงยาเก่า หลังการฟื้นฟูบูรณะ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

ภาพที่ 7-10 ภาพทัศนียภาพถนนคนเดินซอยท่าโรงยาเก่า หลังการฟื้นฟูบูรณะ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

บทที่ 8

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

8.1 สรุปผลการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองตลาด

ย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร คือหนึ่งในย่านพาณิชยกรรมริมแม่น้ำเก่าที่เกิดการเปลี่ยนแปลงจาก “น้ำสือบก” และสามารถปรับตัวให้อยู่รอดได้จนมีบทบาทสำคัญเป็นศูนย์กลางการค้าส่งผลิตผลทางการเกษตรประเภทผัก ผลไม้ และดอกไม้ระดับประเทศ ทั้งยังได้รับการยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าเป็นย่านพาณิชยกรรมท้องถิ่นที่มีการใช้งานอย่างต่อเนื่องและหนาแน่นตลอด 24 ชั่วโมง หรือมีพลวัตเชิงพื้นที่สูงที่สุดแห่งหนึ่งในเกาะรัตนโกสินทร์และกรุงเทพมหานคร อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาทำให้ทราบว่า การปรับตัวจากน้ำสือบกของปากคลองตลาดนั้นทำให้อันเกิดพื้นที่ “หน้าบ้าน-หลังบ้าน” ที่แตกต่างไปจากอดีต กล่าวคือ ถนนและพื้นที่พาณิชยกรรมต่อเนื่องกลายเป็นพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจและสังคม ที่ได้รับการใช้งานอย่างหนาแน่นต่อเนื่องตลอดทั้งวัน ในขณะที่พื้นที่หน้าบ้านเดิมของย่านหรือพื้นที่ริมน้ำนั้นมีสภาพการใช้งานเป็นพื้นที่เก็บของหลังบ้านเกิดโกดังเก็บสินค้าขึ้นมาขวางความสัมพันธ์ระหว่างคนและน้ำในอดีต ทั้งอาคารตลาดที่อยู่ต่อเนื่องกันยังเกิดสภาพขาดการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ จึงนำมาสู่การวิเคราะห์หาตรรกะความสัมพันธ์ระหว่างระดับการใช้พื้นที่และเงื่อนไขเชิงกายภาพและกิจกรรม เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ

ผลจากการทบทวนวรรณกรรมเพื่อสรุปกรอบแนวคิดในการศึกษา พบว่ามีเงื่อนไขเชิงกายภาพและกิจกรรมสำคัญ 4 ปัจจัยที่มีผลต่อระดับการใช้พื้นที่ที่หลากหลายทั้งเชิงกิจกรรม เวลา และประเภทของผู้ใช้พื้นที่ ได้แก่ ความยืดหยุ่น ความหนาแน่น ความเชื่อมต่อ และคุณภาพของพื้นที่ ซึ่งผลของการวิเคราะห์พื้นที่ด้วยเทคนิคการซ้อนทับแผนที่ได้แสดงให้เห็นว่าปัจจัยดังกล่าวสัมพันธ์กับระดับการใช้พื้นที่ของย่านปากคลองตลาดจริง โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการจับจองพื้นที่ ที่พบว่าเงื่อนไขเชิงความหนาแน่นของกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารแบบผสมผสาน (Gibberd, 1967: 95) และความยืดหยุ่นของพื้นที่ทำให้เกิดการใช้พื้นที่แบบเนกประโยชน์ (Deguchi, 2005, วันเสด็จ แก้วดก, 2548) ล้วนมีความสอดคล้องกับปรากฏการณ์ใช้พื้นที่ของย่านปากคลองตลาดในปัจจุบัน โดยพื้นที่ที่เกิดการใช้งานสูงสุดตลอดทั้งวันคือพื้นที่ริมถนนจักรเพชร ซึ่งเป็นถนนสายหลักที่มีกิจกรรมการค้าปลีกตลอดแนว และเป็นพื้นที่ผ่อนผันของเทศกิจที่อนุญาตให้มีการค้าแผงลอยได้ตลอด 24 ชั่วโมง ในขณะที่พื้นที่ที่ขาดการใช้งานมากที่สุดคือบริเวณโกดังริมแม่น้ำเจ้าพระยาและพื้นที่ด้านในของอาคารตลาด โดยเฉพาะอาคารตลาดองค์การตลาดและตลาดยอดพิมาน ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์ว่ากิจกรรมที่เป็นโกดังสินค้าและการค้าส่งคือสาเหตุสำคัญที่ทำให้พื้นที่ขาดการใช้งานอย่างคึกคักและต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วงเวลากลางวันที่กิจกรรมค้าส่งนั้นยังไม่เกิดขึ้น

เงื่อนไขข้างต้นนี้สัมพันธ์และสอดคล้องกับผลการสำรวจกิจกรรมการสัญจร ที่พบว่าผู้สัญจรจะมีรูปแบบการเลือกเส้นทางที่แตกต่างกันไปตามกิจกรรมที่เป็นวัตถุประสงค์ เช่น พ่อค้าแม่ค้าและคนงานเข็นรถส่งสินค้าจะเลือกใช้เส้นทางที่อยู่ลึกเข้าไปทางด้านในของตลาดซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าส่ง ในขณะที่กลุ่มลูกค้าชาวไทยและนักท่องเที่ยวต่างชาติจะเลือกใช้เส้นทางเดินเท้าที่อยู่ริมถนนสายหลักและรองที่มีกิจกรรมการจับจองพื้นที่หนาแน่นและมีศักยภาพของการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่ที่สูงกว่า และเมื่อวิเคราะห์ระดับการใช้พื้นที่ด้วยสถิติความนิยมใช้เส้นทางเดินเท้าก็จะพบว่าพื้นที่ริมถนนจักรเพชรและซอยสะพานพุทธนั้นเป็นเส้นทางที่ได้รับความนิยมมากที่สุด ในขณะที่เส้นทางเดินเท้าที่อยู่ถัดเข้าไปจากถนนสายหลักและพื้นที่ด้านในของอาคารตลาดนั้นกลับมีผู้ใช้งานเบาบางมากที่สุด ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าปัญหาหลักที่ทำให้พื้นที่ที่อยู่ลึกเข้าไปจากถนนขาดความนิยมใช้งานนั้นมีเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 ประการ สามารถอธิบายได้ด้วยกระบวนการเป็นศูนย์กลางศูนย์กลางเมืองที่มีชีวิตชีวา (urban spatial centrality process) ของฮิลลีเออร์ (Hillier et al., 1993 อ้างในไชศรี ภัคศิษุขเจริญ, 2548) คือ

1. ศักยภาพในการเข้าถึงและมองเห็นจากพื้นที่ภายนอกที่แตกต่างกัน
2. ลักษณะของกิจกรรมโดยรอบที่เอื้อให้เกิดวัตถุประสงค์ของการเดินเท้าที่แตกต่างกัน โดยจะเห็นได้ว่ากิจกรรมการค้าส่งที่บริเวณด้านในของอาคารตลาดและพื้นที่ริมแม่น้ำนั้นไม่ใช่กิจกรรมที่เป็นวัตถุประสงค์ของการเดินเท้าของผู้คนทั่วไป ในขณะที่กิจกรรมการค้าปลีกริมถนนจักรเพชรนั้นจะดึงดูดกิจกรรมการสัญจรได้ดีกว่า
3. การมีพื้นที่จุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรตั้งอยู่บนเส้นทางคือโอกาสในการเพิ่มความหนาแน่นของผู้สัญจรทางเท้า ถนนจักรเพชรและซอยสะพานพุทธนั้นคือเส้นทางเดินเท้าที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว ในขณะที่เส้นทางเดินเท้าที่อยู่ลึกเข้ามาจากถนนสายหลักนั้นไม่ได้อยู่บนเงื่อนไขเดียวกัน

ผลของการศึกษาจึงเน้นให้เห็นเงื่อนไขเชิงกายภาพและกิจกรรมบางประการที่เข้ามาสัมพันธ์กับระดับการใช้พื้นที่ของย่านปากคลองตลาด ซึ่งปรากฏออกมาเป็นความแตกต่างระหว่างพื้นที่ริมถนนหรือ “หน้าบ้านใหม่” และพื้นที่ที่อยู่ลึกเข้ามาด้านในริมน้ำหรือ “หน้าบ้านเก่า” อย่างชัดเจน นอกจากนี้ เงื่อนไขเชิงกายภาพและกิจกรรมข้างต้นยังสอดคล้องและสามารถอธิบายได้อีกว่าการที่ลานโล่งหน้าอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 ซึ่งเป็นพื้นที่ว่างขนาดใหญ่ของย่านนั้นไม่ได้รับการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพนั้นเกิดขึ้นจากหลายเงื่อนไขประกอบกัน ทั้งศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ที่ต่ำเนื่องจากมีถนนโอบล้อม 3 ด้าน การขาดกิจกรรมที่จะเข้ามารองรับผู้ใช้พื้นที่ทั้งกิจกรรมถาวรและชั่วคราว และการขาดคุณภาพของพื้นที่สาธารณะที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและพฤติกรรมของคนท้องถิ่น เนื่องจากเป็นพื้นลาดเชิงโล่งแจ้งขนาดใหญ่ และไร้ร่มเงา ซึ่งลักษณะของพื้นที่ว่างสาธารณะที่ดีและเหมาะสมกว่าสำหรับคนไทยนั้นควรจะเป็นพื้นที่ขนาดเล็กที่เชื่อมต่อกันไปตามแนวทางสัญจรและมีร่มเงาที่ดีจากมวลอาคารหรือต้นไม้ที่โอบล้อม (ไชศรี ภัคศิษุขเจริญ, 2551)

ย่านปากคลองตลาดที่มีสภาพ “หันหลังให้น้ำ-หันหน้าให้บก” จึงทำให้เกิดปัญหาขาดการใช้งานพื้นที่ริมแม่น้ำมากขึ้นดังที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน การที่จะรื้อฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างคนและย่านกับน้ำจึงเป็น

เรื่องทำท่าย และจำเป็นที่จะต้องมีการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ต้องพิจารณาทั้งในเชิงกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม โดยใช้ทั้งเครื่องมือการอนุรักษ์และการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้เสนอให้ใช้แนวคิด “กลับหน้า-กลับหลัง” ในการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชยกรรมริมน้ำปากคลองตลาดให้ “ฟื้นชีวิต” และกลับมามีบทบาทสำคัญร่วมสมัยและเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตสังคมเมืองอีกครั้ง ผ่านแผนและผังการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ซึ่งแบ่งได้เป็น 5 แผนงาน ประกอบด้วย

- การฟื้นฟูบูรณะโครงข่ายถนน ทางเดินเท้า และพื้นที่ว่างสาธารณะ
- การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ
- การฟื้นฟูบูรณะความหนาแน่นของมวลอาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ
- การฟื้นฟูบูรณะสถาปัตยกรรม และภูมิสถาปัตยกรรม
- การฟื้นฟูบูรณะองค์ประกอบทางจินตภาพและความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด

รายละเอียดสำคัญของการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่อยู่ที่ระบบโครงข่ายการสัญจรและการใช้ประโยชน์พื้นที่ โดยเฉพาะการฟื้นฟูบูรณะระบบการเข้าถึงพื้นที่ เพื่อให้เกิดความสมดุลและสอดคล้องกันมากขึ้นระหว่างน้ำและบก ในกรณีของย่านปากคลองตลาดจะพบว่าระบบการเข้าถึงพื้นที่ในปัจจุบันนี้อ้างอิงจากการเดินทางทางบกเสียเป็นหลัก ถึงแม้ว่าจะมีท่าเรือเพื่อการขนส่งสาธารณะทางน้ำ แต่ก็ไม่ได้มีที่ตั้งที่สัมพันธ์กับกิจกรรมอื่นๆ ภายในย่านอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยจึงเสนอให้มีการพิจารณาระบบโครงข่ายการสัญจรใหม่ที่มีการถักทอระบบการเข้าถึงพื้นที่ทางน้ำเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมภายในย่าน และฟื้นฟูความสำคัญของ “หน้าบ้าน” ทางน้ำด้วยการส่งเสริมหรือสร้างแกนทางเดินเท้าที่ตั้งเป็นมุมฉากกับน้ำ เชื่อมต่อพื้นที่ริมน้ำจากเส้นทางทางบกมากขึ้น ในขณะที่เดียวกับที่เสนอให้มีการจัดเส้นทางเดินเท้าเพื่อผู้ใช้พื้นที่ประเภทต่างๆ อย่างเป็นระบบ

สำหรับแนวทางการฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ ผู้วิจัยเสนอว่า ควรจะอนุรักษ์กิจกรรมการค้าขายซึ่งเป็นเอกลักษณ์แห่งความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาดไว้เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีชีวิต และเพื่อผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่เอง อย่างไรก็ตาม ควรจะมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมการค้าบางส่วนให้เข้ากับความต้องการร่วมสมัยและสอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐมากขึ้นด้วยการส่งเสริมกิจกรรมการค้าปลีกสินค้าทางการเกษตร ทั้งนี้ ผู้วิจัยยังเสนอให้มีการส่งเสริมการใช้ประโยชน์พื้นที่ทั้งแบบผสมผสานและเอนกประโยชน์ที่มีอยู่เดิมอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นให้มีการใช้พื้นที่เพื่อพาณิชยกรรมที่ระดับอาคารชั้น 1-2 พักอาศัยที่ชั้น 3-4 และใช้พื้นที่ว่างสาธารณะโดยรอบเพื่อการสัญจร ค้าขาย หรือพักผ่อนหย่อนใจได้ โดยให้เตรียมพื้นที่เพื่อการค้าขายหรือกิจกรรมแบบชั่วคราวไว้อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ ยังส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการศึกษาเชิงนันทนาการมากขึ้น (edutainment) โดยสนับสนุนให้มีพื้นที่หรืออาคารสาธารณูปการที่เป็นศูนย์วัฒนธรรมชุมชนเพื่อให้ความรู้เรื่องย่านพาณิชยกรรมเก่าริมน้ำและเป็นพื้นที่ส่วนกลางที่จะให้คนในย่านเข้ามาใช้เพื่อการประชุมชุมชนหรือจัดกิจกรรมอื่นๆ ได้ในอนาคต

ผลจากงานวิจัยในครั้งนี้จึงนำซึ่งชุดขององค์ความรู้ที่แสดงตรรกะความสัมพันธ์ระหว่างระดับการใช้พื้นที่และเงื่อนไขเชิงกายภาพและกิจกรรมของพื้นที่พาณิชยกรรมริมน้ำ ซึ่งแม้ว่าผลของการศึกษาในครั้งนี้จะเป็นเพียงหนึ่งในกรณีศึกษา แต่ก็ได้มีการนำเสนอประเด็นปัญหา วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคามเพื่อ

นำไปสู่วางแผนผังพื้นที่บูรณะพื้นที่อย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยจึงคาดหวังว่าผลของงานวิจัยนี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่เป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนาพื้นที่ในอนาคต ที่หน่วยงานหรือผู้ที่มีความสนใจเกี่ยวกับการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่พาดิษยกรรมริมน้ำจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่อื่นๆ ที่มีปัญหาและศักยภาพที่ใกล้เคียงกันได้

8.2 ข้อเสนอแนะแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติ

ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นว่าแผนและผังในการดำเนินการฟื้นฟูบูรณะย่านปากคลองสามารถแบ่งได้เป็น 5 หมวดหมู่ ประกอบด้วย 1) การฟื้นฟูบูรณะโครงข่ายถนน ทางเดินเท้า และพื้นที่ว่างสาธารณะ 2) การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ 3) การฟื้นฟูบูรณะความหนาแน่นของมวลอาคาร และพื้นที่ว่างสาธารณะ 4) การฟื้นฟูบูรณะสถาปัตยกรรม และภูมิสถาปัตยกรรมและ 5) การฟื้นฟูบูรณะองค์ประกอบทางจิตภาพและความเป็นสถานที่ของย่านปากคลองตลาด โดยการดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้นั้นจะต้องขึ้นอยู่กับหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานท้องถิ่นของรัฐผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบโดยตรง คือ สำนักงานเขตพระนคร รวมถึงคนในพื้นที่ / เจ้าของธุรกิจ / กรรมสิทธิ์ที่ดิน / ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคนที่จะต้องร่วมกันเห็นความสำคัญของปัญหา ก่อน จึงจะทำให้เกิดแรงผลักดันในการวางแผนเพื่อการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ในระยะยาวได้

การสำรวจทัศนคติและสร้างความเข้าใจของวัตถุประสงค์ในการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่จึงเป็นขั้นตอนและกระบวนการที่สำคัญอย่างยิ่งในการเริ่มต้นนำไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งภาครัฐจะต้องรับบทบาทเป็นผู้ประสานงานในส่วนนี้ รวมทั้งต้องสนับสนุนหรือจัดมาตรการในการรองรับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นระหว่างการดำเนินการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอให้แบ่งแผนงานทั้งหมดออกเป็น 3 ส่วนตามลำดับความสำคัญและระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

- **โครงการระยะเร่งด่วน หรือแผนงานระยะสั้น (1-2 ปี)** เป็นโครงการที่สามารถจัดทำได้ทันที ที่ไม่มีความซับซ้อน เป็นโครงการที่มีความสำคัญต่อพื้นที่ และจะทำให้เกิดความก้าวหน้าต่อภาพรวมของโครงการอย่างชัดเจน
- **โครงการระยะปานกลาง หรือแผนงานระยะกลาง (3-5 ปี)** เป็นโครงการที่มีความซับซ้อน ต้องการใช้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน มีขั้นตอนการออกแบบและการพัฒนาที่ได้รับการพิจารณาผลกระทบ โดยไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นโครงการที่มีขนาดใหญ่เสมอไป
- **โครงการระยะยาว หรือแผนงานระยะยาว (5-10 ปี)** เป็นโครงการที่สนับสนุน ไม่เร่งด่วน แต่จะต้องทำต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน เพื่อความสมบูรณ์ของการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ในภาพรวม

ตารางที่ 8-01 แผนงานโครงการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และระยะเวลาในการนำไปปฏิบัติ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่	ระยะเวลาดำเนินการ (ปี)			ลักษณะของการนำไปปฏิบัติ	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	
	1-2	3-5	6-10		ภาครัฐ	เอกชน
1. การเตรียมการสู่การฟื้นฟูบูรณะ						
- สำรวจทัศนคติและสร้างเข้าใจร่วมกันในการฟื้นฟูบูรณะย่าน	●			- ความเข้าใจ - ความร่วมมือ	- กทม - เขตพระนคร - กรมเจ้าท่า - กรมทางหลวง	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร แฝง - ประชาชนทั่วไป - เจ้าของกิจการเรือ - ส่วนเจ้าพระยา, เรือ - ช้ามฟาก - ชสมก., รฟม.
- การทำประชาพิจารณ์และรับฟังความคิดเห็น						
- การเตรียมมาตรการรองรับการย้ายกลุ่มผู้เช่าอาคารเดิมออกจากพื้นที่ในระหว่างการรื้อถอนหรือฟื้นฟูบูรณะกลุ่มอาคารเดิม	●	●	●	- ความเข้าใจ - ความร่วมมือ	- กทม - เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร แฝง
2. การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา						
- งานรื้อถอนโกดังสินค้าริมแม่น้ำเจ้าพระยา	●	●		- ความร่วมมือ	- เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน
- งานฟื้นฟูบูรณะจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรทางน้ำมา ณ ที่ตั้งใหม่ตามแผนการฟื้นฟูบูรณะโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ		●		- ความร่วมมือ	- เขตพระนคร - กรมเจ้าท่า	- เจ้าของที่ดิน - เจ้าของกิจการ
- ฟื้นฟูบูรณะคุณภาพของภูมิสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบเชิงจินตภาพของพื้นที่ให้เหมาะสมตามแผนและผังรายละเอียด		●	●	-		

ตารางที่ 8-01 (ต่อ) แผนงานโครงการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และระยะเวลาในการนำไปปฏิบัติ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่	ระยะเวลาดำเนินการ (ปี)			ลักษณะของการนำไปปฏิบัติ	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	
	1-2	3-5	6-10		ภาครัฐ	เอกชน
3. การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ตลาดผักสดเสริมเกษตรไทย						
- งานรื้อถอนอาคารเพื่อพัฒนาพื้นที่จอดรถขนส่งสินค้า	●	●		- มาตรการควบคุม	- เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน
- งานรื้อถอนกลุ่มอาคารตลาดและตึกแถวเดิม และสร้างทดแทนใหม่บนฐานอาคารเดิม ตามแนวทางการฟื้นฟูบูรณะสถาปัตยกรรม		●	●	- มาตรการควบคุม - ความร่วมมือ - ความเข้าใจ	- เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร แผง - ประชาชนทั่วไป
- ย้ายกลุ่มผู้ใช้อาคารเดิมสู่พื้นที่ เพื่อบูรณะฟื้นฟูโครงสร้างเชิงเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่		●	●	- ความร่วมมือ - ความเข้าใจ	เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร แผง
- ฟื้นฟูบูรณะคุณภาพของภูมิสถาปัตยกรรมให้เหมาะสม		●	●	-		
4. การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ตลาดผลไม้ฝั่งการค้าตลาด						
- ย้ายกลุ่มกิจกรรมการค้าผลไม้ไปสู่พื้นที่ตลาดองค์การค้าเพื่อเตรียมพื้นที่ไปสู่การฟื้นฟูบูรณะ		●		-		
- รื้อถอนอาคารตลาด และตึกแถวบางส่วน สร้างพื้นที่จอดรถใต้ดินและลานตลาดค้าส่งที่ระดับพื้นดินเพื่อรองรับการขนส่งสินค้า		●		-		
- ฟื้นฟูบูรณะสภาพอาคารและภูมิสถาปัตยกรรมรอบพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองคูเมืองเดิม		●	●	-		
- ย้ายกลุ่มผู้ใช้อาคารตลาดสะพานพุทธมาสู่พื้นที่ใหม่ เพื่อฟื้นฟูบูรณะโครงสร้างเชิงเศรษฐกิจและสังคม		●	●	-		

ตารางที่ 8-01 (ต่อ) แผนงานโครงการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และระยะเวลาในการนำไปปฏิบัติ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่	ระยะเวลาดำเนินการ (ปี)			ลักษณะของการนำไปปฏิบัติ	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	
	1-2	3-5	6-10		ภาครัฐ	เอกชน
5. การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ตลาดดอกไม้สะพานพุทธ						
- ย้ายกลุ่มกิจกรรมการค้าผลไม้ไปสู่พื้นที่ตลาดองค์การตลาดเพื่อเตรียมพื้นที่ไปสู่การฟื้นฟูบูรณะ		●	●	- ความร่วมมือ - ความเข้าใจ	- เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร แผง
- รื้อถอนกลุ่มอาคารตึกแถวบางส่วน เพื่อสร้างพื้นที่จอดรถใต้ดินและลานตลาดค้าส่งที่ระดับพื้นดินเพื่อรองรับการขนส่งสินค้า		●		- มาตรการควบคุม - ความร่วมมือ - ความเข้าใจ	- เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร แผง
- ฟื้นฟูบูรณะสภาพอาคารและภูมิสถาปัตยกรรมรอบพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา		●	●	- ความร่วมมือ - ความเข้าใจ	- เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร แผง
- ส่งเสริมให้เกิดตลาดดอกไม้สะพานพุทธขึ้น เพื่อฟื้นฟูบูรณะโครงสร้างเชิงเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่			●	- ความร่วมมือ - ความเข้าใจ	- เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร แผง
6. การฟื้นฟูบูรณะลานวัฒนธรรมปากคลองตลาด						
- ย้ายกลุ่มกิจกรรมการค้าผักไปสู่พื้นที่ตลาดส่งเสริมเกษตรไทย เพื่อเตรียมพื้นที่ไปสู่การฟื้นฟูบูรณะ		●				
- รื้อถอนกลุ่มอาคารตึกแถวบางส่วน เพื่อฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ไปสู่ลานวัฒนธรรมปากคลองตลาด		●	●			
- สร้างศูนย์วัฒนธรรมชุมชน เพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และกิจกรรมของย่าน			●			

ตารางที่ 8-01 (ต่อ) แผนงานโครงการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และระยะเวลาในการนำไปปฏิบัติ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

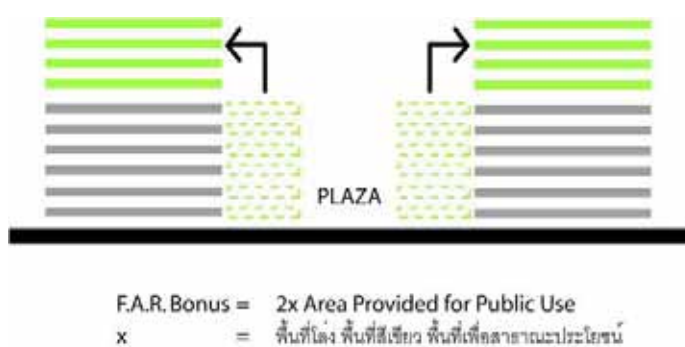
การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่	ระยะเวลาดำเนินการ (ปี)			ลักษณะของการนำไปปฏิบัติ	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	
	1-2	3-5	6-10		ภาครัฐ	เอกชน
7. การฟื้นฟูบูรณะลานโล่งหน้าอนุเสาวรีย์รัชกาลที่ 1						
- จัดให้มีพื้นที่จอดรถใต้ดินเพื่อรองรับปริมาณรถยนต์	●	●		- ความร่วมมือ	- กทม - เขตพระนคร	- ประชาชนทั่วไป
- ฟื้นฟูบูรณะศักยภาพในการเข้าถึงด้วยการเดินเท้า		●		- ความร่วมมือ - แนวทางการปฏิบัติ - มาตรการควบคุม	- กทม - เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร แผง - ประชาชนทั่วไป
- ฟื้นฟูบูรณะคุณภาพของภูมิสถาปัตยกรรมให้เหมาะสมต่อการใช้งานกลางแจ้ง		●	●	- ความร่วมมือ	- กทม - เขตพระนคร	- ประชาชนทั่วไป
8. การฟื้นฟูบูรณะโครงข่ายการสัญจร						
- ฟื้นฟูบูรณะโครงข่ายทางเดินเท้าให้เชื่อมต่อกับจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรประเภทอื่นอย่างเป็นระบบ และส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมการเดินเท้าในระยะยาว	●	●	●	- ความร่วมมือ - แนวทางการปฏิบัติ	- กทม - เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร แผง - ประชาชนทั่วไป
9. การฟื้นฟูบูรณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคาร และที่ว่าง						
- ควบคุมการเจริญเติบโตเชิงกายภาพของย่านในระยะยาว	●	●	●	- ความร่วมมือ - มาตรการควบคุม เช่น กฎหมายผังเมือง กฎหมายท้องถิ่น	- กทม - เขตพระนคร - กรมโยธาธิการและผังเมือง	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร

ตารางที่ 8-01 (ต่อ) แผนงานโครงการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และระยะเวลาในการนำไปปฏิบัติ (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่	ระยะเวลาดำเนินการ (ปี)			ลักษณะของการนำไปปฏิบัติ	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	
	1-2	3-5	6-10		ภาครัฐ	เอกชน
- ส่งเสริมให้เกิดการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะแบบอเนกประโยชน์ในระยะยาว	●	●	●	- ความร่วมมือ - มาตรการสนับสนุนและแรงจูงใจ	- กทม - เขตพระนคร	- ผู้เช่าอาคาร
10. การฟื้นฟูบูรณะความหนาแน่นของมวลาอาคารและที่ว่าง						
- ควบคุมการเจริญเติบโตเชิงกายภาพของย่านในระยะยาว	●	●	●	- ความร่วมมือ - มาตรการควบคุม เช่น กฎหมายผังเมือง กฎหมายท้องถิ่น	- กทม - เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร
11. การฟื้นฟูสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม						
- สร้างแรงจูงใจให้รักษาสภาพอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมในระยะยาว	●	●	●	- ความร่วมมือ - มาตรการสนับสนุนและแรงจูงใจ	- กทม - เขตพระนคร	- เจ้าของที่ดิน - ผู้เช่าอาคาร

แผนและผังการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ที่ได้เสนอแนะไว้ตามแผนแม่บทจะเป็นกรอบชี้ให้เห็นถึงรูปร่างหน้าตาที่เป็นผลสำเร็จของการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ ทั้งด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน กิจกรรม อาคาร สถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก และคุณภาพของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติให้เป็นไปตามผังแม่บทการฟื้นฟูบูรณะดังกล่าวจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการพัฒนาแบบเต็มพื้นที่ทั้งบริเวณ มิใช่ดำเนินการเฉพาะรายอาคารหรือเพียงส่วนรายน้อยพื้นที่ ซึ่งจะมีส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับการให้ได้มาซึ่งการปฏิบัติตามและความร่วมมือประชาชน การร่วมลงทุนพัฒนาซึ่งเป็นวิธีการดำเนินการร่วมลงทุนการพัฒนาระหว่างรัฐกับเจ้าของที่ดิน หรือเจ้าของที่ดินกับกลุ่มทุนธุรกิจโดยรัฐเป็นผู้ประสานการดำเนินการให้เกิดการลงทุน หรือรัฐร่วมกับเจ้าของที่ดินและกลุ่มทุนดำเนินการลงทุน ซึ่งอาจจะรวมถึงประชาชนทั่วไปถือหุ้นในการจัดตั้งบริษัทมหาชน (จำกัด) จึงน่าจะเป็นวิธีการที่เหมาะสมสำหรับการดำเนินโครงการลักษณะนี้ เพื่อให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และลดความเสี่ยงของการลงทุน โดยมีมาตรการส่งเสริมให้เกิดการลงทุนเพื่อฟื้นฟูพื้นที่ตามเป้าหมายในเวลาที่ต้องการ ได้ด้วย

- มาตรการจูงใจด้านภาษี (Tax Incentive) เช่น การลดหย่อนการเก็บภาษี
- การส่งเสริมการลงทุน (Financial Incentive) เช่น การให้ความช่วยเหลือทางการเงิน จัดตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนา
- มาตรการผ่อนปรนทางการควบคุมผังเมืองพิเศษ (Zoning Incentive) เช่น กรณีเจ้าของที่ดินจัดให้มีพื้นที่สีเขียวหรือพื้นที่เพื่อประโยชน์สาธารณะมากขึ้นจะได้รับ FAR มากขึ้นหรือสร้างอาคารได้สูงขึ้น
- ส่งเสริมให้เกิดการร่วมทุนพัฒนาระหว่างท้องถิ่นกับเอกชน

ภาพที่ 8-1 Bonus F.A.R. สำหรับการจัดให้มีพื้นที่โล่ง พื้นที่สีเขียว หรือพื้นที่เพื่อสาธารณะประโยชน์
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2551)

8.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

การฟื้นฟูบูรณะพื้นที่พาศึกษากรรมเก่าริมน้ำเป็นประเด็นการศึกษาที่กำลังได้รับความสนใจและมีข้อมูลหลายมิติซ้อนทับกันอยู่ ทั้งการใช้พื้นที่ กิจกรรม ผู้คน เศรษฐกิจ สังคม ซึ่งงานวิจัยนี้ได้เสนอมุมมองของนักออกแบบชุมชนเมืองในการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ โดยเน้นที่การศึกษาระดับการใช้พื้นที่ ที่สัมพันธ์กับกิจกรรม เวลา และผู้คน โดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้จากการสำรวจภาคสนามเป็นฐานข้อมูลสำคัญ อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดทางด้านเวลาและบุคคลากรทำให้งานวิจัยนี้อ้างอิงผลการศึกษาด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคมจากงานวิจัยในอดีต และขาดการให้ความสำคัญต่อประเด็นความคิดเห็นของประชาชนหรือกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้งานวิจัยนี้เกิดเป็นประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมได้ในอนาคต ซึ่งความคลาดเคลื่อนของข้อมูลจากเหตุผลดังกล่าวนี้จะเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพื้นที่และทำให้ผลการวิจัยเปลี่ยนแปลงไปได้

การฟื้นฟูบูรณะย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตจึงต้องการมุมมอง ความร่วมมือ และแรงสนับสนุนจากกลุ่มบุคคลที่หลากหลาย ซึ่งข้อมูลของงานวิจัยนี้จะสามารถเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจในประเด็นหรือพื้นที่ศึกษาที่เกี่ยวข้องกันนี้ โดยเฉพาะประเด็นการฟื้นฟูบูรณะพื้นที่ด้วยการส่งเสริมให้ใช้พื้นที่แบบอเนกประโยชน์ในลักษณะของการค้าหาบเร่แผงลอย ที่ปัจจุบันกำลังเป็นที่สนใจในวงการฟื้นฟูบูรณะชุมชนเมืองของหลายๆประเทศในทวีปเอเชีย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรินทร์ กลิ่นขจร. เอกสารบทความวิชาการสาขาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง และผังเมืองครั้งที่ 2 “เมือง
ภูมิภาค”. วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2544 ณ จังหวัดขอนแก่น .

กาญจน์ นทีวุฒิกุล. ตรรกะของการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะอย่างอเนกประโยชน์ในเมืองเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์
ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2550.

เกียรติ จิวะกุล. การเปลี่ยนแปลงของตลาดสดในกระแสโลกาภิวัตน์และการพัฒนาเมือง. สารศาสตร์
สถาปัตยกรรม 2(2541): 25.

เกียรติ จิวะกุลและคณะ. ตลาดในกรุงเทพมหานคร: การขยายตัวและพัฒนาการ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: 2525.
ชนิษฐา ปานคง. การเปลี่ยนแปลงสภาพย่านตลาดหลักของเมืองกับการพัฒนานครลำปาง. วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

เขมชาติ วงศ์ทิมารัตน์. แนวทางการอนุรักษ์คลองและชุมชนริมคลองบางกอกใหญ่. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรม
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ไซศรี ภัคดีสุขเจริญ. วาทกรรมของเมืองผ่านโครงสร้างเชิงสัณฐาน. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
ฉบับภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง, 2548.

ชินครอนกฤษ, บริษัท. แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์, เสนอสำนักงานนโยบายและแผน
สิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: พิมพ์พรณการพิมพ์,
2538.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. สถาปัตยกรรม กังสดาลแห่งความคิด. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2543.

บุญธรรม จิตต์อนันต์. การวิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ,2536.

ปราณี กล่ำส้ม. ย่านเก่าในกรุงเทพฯ. เล่มที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2549.

ผังเมือง, สำนัก กรุงเทพมหานคร, นโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, สำนักงาน, Danish
International Development Assistance. แผนที่ชุมชนกรุงรัตนโกสินทร์ CULTURAL HERITAGE
ATLAS OF RATTANAKOSIN. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร, 2547.

ผังเมือง, สำนัก กรุงเทพมหานคร. รายงานขั้นสุดท้าย โครงการบูรณาการแผนพัฒนาเขตเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ
กลุ่มรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ, 2548.

ผังเมือง, สำนัก กรุงเทพมหานคร. รายงานความคืบหน้า ประจำปีเดือนที่ 3 โครงการจ้างที่ปรึกษาเพื่อสำรวจ วางผัง ออกแบบรายละเอียด ประเมินราคา สำหรับงานวางผังปรับปรุงฟื้นฟูเมืองและส่วนของเมือง. กรุงเทพฯ, 2551.

พีรศรี โปหาทอง. สเตฟารีโน คาร์ดู: การประกอบวิชาชีพและผลงานสถาปัตยกรรมในสยาม. วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 01: 2547: 145.

ยงธนิศร์ พิมลเสถียร. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ “35 ปีการเคหะแห่งชาติ ทิศทางการพัฒนาและฟื้นฟูชุมชนเมือง”. วันจันทร์ที่ 11 กุมภาพันธ์ 2551 ณ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์.

ระหัตร์ โรจนประดิษฐ์. การฟื้นฟูเมืองเบื้องต้น The Fundamental of Urban Renewal. เอกสารประกอบการสอน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: 2546.

วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ. การศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู ย่านสามแพร่ง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

วันเสด็จ แก้วดอก. รูปแบบของชุมชนเสมือนในพื้นที่โดยรอบสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินพหลโยธิน กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังชุมชน ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

สกุลชัย ดันติเศรณี. แนวทางการพัฒนาด้านกายภาพของพื้นที่โล่งว่างเพื่อการพาณิชย์ภายในย่านถนนข้าวสาร กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

สุมนมาลย์ กาญจนะ. แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่บริเวณเสาชิงช้า กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. น้ำ ป่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เอ็น เอส พี พรินท์ติ้ง กรุ๊ป, 2539.

เอื้อมพร วิสมหมาย และคณะ. พรรณไม้ในงานภูมิสถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท เอช เอ็น กรุ๊ป จำกัด, 2539.

ภาษาอังกฤษ

Burden, A. Greenacre Park. New York: Project for Public Space, 1977.

Carr, S. et al. Public Space. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Chapin, F. Stuart, Jr. and Kaiser, J. Edward. Urban Land Use Planning. 3rd Ed. Chicago: University of Illinois Press, 1979.

- Coleman, Woodbery. Ed. Urban Redevelopment: Problems and Practices. Chicago: The University of Chicago Press, 1962.
- Cohen, N. Urban Conservation. Massachusetts: The MIT Press, 1999.
- Crawford, M. Outlaw entrepreneurs: Urban design professor supports street vendors use of public space by Ken Gewertz [Online]. Available from:
<http://www.news.harvard.edu/gazette/2000/11.30/01-outlaw.html> [2008, July 16]
- Deguchi, A. RE-EVALUATING STREET VENDORS IN ASIAN CITIES AND ASIAN URBANISM [Online]. Available from: [http://www.apsa2005.net/FullPapers/PdfFormat/Full%20Paper%20\(A-H\)/Atsushi%20Deguchi.pdf](http://www.apsa2005.net/FullPapers/PdfFormat/Full%20Paper%20(A-H)/Atsushi%20Deguchi.pdf) [2008, August 1]
- Doxiadis, C. A. Urban Renewal and the Future of the America City. Chicago: Public Administration Service, 1966.
- Eberhard H. Zeidler. Multi-use Architecture in the Urban Context. 1st Ed. Germany: Karl Kramer Verlag Stuttgart, 1983.
- Feilden, Bernard. Conservation of Historic Building. London: St. Edmundsbury Press Ltd., 1996.
- Gehl, J. Life between Buildings: Using Public Space. 4th Ed. Arkitektens Forlag Skive: 2001.
- Gratz, Roberta Brandes. Preserving the Urban Dynamic [Online]. Available from:
<http://www.thenation.com/doc/20010423/gratz> [2008, July 23]
- Hillier, B. CENTRALITY AS A PROCESS: accounting for attraction in equalities in deformed grids. Proceedings Volume 1: 06.1-06.20.
- Home, Robert K. Inner City Regeneration. 1 ed. Cambridge: University Press, 1982.
- Issarathumnoon Wimonrat. Cultural Heritage Places: the cases of Yanaka district in Tokyo and Banglamphu district in Bangkok. 2008.
- Jacob, J. The Death and Life of Great American Cities. England: Penguin Book in Association with Jonathan Cape, 1961.
- Jinnai, Hidenobu. Process Architecture 72: Ethnic Tokyo. Tokyo: Bunji Murotani, 1987.
- Lennard, S. and Lennard, H. Livable Cities Observed. Southampton: Gondolier Press, 1995.
- Logan, William (ed.). The Disappearing Asian City. 1st Ed. Hong Kong: Oxford University Press (China) Ltd., 2002.
- Marcus, C., Francis, C. People Places: Design Guidelines for Urban Space. New York: Van Nostrand Reinhold, 1990.
- McGee, T.G. The South-East Asian City. New York: F.A. Praeger, 1967.
- O'Neil, David. 10 qualities for successful public markets [Online]. Available from: www.pps.org [2008, July 3]

- Orbasli, Aylin. Tourists in Historic Towns. 1st Ed. London: E&FN SPON, 2000.
- Rapoport, Amos. Human aspects of urban form. Oxford: Pergamon Press, 1977.
- Rossi, Aldo. The Architecture of the City. U.S.A.: The M.I.T. Press, 1999.
- Shibley, R. and Herzberg, D. Pike Place Market, Seattle, Washington. Watson, D. Time-saver standard for urban design, 8.4-1-8.4-9. USA: McGraw-Hill Professional, 2001.
- Tiesdell, Steven and others. Revitalizing Historic Urban Quarters. 2nd Ed. Great Britain: MPG Books Ltd, 2001.
- Trancik, Roger. Finding lost space: Theories of Urban design. USA: John Wiley & Sons, Inc, 1986.
- Whyte W. H. The Social Life of Small Urban Space. Washington: The Conservation Foundation, 1980.
- William S. W. Lim. Asian New Urbanism. 1st Ed. Singapore: SNP Printing. Ltd, 1998.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ผลการบันทึกอัตราการสัญจรทางเท้าผ่านด่านสังเกตเหตุทั้ง 5 พื้นที่ของย่านปากคลองตลาดในระหว่างวันที่ 29-30 พฤศจิกายน พ.ศ.2551

ช่วงเวลา	ด่านที่ 1 (บริเวณร้านเซเลเนอิลเว่น หัวมุมถนนอัษฎางค์ทางทิศตะวันออก)					
	พ่อค้าแม่ค้า (คน/10นาที)	คนงานเข็นรถ ส่งสินค้า (คน/10นาที)	ลูกค้าชาวไทย (คน/10นาที)	นักท่องเที่ยว ชาวต่างชาติ (คน/10นาที)	รวม (คน/10 นาที)	รวม (คน/ ชั่วโมง)
00:00 – 03:00	7	44	72	0	123	738
03:00 – 06:00	11	58	38	0	107	642
06:00 – 09:00	18	94	63	0	175	1050
09:00 – 12:00	10	39	43	4	96	576
12:00 - 15:00	7	36	41	2	86	513
15:00 – 18:00	12	48	50	1	111	663
18:00 – 21:00	22	50	105	2	178	1068
21:00 – 00:00	12	37	89	0	138	825
เฉลี่ย	12	51	63	1	127	762
สัดส่วน (ร้อยละ)	9	40	50	1	100	-

ช่วงเวลา	ด่านที่ 2 (บริเวณธนาคารกรุงไทย หัวมุมถนนอัษฎางค์ทางทิศตะวันออก)					
	พ่อค้าแม่ค้า (คน/10นาที)	คนงานเข็นรถ ส่งสินค้า (คน/10นาที)	ลูกค้าชาวไทย (คน/10นาที)	นักท่องเที่ยว ชาวต่างชาติ (คน/10นาที)	รวม (คน/10 นาที)	รวม (คน/ ชั่วโมง)
00:00 – 03:00	4	8	28	0	40	240
03:00 – 06:00	5	18	32	0	55	330
06:00 – 09:00	7	42	31	0	80	480
09:00 – 12:00	4	21	22	3	50	300
12:00 - 15:00	7	26	39	2	74	444
15:00 – 18:00	8	30	35	2	75	450
18:00 – 21:00	6	23	60	1	90	540
21:00 – 00:00	9	19	73	1	102	612
เฉลี่ย	6	24	40	1	71	426
สัดส่วน (ร้อยละ)	9	34	56	1	100	-

ช่วงเวลา	ด้านที่ 3 (บริเวณสี่แยกบ้านหม้อ ถนนบ้านหม้อ)					
	พ่อค้าแม่ค้า (คน/10นาที)	คนงานเข็นรถ ส่งสินค้า (คน/10นาที)	ลูกค้าชาวไทย (คน/10นาที)	นักท่องเที่ยว ชาวต่างชาติ (คน/10นาที)	รวม (คน/10 นาที)	รวม (คน/ ชั่วโมง)
00:00 – 03:00	0	2	10	0	12	72
03:00 – 06:00	1	1	3	0	5	30
06:00 – 09:00	3	4	14	0	21	126
09:00 – 12:00	2	1	31	1	35	210
12:00 - 15:00	2	1	30	2	35	210
15:00 – 18:00	3	2	24	0	29	174
18:00 – 21:00	3	2	18	0	23	138
21:00 – 00:00	0	1	10	0	11	66
เฉลี่ย	1	2	17	1	21	128
สัดส่วน (ร้อยละ)	5	10	80	5	100	-

ช่วงเวลา	ด้านที่ 4 (บริเวณโรงเรียนสวนกุหลาบ หัวมุมถนนอิศรางค์ทิศตะวันตก)					
	พ่อค้าแม่ค้า (คน/10นาที)	คนงานเข็นรถ ส่งสินค้า (คน/10นาที)	ลูกค้าชาวไทย (คน/10นาที)	นักท่องเที่ยว ชาวต่างชาติ (คน/10นาที)	รวม (คน/10 นาที)	รวม (คน/ ชั่วโมง)
00:00 – 03:00	18	6	73	0	97	582
03:00 – 06:00	13	18	43	0	74	444
06:00 – 09:00	11	31	62	0	104	624
09:00 – 12:00	14	17	59	0	90	540
12:00 - 15:00	6	20	63	2	91	546
15:00 – 18:00	8	32	82	4	126	756
18:00 – 21:00	18	20	101	5	144	864
21:00 – 00:00	14	18	94	4	130	780
เฉลี่ย	13	20	72	2	107	642
สัดส่วน (ร้อยละ)	12	19	67	2	100	-

ช่วงเวลา	ด้านที่ 5 (บริเวณท่าเรือสะพานพุทธ)					
	พ่อค้าแม่ค้า (คน/10นาที)	คนงานเข็นรถ ส่งสินค้า (คน/10นาที)	ลูกค้าชาวไทย (คน/10นาที)	นักท่องเที่ยว ชาวต่างชาติ (คน/10นาที)	รวม (คน/10 นาที)	รวม (คน/ ชั่วโมง)
00:00 – 03:00	4	2	168	2	176	1056
03:00 – 06:00	8	55	32	0	95	570
06:00 – 09:00	6	8	10	0	24	144
09:00 – 12:00	7	6	17	1	31	186
12:00 - 15:00	4	4	12	1	21	126
15:00 – 18:00	7	2	35	1	45	270
18:00 – 21:00	5	3	78	2	88	528
21:00 – 00:00	2	1	197	0	200	1200
เฉลี่ย	5	11	68	1	85	510
สัดส่วน (ร้อยละ)	6	13	80	1	100	-

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวปาริษา มุสิกคามะ

35/1 ซอยทานสัมฤทธิ์22 ถนนติวานนท์ ตำบลท่าทราย อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี 11000

ประวัติการศึกษา

ระดับปริญญาตรี สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยประจำจังหวัดชិเกะ จังหวัดชิเกะ ประเทศญี่ปุ่น
(ทุนการศึกษามูลนิธิคะชิมะ)

ระดับอนุปริญญา สถาปัตยกรรมศาสตร์ วิทยาลัยเทคโนโลยีแห่งชาติประจำเมืองคุเระ จังหวัดฮิโรชิมะ
ประเทศญี่ปุ่น (ทุนการศึกษารัฐบาลญี่ปุ่น)

รางวัล

รางวัลชนะเลิศอันดับสอง การแข่งขันประกวดแบบนักเรียนนานาชาติหัวข้อ “HOUSING for POOR” จัดโดยจาก
มูลนิธิ International Association for Human Habitat (IAHH), 2003

ทุนวิจัย

ทุนวิจัยมหาบัณฑิตตสกว. ด้านมนุษยศาสตร์ - สังคมศาสตร์” รุ่นที่ 5, พ.ย. 2551 – เม.ย. 2552

บทความ

ปาริษา มุสิกคามะ (2552), พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำ: กรณีศึกษาย่าน
ปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โครงการเชิงปฏิบัติการ

- เข้าร่วมโครงการ “South-East-Asian Summer School 2008: Affordable Housing, Hanoi, Vietnam” จัด
โดยความร่วมมือระหว่าง Darmstadt University of Technology, Technical University Kaiserslautern,
และ The German Academic Exchange Service (DAAD), พฤศจิกายน, 2551
- เข้าร่วมโครงการ “Sukhothai Planning and Housing Advanced Architectural Design Studio Spring
2008” จัดโดย Department of Architecture Massachusetts Institute of Technology (MIT), มีนาคม
2551
- เข้าร่วมโครงการ “ชวนกันเฮ็ดลานริมมูลและพื้นเมืองเก่าอุบล” จัดโดยเครือข่ายพลเมืองฮักอุบล สมาคมชาว
อุบลราชธานี คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, สิงหาคม
2550